

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

ISSN 2306-6814

9 772306 681405

Науково-практичний журнал

№ 4 лютий 2021

Головний редактор:

Ємельянов В.М.,
доктор наук з державного управління,
професор, заслужений діяч науки
і техніки України

Заступники головного редактора:

Антонова Л.В.,
кандидат економічних наук, доктор наук
з державного управління, професор
Нора Г.А.,
доктор економічних наук, професор

Відповідальні секретарі:

Штиршов О.М., кандидат наук з
державного управління, доцент
Тимофеев С.П., кандидат наук з
державного управління, доцент
Кучеренко Г.Б.

Члени редакційної колегії:

Abbas Mardani, Ph.D. in Philosophy Management
(USA)
Бартош Гордецки, доктор політичних наук, профе-
сор факультету журналістики й політичних наук
Університету імені Адама Міцкевича (м. Познань,
Польща)
Беглиця В. П., кандидат економічних наук, доктор
наук з державного управління, професор
Гармідер А. Д., доктор економічних наук, доцент
Гнатєва Т. М., кандидат економічних наук,
доцент
Гришова І. Ю., доктор економічних наук
Дацій О. І., доктор економічних наук
Денисенко М. П., доктор економічних наук,
професор
Козловський С. В., доктор економічних наук,
професор
Кравчук А. О., кандидат економічних наук, доцент
Кушнір С. О., кандидат економічних наук,
професор
Лазарева О. В., доктор економічних наук,
професор
Ніколюк О. В., кандидат економічних наук, доцент
Плеханов Д. О., кандидат економічних
наук, доктор наук з державного
управління, професор
Резнікова Н. В., доктор економічних наук,
професор
Сазонець І. А., доктор економічних наук,
професор
Сазонець О. М., доктор економічних наук, професор
Сорока С. В., доктор наук з державного управління,
професор
Стоян О. Ю., кандидат економічних наук,
доктор наук з державного управління, доцент
Тарасова Т. О., доктор економічних наук,
професор
Чвортко Л. А., кандидат економічних наук, доцент
Яременко Л. М., к. е. н., доцент, доцент кафедри
фінансів, обліку і оподаткування
Ярошевська О. В., доктор економічних наук,
професор

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 4 лютий 2021 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.
Виходить 2 рази на місяць

Журнал включено до переліку наукових фахових
видань України з питань

ЕКОНОМІКИ ТА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Категорія «Б»

(Наказ Міністерства освіти і науки України від
02.07.2020 № 886)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво КВ № 23727-13567ПП від 17.12.2018 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: **23892**

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33

Тел./факс: (044) 458-10-73

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.investplan.com.ua

Засновники:

*Чорноморський національний університет
імені Петра Могили,
ТОВ "ДКС Центр"*

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою
редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть
автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів
публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе
відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою
Чорноморського національного університету
імені Петра Могили 25.02.21 р.

Підписано до друку 25.02.21 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 19.6.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 2502/3.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

РОЗМІЩЕННЯ СТАТТІ

1. Вимоги щодо змісту наукової статті.

- 1.1. Високий науковий рівень статті.
- 1.2. Приймаються раніше не опубліковані наукові статті.
- 1.3. Автор несе відповідальність за оригінальність тексту статті (за плагіат відповідає автор).
- 1.4. Стаття повинна бути написана українською, російською або англійською мовою.
- 1.5. Автори опублікованих матеріалів несуть відповідальність за точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних назв, географічних назв та інших відомостей, а також за те, що в матеріалах не містяться дані, що не підлягають відкритій публікації.
- 1.6. Остаточне рішення про публікацію ухвалюється Редакційною колегією, яка також залишає за собою право на додаткове рецензування, редагування і відхилення статей.

2. Вимоги щодо оформлення наукової статті.

- 2.1. У статті з лівого боку має стояти індекс УДК (Регистр – «ВСЕ ПРОПИСНЫЕ»)
- 2.2. Ініціали та прізвище автора. Через кому після ПІБ зазначається науковий ступінь, вчене звання, посада, науковий заклад. (На мові статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою). ORCID ID.
- 2.3. Назва статті (Регистр – «Как в предложениях») мовою статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою.
- 2.4. Анотація.
 - 2.4.1. Мовою статті (обсяг не менш як 100 слів).
 - 2.4.2. Англійською мовою (обсяг не менш як 1800 знаків без пробілів).
 - 2.4.3. У статті не українською мовою обов'язкова анотація українською мовою (обсяг не менш як 1800 знаків без пробілів).
- 2.5. Ключові слова (5—8 слів) мовою статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою.
- 2.6. Текст статті.

У статті повинні міститись (із виділенням у тексті) такі елементи:

 - постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
 - аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
 - формулювання цілей статті (постановка завдання);
 - виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
 - висновки з проведеного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі;
 - список літератури;
 - список літератури (References) в романському алфавіті.

Згідно з новими правилами, які враховують вимоги міжнародних систем цитування, автори статей повинні давати список літератури в двох варіантах: один мовою оригіналу і окремим блоком той же список літератури (References) в романському алфавіті (harvard reference system), повторюючи в ньому в тому ж порядку всі джерела літератури, незалежно від того, чи є серед них іноземні.

Для правильного оформлення, скористайтеся рекомендаціями <http://www.economy.in.ua/d/references.doc> або замовте цю послугу в редакції (див. анкету для автора).

3. Технічні вимоги до статті.

- 3.1. Обсяг рукопису — 20—35 тис. знаків, включаючи рисунки, таблиці.
- 3.2. Стаття повинна бути виконана у форматі А-4 текстового редактора Microsoft Word for Windows (шрифт – Times New Roman). Якщо стаття зроблена в редакторі Microsoft Word (версія 2007) і має розширенням .docx, обов'язково потрібно відправити додатково файли статті Perezberezhneni u format .doc dla Microsoft Word (versia 97-2003) або .rtf. Назва файлу має відповідати прізвищу автора (наприклад: Іванов або Ivanov).
- 3.3. Кількість табличного матеріалу та ілюстрацій повинна бути доречною. Цифровий матеріал подається у таблиці, що має порядковий номер (наприклад, Таблиця 1.) і назву (друкується над таблицею посередині жирним шрифтом). Ілюстрації також потрібно нумерувати і вони повинні мати назви, які вказуються під кожною ілюстрацією (наприклад, Рис. 2. Переваги ефективної структуризації попиту).
- 3.4. Рисунки, виконані у MS Word, потрібно згрупувати; вони повинні бути єдиним графічним об'єктом. Для рисунків, зроблених у програмі Excel, потрібно додатково до статті відправити файл Excel (2003).
- 3.5. Формули виконуються за допомогою вбудованого редактора формул MS Equation і нумеруються з правого боку.
- 3.6. Посилання на літературу в тексті необхідно подавати в квадратних дужках, наприклад, [3, с. 35; 8, с. 56–59], в яких перша цифра вказує порядковий номер джерела в списку літератури, а друга – відповідну сторінку в цьому джерелі; одне джерело (зі сторінкою) відокремлюється від іншого крапкою з комою.
- 3.7. У статті не повинно бути переносу слів та макросів При наборі слід вимкнути автоматичний «м'який» перенос (заборонені «примусові» переноси – за допомогою дефісу). Абзаци позначати тільки клавішею «Enter», не застосовувати пробіли або табуляцію (клавіша «Tab»).

4. Матеріали, які потрібно подати до редакції.

- 4.1. Стаття, рисунки окремими файлами (якщо потрібно (див. пункт 3.4)).
- 4.2. Анкета (скачати на сайті).
- 4.3. Рецензія на статтю* (з підписом рецензента та печаткою):
 - якщо автор або один із співавторів не має наукового ступеня (статті українською, російською або англійською мовами);
 - якщо в статті один автор, який не має наукового ступеня доктора наук (статті англійською мовою).

Матеріали надсилати на електронну адресу economy_2008@ukr.net

* Рецензію та витяг редакція має право запросити у автора з науковим ступенем.

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 4 лютий 2021 р.

У НОМЕРІ:

Економічна наука

<u>Харченко Н. В.</u>	
Економічна оцінка громадського здоров'я	5
<u>Самойленко А. О., Сардак С. Е.</u>	
Вплив міжнародної молодіжної міграції на формування людського капіталу регіонів в умовах глобалізації світової економіки	10
<u>Корінько М. Д., Гриненко І. М.</u>	
Резерви як об'єкт бухгалтерського обліку: уточнення категорійно-понятійного апарату	15
<u>Македон В. В., Машкіна К. О.</u>	
Розвиток глобального банківського сектору в умовах цифрової економіки	21
<u>Олійник Г. Ю.</u>	
Цифровізація маркетингової системи управління підприємством	29
<u>Гаврик О. Ю.</u>	
Методичні підходи до удосконалення ведення управлінського обліку в сільськогосподарських підприємствах — виробників продукції свинарства	36
<u>Харабава В. М., Грешко Р. І., Третьякова О. В.</u>	
Особливості сучасного банківського маркетингу	43
<u>Пришляк Н. В.</u>	
Світовий досвід використання відходів як джерела енергії	47
<u>Неустроев Ю. Г.</u>	
Компоненти економічної безпеки держави	56
<u>Смирнова С. М., Смирнов В. М., Мась А. Ю., Борисова А. В.</u>	
Сучасний стан і перспективи розвитку моніторингу земельних відносин	62
<u>Балан В. Г., Петрова К. І.</u>	
Нечітко-множинна модель оцінювання та посилення конкурентоспроможності бренду роботодавця	67
<u>Застрожнікова І. В.</u>	
Вплив діджиталізації на кадрову політику в аграрному секторі	77

Державне управління

<u>Євсюков О. П., Шведун В. О.</u>	
Сучасні концепції забезпечення державного управління соціальної та економічної безпеки держави	82
<u>Стадник М. М., Ігнатенко Н. В., Бріт О. В., Майданевич Л. О.</u>	
Управлінські пріоритети сталого розвитку суспільства	86
<u>Васильєва О. І., Рибка А. О.</u>	
Аналіз сучасних проблем формування та розвитку людського капіталу в Україні	93
<u>Капеліста І. М., Семенець-Орлова І. А.</u>	
Державний моніторинг геоecологічного стану навколишнього природного середовища	98
<u>Кравець І. В., Яковчук В. П., Довженко В. А.</u>	
Сучасні теорії публічного управління: концепції "менеджеризм" та "неоменеджеризм"	103
<u>Горбата А. П.</u>	
Актуальні питання імплементації принципів Міжнародної хартії відкритих даних в Україні	109
<u>Козак Т. М.</u>	
Напрями інтеграції системи пенсійного забезпечення України до європейської та світової пенсійної системи	116

Нові видання

<u>Сіцінська М. В.</u>	
Рецензія на монографію "Механізм формування інтелектуального капіталу дипломатичної служби як складова державного управління: теорія і практика" (автор — Палагусинець Р. В.)	122

ПЕРЕДПЛАТА

ВИДАННЯ МОЖНА ПЕРЕДПЛАТИТИ З БУДЬ-ЯКОГО МІСЯЦЯ!

— ЧЕРЕЗ РЕДАКЦІЮ (ТЕЛ. 458-10-73);

— ЧЕРЕЗ ДП "ПРЕСА"
(У КАТАЛОЗІ ВИДАНЬ УКРАЇНИ);

— ЧЕРЕЗ ПЕРЕДПЛАТНІ АГЕНТСТВА

INVESTYTSIYI: PRAKTYKA TA DOSVID

№ 4 / 2021

CONTENTS:

Economy

Kharchenko N. ECONOMIC ASSESSMENT OF PUBLIC HEALTH	5
Samoilenko A., Sardak S. THE INFLUENCE OF INTERNATIONAL YOUTH MIGRATION ON THE FORMATION OF HUMAN CAPITAL OF REGIONS IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION OF THE WORLD ECONOMY	10
Korinko M., Grinenko I. RESERVES AS AN OBJECT OF ACCOUNTING: SPECIFICATION OF THE CATEGORY-CONCEPTUAL APPARATUS	15
Makedon V., Mashckina K. DEVELOPMENT OF THE GLOBAL BANKING SECTOR IN THE DIGITAL ECONOMY	21
Oliynyk G. DIGITIZATION OF MARKETING MANAGEMENT SYSTEM OF THE ENTERPRISE	29
Gavryk O. METHODICAL APPROACHES TO THE IMPROVEMENT OF MANAGEMENT ACCOUNTING IN AGRICULTURAL ENTERPRISES — PRODUCERS OF PIG PRODUCTS	36
Kharabara V., Greshko R., Tretyakova O. FEATURES OF MODERN BANKING MARKETING	43
Pryshliak N. WORLD EXPERIENCE IN USING WASTE AS AN ENERGY SOURCE	47
Neustroiev Y. COMPONENTS OF ECONOMIC SECURITY OF THE STATE	56
Smyrnova S., Smyrnov V., Mas A., Borysova A. CURRENT STATE AND PROSPECTS OF LAND RELATIONS MONITORING DEVELOPMENT	62
Balan V., Petrova K. FUZZY SET MODEL OF EVALUATING AND INCREASING EMPLOYER BRAND COMPETITIVENESS	67
Zastrozhnikova I. THE IMPACT OF DIGITALIZATION ON HUMAN RESOURCES POLICY IN THE AGRICULTURAL SECTOR	77

Public administration

Yevsuykov O., Shvedun V. MODERN CONCEPTS OF PUBLIC ADMINISTRATION OF THE SOCIAL AND ECONOMIC SECURITY OF THE STATE	82
Stadnyk M., Ihnatenko N., Brit O., Maidaevych L. ADMINISTRATIVE PRIORITIES OF STEADY DEVELOPMENT OF SOCIETY	86
Vasylieva O., Rybka A. ANALYSIS OF MODERN PROBLEMS OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF HUMAN CAPITAL IN UKRAINE	93
Kapelista I., Semenets-Orlova I. STATE MONITORING OF THE GEOECOLOGICAL STATE OF THE ENVIRONMENT	98
Kravets I., Yakobchuk V., Dovzhenko V. MODERN THEORIES OF PUBLIC ADMINISTRATION: THE CONCEPTS OF "MANAGERIALISM" AND "NEO-MANAGERIALISM"	103
Gorbata L. CURRENT ISSUES OF IMPLEMENTATION OF THE PRINCIPLES OF THE INTERNATIONAL OPEN DATA CHARTER IN UKRAINE	109
Kozak T. INTEGRATION DIRECTIONS OF UKRAINE'S PENSION SYSTEM INTO EUROPEAN AND WORLD PENSION SYSTEM	116

New Books

Sitsynska M. REVIEW OF THE BOOK "REVIEW OF THE MONOGRAPH: "MECHANISM OF FORMATION OF THE INTELLECTUAL CAPITAL OF THE DIPLOMATIC SERVICE IN THE PUBLIC ADMINISTRATION" (AUTHOR — PALAGUSYNETS R.)	122
--	-----

ПЕРЕДПЛАТА

ВИДАННЯ МОЖНА ПЕРЕДПЛАТИТИ З БУДЬ-ЯКОГО МІСЯЦЯ!

— ЧЕРЕЗ РЕДАКЦІЮ (ТЕЛ. 458-10-73);

— ЧЕРЕЗ ДП "ПРЕСА"
(У КАТАЛОЗІ ВИДАНЬ УКРАЇНИ);

— ЧЕРЕЗ ПЕРЕДПЛАТНІ АГЕНТСТВА

Н. В. Харченко,
д. е. н., доцент, доцент кафедри соціальної медицини, громадського здоров'я,
організації та економіки охорони здоров'я з лікарсько-трудовою експертизою,
Українська медична стоматологічна академія
ORCID ID: 0000-0001-8668-1596

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.4.5

ЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА ГРОМАДСЬКОГО ЗДОРОВ'Я

N. Kharchenko,
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Social Medicine,
public health, healthcare organization and economy with medical expertise, Ukrainian Medical Stomatological Academy, Poltava

ECONOMIC ASSESSMENT OF PUBLIC HEALTH

Висвітлюється розвиток системи охорони здоров'я, підкреслюється, що всі системи охорони здоров'я є динамічними об'єктами і результати в одному періоді будуть впливати на результати в інші періоди. Доведено, що головними факторами є: якість середовища проживання, санітарно-гігієнічні умови праці і побуту, якість продуктів харчування, стан системи охорони здоров'я, рівень соціального забезпечення, психоемоційне середовище, спадковість тощо. Суспільне відтворення, що супроводжується зміною соціально-економічних умов життя, породжує громадське здоров'я. Рівень громадського здоров'я вимірюється такими показниками: медико-демографічними (народжуваність, смертність, природний приріст населення, дитяча смертність, очікувана середня тривалість життя); захворюваністю (загальна, інфекційна, з тимчасовою втратою працездатності і т. д.); первинною інвалідністю; показниками фізичного розвитку; показниками психічного здоров'я. Центр ваги повинен бути перенесений з лікування на профілактику.

The development of the health care system is highlighted, it is emphasized that all health care systems are dynamic objects and the results in one period will affect the results in other periods. It is proved that the main factors are: the quality of the living environment, sanitary and hygienic working and living conditions, food quality, the state of the health care system, the level of social security, the psycho-emotional environment, heredity, etc. Public reproduction, accompanied by changing socio-economic living conditions, creates public health. The level of public health is measured by the following indicators: medical and demographic (birth rate, mortality, natural population growth, infant mortality, life expectancy); morbidity (general, infectious, with temporary disability, etc.); primary disability; indicators of physical development; mental health indicators. The center of gravity should be shifted from treatment to prevention.

Health as a certain social value can be considered as a specific element of national wealth and economic potential of society. Being a real result of socio-economic development, it is at the same time a natural condition for further growth of the social organism. This is manifested in many moments. On the one hand, improving the health of the population leads to a reduction in the loss of working time and labor resources due to morbidity, disability, premature mortality; on the other — to increase productivity in connection with better conditions for human reproduction, improving the quality of the personal factor of production, increasing human capital.

It is a healthy worker who will create a new product, a new value, which will reproduce both material and labor costs (production costs), and even created an additional, added product — added value. Thus, the capital invested in the labor force, in its professional training (education), in its health provides both the reproduction of itself and creates a product for further development of the economy and society as a whole (added product). Therefore, from this point of view, health should be considered as an economic category.

Health as an economic category is now one of the global problems of mankind. The importance of health is increasingly evident when discussing issues of national wealth (including national income (NI)), labor potential and labor resources, labor productivity and, ultimately, the efficiency of the entire system of social production, the economic system of society.

In other words, health is not just a good, it is one of the most important economic resources of society. This fact is especially relevant. The fact is that health (directly or indirectly) affects the most important aspects of economic life. Modern economic research has shown that investing in health has not only a social but also a significant economic effect.

Ключові слова: здоров'я, системи охорони здоров'я, громадське здоров'я, рівень середньої тривалості життя, економічний розвиток суспільства.

Key words: health, health care systems, public health, life expectancy, economic development of society.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Здоров'я — одне з найцінніших скарбів, які ми можемо мати. Під здоров'ям ми розуміємо здатність жити повним, активним і дихаючим життям.

Здоров'я — це результат складної взаємодії між нашими генетичними особливостями, навколишнім середовищем, в якому ми живемо, суспільством, частиною якого ми є, і нашим способом життя. Таким чином, системи охорони здоров'я не є джерелом нашого здоров'я, але вони відіграють фундаментальну роль: допомагають людям зберегти і поліпшити власне здоров'я.

Основна мета будь-якої системи охорони здоров'я — поліпшити здоров'я населення. Без цієї первісної мотивації суспільства не захотіли б мати системи охорони здоров'я.

Другою визначальною метою системи охорони здоров'я є підвищення спроможності системи охорони здоров'я реагувати на законні очікування населення. У цій структурі чуйність ділиться на два компоненти: повага до людей і орієнтація на пацієнта.

Третя невід'ємна мета системи охорони здоров'я — це справедливості фінансового внеску.

При оцінці системи охорони здоров'я вкрай важливо розуміти складові цієї системи охорони здоров'я: фінансування, надання послуг, створення ресурсів, керівництво.

Функція фінансування або "фінансовий захист" вказує на ступінь, в якому система захищає людей від фінансових труднощів в періоди поганого здоров'я.

Надання послуг розглядає організаційну структуру, в якій структуровані ресурси і виробничі процеси для надання особистих і неособистих медичних послуг.

На додаток до установ, які фінансують і надають послуги, кожна система охорони здоров'я має сектор,

який генерує ресурси, необхідні для надання цих послуг, як-от: людські ресурси, фізичні ресурси і знання. Ця функція називається генерацією ресурсів.

Нарешті, є парасолька, під яким визначається напрям системи охорони здоров'я, — функція стратегічного управління. Управління включає в себе встановлення, впровадження та моніторинг правил системи охорони здоров'я [1].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналізу порівняння продуктивності систем охорони здоров'я присвячено дослідження Ірен Папаніколас [1], Пітер С. Сміт [1], Н.Д. Солоненко [4] та інших вчених. Але окремі теоретичні аспекти цієї проблеми потребують ґрунтовного опрацювання.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Системи охорони здоров'я, які допомагають людям зберегти і поліпшити власне здоров'я і економічний розвиток суспільства, мають тісний взаємозв'язок та взаємозалежність у поточному і перспективному періодах, що є головною метою діяльності суспільства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

ВООЗ вважає, що система охорони здоров'я "...включає всі організації, установи та ресурси, присвячені діям, основною метою яких є поліпшення здоров'я". ВООЗ закликала перейти до загального охоплення послугами охорони здоров'я свого населення.

Немає двох однакових систем охорони здоров'я; системи охорони здоров'я і політика охорони здоров'я різняться в кожній країні по відношенню до структури

системи охорони здоров'я, структури і організації функцій, що складають систему охорони здоров'я (такі як механізм фінансування, створення ресурсів або надання послуг), а також відмінності в національних умовах і групах пацієнтів.

Всі системи охорони здоров'я є динамічними об'єктами; результати в одному періоді будуть впливати на результати в інші періоди. Більшість результатів системи є результатом не тільки зусиль, прикладених протягом вимірюваного періоду часу, але також і факторів, що діють із затримкою в часі, як-от: поведінка протягом життєвого циклу або попередній контакт з системою охорони здоров'я. Так само фізичні ресурси, такі як лікарні і ліки, доступні в поточний період, є результатом інвестицій, зроблених в попередні роки, і будуть частково сприяти майбутнім досягненням [1].

Тільки за останні десятиліття в економічно розвинених країнах витрати на охорону здоров'я і медицину збільшилися з 4% від ВВП до 8—11%. Головними причинами такого значного зростання є структурні зрушення в громадському здоров'ї і, як наслідок, в охороні здоров'я.

Порівняння витрат на охорону здоров'я по країнах.

Очевидно, що складна і багатопланова проблема поліпшення стану здоров'я людей, підвищення його рівня, крім медико-біологічного, морально-етичного, політичного, юридичного аспектів, включає в себе економічну складову.

З одного боку — потреба людини і суспільства мати гарне здоров'я, для чого необхідно виробництво і отримання певних життєвих благ, які формують здоров'я. З іншого боку — обмеженість економічних ресурсів, що передбачає здійснення вибору, пошук оптимального варіанту використання цих ресурсів. Тобто, по суті, необхідно знайти рішення трьох головних взаємопов'язаних завдань: "що?", "як?", і "для кого виробляти?".

Щоб відповісти на ці питання, необхідно визначити і, по можливості, виміряти параметри, що формують і змінюють здоров'я. Тим більше, що поняттями "здорова людина", "здорове суспільство", "здорова нація" і т. п. люди прагнуть висловити спочатку відповідність того чи іншого стану саме яким-небудь заданим параметрам, протиставляючи їх такому поняттю, як хвороба.

На стан і динаміку здоров'я кожної людини впливають численні взаємопов'язані фактори, серед яких головними прийнято вважати: якість середовища проживання, санітарно-гігієнічні умови праці і побуту, якість продуктів харчування, стан системи охорони здоров'я, рівень соціального забезпечення, психоемоційне середовище, спадковість тощо. Очевидно, що вплив всіх цих різноманітних чинників по-різному позначаються на здоров'ї конкретного індивіда, оскільки кожна людина як біосоціальна істота унікальна.

Водночас суспільне відтворення, що супроводжується зміною соціально-економічних умов життя, породжує громадське здоров'я, яке може бути охарактеризоване за допомогою ряду своїх параметрів.

Рівень громадського здоров'я не може бути виражений будь-яким одним показником; для цього повинна бути використана ціла система вимірників, як приват-

Таблиця 1. Витрати на охорону здоров'я (у відсотках від ВВП)

Назва країни	%
Нідерланди	9,9
Данія	9,6
Франція	9
Австрія	8,7
Німеччина	8,6
Бельгія	8,2
Швеція	7,9
Великобританія	7,8
Італія	7,2
Іспанія	7,1
Фінляндія	6,9
Чехія	6,5
Словенія	6,4
Греція	6,3
Мальта	6,0
Португалія	5,9
Люксембург	5,8
Хорватія	5,6
Словачія	5,5
Ірландія	5,2
Угорщина	5,0
Естонія	4,8
Литва	4,7
Польща	4,7
Болгарія	4,2
Румунія	4,0
Росія	3,5
Латвія	3,4
Кіпр	3,2
Україна	3,0

Джерело: ТОП — 10 країн з найкращою медициною <https://visasam.ru/emigration/vybor/lucshaya-medicina-v-mire.html>

них, так і більш загальних. Основними показниками є медико-демографічні (народжуваність, смертність, природний приріст населення, дитяча смертність, очікувана середня тривалість життя); захворюваність (загальна, інфекційна, з тимчасовою втратою працездатності і т. д.); первинна інвалідність; показники фізичного розвитку; показники психічного здоров'я.

Експерти ВООЗ, переглянувши сотні критеріїв і показників, вибрали з них всього декілька, які в сучасному світі дозволяють оцінювати ступінь прогресу різних країн у поліпшенні здоров'я свого населення. Такими показниками є: 1. Частка ВВП, що витрачається на охорону здоров'я (за оцінками експертів, вона не повинна бути менше 5% ВВП). 2. Доступність для населення так званої первинної медичної допомоги. 3. Забезпечення населення безпечним водопостачанням. 4. Частка осіб, підданих імунізації проти шести особливо небезпечних і поширених серед населення більшості країн, що розвиваються хвороб (дифтерії, правця, кашлюку, кору, поліомієліту, туберкульозу). 5. Ступінь охоплення кваліфікованою медичною допомогою (обслуговування підготовленим персоналом) жінок в період вагітності і при пологах. 6. Стан харчування дітей. 7. Відсоток дітей, що народилися з малою масою тіла. 8. Рівень дитячої смертності і середньої тривалості життя (очікуваної середньої тривалості життя).

З цієї системи критеріїв найбільш показовим і широко використовуваним є рівень середньої тривалості життя, який може служити більш-менш точним інди-

Таблиця 2. Залежність номінального ВВП України від зайнятого населення за видами економічної діяльності

Зайняте населення, тис. осіб (x)	ВВП України млрд дол. (y)	d_x	d_y	$d_x \times d_y$	d_x^2	d_y^2
1	2	3	4	5	6	7
2012 19261,4	175,707	1953,33	42,487	82991,131	3815498	1805,145
2013 19314,2	179,572	2006,13	46,352	92988,137	4024557,5	2148,508
2014 18073,3	132,343	765,23	-0,877	671,107	585576,95	0,769
2015 16443,2	90,939	-864,88	-42,281	36567,991	748017,41	1787,683
2016 16276,9	93,263	-1031,18	-39,957	41202,859	1063332,1	1596,562
2017 16156,4	109,321	-1151,68	-23,899	27524	1326366,8	571,162
2018 16360,9	130,832	-947,18	-2,388	2261,866	897149,95	5,703
2019 16578,3	153,781	-729,78	20,561	15005,006	532578,84	422,755
$\Sigma x = 138464,6$ $M_x = 17308,075$	$\Sigma y = 1065,758$ $M_y = 133,22$			$\Sigma = 299212,06$	$\Sigma = 12993074$	$\Sigma = 8338,287$

тором стану здоров'я населення, дозволяє легко відстежувати його динаміку, проводити зіставлення по країнах і регіонах і т. п. Зрозуміло, сам по собі цей показник не може замінити всієї складної системи вимірників громадського здоров'я, але для дослідження проблеми в соціально-економічному аспекті саме він є самим прийнятним. Не випадково показник середньої тривалості життя, поряд з рівнем освіти населення і кваліфікації трудових ресурсів, споживанням на душу населення основних життєвих благ, в тому числі продуктів харчування в калоріях, в протеїновому складі, забезпеченістю населення житлом, побутовими приладами та рядом інших традиційно використовується для оцінки рівня і якості життя населення. Характерно, що в останні роки в світовій практиці для визначення якості життя стали користуватися так званими індексами суспільного розвитку країни [2]. Всі ці індекси, поряд з загальноосвітнім рівнем населення, тривалістю робочого тижня і рядом інших соціальних і економічних показників, обов'язково включають у себе рівень середньої тривалості життя.

Здоров'я як певна соціальна цінність може розглядатися і як специфічний елемент національного багатства та економічного потенціалу суспільства. Будучи реальним результатом соціально-економічного розвитку, воно водночас виступає природною умовою подальшого зростання суспільного організму. Це проявляється у багатьох моментах. З одного боку, поліпшення здоров'я населення веде до зменшення втрат робочого часу і трудових ресурсів у зв'язку із захворюваністю, інвалідністю, передчасною смертністю; з іншого — до зростання продуктивності праці в зв'язку з кращими умовами відтворення людини, підвищенням якості особистого фактора виробництва, збільшенням людського капіталу.

Саме здоровий працівник створить новий продукт, нову вартість, в якій будуть відтворені і матеріальні, і трудові витрати (витрати виробництва), та ще й створений додатковий, доданий продукт — додану вартість. Отже, капітал, вкладений в робочу силу, в її професійну підготовку (освіта), в її здоров'я забезпечує як відтворення самої себе, так і створює продукт для подальшого розвитку і економіки, і суспільства загалом (доданий продукт). Таким чином, і з цього боку необхідно розглядати здоров'я як економічну категорію.

Здоров'я як економічна категорія нині входить до числа глобальних проблем людства. Значення здоров'я все більш явно виявляється при обговоренні питань щодо національного багатства (в тому числі і національного доходу (НД)), трудового потенціалу і трудових ресурсів, продуктивності праці і, в підсумку, ефективності всієї системи суспільного виробництва, економічної системи суспільства.

Іншими словами, здоров'я — не просто благо, воно є одним з найважливіших економічних ресурсів суспільства. Ця обставина особливо актуальна. Справа в тому, що здоров'я (прямо чи опосередковано) впливає на найважливіші аспекти економічного життя суспільства. Сучасні економічні дослідження показали, що інвестиції в здоров'я приносять не лише соціальний, а й суттєвий економічний ефект [3, с. 6].

Розглянемо залежність виробленого номінального ВВП України від зайнятого населення України в різних видах діяльності по методу квадратів Пірсона.

Між зайнятим населенням по видах економічної діяльності і виробленим ВВП України існує прямий, сильний кореляційний зв'язок, тобто коефіцієнт кореляції дорівнює +0,91. Коефіцієнт кореляції достовірний ($p > 99\%$), бо потроєна помилка дорівнює 0,06, менше коефіцієнта кореляції.

Здоров'я — надзвичайно складний біосоціальний феномен, розвиток якого зумовлений великою кількістю чинників. Недооцінка як соціальної, так і біологічної складової здоров'я неминує викликає негативні наслідки. Нині фахівці незвичайно виділяють чотири основні групи факторів впливу на стан і динаміку як індивідуального, так і суспільного здоров'я. Завдання по формуванню і охорони здоров'я не можна пов'язувати тільки з медичними структурами.

Для вимірювання рівня здоров'я, оцінки його стану та динаміки, визначення ступеня прогресу в справі його охорони використовуються різні системи показників. Заслужують на увагу узагальнюючі, інтегровані показники здоров'я населення. У соціально-економічному аналізі особливе місце займає рівень середньої тривалості життя, традиційно використовуваний в економічній науці як один з найважливіших індикаторів рівня і якості життя, що входить в "індекс людського розвитку" і т. п.

Зв'язок здоров'я з економікою і соціальною стороною життя людей проявляється і в тому, що рівень здо-

ров'я як медична категорія представляє собою важливу складову частину соціально-економічного поняття "рівень життя населення". Стан здоров'я істотно залежить від того, як живуть люди, які блага вони споживають, який їх рівень життя: чим краще здоров'я, тим вище рівень життя і навпаки.

Рівень життя — це комплексний показник, що характеризується, головним чином, ступенем задоволення потреб в матеріальних благах: величиною грошових доходів, структурою споживання матеріальних благ, ступенем задоволення основних життєвих потреб у порівнянні зі світовими стандартами та ін. Водночас матеріальне багатство, матеріальна пересиченість можуть породжувати надлишкове або не раціональне споживання їжі, негативні для здоров'я зміни способу життя: малорухливість, зловживання алкоголем, ледарство і ін., що негативно позначається на здоров'ї людей.

У зв'язку з такою неоднозначністю залежності рівня життя і здоров'я більш правомірно пов'язувати здоров'я з якістю життя — під якою розуміється ступінь комфортності людини як всередині себе так і в рамках свого суспільства (задоволеність здоров'ям, положенням у суспільстві і т. д.). Загалом — це багатфакторний показник, до якого входить і рівень життя, і рівень здоров'я, і середовище в якому живе і працює людина. Якість життя включає також рівень задоволення духовних потреб, морально-психологічний клімат, соціальний статус людини. Всі ці фактори в тій чи іншій мірі впливають на здоров'я.

У соціальному аспекті здоров'я безпосередньо пов'язано і з способом життя, якому в класифікації факторів ризику здоров'я A.I. Robbins відводиться 50%. Ця інтегрована категорія втілює нерозривну єдність чотирьох складових: економічної — "рівень життя", соціальної — "якість життя", соціально-психологічної — "стиль життя" та соціально-економічної — "уклад життя", що включають працю, відпочинок, фізичний і моральний розвиток людини, структуру споживання, матеріальну і духовну сторони життя, як окремого індивіда, так і суспільства загалом.

Таким чином, здоров'я, в умовах ринкових відносин має не тільки високу споживчу вартість (корисність, цінність), а і опосередковано набуває мінову вартість, стаючи товаром. Тому необхідно здоров'я розглядати не тільки як медичну, політичну категорію, а і як категорію економічну та соціальну. При цьому визначення її доцільно давати у двох аспектах: індивідуального та суспільного [3, 10—11].

Здоров'я правомірно розглядати як специфічний елемент національного багатства, причому не тільки в якості ресурсу, тобто складовою економічного потенціалу і умови подальшого розвитку суспільства, а й в якості кінцевої мети, втілення, результату соціально-економічного розвитку. Однією з найскладніших проблем є проблема економічної оцінки індивідуального і суспільного здоров'я.

Слід розрізняти здоров'я як реальний стан і потребу в здоров'ї. В економічній тріаді "потреби — блага — ресурси" потреба мати гарне здоров'я виступає в якості кінцевої мети. В якості проміжної ланки (благ) виступають найрізноманітніші засоби, необхідні для нормаль-

ної людської життєдіяльності, відновлення і зміцнення здоров'я. Особливу роль серед цих благ грають медичні послуги, які можуть бути класифіковані за ступенем нагальності, за принципом поділу на приватні і громадські блага і т. п.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

При організації системи охорони здоров'я важливо мати на увазі, що різні люди, соціальні групи та інші соціальні спільності по-різному цінують своє здоров'я і відчують в ньому різну ступінь потреби. Сама потреба в здоров'ї формується під впливом цілого комплексу історичних, соціокультурних умов, залежить від ступеня розвитку політичних прав і свобод, традицій і т. п.

Проблема пошуку ефективних механізмів використання економічних ресурсів у сфері охорони здоров'я стає все більш актуальною, оскільки в силу ряду причин, передусім — структурних зрушень у громадському здоров'ї — об'єктивно потрібні все більші витрати на його охорону. Постійно розширюється і ускладнюється потік економічних ресурсів, що втягуються в цю сферу.

Подальший розвиток охорони здоров'я, на думку більшості фахівців, пов'язаний зі зміною хворообцентристської парадигми на здравоцентристську. Центр ваги повинен бути перенесено з лікування на профілактику, на постійне активне збереження здоров'я у здорових, що набагато ефективніше як в чисто економічному, так і в загальносоціальному плані.

Література:

1. Irene Papanicolas, Peter C. Smith. Health system performance comparison, Open University Press, 2013. — С. 417.
2. Экономика: Учебник / Под ред. Л.С. Булатова. — М.: Изд-во БЕК, 1995. — С. 478.
3. Экономика охорони здоров'я: методичні вказівки для студентів до практичного заняття на тему "Здоров'я як економічна і соціальна категорія" для підготовки студентів за спеціальностями 7.12010001 "Лікувальна справа", 7.12010002, "Педіатрія", 7.12010003 "Медико-профілактична справа" / укл. В.А. Огнєв, В.І. Кравченко, І.А. Чухно. — Харків: ХНМУ, 2016. — 15 с.
4. Солоненко Н.Д. Экономика охорони здоров'я: навч. посіб. / Н.Д. Солоненко. — К.: ДП "Вид. дім "Персонал", 2014. — 408 с.

References:

1. Papanicolas, I. and Smith, P. C. (2013), Health system performance comparison, Open University Press, London, UK.
2. Bulatov, L. S. (1995), Ekonomika [Economics], BEK, Moscow, Russia.
3. Ohnyev, V.A. Kravchenko, V.I. and Chukhno, I.A. (2016), Ekonomika okhorony zdorov'ya [Health economics], KHNMU, Kharkiv, Ukraine.
4. Solonenko, N.D. (2014), Ekonomika okhorony zdorov'ya [Healthcare Economics], Vyd. dim. "Personal", Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 16.02.2021 р.

А. О. Самойленко,
к. е. н., доцент кафедри туристичного бізнесу та гостинності,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпро, Україна
ORCID ID: 0000-0001-9696-985X
С. Е. Сардак,
д. е. н., професор, професор кафедри міжнародних економічних відносин, регіональних
студій та туризму, Університет митної справи та фінансів, м. Дніпро, Україна
ORCID ID: 0000-0002-4716-3355

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.4.10

ВПЛИВ МІЖНАРОДНОЇ МОЛОДІЖНОЇ МІГРАЦІЇ НА ФОРМУВАННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ РЕГІОНІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ

A. Samoilenko,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Tourism Business
and Hospitality, Oles Honchar Dnipro National University, Dnipro, Ukraine
S. Sardak,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of International Economic
Relations, Regional Studies and Tourism, University of Customs and Finance, Dnipro, Ukraine

THE INFLUENCE OF INTERNATIONAL YOUTH MIGRATION ON THE FORMATION OF HUMAN
CAPITAL OF REGIONS IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION OF THE WORLD ECONOMY

У статті визначено поточний та стратегічний вплив міжнародної молодіжної міграції на формування людського капіталу регіонів в умовах глобалізації світової економіки. Ідентифіковано молодіжний сегмент у міжнародній міграції, а також визначено його характеристики, роль та проблематику розвитку. Наголошено, що міграція молоді має свою специфіку, тому, що вона визначально впливає на вікову структуру населення регіону, а вікова структура населення регіону, у свою чергу суттєво впливає на ключові соціально-економічні проблеми країни. Досліджено динаміку зміни міжнародних міграційних потоків та молодіжного сегменту. Проведено аналіз позитивних і негативних наслідків міжнародної молодіжної міграції. Запропоновано напрями оптимізації міжнародної молодіжної міграції. Виявлено основні фактори формуванні людського капіталу регіонів за рахунок регулювання міжнародної молодіжної міграції.

The article identifies the current and strategic impact of international youth migration on the formation of human capital in the regions in the context of globalization of the world economy.

The youth segment in international migration has been identified, as well as its characteristics, role and development issues. It is emphasized that youth migration has its own specifics, because it significantly affects the age structure of the region's population, and the age structure of the region's population, in turn, significantly affects the key socio-economic problems of the country. The dynamics of changes in international migration flows and the youth segment is studied. The analysis of positive and negative consequences of international youth migration is carried out.

It was found that in determining the impact of international youth migration on the formation of human capital in the region it is advisable to take into account such factors as: natural (impact of this migration segment on the environment), biological (sex, age, health, etc.), technical (technical change). technological environment), economic (income and expenditure), social (change of culture, presence of conflicts, change of local identity of the indigenous population) and managerial (political, legal and religious aspects).

It is emphasized that in the conditions of globalization of the world economy international migration not only intensifies, but also acquires new qualitative features and appears as an important process of social and economic development. The structure and geography of population movements are expanding and diversifying, their models are becoming more complicated. Young people are increasingly interested in migration and, along with resettlement for permanent residence, various forms of temporary and circular migration are becoming more common. More and more countries around the world are simultaneously giving and receiving young people. As a result, migration policy requirements at the national and international levels are growing significantly.

Cranes, which are the centers of gravity of international migration, resort to various measures to optimize youth migration flows: the introduction of preferential training programs; introduction of quotas; the need for an invitation to work; application of rating incentive systems of motivation; assistance in employment and social security. The directions of optimization of the international youth migration are offered. It is noted that an important basis of national migration policies for young people is to achieve a balance of interests of citizens of the country of arrival and emigrants.

*Ключові слова: міграція, міжнародна міграція, молодіжна міграція, молодь, регіон, глобалізація.
Key words: migration, international migration, youth migration, youth, region, globalization.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

За даними Міжнародної організації праці у 2019 році, з 7,8 мільярдів світового населення налічувалося 1,3 млрд молодих людей у віці від 14 до 29 років, з яких 267 мільйонів ніде не працювали, не навчалися та не набували професійних навичок [1]. Водночас у світі спостерігається тенденція до збільшення чисельності молоді, яка мігрує. Так, у 2019 році загальна чисельність трудових мігрантів у світі оцінювалась на рівні 272 мільйонів, з яких чисельність молоді складала близько 30 мільйонів [2]. Відповідно вплив мобільності людського капіталу молоді для окремих регіонів може бути дуже відчутною у поточному та стратегічному періодах.

Міжнародна міграція є можливістю для молоді забезпечити краще життя для себе і своїх сімей, реалізувати освітні устремління, поліпшити свої професійні навички та перспективи або задовольнити бажання особистого розвитку через пригоди, які виникають з проживанням за кордоном. Але багато молодих мігрантів часто опиняються у пастці експлуатації та жорстокого поводження, включаючи примусову працю, також молоді мігранти часто постають рушіями злочинності, маргіналізують суспільство і акумулюють державні витрати на негативні наслідки міграційних процесів. Враховуючи масштаби впливу міграційних процесів молодіжної міграції на світ загалом, та окремі країни, зокрема, проблематика визначення впливу міжнародної молодіжної міграції на формування людського капіталу регіонів в умовах глобалізації світової економіки є актуальною.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання впливу міжнародного міграційного руху людських ресурсів на формування людського капіталу регіонів в умовах глобалізації світової економіки вивчали: Е. Лібанова [3], С. Сардак, М. Корнєєв, В. Джинджоян, Т. Федотова, О. Трифонова [4]; Р. Стаканов [5]; К. Шиманська, М. Курило, О. Кармаза, Г. Тимченко [6]; Г. Хайнзон [7]; Г. Щерба [8]. Однак у працях вищенаведених вчених особливості та перспективи розвитку міжнародної молодіжної міграції на початку XXI ст. розглянуто без поглибленого вивчення її впливу на людський капітал, що вимагає продовження подальших досліджень у цьому напрямі.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою статті є дослідження теоретико-прикладних аспектів впливу міжнародної молодіжної міграції на формування людського капіталу регіонів в умовах глобалізації світової економіки. Для досягнення даної мети поставлено та вирішено такі завдання: ідентифікація молодіжного сегменту у міжнародній міграції, дослідження динаміки зміни чисельності молоді; аналіз потоків міграції молоді в різних країнах; визначення проблематики розвитку міжнародної молодіжної міграції та шляхи її вирішення; виявлення перспектив та можливостей молоді у формуванні людського капіталу регіонів та світу загалом.

Таблиця 1. Динаміка показників міжнародної міграції у 1995–2019 рр.

Показник	1995	2000	2005	2010	2015	2019
Частка мігрантів у населенні світу, %	2,8	2,9	3,2	3,4	3,4	3,5
Чисельність мігрантів, млн	174	192	221	249	258	272

Джерело: [10].

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Міжнародна міграція — це одна з форм міжнародного руху людських ресурсів, яка передбачає тривале опанування ресурсів інших територій. Відповідно, молодіжна міграція — це територіальний рух молоді, але з ідентифікацією віку молоді у країнах та наукових джерелах існують певні розбіжності. Так, ООН подає таку класифікацію людей за віком: 0—14 років (діти), 15—24 років (ранній працездатний вік), 25—54 роки (основний працездатний вік), 55—64 роки (зрілий працездатний вік), 65 років і старше (літні) [9]. Слід, однак, відзначити, що в статті 1 Конвенції Організації Об'єднаних Націй про права дитини термін "діти" відноситься до осіб у віці до 18 років. Водночас в ЄС молоддю вважається вік з 15 до 29 років. В Україні, згідно з чинним законодавством, до молоді відносять осіб у віці від 14 до 35 років, але в 2020 р. в Україні вже прийняли законопроект "Про основні засади молодіжної політики", де пропонується знизити вік молоді до 29 років як і у ЄС. Таким чином національне законодавство буде гармонізовано з законодавством країн ЄС.

Проблема міграції молоді в сучасному світі одна з найактуальніших на сьогоднішній день. Адже саме зараз створені найкращі умови для подорожей, переміщень у будь-яку точку світу або зміни місця проживання. Тільки за останні 30 років масштаби міграції виросли більш ніж в 2,5 рази, а в 2019 році число мігрантів в світі досягло 272 мільйони, що складало 3,5% світового населення (табл. 1), а серед мігрантів чисельність молоді чоловічої статі складала 11,4%, а жіночої 11,3% [10].

Зростання чисельності міжнародних мігрантів пояснюється багатьма причинами, серед яких є три головні. Перша причина. На кожному континенті різний обсяг зростання чисельності населення. Люди, що живуть у країнах з високою народжуваністю, іммігрують у країни, де народжуваність низька. Там легше знайти роботу, пройти навчання і т.д. Друга причина. Економічне відмінність країн. Усі країни відрізняються один від одного своїм економічним становищем. Молоді люди підліткового віку це розуміють і намагаються іммігрувати з бідних країн в більш розвинені. Третя причина. Процес старіння в Європі прискорюється. За деякими прогнозами, можна припустити, що до 2025 року 47% жителів будуть пенсіонерами. Європейські держави не зможуть забезпечити хороший рівень існування пенсіонерам. А в Африці навпаки, населення молодшає. Звідси можна припустити, що люди іммігрують в країни Європи, так як там число робочих місць більше. На перший погляд здається, що процес молодіжної міграції не несе за собою жодних серйозних наслідків порівняно з міграцією трудових ресурсів основного працездатного віку, але якщо проаналізувати, це зовсім не так.

Існують, як позитивні, так і негативні наслідки міграції. Позитивними наслідками є те, що мігранти приносять користь обом країнам. На зароблені гроші вони містять свої сім'ї, які перебувають в іншій країні. Вони фінансово допомагають своїм сім'ям, висилаючи їм гроші. А країни, в яких працюють мігранти, як правило, отримують вигоду за надання послуг з грошових переказів. Без уваги не можна залишити і те, що іммігранти повертаються в свою країну з набраними досвідом і професійними навичками. Ними вони можуть поділитися з іншими і активно використовувати в процесі життєдіяльності.

Негативними наслідками є те, що приїжджаючи в іншу країну, мігранти привозять з собою свої звичаї, релігію, традиції. Вони відрізняються від традицій країни, в яку приїхали мігранти, тому утворюється нерозуміння між корінним населенням і сторонніми етнічними групами. Згодом це нерозуміння росте все більше і більше, що в подальшому може утворити величезні конфлікти. Наприклад, міграція з африканських та азійських країн стала проблемою для деяких країн Європи. Наприклад, це Великобританія, Німеччина, Франція, Італія. Всі ці країни брали і беруть безліч мігрантів, навчають їх, влаштовують на роботу. Але з часом все частіше стала відчуватися незаконна міграція. Саме через це підвищився рівень злочинності, наркоманії і соціальних конфліктів.

Міжнародна міграція молоді має демографічні, соціальні, культурні та економічні наслідки. На молодих людей у віці від 10 до 24 років припадає понад 30 відсотків населення країн, що розвиваються. Багато країн, особливо країни зі старіючим населенням, виграють завдяки прибуттю молодих мігрантів, що виконують найменш оплачувану роботу, яку більше ніхто не хоче робити, вносячи свій внесок у роботу механізмів, які забезпечують життєдіяльність міст і громад. Вони служать в якості джерела низької кваліфікованої робочої сили для сільськогосподарства і будівництва; вони виконують роботу домашнього прислугу, а також працюють у сфері обслуговування в житлових кварталах, готелях і ресторанах. Крім того, зростає попит і на кваліфікованих працівників в таких галузях, як охорона здоров'я, комунікаційні технології та спорт.

Міграція молоді має свою специфіку. Молодь суттєво впливає на вікову структуру населення регіону, а вікова структура населення регіону, у свою чергу впливає на ключові соціально-економічні проблеми країни. "Країни з молодим населенням (з високим відсотком до 15 років) повинні більше інвестувати в школи, тоді як країни зі старшим населенням (з високим відсотком у віці від 65 років) повинні інвестувати більше в сектор охорони здоров'я. Вікову структуру також можна використовувати для прогнозування потенційних політичних проблем. Наприклад, швидке зростання молодого

дорослого населення, яке не може знайти роботу, може призвести до заворушень" [11].

Багато молодих людей намагаються покинути свою країну, або навіть континент, не усвідомлюючи, що їх чекає, коли вони переїдуть далеко від свого будинку. Багато переоцінюють свої можливості, забувши про те, що їм доведеться бути в усьому самостійними. Адже нині міжнародними організаціями та урядами країн робиться багато заходів, щоб міграція, як молоді, так і дорослих людей здійснювалася простіше і безпечніше. Наприклад, політика країн Європи спрямована на залучення іноземців до цінностей корінного населення. У деяких країнах, наприклад, в Німеччині здійснюються різні проекти, щоб іммігранти відчували себе як вдома: проводяться додаткові мовні курси.

У країнах існують спеціальні бібліотеки для іммігрантів, де люди можуть використовувати для навчання книги рідною мовою. Так само спростилося система надання громадянства. Як відомо, раніше іноземцю потрібно було прожити в країні багато років, щоб отримати громадянство, а зараз ці терміни суттєво скорочуються.

Щоб уникнути конфліктів між корінним населенням і молодими мігрантами, потрібно, щоб і перші і другі ставилися один до одного з повагою, позитивно ставилися до культури один одного. Спеціально для молоді, на сьогодні існують так звані школи по обміну. Вони дозволяють підлітку побувати в іншій країні без батьків, тим самим допомагаючи їм навчитися самостійності і відповідальності. Підліток вивчає іноземні мови, знайомитися з дітьми з інших країн, а в кінці навчання вже точно може бути впевнений як він впоратися з труднощами міграції.

Для молоді актуальним стає питання якості зайнятості, що тісно пов'язано з рівнем освіти. Та частина молоді (найбільше у молодших вікових групах 15—25 років), яка не має спеціальної професійної підготовки, може виконувати лише некваліфіковану роботу, багато з них зайнято у неформальному секторі економіки. Водночас особи з вищою освітою часто працюють не за спеціальністю, що пояснюється, як дефіцитом робочих місць за фахом, так і фінансовою неперспективністю роботи за фахом. За даними соціально-демографічного обстеження молоді в Україні, основними причинами, через які молодь працює не за спеціальністю, є: дефіцит робочих місць за спеціальністю — 38%, фінансова неперспективність спеціальності — 19%, зміна особистих уподобань, планів — 19%, нецікава, нетворча робота за фахом — 8%, сімейні обставини — 7%, інші — 9% [3, 169 с.]. Всі ці причини спонукають молодь шукати роботу та орієнтуватися або на більш перспективні та фінансово привабливі галузі або на зміну місця прикладання своїх трудових здібностей і мігрувати за кордон як з метою тимчасового працевлаштування, так і з метою постійного проживання.

Під час визначення впливу міжнародної молодіжної міграції на формування людського капіталу регіону, постає доцільним враховувати такі фактори: природні (вплив даного міграційного сегменту на природне середовище), біологічні (стать, вік, стан здоров'я тощо), технічні (зміна техніко-технологічного середовища), економічні (доходи та витрати), соціальні (зміна куль-

тури, наявність конфліктів, зміна місцевої ідентичності корінного населення) та управлінські (політико-правові та релігійні аспекти).

ВИСНОВКИ

Таким чином, огляд впливу міжнародної молодіжної міграції на формування людського капіталу регіонів, дає підстави стверджувати, що в умовах глобалізації світової економіки міжнародна міграція не лише інтенсифікується, а й набуває нових якісних рис і постає важливим процесом соціально-економічного розвитку [12]. Структура та географія переміщень населення розширюються та урізноманітнюються, їх моделі ускладнюються. З кожним днем молоде покоління все більше цікавиться міграцією і не потрібно цьому перешкоджати, адже міграційні процеси є нерозривною частиною соціально-політичного розвитку сучасного світу.

Поряд із переселеннями для постійного проживання поширення набувають різні форми тимчасових, оборотних міграцій. Дедалі більше держав світу водночас віддають і приймають молоде населення. Через це вигоди до міграційної політики на національному та міжнародному рівні значно зростають, а завдання її формування ускладнюються.

Важливою основою національних міграційних політик щодо молоді є досягнення балансу інтересів громадян країни прибуття і емігрантів. Крани, що є центрами тяжіння міжнародної міграції вдаються до різних заходів оптимізації молодіжних міграційних потоків: упродовження пільгових програм навчання; уведення квот; необхідність наявності запрошення на роботу; застосування рейтингових заохочувальних систем мотивації; сприяння у працевлаштуванні та соціально-побутовому забезпеченні.

Література:

1. Global Employment Trends for Youth 2020: Technology and the future of jobs. URL: https://www.ilo.org/global/publications/books/WCMS_737648/lang--en/index.htm (дата звернення 11.02.2021).
2. IDM 2019: Youth and migration: Engaging youth as key partners in migration governance. URL: <https://www.iom.int/idm-2019-youth-and-migration-engaging-youth-key-partners-migration-governance> (дата звернення 11.02.2021).
3. Молодь та молодіжна політика в Україні: соціально-демографічні аспекти / За ред. Е.М. Лібанової. К.: Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2010. 248 с.
4. Sardak S., Korneyev M., Dzhyndzhoian V., Fedotova T., Tryfonova O. Current trends in global demographic processes. Problems and Perspectives in Management, 2018, 16 (1), 48—57. DOI: [http://dx.doi.org/10.21511/ppm.16\(1\).2018.05](http://dx.doi.org/10.21511/ppm.16(1).2018.05).
5. Стаканов Р. Вплив пандемії COVID-19 на міжнародну трудову міграцію. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/view/4071 (дата звернення 13.01.2021).
6. Shymanska K., Kurylo M., Karmaza O., Timchenko G. Determinants of migration motives as a precondition for the migration flows formation. Problems and Pers-

pectives in Management, 2017. 15 (3), 352—364. doi:10.21511/ppm.15(3-2).2017.05.

7. Heinsohn G. Sohe und Weltmacht: Terror im Aufstieg und Fall der Nationen. URL: <http://www.pseudology.org/Gallup/Heinsohn.pdf> (дата звернення 13.01.2021).

8. Щерба Г.І. Трудова міграція молоді та її наслідки для дітей в українському суспільстві. URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2011/07/161-168__no-3__vol-38__2011__UKR.pdf (дата звернення 13.01.2021).

9. Молодежь. URL: <https://www.un.org/ru/sections/issues-depth/youth-0/index.html> (дата звернення 11.02.2021).

10. Global migration, by the numbers: who migrates, where they go and why. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2020/01/iom-global-migration-report-international-migrants-2020/> (дата звернення 11.02.2021).

11. Age structure. URL: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/field/age-structure/> (дата звернення 11.02.2021).

12. Сардак С.Е. Перспективи соціально-економічного розвитку людських ресурсів в умовах глобалізації. Актуальні проблеми економіки. 2011. № 9. С. 217—225. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.3957808>.

References:

1. ILO (2020), Global Employment Trends for Youth 2020: Technology and the future of jobs, available at: https://www.ilo.org/global/publications/books/WCMS_737648/lang-en/index.htm (Accessed 11 Feb 2021).

2. IOM (2019), "IDM 2019: Youth and migration: Engaging youth as key partners in migration governance", available at: <https://www.iom.int/idm-2019-youth-and-migration-engaging-youth-key-partners-migration-governance> (Accessed 11 Feb 2021).

3. Libanova, E.M. (2010), Molod' ta molodizhna polityka v Ukraini: sotsial'no-demografichni aspekty [Youth and youth policy in Ukraine: socio-demographic aspects], Instytut demohrafii ta sotsial'nykh doslidzhen' im. M.V. Ptukhy NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

4. Sardak, S. Korneyev, M. Dzhyndzhoian, V. Fedotova, T. and Tryfonova, O. (2018), "Current trends in global demographic processes", Problems and Perspectives in Management, vol. 16 (1), pp. 48—57. DOI: [http://dx.doi.org/10.21511/ppm.16\(1\).2018.05](http://dx.doi.org/10.21511/ppm.16(1).2018.05).

5. Stakanov, R. (2020), "Impact of the COVID-19 pandemic on international labor migration", available at: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/view/4071 (Accessed 11 Feb 2021).

6. Shymanska, K. Kurylo, M. Karmaza, O. and Timchenko, G. (2017), "Determinants of migration motives as a precondition for the migration flows formation", Problems and Perspectives in Management, vol. 15(3), pp. 352-364. doi:10.21511/ppm.15(3-2).2017.05.

7. Heinsohn, G. (2006), "Sohe und Weltmacht: Terror im Aufstieg und Fall der Nationen", available at: <http://www.pseudology.org/Gallup/Heinsohn.pdf> (Accessed 11 Feb 2021).

8. Scherba, H.I. (2011), "Labor migration of young people and its consequences for children in Ukrainian

society", available at: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2011/07/161-168__no-3__vol-38__2011__UKR.pdf (Accessed 11 Feb 2021).

9. UN (2020), "Youth", available at: <https://www.un.org/ru/sections/issues-depth/youth-0/index.html> (Accessed 11 Feb 2021). (data zvernennia 11.02.2021).

10. Edmond, C. (2020), "Global migration, by the numbers: who migrates, where they go and why", available at: <https://www.weforum.org/agenda/2020/01/iom-global-migration-report-international-migrants-2020/> (Accessed 11 Feb 2021).

11. CIA (2020), "Age structure", available at: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/field/age-structure/> (Accessed 11 Feb 2021).

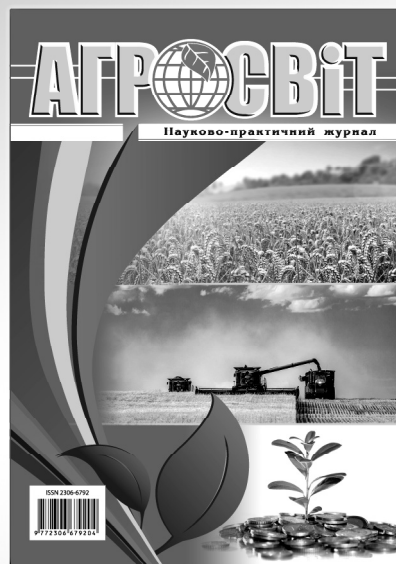
12. Sardak, S. E. (2011), "Prospects for socio-economic development of human resources in the context of globalization", Aktual'ni problemy ekonomiky, vol. 9, pp. 217—225. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.3957808>.

Стаття надійшла до редакції 12.02.2021 р.

АГРОСВІТ

www.agrosvit.info

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

**Журнал включено до переліку
наукових фахових видань України
з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)**

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

М. Д. Корінко,
д. е. н., професор, завідувач кафедри аудиту та підприємництва,
Національна академія статистики, обліку та аудиту
ORCID ID: 0000-0001-6791-610X
І. М. Гриненко,
аспірант кафедри аудиту та підприємництва,
Національна академія статистики, обліку та аудиту
ORCID ID: 0000-0002-0013-2244

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.4.15

РЕЗЕРВИ ЯК ОБ'ЄКТ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ: УТОЧНЕННЯ КАТЕГОРІЙНО-ПОНЯТІЙНОГО АПАРАТУ

М. Korinko,
Doctor of Economic Sciences, Professor,
Head of the Department of "Audit and entrepreneurship", National academy of statistics, accounting and auditing
I. Grinenko,
Postgraduate student of the Department of Audit and Entrepreneurship,
National Academy of Statistics, Accounting and Audit

RESERVES AS AN OBJECT OF ACCOUNTING: SPECIFICATION OF THE CATEGORY- CONCEPTUAL APPARATUS

В умовах нестабільного та кризового розвитку економіки, посилення негативного впливу наслідків настання ризиків на результати діяльності суб'єкта господарювання, підвищується цінність та доцільність подальшого розвитку й удосконалення процесів резервування на підприємстві. Резерви в діяльності суб'єктів господарювання виступають запорукою стабільного функціонування та дотримання принципу безперервності діяльності. Водночас наявність недоліків на рівні законодавчого регулювання в частині питань формування та використання резервів, опрацювання єдиних підходів до визначення понятійного апарату призводить до неповного розкриття інформації у фінансовій звітності підприємства, а також неможливості забезпечення порівнянності її показників.

У статті наведено результати систематизації підходів науковців до визначення змісту понять "фонд", "резерв", "оціночний резерв", "забезпечення" як об'єктів бухгалтерського обліку. Доведено неправомірність ототожнення зазначених понять на основі результатів проведеного компаративного аналізу їх спільних та відмінних ознак. Запропоновано з точки зору облікового відображення під поняттям "резерв" розуміти об'єкт бухгалтерського обліку, який формується за рахунок відрахування частини прибутку або накопичення ресурсів для покриття можливих та/або очікуваних витрат, а також наслідків виникнення ризиків внутрішнього та зовнішнього економічного середовища з метою достовірного відображення фінансових результатів діяльності суб'єкта господарювання та його фінансового стану. З метою чіткого розмежування наведених понять як об'єктів бухгалтерського обліку наочно представлено їх підпорядкованість та взаємозв'язок у системі бухгалтерського обліку суб'єкта господарювання.

In the conditions of unstable and crisis development of economy, strengthening of negative influence of consequences of occurrence of risks on results of activity of the economic entity, increase value and expediency of the further development and improvement of processes of reservation at the enterprise. Reserves in the activities of economic entities are a guarantee of stable operation

and compliance with the principle of continuity of activities. However, the presence of shortcomings at the level of legislation in terms of formation and use of reserves, the development of common approaches to defining the conceptual apparatus leads to incomplete disclosure of information in the financial statements of the enterprise and the inability to ensure comparability of its indicators. Only under the condition of unity and consolidation at the legislative level of terminology for distinguishing the economic content of the definitions "fund", "reserve", "provision" will provide the appropriate prerequisites for proper accounting and full disclosure in accordance with the applied conceptual framework of financial reporting.

The article presents the results of systematization of scientists' approaches to determining the content of the concepts "fund", "reserve", "valuation reserve", "provision" as objects of accounting. The illegality of the identification of these concepts on the basis of the results of the comparative analysis of their common and distinctive features is proved. It is proposed from the point of view of accounting under the term "reserve" to understand the object of accounting, which is formed by deducting part of the profit or accumulation of resources to cover possible and / or expected costs and consequences of internal and external economic environment risks. reflection of the financial results of the business entity and its financial condition. In order to clearly delineate the above concepts as objects of accounting, their subordination and relationship in the accounting system of the entity are clearly presented. Scientific substantiation of reserves as an object of accounting will allow to develop proposals for improving the system of its accounting, proper and complete disclosure of information in financial statements in order to protect the interests of society.

Ключові слова: резерв, оціночний резерв, фонд, забезпечення, об'єкт бухгалтерського обліку, термінологія.

Key words: reserve, estimation reserve, fund, provision, object of accounting, terminology.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Резерви в діяльності підприємств в умовах невідомості та нестабільності зовнішньоекономічного середовища, є ключовим інструментом гарантування фінансової стабільності та стійкості подальшої господарської діяльності. Євроінтеграційні процеси в економіці країни та активне реформування законодавчої бази в сфері бухгалтерського обліку, засвідчили наявність недоліків у нормативному регулюванні питань формування та використання резервів, необхідності закріплення їх єдиного трактування та розмежування методичних підходів до облікового відображення фондів, резервів та забезпечень. Лише за умови єдності та закріплення на законодавчому рівні термінології для розмежування економічного змісту дефініцій "фонд", "резерв", "оціночний резерв", "забезпечення" будуть створені належні передумови для правильного ведення їх бухгалтерського обліку та повного розкриття інформації відповідно до застосованої концептуальної основи фінансової звітності. Уточнення категорійно-понятійного апарату сприятиме правильному визначенню джерел формування резервів, коректному обчисленню розміру резервів та напрямів їх використання, відображенню в системі рахунків бухгалтерського обліку.

Повністю згодні з Ю.В. Пікуш, Л.М.Пилипенко, що "незважаючи на те, що резервування є чи не найкращим методом захисту підприємства від ризиків, трактування поняття "резерви" сьогодні залишається неузгодженим через відсутність серед науковців єдиного підходу до визначення його змісту та класифікації. Широка різно-

манітність термінологічного апарату та його неоднозначність призводить до хибних джерел формування резервів та напрямів їх використання. Крім того, неузгодженість трактування резервів зумовлює певні труднощі їх бухгалтерського обліку та відображення в балансі суб'єктів господарювання. Особливої актуальності механізм резервування набуває в умовах фінансово-економічної кризи, оскільки відображення резервів у балансі підприємства характеризує його позицію фінансово-майнового стану щодо збереження капіталу та виконання зобов'язань перед контрагентами" [9, с. 281]. Наявність невирішених питань у частині уточнення категорійно-понятійного апарату резервів як об'єкт бухгалтерського обліку зумовлює доцільність та актуальність проведення подальших досліджень.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемні питання визначення економічного змісту поняття "резерв", "фонд", "оціночний резерв", "забезпечення" знайшли відображення в працях вітчизняних та зарубіжних науковців. Зокрема, наукові статті, дисертаційні дослідження та публікації зазначеним питання присвятили М.І. Баканов, Й. Бетге, В.В. Бочаров, І.М. Вигівська, Ю.А. Верига, С.М. Дячек, Й.С. Завадський, М.О. Козлова, Я.Д. Крупка, Н.М. Малюга, І.В. Нагорна, В.Ф. Палій, Г.В. Савицька, Я.В. Соколов, Л.К. Сук, П.Л. Сук, І.Й. Яремко та інші. Відзначаючи значний науковий доробок у сфері визначення економічного змісту і трактування поняття "резерви", спростування доціль-

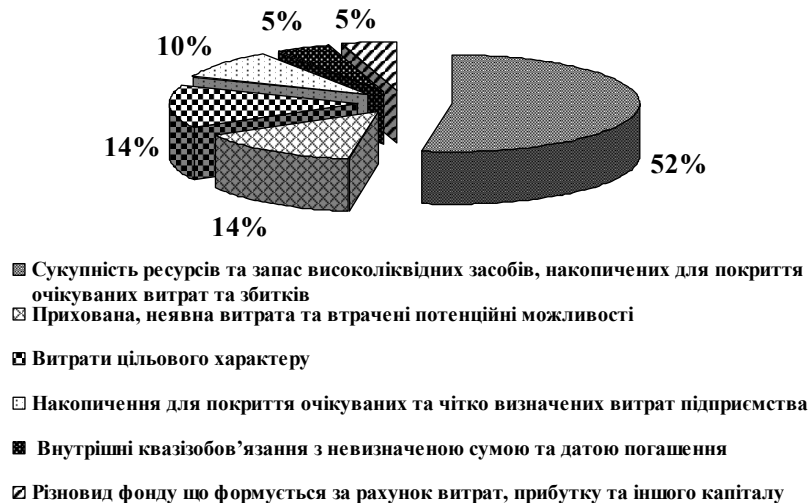

Рис. 1. Погляди науковців на трактування поняття "резерв"

Джерело: розроблено співавтором 2.

ності ототожнення даної дефініції з термінами "фонд", "забезпечення" зазначені питання до тепер не втрачають актуальності та дискусійності у сфері бухгалтерського обліку.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є наукове обґрунтування визначення сутності понять "фонд", "резерв", "оціночний резерв", "забезпечення" як об'єктів бухгалтерського обліку для подальшого розвитку та удосконалення організаційно-методичних положень їх облікового відображення.

ВИКЛАД МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Формування термінології в системі бухгалтерського обліку є одним із базових та дискусійних питань. Чітке та однозначне трактування понять, оперування ними на практиці та на рівні наукових досліджень, формує цілісне розуміння тих чи інших об'єктів бухгалтерського обліку та економічних явищ, що в подальшому сприяє правильному їх обліковому відображенню. Розмежування та встановлення економічного змісту понять "фонд", "резерв", "оціночний резерв", "забезпечення", обґрунтування спільних та відмінних ознак даних дефініцій є дискусійним питанням сьогодення.

Визначення економічного змісту терміну "фонд" найчастіше зустрічається в довідковій та науковій літературі. Дослідження підходів до трактування поняття "фонд" різними авторами, можна констатувати, що дане поняття найчастіше трактується як накопичення засобів, ресурсів, капіталу з певною метою. Аналіз визначення даного терміну засвідчує наявність одностайності авторів в частині пояснення його економічної суті. Водночас наявні непоодинокі випадки встановлення підпорядкованості та взаємозамінності термінів "фонд" та "резерв".

"Перше застосування терміну "резерв" можна знайти у французькій і латинській мовах: з французької мови слово "reserve" перекладається як "запас", а з латинської — "reservere" означає "економити, зберігати" [3]. Погоджуємось з М.А. Кіпарисовим, який зазначав, що "на відміну від фондів створення резервів відбувається

шляхом збільшення оцінки в активі на предмет здійснення реальних витрат. Усі резерви мають конкретне призначення, але їх обов'язково притаманна короткостроковість" [5, с. 160].

"Існування різноманітних підходів до визначення поняття "резерв" призводить до плутанини в оцінці їхнього економічного змісту у зв'язку з тим, що резерви розглядаються з різних позицій: з позиції держави, регіону, окремої галузі та підприємства" [1, с. 112]. Проаналізувавши різні трактування терміну "резерв", а також наукові напрацювання в частині уточнення його економічного змісту, систематизовані наступні підходи до його трактування (рис. 1).

Аналіз систематизованих підходів науковців до трактування поняття "резерв", дозволяє зробити висновки, що найбільшу питому вагу займає підхід, відповідно до якого резервом є сукупність ресурсів та запасів високоліквідних засобів, які накопичені з метою покриття очікуваних витрат та збитків. Поширеність такого трактування терміну "резерв" зумовлена тим, що основною метою створення резервів є цільове формування ресурсів з метою ефективного управління різними видами ризиків внутрішнього та зовнішнього економічного середовища, забезпечення фінансової стійкості суб'єкта господарювання.

Оскільки резерви формуються за рахунок активів підприємства, їх створення передбачає понесення витрат цільового характеру, що в подальшому зумовлює необхідність розрахунку втрачених потенційних можливостей. Такий підхід до пояснення змісту терміну "резерв" застосовується найчастіше в економічному аналізі при пошуку невикористаних можливостей підприємства та більш ефективного використання наявних ресурсів.

Розгляд поняття "резерв" як накопичення активів для покриття очікуваних та чітко визначених витрат підприємства засвідчує, що резерви є джерелом компенсації та покриття негативних наслідків настання економічних ризиків та витрат суб'єкта господарювання. В межах даного підходу забезпечується реалізація принципу відповідності доходів і витрат, оскільки формування резервів формує засоби для покриття можливих

та/або очікуваних витрат збитків в цілях достовірного відображення фінансового стану підприємства.

Трактування дефініції "резерв" як різновиду фонду, що формується за рахунок витрат, прибутку та іншого капіталу також заслуговує на увагу. Погоджуємося з С.М. Дячек [4], Ю.Н. Лачіновим [6] та І.М. Вигівською [2], що резерв є різновидом фонду. "Всі резерви, які формуються та відображаються в бухгалтерському обліку підприємств є фінансовими, можуть мати різні джерела утворення (витрати або прибуток, інший капітал) виражені лише у грошовому вимірнику та використовуються за цільовим призначенням їх створення" [2, с. 56—57].

Отже, враховуючи наведені підходи до трактування поняття "резерв" можна констатувати неправомірність ототожнення термінів "фонд" та "резерв". Поняття "фонд" є більш ширшим ніж поняття "резерв", й резерв слід розглядати як один із елементів фонду.

Резерви за своїм змістом також є об'єктом бухгалтерського обліку, оскільки факти господарського життя пов'язані з нарахуванням та використанням резервів відображаються на рахунках бухгалтерського обліку. Пропонуємо під поняттям "резерв" розуміти об'єкт бухгалтерського обліку, який формується за рахунок відрахування частини прибутку або накопичення ресурсів для покриття можливих та/або очікуваних витрат, а також наслідків виникнення ризиків внутрішнього та зовнішнього економічного середовища з метою достовірного відображення фінансових результатів діяльності суб'єкта господарювання та його фінансового стану.

Важливою складовою системи резервів підприємства є оціночні резерви або регулятори. Слід зауважити, що оціночні резерви слід досліджувати та виокремлювати як важливу складову резервів суб'єкта господарювання. "У науковій літературі відсутнє визначення "регулятори", а також відсутнє визначення "оціночні резерви". Оціночні резерви відрізняються від резервів за економічним змістом. Формування регуляторів (оціночних резервів) передбачено для матеріально-виробничих запасів, фінансових вкладень, які не мають поточної ринкової вартості, і сумнівної дебіторської заборгованості при наявності відповідних підстав. Оціночні резерви являють собою показник, який посилює достовірність бухгалтерської звітності і повноту, розкриває в ній відомості про фінансово-господарську діяльність організації. Це пов'язано з тим, що оціночні резерви є регулюючими статтями, що зменшують оцінку активів в бухгалтерському балансі, і витрат, що впливають на кінцевий фінансовий результат в звіті про фінансові результати (про сукупний дохід)" [10, с. 35].

Завдяки правильно організованій системі бухгалтерського обліку резервів та оціночних резервів (регуляторів), забезпечується дотримання принципів бухгалтерського обліку та реалізуються основні завдання системи резервування, зокрема:

- захист суб'єкта господарювання від фактичних потенційних ризиків внутрішнього та зовнішнього економічного середовища, які можуть призвести до збитків та негативних наслідків інших подій, які суб'єкт господарювання може передбачити заздалегідь;

- відображення наслідків ризиків зовнішнього та внутрішнього середовища в системі бухгалтерського

обліку для формування достовірного, чіткого та надійного уявлення про фінансовий стан підприємства.

Досить часто в науковій літературі та в практичній діяльності ототожнюються поняття "резерв" та "забезпечення", що також є не правильним, оскільки дані поняття є різними за економічним змістом та функціональним призначенням.

Трактування поняття "забезпечення" як об'єкта бухгалтерського обліку наведено в П(С)БО 11 "Зобов'язання" [8] та МСБО 37 "Забезпечення, умовні зобов'язання та умовні активи" [7]. У зазначених стандартах наведено таке визначення терміну "забезпечення": це зобов'язання з невизначеними сумою або часом погашення на дату балансу. Визначення поняття "резерв" відсутнє як на рівні національних так і на рівні міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та фінансової звітності.

"Забезпечення створюється при виникненні внаслідок минулих подій зобов'язання, погашення якого ймовірно призведе до зменшення ресурсів, що втілюють в собі економічні вигоди, та його оцінка може бути розрахунково визначена. Забезпечення використовуються для відшкодування лише тих витрат, для покриття яких вони були створені. Забороняється створювати забезпечення для покриття майбутніх збитків від діяльності підприємства" [2, с. 56—57].

Таким чином, слід чітко розмежовувати поняття "резерв" та "забезпечення", оскільки вони є спорідненими але різними за змістом категоріями, які мають відмінні підходи до їх облікового відображення. З метою детального розмежування змісту понять "фонд", "резерв", "забезпечення" наведені їх спільні та відмінні ознаки в таблиці 1.

Дослідження економічної суті понять "фонд", "резерв", "оціночний резерв", "забезпечення" засвідчує наявність взаємозв'язків, підпорядкованості та відмінних ознак між даними обліковими категоріями. Взаємозалежність досліджуваних категорій, як об'єктів бухгалтерського обліку та їх місце в обліковій системі підприємства представлено на рисунку 2.

Наявність відмінностей в організаційно-методичному забезпечення облікового відображення зазначених об'єктів бухгалтерського обліку зумовлює потребу їх подальшого удосконалення та розвитку. Забезпечення стійкого розвитку суб'єктів господарювання різних галузей, порівнянність показників фінансової звітності, досягнення мети, яка відповідає інтересам власників і користувачів фінансової звітності є неможливими без наявності дієвої системи бухгалтерського обліку резервів.

ВИСНОВКИ

В умовах підвищення ринкової конкуренції забезпечення стабільності діяльності підприємства першорядного значення набуває система резервування як один із дієвих механізмів нівелювання впливу економічних ризиків. Для реалізації зазначеної мети все більшої актуальності набувають пошук раціональних шляхів створення резервів, які б нівелювали негативний вплив ризиків на господарську діяльність підприємства. Резерви одночасно виступають механізмом формування об'єктивної інформації про фінансовий стан і результати діяльності підприємства для зацікавлених користувачів, джерелом

Таблиця 1. Компаративний аналіз дефініцій "фонд", "резерв" та "забезпечення"

№ з/п	Фонд	Резерв	Забезпечення
1. Спільні ознаки			
1.1	Основна мета створення фондів, резервів та забезпечень на підприємстві – управління різними видами ризиків внутрішнього та зовнішнього економічного середовища, забезпечення фінансової стійкості суб'єкта господарювання		
1.2	Суми створених фондів, резервів та забезпечень відображаються в системі бухгалтерського обліку підприємства та фінансовій звітності, що в подальшому впливає на ухвалення рішень зовнішніми та внутрішніми користувачами		
1.3	Законодавча неврегульованість і диференціація наукових підходів до порядку відображення операцій формування фондів, резервів, забезпечень у системі бухгалтерського обліку		
2. Відмінні ознаки			
2.1	Ресурс чи запас, який має цільове призначення, а також використовується з певною метою	Ресурси (запас), який зберігається для використання у разі потреби та для покриття майбутніх витрат	Зобов'язання з невизначеними сумою або часом погашення на дату балансу
2.2	Створення та використання фондів регламентується на законодавчому рівні, а також на рівні внутрішніх розпорядчих документів, які можуть встановлювати окремі обмеження, що використання фондів	Відсутні юридичні обмеження для використання зарезервованих коштів	Забезпечення використовуються для відшкодування лише тих витрат, для покриття яких вони були створені
2.3	Фонди відображаються у складі активів, капіталу підприємства	Резерви можуть відображатися в складі активів, капіталу та зобов'язань	Забезпечення відображається у складі зобов'язань
2.4	Фонди формують систему накопичення майна підприємства та резервну систему підприємства	Резерви формують резервну систему підприємства	Забезпечення належить до двох систем підприємства – резервної системи та системи зобов'язань підприємства

Джерело: розроблено співавтором 2.

компенсації несприятливих наслідків ризиків діяльності для забезпечення стійкого фінансового стану.

На основі аналізу підходів до визначення сутності категорійно-понятійного апарату виявлено розбіжності

у трактуванні понять "фонд", "резерв", "оціночний резерв" та "забезпечення". Доведено неправомірність отождолення зазначених понять на основі результатів проведеного компаративного аналізу їх спільних та

Рис. 2. Сутність понять "фонд", "резерв", "оціночний резерв", "забезпечення" в системі бухгалтерського обліку суб'єкта господарювання

Джерело: розроблено співавтором 2.

відмінних ознак. Запропоновано з точки зору облікового відображення під поняттям "резерв" розуміти об'єкт бухгалтерського обліку, який формується за рахунок відрахування частини прибутку або накопичення ресурсів для покриття можливих та/або очікуваних витрат, а також наслідків виникнення ризиків внутрішнього та зовнішнього економічного середовища з метою достовірного відображення фінансових результатів діяльності суб'єкта господарювання та його фінансового стану. Наукове обґрунтування резервів як об'єкта бухгалтерського обліку дозволить розробити пропозиції з удосконалення системи його облікового відображення, належного й повного розкриття інформації у фінансовій звітності з метою захисту інтересів суспільства.

Література:

1. Астахова М.М. Проблемні аспекти термінології та класифікації резервів підприємства. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". 2008. № 611. С. 111—117.
2. Вигівська І.М. Проблеми трактування понять "фонд", "резерв", "оціночний резерв", "регулятив", "забезпечення" // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. 2010. Вип. 18. Ч. І. С. 55—61.
3. Воблий К.Г. Основы экономии страхования. К., 1915. С. 67.
4. Дячек С.М. Відображення в бухгалтерському обліку та аналіз резервів молокопереробних підприємств АПК: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.09. К., 2008. 24 с.
5. Кипарисов Н.А. Основы балансоведения. М.: Наркомторг СССР, 1928. 295 с.
6. Лачинов Ю.Н. Бухгалтерия экономики: Междисциплин. учеб. пособ. для студ. М.: Компания спутник+, 2002. 124 с.
7. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 37 "Забезпечення, умовні зобов'язання та умовні активи". URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_051#Text
8. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11 "Зобов'язання" Затверджено наказом Міністерства фінансів України № 20 20 від 31.01.2000 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0085-00#Text>
9. Пікуш Ю.В., Пилипенко Л.М. Сутність і класифікація резервів підприємства з метою їх бухгалтерського обліку // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". 2012. № 727. С. 280—285.
10. Предко І.Ю. Формування резервів майбутніх витрат і платежів в обліково-контрольному забезпеченні як один із шляхів зниження ризиків діяльності підприємств в умовах кризи. Облік і фінанси. 2016. № 3 (73). С. 31—37.

References:

1. Astakhova, M.M. (2008), "Problematic aspects of terminology and classification of enterprise reserves", Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika", vol. 611, pp. 111—117.
2. Vyhivska, I.M. (2010), "Problems of interpretation of the concepts "fund", "reserve", "assessment reserve", "regulation", "provision", Naukovi pratsi Kirovohrads'koho

natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauky, vol. 18, p. I, pp. 55—61.

3. Vobliy, K.G. (1915), Osnovy ekonomyy strakhovaniya [Basics of insurance savings], Kyiv, Russia.

4. Dyachek, S.M. (2008), "Reflection in accounting and analysis of reserves of dairy enterprises of agro-industrial complex", Ph.D. Thesis, Kyiv, Ukraine.

5. Kiparisov, N.A. (1928), Osnovy balansovedeniya [Fundamentals of balance studies], Narkomtorg, Moscow, SSSR.

6. Lachinov, Yu. N. (2002), Buhgalterija jekonomiki [Accounting of Economics: Interdisciplines. textbook allowance. for students], Kompanija sputnik+, Moscow, Russia.

7. International Accounting Standard (1999), "37 Provisions, Contingent Liabilities and Contingent Assets", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_051#Text (Accessed 15 February 2021).

8. Ministry of Finance of Ukraine, (2000), "Regulation (standard) of accounting 11 "Liabilities", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0085-00#Text> (Accessed 15 February 2021).

9. Pikush, Y.V. and Pilipenko, L.M. (2012), "The essence and classification of reserves of the enterprise for the purpose of their accounting", Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika", vol. 727, pp. 280—285.

10. Predko, I.Yu. (2016), "Formation of reserves for future expenses and payments in accounting and control support as one of the ways to reduce the risks of enterprises in a crisis", Oblik i finansy, vol. 3 (73), pp. 31—37.

Стаття надійшла до редакції 17.02.2021 р.

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

**Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)
Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292**

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

В. В. Македон,
д. е. н., професор кафедри міжнародної економіки і світових фінансів,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
ORCID ID: 0000-0001-8131-0235

К. О. Машкіна,
магістр, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
ORCID ID: 0000-0003-4527-6302

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.4.21

РОЗВИТОК ГЛОБАЛЬНОГО БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

V. Makedon,
Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department of International
Economics and World Finance, Oles Honchar Dnipro National University
K. Mashckina,
Master's student, Oles Honchar Dnipro National University

DEVELOPMENT OF THE GLOBAL BANKING SECTOR IN THE DIGITAL ECONOMY

Статтю присвячено питанню розвитку глобального банківського сектору під впливом технологій цифрової економіки. В межах дослідження було виявлено сутність цифрових технологій для розвитку банківських послуг. Досліджено розподіл країн відповідно використанню цифрового банкінгу та зазначено лідерів світового банківського ринку. Проведено аналіз причин і сегментів поширення технологій інтернет-банкінгу в період цифрової світової економіки. Описано проблеми та можливості цифрового банкінгу для світового банківського бізнесу та сформовано перспективні інноваційні можливості банків. Доведено, що цифрові технології трансформують банківську діяльність в умовах глобальної економіки, роблять її більш персоналізованою та загальною для всіх пристроїв та додатків, в яких реалізуються банківська послуга. Ці аспекти формуються в межах тренду інноваційного розвитку світового банківського сектора та форсуючого переходу до цифрових банківських продуктів та цифровізації надання банківських послуг.

The article is devoted to the development of the global banking sector under the influence of digital economy technologies. It was determined that the digital economy opens up new opportunities for banks, which allow to place the customer at the center of the information development process. The main banking services include: settlement and cash operations, credit, currency, investment, deposit, trust and information. It is proved that the rapid development of information systems allows banking institutions to automate their activities and develop a mechanism for remote banking via the Internet. These services are free for customers and can come from anywhere in the world, and their versatility allows them to be accessible to both individuals and legal entities. The study revealed the essence of digital technologies for the development of banking services. The distribution of countries according to the use of digital banking is studied and the leaders of the world banking market are indicated. The analysis of the reasons and segments of distribution of technologies of Internet banking in the period of digital world economy is carried out. The problems and opportunities of digital banking for the world banking business are described and perspective innovative opportunities of banks are formed. It is proved that digital technologies transform the banking activity in the global economy,

make it more personalized and common for all devices and applications in which the banking service is implemented. This will be possible due to a number of innovations that will gain momentum after their appearance and will eventually change the world banking sector. There is every tendency to say that the banking industry will look completely different in the future. World banks will be more flexible to meet customer needs. Consumers who do not have enough time, knowledge, competencies, will choose an autonomous banking experience, ie will give the bank more authority in the field of personal finance management. At the same time, the bank adapts its services to consumers who seek greater participation in managing their own finances.

Ключові слова: Цифрова економіка, цифрові банківські технології, світовий банківський сектор, інтернет-банкінг, мобільні додатки, банківська персоналізація.

Key words: Digital economy, digital banking technologies, world banking sector, internet banking, mobile applications, bank personalization.

ВСТУП ТА ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У реаліях сьогодення відбувається поступове зменшення розмірів так званої "традиційної економіки", місце якої по всьому світу активно займає "цифрова економіка" та процеси цифровізації виробничих і невиробничих відносин. З цих причин особливо актуальними стають дослідження тенденцій впливу цифрової економіки на діяльність банків, зумовлених такими специфічними особливостями, як швидкий прогрес і рівень упровадження цифрових технологій. Еволюційний шлях розвитку економіки показує напрям руху людства, суспільства та власне економіки на перспективу. Проте класична економіка уже не може задовольнити всі потреби суспільства і їй на допомогу приходять інформаційні технології, а економіка, що їх супроводжує отримала назву "цифрова економіка", яка дуже швидко завойовує світовий Інтернет-простір, маючи свої особливості та умови. Цифрова економіка продовжує розвиватися із швидкістю перешкод, керованою дією здатністю збирати, використовувати та аналізувати великі кількості цифрових даних. Ці дані виникають із цифрових слідів особистої, соціальної та ділової діяльності, що відбуваються на різних цифрових платформах.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню впливу цифрової економіки на діяльність банків присвячені наукові праці як іноземних учених, так і вітчизняних: Дж. Бургерс, В. Валіков, В. Єнсен, Дж. Жиновські, Д. Журавльов, С. Лампкін, В. Македон, В. Омеляненко, К. Пажак, Н. Смолінг, О. Степаненко, С. Ших.

МЕТА І ЗАВДАННЯ СТАТТІ

Метою статті є дослідження розвитку глобального банківського бізнесу в умовах цифрової економіки. З окресленої мети формуються такі завдання дослідження: визначити роль цифрової економіки в банківському

секторі; дослідити банківські послуги під впливом цифровізації; зазначити лідерів банківського сектору; проаналізувати інтернет-банкінг у період цифрової економіки; встановити перспективи розвитку банківського сектору.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Під цифровою економікою розуміють виробництво, продажі і постачання продуктів через комп'ютерні мережі. Розвиток сучасного фінансового ринку потребує значних змін, вдосконалень та інновацій в існуючих системах розрахунків. Темпи розвитку економіки потребують максимально швидких та захищених систем розрахунків, способів оплати товарів та послуг, які б не затримували перебіг операцій та максимально б гарантували надходження коштів в необхідний проміжок часу [1, с. 118].

Необхідно відмітити, що банки тривалий час, до впровадження цифрових технологій, використовували для своїх операцій дорогі унікальні апаратні та програмні системи, які зменшували конкуренцію з боку інших фінансових посередників. З появою на ринку програмних рішень, що дають користувачам доступ до мобільних банківських послуг і можливість використання власних пристроїв та хмарних платформ, дороге банківське програмне забезпечення перетворюється з активу в зобов'язання у вигляді застарілої інфраструктури, бази витрат і технологічної платформи, що створює труднощі інноваційного обслуговування клієнтів. Ми можемо виділити наступні завдання процесів цифрової трансформації банківської системи в умовах становлення та розвитку цифрової економіки [2; 3]:

- формування цифрових активів банківської системи;
- розвиток цифрової інформаційно-комунікаційної інфраструктури банківської системи і розвиток цифрових банківських послуг в просторі цифрової економіки;
- створення цифрових фінансових мереж Інтернету.

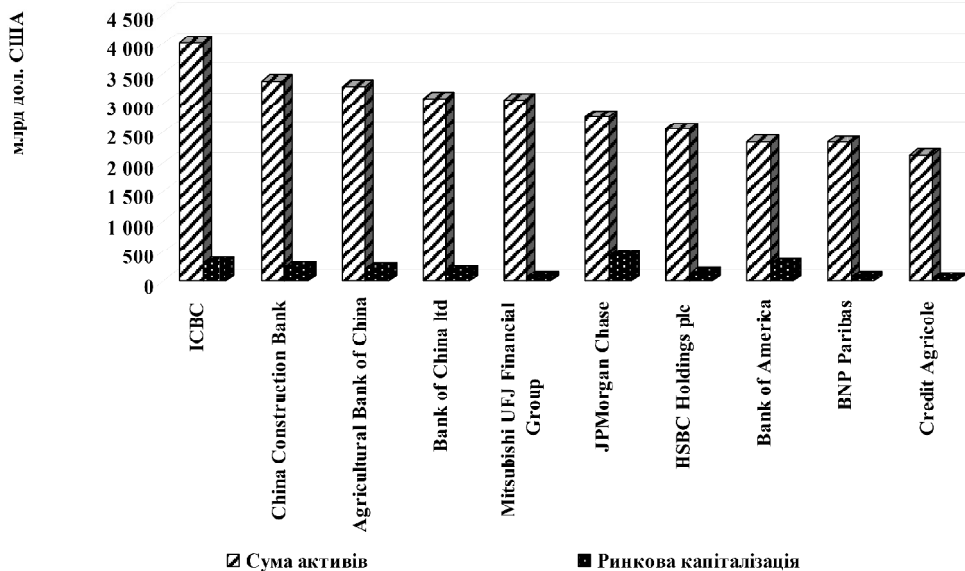

Рис. 1. Топ-10 світових лідерів за активами та ринкової капіталізації, млрд дол. США, 2020 р.

Джерело: побудовано авторами за даними [6].

У банківському секторі особливості цифрової трансформації виокремлюються в п'яти основних етапах розвитку [4; 5]:

- поява Digital-каналів;
- створення і впровадження Digital продуктів;
- зміна бізнес-моделей банків;
- створення штучного інтелекту;
- побудова цифрового ДНК.

Впровадження технологій і процесів цифрової економіки стає революційною зміною для світової сфери послуг і особливо для сегменту банківських послуг. Сучасні банки та банківські групи відчувають тиск з боку корпоративних і приватних споживачів, і якому сформувалася потреба дистанційного та інтелектуального банківського обслуговування, впровадження штучного інтелекту, гнучких систем цифрової безпеки платежів. Технологічні прориви з інших галузей світової економіки продемонстрували беззаперечні переваги цифровізації, і споживачі хочуть їх бачити і в фінансовій, а особливо банківській сфері.

Цифрова діяльність вимагає менше філій і менше персоналу, тому що велика частина виробництва послуг автоматизована. Цифровізація стирає межі між цифро-

вими та іншими послугами і відкриває банківську індустрію для більшої конкуренції. На базі інноваційних технологій зростає роль інформаційних ресурсів. Все це сприяє тому, що клієнти банківських установ мають можливість користуватися електронним банківським сервісом у повному обсязі.

У період цифровізації все більшого обсягу набирають послуги Інтернет-банкінгу, мобільного-банкінгу та безконтактні платежі. Мобільний банкінг (також відомий як M-Banking) — це термін, який використовується для виконання перевірки балансу, транзакцій по рахунках, платежів, кредитних заявках і інших банківських операцій через мобільний пристрій або Personal Digital Assistant (PDA) [4, с. 80—81].

Міжнародний банківський бізнес відіграє особливу роль у світовій економіці. Ринкова капіталізація — сукупна вартість компанії з урахуванням всіх її підрозділів і комерційних активів. На рисунку 1 представлено рейтинг найбільших світових банків за сумарними показниками активів та ринкової капіталізації.

За впливом цифрової економіки банки поділяються на чотири категорії: "цифрові лідери", "швидкі по-

Цифрові відсталі:	Послідовники:	Швидкі послідовники:	Цифрові лідери:
<ul style="list-style-type: none"> • Ісландія, • Ірландія, • Ізраїль, • Саудівська Аравія, • Словенія та інші 	<ul style="list-style-type: none"> • Австрія, • Бельгія, • Болгарія, • Хорватія, • Данія, • Німеччина, • Італія, • Люксембург • Нідерланди, • Швеція, • Великобританія 	<ul style="list-style-type: none"> • Чехія, • Фінляндія • Франція, • Норвегія 	<ul style="list-style-type: none"> • Польща, • Росія, • Іспанія, • Швейцарія, • Турція

Рис. 2. Розподіл країн відповідно використанню цифрового банкінгу

Джерело: побудовано авторами за даними [8].

Таблиця 1. Топ-10 світових цифрових банків у 2020 р.

Позиція в рейтингу	Назва банківської установи
1	Banco Bilbao Vizcaya Argentaria (BBVA)
2	DBS Bank
3	Royal Bank of Scotland Group (RBS Group)
4	UniCredit Group
5	Bank of America
6	Barclays
7	Hongkong and Shanghai Banking Corporation (HSBC)
8	Banco Santander
9	JPMorgan Chase
10	BNP Paribas

Джерело: побудовано авторами за даними [6].

слідовники", "послідовники" та "цифрові відсталі", які характеризуються рівнем оцифровування [7]:

- низький (переважають застарілі системи, а декілька процесів є паперовими та виконуються вручну);
- проміжний (більшість процесів є автоматизованими та в режимі он-лайн);
- високий (вони мають високий ступінь автоматизації та оцифровування. Інтернет, мобільні додатки та мобільні телефони є основними для ведення бізнесу. Їх культура роботи сприяє цифровим інноваціям та постійному вдосконаленню).

На рисунку 2 представлені країни, розподілені на 4 групи, з точки зору зрілості та найбільшого розповсюдження цифрового банкінгу в країні.

Частка фінансових установ, які відносяться до лідерів цифрової трансформації складає 12 %. І хоча термін "швидкий послідовник" може підірвати поняття "лідер цифрової трансформації", лише 34% фінансових організацій належать до цієї категорії. Частка "послідовників" становить 30%, а "цифрові відсталі" — 24% [7].

У період постійної цифрової трансформації у фінансовому секторі традиційні банки все більше сприймають нові цифрові інновації та прагнуть стати одним із кращих цифрових банків. У таблиці 1. наведено рейтинг найкращих світових інноваційних та цифрових банків.

Світовим лідер у сфері цифрового банкінгу є банківська група BBVA, яка здійснила низку придбань для посилення своїх можливостей цифрового банкінгу. Як і нові цифрові банки, BBVA дозволяє потенційним клієнтам відкрити новий банківський рахунок повністю за допомогою свого смартфона всього за кілька хвилин. BBVA була першою організацією відкритого банкінгу, запустивши свій ринок API у 2017 р. Так, банк пропонує ряд API, які надають доступ до даних рахунків, карток, позик та сповіщень. Він також включає API, який підключається до китайського Alipay, таким чином, дозволяючи роздрібним торговцям приймати платежі від китайських споживачів [9].

Обсяги транзакцій інтернет-платежів швидко зростають, особливо на ринках в Азії (зростання на 67%), а СЕМЕА: Центральна Європа, Близький Схід та Африка (зростання на 19%). В 2020 р. у світі було здійснено 1046 млрд інтернет операцій, що прирівнюється до складеного річного темпу зростання у 14%.

Зростання безготівкових платежів через мережі Інтернет набирає стрімкі темпи. Дебетові картки були найбільш швидко зростаючим безготівковим платіжним інструментом: транзакції зросли на 17% у 2020 році, випередивши кредитні картки (11%) та кредитні перекази (10%). На рисунку 3. представлено обсяги безготівкових розрахунків через мережу Інтернет за регіонами [6; 9].

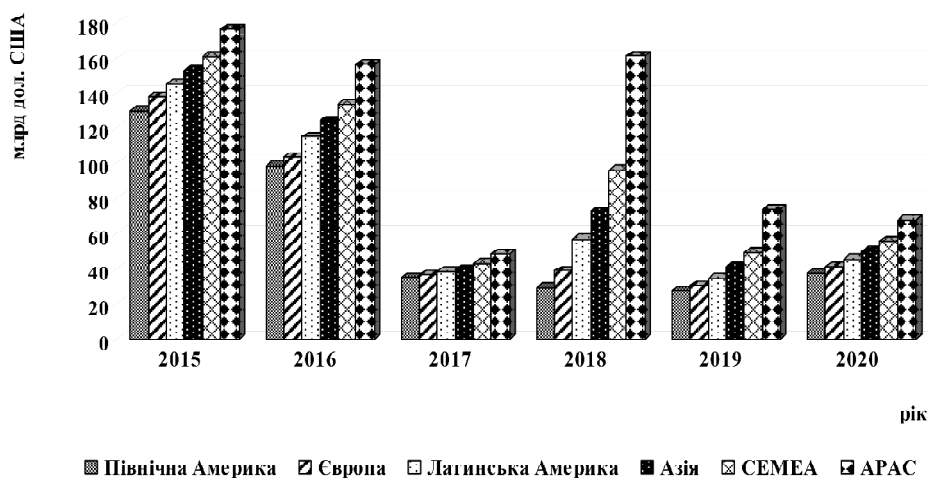

Рис. 3. Обсяги безготівкових розрахунків через мережу Інтернет за регіонами, млрд дол. США, 2015—2020 рр.

Джерело: побудовано авторами за даними [10].

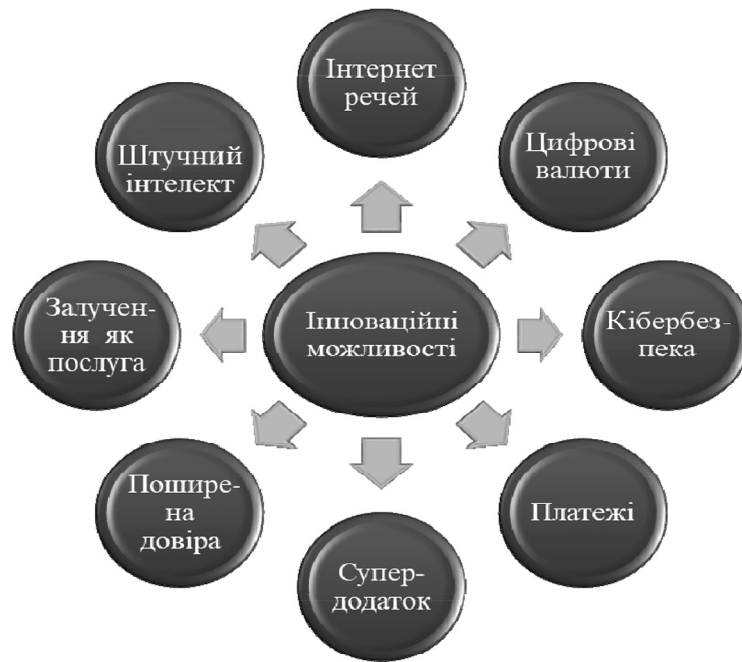

Рис. 4. Перспективні інноваційні можливості банків

Джерело: сформовано авторами.

Згідно з рисунком бачимо, що найбільше операцій здійснюється в Північній Америці. Проте у 2020 р. країни Азії зробили значний прорив у порівнянні з минулими роками. Загалом, в кожному регіоні простежується позитивна динаміка зростання обсягів інтернет-банкінгу.

Кожна галузь оцифровується, а банківська галузь наполегливо працює. Важливо, щоб банки залишалися прозорими. Основна мета інтеграції банківських послуг з технологіями — це, безперечно, зручність. Зараз технології стали звичними для більшості людей в тій мірі, в якій це впливає на їхній спосіб життя. Проте окрім певних проблем в цифровому банкінгу існують певні вигідні можливості. Не існує конкретного часу, коли хтось може захотіти внести або зняти кошти зі свого банківського рахунку, не кажучи вже про те, щоб купити щось в Інтернеті. За допомогою цифрового банкінгу банки можуть пропонувати клієнтам цілодобові послуги, максимізуючи прибуток [11, 12]. Оскільки майбутні покоління будуть більш оцифрованими, прогнозується, що цифровий банкінг долучить залишкову частину населення у майбутньому, які досі стоять у чергах в банку.

Цифровий банкінг підкріплений точним механізмом збору даних. Дані важливі для будь-якої організації, оскільки їх можна використовувати для прогнозування ринку та надання кращих послуг клієнтам. Однак, без сумніву, майбутній банкір — це цифровий банкір. На сьогодні IP для банківської справи вже реалізуються іншими банками, а результати деяких вражають. Для того щоб домінувати на глобальному банківському ринку необхідно максимально використовувати можливості цифрового банкінгу. Згідно проведеного аналізу видно, що більшість світових банківських лідерів не є цифровими лідерами банківського сектору. У рейтингах найбільших світових банків за активами перші чотири позиції очолюють банки Китаю: ICBC, CCB, ABOC та Bank Of China. Проте цифровими лідерами є банки:

BBVA, DBS Bank, RBS Group та UniCredit Group. З кожним роком темпи зростання інтернет-транзакцій збільшується і найбільшим користувачем інтернет-послуг є країни Північної Америки. За минулий рік значний прорив простежується в країнах Азії, збільшення операцій на 67% [13]. Проте більшість клієнтів стикаються з проблемами використання цифрового банкінгу через відсутність знань, відсутність належної підготовки, розчарування у виконанні роботи в електронному вигляді.

Є всі тенденції стверджувати, що банківська галузь через 10—20 років буде виглядати зовсім інакше. Банки зможуть досить швидко і гнучко підлаштовувати свої продукти і послуги під запити корпоративних і приватних клієнтів. Клієнти, які є матимуть часу, спеціальних знань або технічних компетенцій, надаватимуть автономні банківські послуги, тобто банк матиме більше повноважень в області управління персоналізованими фінансовими активами.

Нові інноваційні технології впливають на банківські продукти і ми можемо показати найбільш реальні в аспекті впровадження до 2030 р. [17]. На рисунку 4 представлено основні технологічні розробки.

1. Розширена реальність. Захоплюючі технології, такі як доповнена, віртуальна та змішана реальність, покращують взаємодію з клієнтами. Можливості впровадження технології доповненої реальності в банківському секторі обмежені лише уявою, хоча вони все ще перебувають на дуже ранній стадії розвитку. Кінцевий стан полягає у наданні споживачам повної автономії у діях та операціях, які вони можуть здійснювати вдома. Гібридні філії передбачаються технологічними експертами, які вважають, що філії банків, якими ми їх знаємо сьогодні, пішли в минуле. Одне з впровадження технологій доповненої реальності в банківському секторі, яке вже працює, було здійснено Австралійським банком Співдружності [18].

2. Блокчейн. Блокчейн — це загальна фраза, яка використовується для опису технологій розподіленої книги. Ви можете сприймати це як розподілену базу даних без участі DBA. Це дозволяє кільком сторонам одночасно отримувати доступ до одних і тих самих даних, і одночасно забезпечує цілісність і незмінність записів, що вводяться в базу даних. Нині провідні банки світу вивчають докази концептуальних проектів у різних аспектах банківських та фінансових послуг. Перше велике впровадження, яке ми, мабуть, побачимо, — це зони для очищення та заселення. Синдіковані позики, торгове фінансування та платежі — це також інші сфери, де розумні контракти на блокчейні можуть бути високоєфективними.

3. Роботизована автоматизація банківських процесів. Обсяг неструктурованих даних, які банк повинен обробляти, зростає в геометричній прогресії із зростанням цифрової економіки. Це не просто дані банківських операцій, а й інші дані поведінку, які потенційно можуть дозволити банкам покращити та інноваційно покращити роботу клієнтів. Це змусило банкірів усвідомити, що їм потрібно знайти технології, які можуть імітувати людські дії та судження, але з більшою швидкістю, масштабами та якістю. Відповідь, що з'явилася, — це поєднання різноманітних технологій, які забезпечують автоматизацію когнітивних та роботизованих процесів у банківській діяльності. Ці технології складаються з машинного навчання, обробки природної мови, чат-ботів, роботизованої автоматизації процесів та інтелектуальної аналітики в банківській справі, що дозволяє ботам навчатися та вдосконалюватися [19].

У найближчі роки ми побачимо, як сучасні когнітивні можливості поєднуються з автоматизованою роботою технікою для досягнення ще кращих результатів. Це вже впроваджено в рішення торгових точок, які автоматично пропонують маркетингові акції, які будуть найбільш ефективними для окремого клієнта.

4. Квантові обчислення Квантові обчислення — це спосіб використання квантової механіки для відпрацювання складних операцій з даними. Як загальновідомо сьогодні, комп'ютери використовують біти, які можуть мати два значення — 1 або 0. Квантові обчислення використовують "квантові біти", які замість цього можуть мати три стани — 1 або 0 або обидва. Це розблоковує експоненціальні обчислювальні потужності над традиційними обчисленнями — коли використовується правильний алгоритм. Це являє собою величезний стрибок у обчислювальній потужності, але до будь-яких комерційних реалізацій ще десятки років. Тим не менше, такі банківські групи, як JPMorgan Chase та Barclays, інвестують у дослідження квантових обчислень у партнерстві з IBM [20].

5. Штучний інтелект. Вибухоне зростання, яке спостерігалось за останнє десятиліття в кількості структурованих та неструктурованих даних, доступних у банків, у поєднанні з ростом хмарних обчислень та технологій машинного навчання створило ідеальний шторм для штучного інтелекту для використання у всьому спектрі банківських та краєвид фінансових послуг. Потреби бізнесу та можливості впровадження ШІ зросли рука об руку, і банки розглядають штучний інтелект як розрізняювач, що дозволяє подолати конкуренцію, що вини-

кає. Штучний інтелект дозволяє банкам використовувати велику історію даних, яку вони збирають, для прийняття набагато кращих рішень щодо різних функцій, включаючи бек-офісні операції, досвід клієнтів, маркетинг, управління ризиками доставки продуктів та дотримання вимог.

Ці можливості поширюються на депозити, позики, платежі, управління інвестиціями, ринки капіталу та ринкову інфраструктуру. Штучний інтелект зробить революцію в банках, перенісши фокус із масштабу активів на масштаб даних. Зараз банки прагнуть надати індивідуальний досвід своїм клієнтам, а не створювати масові продукти для великих ринків. Замість того щоб утримувати клієнтів за рахунок високих витрат на комутацію, банки тепер зможуть стати більш орієнтованими на клієнтів і утримувати їх, надаючи високі переваги утримання [14].

6. Платформи API. Час, коли банки могли контролювати весь досвід клієнтів за допомогою монолітної системи, яка контролювала все, від ведення обліку до кожної взаємодії з клієнтами, давно минув. І нормативні вимоги, і поворотні потреби споживачів перетворили цю величезну систему на динозаврів. Сьогодні банки повинні замість цього створити "банківські стеки", які дозволять їм бути платформою, до якої клієнти та сторонні постачальники послуг можуть підключатися, щоб забезпечити гнучкий та персоналізований досвід для кінцевого користувача. Для цього вони можуть використовувати платформи API для банківської діяльності. Банківська платформа API розроблена для роботи через API, які розташовуються між серверним виконанням банків та зовнішнім досвідом, який надає або сам банк, або сторонні партнери. Це дозволяє банкам застосовувати абсолютно нові бізнес-моделі та використовувати кейси (наприклад, сприяти підвищенню заробітної плати) та експериментувати з новими технологіями, такими як блокчейн, за низькою вартістю. API також допомагають банкам забезпечити надійність своїх систем у майбутньому, оскільки інтерфейс більше не пов'язаний із серверною базою [21].

7. Інтелектуальна банківська безпека. Характер кібер-ризиків змінюється з великою швидкістю. Це робить традиційні підходи до управління ризиками застарілими. Зараз стає ясно, що організаціям неможливо усунути всі можливі джерела кіберзагроз, і якнайшвидше обмежити слід атаки — найкращий спосіб боротьби з ними. Банки повинні бути спритними у підході до кібербезпеки. Банки все частіше застосовують вдосконалений аналітичний моніторинг у режимі реального часу для виявлення загроз і зупинки їх від збою в роботі систем. Використання методів аналізу великих даних для отримання більш ранньої видимості загроз та припинення їх дії до того, як вони трапляються, називається передбачуваною безпекою. Хоча зриви, спричинені впровадженням нової техніки, можуть призвести до збільшення вразливості на самому початку, це шлях вперед, щоб зупинити постійно зростаючі порушення даних, про які повідомляють різні організації [18].

8. Гібридні хмари. Однією з найбільших проблем, яку цифрова ера поставила перед банківською справою, є необхідність швидко реагувати. Ринок, на якому постійно розвиваються банки, постійно розвивається, ви-

магає від них бути якомога спритнішими. Вони повинні мати можливість своєчасно надавати ресурси на підприємстві для швидкого вирішення ділових проблем. Високопродуктивні банки виявили, що найефективніший спосіб досягти цього — гібридна хмара для всього підприємства [21]. Це дозволяє їм обирати як державні, так і приватні переваги, одночасно вирішуючи такі питання, як безпека даних, управління та дотримання, а також можливість мобілізації великих ресурсів за лічені хвилини.

9. Миттєві платежі. Оскільки світ рухається до менш готівкової економіки, очікування споживачів щодо платежів різко змінилися. Як клієнти, так і бізнес очікують, що платежі відбуватимуться миттєво, і саме тут вступають системи миттєвих платежів. Миттєвий платіж є обов'язковим, якщо онлайн-платежі потребують заміни готівкових операцій [22]. Тому банки у всьому світі знаходять способи надати своїм клієнтам можливості миттєвої оплати, навіть коли інфраструктура, необхідна для послуги, відсутня.

10. Розумні машини. Інтелектуальні машини починають діяти як цифрові консьєржі для клієнта у взаємодії з банками. Банкам доведеться інвестувати в цифрову взаємодію, щоб забезпечити довготривалі стосунки з клієнтом. Пам'ятайте, що клієнти будуть тяжіти до банків, з якими найпростіше працювати, коли вони використовують технології, до яких вони звикли.

ВИСНОВКИ

Було визначено, що цифрова економіка відкриває нові можливості для банків, які дозволяють розмістити клієнта в центрі процесу розвитку інформації. До основних банківських послуг відносяться: розрахунково-касові операції, кредитні, валютні, інвестиційні, депозитні, трастові та інформаційні. Доведено, що швидкий розвиток інформаційних систем дає змогу банківським установам автоматизувати свою діяльність і розробити механізм дистанційного банківського обслуговування через Інтернет. Ці послуги є безкоштовними для клієнтів і можуть відбуватися з будь-якої точки світу, а їх універсальність дозволяє бути доступним як для фізичних, так і для юридичних осіб. Визначено, що зі збільшенням видів банківських операцій межі розповсюдження цифрового банкінгу розширюється, і, як наслідок, постійно відкриваються нові горизонти. Нині, використовуючи системи Інтернет-банкінгу, можливо здійснювати покупки та продаж безготівкової валюти, здійснювати безготівкові платежі, оплачувати комунальні платежі та відстежувати всі банківські операції на своїх рахунках.

Дослідження показали, що у рейтингах найбільших світових банків за активами перші чотири позиції очолюють банки Китаю: ICBC, CCB, ABOC та Bank Of China. Проте цифровими лідерами є банки: BBVA, DBS Bank, RBS Group та UniCredit Group. З кожним роком темпи зростання інтернет-транзакцій збільшується і найбільшим користувачем інтернет-послуг є країни Північної Америки. За минулий рік значний прорив простежується в країнах Азії, збільшення операцій на 67%. Проте більшість клієнтів стикаються з проблемами використання цифрового банкінгу через відсутність знань, відсутність належної підготовки, розчарування у вико-

нанні роботи в електронному вигляді. На сьогодні банківські комп'ютерні системи є однією з найбільш швидко зростаючих областей програмного мережевого забезпечення. Конкуренентоспроможність банків у майбутньому буде залежати від рішень та впроваджень, які банки роблять сьогодні.

Література:

1. Pajak K., Omelyanenko V., Makedon V., Shevchenko V., Ovcharenko I. Raising the level of financial security of the enterprise based on the basic risks differentiation. *Journal of Security and Sustainability Issues* 2020. 10 (1). 115—130.
2. Македон В.В., Валіков В.П., Рябик Г.Є. Розвиток світового ринку ділових інтелектуальних послуг під впливом економіки 4.0. *Нобелівський вісник*. 2019. № 1 (12). С. 59—72.
3. Ginovsky John. What really is "digital banking"? *Banking Exchange*. URL: <http://www.bankingexchange.com/blogs-3/making-sense-of-it-all/item/5187-what-really-is-digital-banking> (дата звернення 14.01.2021).
4. Степаненко О.П. Цифровая трансформация банковской системы в условиях становления и развития цифровой экономики. *Управляющие системы и машины*. 2017. № 1. С. 77—85.
5. Digital banking: Top incumbent banks. URL: <https://www.verdict.co.uk/retail-banker-international/comments/digital-banking-top-incumbent-banks/>
6. Top-10 Digital banks. URL: <https://www.fintech-magazine.com/top10/top-10-digital-banks-0>
7. Digital Banking Challenges and Opportunities For the Banking Industry. URL: <https://www.techfunnel.com/fintech/digital-banking-challenges-opportunities/>
8. Glimpse Into the Future: What Banking Looks Like 10 Years From Now. URL: <https://thefinancial-brand.com/76040/retail-banks-relevant-artificial-intelligence-millennials/>
9. BBVA Group. URL: <https://www.bbva.es/en/personas.html>
10. Online Banking Industry 2021. URL: https://www.reportlinker.com/market-report/Online-Banking/6144/Online-Banking?gclid=Cj0KCQiA1KiBBhCcARIsAPWqoSroHyqtNoczRFKE4f4-ZrpLxGCBbBet60H48V-FOsID-L7glu5BuFH0aAh6SEALw_wcB
11. Македон В.В., Валіков В.П., Кошляк Є.Є. Світовий ринок праці в координатах цифрової економіки. *Академічний огляд*. 2020. № 1 (52). С. 91—107.
12. State of digital banking transformation. URL: <https://www.digitalbankingreport.com/trends/state-of-digital-banking-transformation/?article>
13. Lumpkin Stephen, Schich Sebastian. Banks, Digital Banking Initiatives and the Financial Safety Net: Theory and Analytical Framework. *Journal of Economic Science Research*. 2020. Vol. 03. Issue 01. pp. 24—46.
14. Unicorns, transformation and the internet of things. URL: <https://www2.deloitte.com/mt/en/pages/technology/articles/mt-what-is-digital-economy.html> (дата звернення 14.01.2021).
15. Droblyazko S., Makedon V., Zhuravlov D., Buglak Y., Stetsenko V. Ethical, technological and patent aspects of

technology blockchain distribution. Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues. 2019. Vol. 22. Special Issue 2. URL: <https://www.abacademies.org/articles/Ethical-Technological-and-patent-aspects-of-technology-blockchain-distribution-1544-0044-22-SI-2-365.pdf> (дата звернення 15.01.2021).

16. Digital Banking. URL: <https://www2.deloitte.com/content/campaigns/ce/digital/banking/emea-digital-banking-maturity.html>

17. OECD. Vectors of digital transformation. OECD Digital Economy Papers, OECD Publishing, Paris, 2019, 273 p.

18. Burgers G., Smaling N. & Jansen V. Customer Due Diligence compliance through SCT and OBeP payments. URL: <http://www.innopay.com/content/payment-account-access-psd2-bug-fix-or-big-f> (дата звернення 16.01.2021).

19. Non-Cash Payments Volume. URL: <https://worldpaymentsreport.com/non-cash-payments-volume/>

20. Development of the banking sector in the digital economy. URL: <http://publishing-vak.ru/file/archive-economy-2018-9/2-bachayev-karpova.pdf>

21. Digital Banking Trends 2020: CX / UX Driving Fintech Disruption. URL: <https://www.uxdesignagency.com/blog/digital-banking-trends-ux-fuel-fintech-disruption>

22. Digital Banking Maturity 2020. URL: <https://www2.deloitte.com/ce/en/pages/financial-services/articles/digital-banking-maturity-2020.html>

References:

1. Pajak, K. Omelyanenko, V. Makedon V. Shevchenko, V. and Ovcharenko, I. (2020), "Raising the level of financial security of the enterprise based on the basic risks differentiation", Journal of Security and Sustainability Issues, vol. 10 (1), pp. 115—130.

2. Makedon, V.V. Valikov, V.P. and Ryabik, G.E. (2019), "Development of the world market of business intellectual services under the influence of economy 4.0", Nobelivs'ky visnyk, vol. 1 (12), pp. 59—72.

3. Ginovsky, J. (2019), "What really is "digital banking"?", Banking Exchange, available at: <http://www.bankingexchange.com/blogs-3/making-sense-of-it-all/item/5187-what-really-is-digital-banking> (Accessed 10 Feb 2021).

4. Stepanenko, O.P. (2017), "Digital transformation of the banking system in the conditions of formation and development of digital economy", Upravlyayushchiye sistemy i mashyny, vol. 1, pp. 77—85.

5. Retail Banker International (2020), "Digital banking: Top incumbent banks", available at: <https://www.verdict.co.uk/retail-banker-international/comments/digital-banking-top-incumbent-banks/> (Accessed 10 Feb 2021).

6. FinTech Magazine (2020), "Top-10 Digital banks", available at: <https://www.fintechmagazine.com/top10/top-10-digital-banks-0> (Accessed 10 Feb 2021).

7. White, D. (2020), "Digital Banking Challenges and Opportunities For the Banking Industry", available at: <https://www.techfunnel.com/fintech/digital-banking-challenges-opportunities/> (Accessed 10 Feb 2021).

8. Duggan, F. (2020), "Glimpse Into the Future: What Banking Looks Like 10 Years From Now", available at:

<https://thefinancialbrand.com/76040/retail-banks-relevant-artificial-intelligence-millennials/> (Accessed 10 Feb 2021).

9. BBVA Group (2020), available at: <https://www.bbva.es/en/personas.html> (Accessed 10 Feb 2021).

10. ReportLinker (2021), "Online Banking Industry", available at: https://www.reportlinker.com/market-report/Online-Banking/6144/Online-Banking?gclid=Cj0KCQiA1KiBBhCcARIsAPWqoSroHyqtNoczRFKE4f4-ZrpLxGCBbBet60H48VFOsiD-L7glu5BuFH0aAh6-SEALw_wcB (Accessed 10 Feb 2021).

11. Makedon, V.V. Valikov, V.P. and Koshlyak, E.E. (2020), "The world labor market in the coordinates of the digital economy", Akademichnyy ohlyad, vol. 1 (52), pp. 91—107.

12. Marous, J. (2019), "State of digital banking transformation", available at: <https://www.digitalbankingreport.com/trends/state-of-digital-banking-transformation/?article> (Accessed 10 Feb 2021).

13. Lumpkin, S. and Schich, S. (2020), "Banks, Digital Banking Initiatives and the Financial Safety Net: Theory and Analytical Framework", Journal of Economic Science Research, vol. 03, Issue 01, pp. 24—46.

14. Deloitte (2020), "Unicorns, transformation and the internet of things", available at: <https://www2.deloitte.com/mt/en/pages/technology/articles/mt-what-is-digital-economy.html> (Accessed 10 Feb 2021).

15. Drobyazko, S. Makedon V. Zhuravlov, D. Buglak Y. and Stetsenko V. (2019), "Ethical, technological and patent aspects of technology blockchain distribution", Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues, vol. 22, Special Issue 2, available at: <https://www.abacademies.org/articles/Ethical-Technological-and-patent-aspects-of-technology-blockchain-distribution-1544-0044-22-SI-2-365.pdf> (Accessed 10 Feb 2021).

16. Deloitte (2020), "Digital Banking", available at: <https://www2.deloitte.com/content/campaigns/ce/digital/banking/emea-digital-banking-maturity.html> (Accessed 10 Feb 2021).

17. OECD (2019), Vectors of digital transformation, OECD Digital Economy Papers, OECD Publishing, Paris.

18. Burgers, G. Smaling, N. and Jansen, V. (2014), "Customer Due Diligence compliance through SCT and OBeP payments", available at: <http://www.innopay.com/content/payment-account-access-psd2-bug-fix-or-big-f> (Accessed 10 Feb 2021).

19. Capgemini (2020), "Non-Cash Payments Volume", available at: <https://worldpaymentsreport.com/non-cash-payments-volume/> (Accessed 10 Feb 2021).

20. Bachayev, U.A. and Karpova, T.A. (2018), "Development of the banking sector in the digital economy", available at: <http://publishing-vak.ru/file/archive-economy-2018-9/2-bachayev-karpova.pdf> (Accessed 10 Feb 2021).

21. UXDA (2020), "Digital Banking Trends CX / UX Driving Fintech Disruption", available at: <https://www.uxdesignagency.com/blog/digital-banking-trends-ux-fuel-fintech-disruption> (Accessed 10 Feb 2021).

22. Deloitte (2020), "Digital Banking Maturity", available at: <https://www2.deloitte.com/ce/en/pages/financial-services/articles/digital-banking-maturity-2020.html> (Accessed 10 Feb 2021).

Стаття надійшла до редакції 17.02.2021 р.

Г. Ю. Олійник,

д. е. н., доцент, професор кафедри управління та адміністрування інституту економіки та менеджменту, Відкритий міжнародний університет розвитку людини "Україна"

ORCID ID: 0000-0002-4073-4012

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.4.29

ЦИФРОВІЗАЦІЯ МАРКЕТИНГОВОЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

G. Oliynyk,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Management and Administration International University of Human Development "Ukraine", Kyiv

DIGITIZATION OF MARKETING MANAGEMENT SYSTEM OF THE ENTERPRISE

Останніми десятиліттями однією з головних тенденцій розвитку економіки і суспільства є проникнення інформаційних технологій у різні сфери діяльності людини. Інформатизація стає настільки важливим фактором зростання продуктивності праці і підвищення якості життя, що зміни, які відбуваються, розглядаються дослідниками як настання нової ери економічного розвитку, яка в літературі характеризується терміном "цифрова, або інформаційна економіка".

Розвиток інформатизації насамперед пов'язаний із впровадженням цифрових комунікаційних технологій і платформ, для яких Інтернет і мобільні пристрої є основою. Сектори економіки, засновані на інформаційних і комунікативних технологіях, отримали назву "цифрова економіка".

Цифровізація тією чи іншою мірою зачепила кожен галузь бізнесу, кожне підприємство. Ці питання визначено у чинному Законі України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність". Підприємства, у разі формування системи цифровізації обов'язково аналізують управляючі, операційні та підтримуючі бізнес-процеси, розробляють оптимальну систему організації та управління, документообігу і на базі цих досліджень приймають рішення щодо впровадження єдиної системи цифровізації сучасної економіки компанії та її підрозділів. Інтеграція організаційних форм виробництва і управління безпосередньо відображаються на вертикальних та горизонтальних зв'язках, на підпорядкованості та організаційних принципах компанії та її підрозділів. Саме результати цієї роботи оптимізують управлінські процеси, їх зв'язки і дозволяють провести результативну цифрову трансформацію.

Цифровізація бізнес-процесів компанії та її структурних підрозділів створює нові можливості для використання ефективних управлінських принципів, підходів, методів, зокрема з урахуванням її сучасних концепцій розвитку та співпраці з іншими компаніями. Цифрові технології перетворюють робочі процеси працівників на зрозумілу, упорядковану, нормовану, зручну та добре матеріально стимульовані. Наприклад, такі компанії, як ПАТ "Укртелеком" та ПАТ "Укрзалізниця" використовують програмні інтерфейси вже декілька років у системі корпоративно-

го управління, стратегічного менеджменту, зв'язку, фінансів, зокрема, у банківській сфері. Тому в сучасних умовах постіндустріального розвитку суспільства, як пріоритет визначається цифровізація бізнес-процесів компанії та її структурних підрозділів, на основі економіки основної діяльності — основного доходу, та на дослідженнях організації системи фінансів, бухгалтерського обліку, підбору персоналу, технічного забезпечення і підтримки. Указані провідні компанії України співпрацюють з закордонними компаніями, які впроваджують стратегію цифрової трансформації в управлінський процес і поділяють їх методи та цінності, вважають що забезпечення системи цифровізації компанії можливе кваліфікованим персоналом, мотивацією виконавців на правильне та якісне виконання робіт, на постійне підвищення кваліфікації на основі якісно розроблених норм та правил.

In recent decades, one of the main trends in the economy and society is the penetration of information technology in various fields of human activity. Informatization is becoming such an important factor in increasing productivity and improving the quality of life that the changes that are taking place are seen by researchers as the beginning of a new era of economic development, which in the literature is characterized by the term "digital or information economy".

The development of informatization is primarily associated with the introduction of digital communication technologies and platforms, for which the Internet and mobile devices are the basis. Sectors of the economy based on information and communication technologies are called "digital economy".

Digitalization to one degree or another affected every branch of business, every enterprise. These issues are defined in the current Law of Ukraine "On Accounting and Financial Reporting". Enterprises, when forming the digitalization system, necessarily analyze the management, operational and supporting business processes, develop the optimal system of organization and management, document management and on the basis of these studies decide on the implementation of a single digitalization system of modern economy and its divisions. The integration of organizational forms of production and management is directly reflected in the vertical and horizontal connections, the subordination and organizational principles of the company and its divisions. It is the results of this work that optimize management processes, their connections and will allow for effective digital transformation.

Digitalization of business processes of the company and its structural subdivisions creates new opportunities for the use of effective management principles, approaches, methods, in particular, taking into account its modern concepts of development and cooperation with other companies. Digital technologies transform employees' work processes into clear, orderly, standardized, convenient and well-financially stimulated. For example, companies such as PJSC Ukrtelecom and PJSC Ukrzaliznytsia have been using software interfaces in corporate governance, strategic management, communications and finance systems for several years, in particular, in the banking sector. Therefore, in modern post — industrial development of society, the priority is the digitalization of business processes of the company and its structural units, based on the economics of the main activity — the main income, and research on the organization of finance, accounting, recruitment, technical support and support. These leading companies of Ukraine cooperate with foreign companies that implement the strategy of digital transformation in the management process and share their methods and values, believe that the company's digitalization system is possible by qualified personnel, motivation of performers for proper and quality work, continuous training based on quality norms and rules.

*Ключові слова: цифровізація, цифрова економіка, активи, стратегія, експрес-оптимізація.
Key words: digitalization, digital economy, assets, strategy, express optimization.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Інтеграція національної економіки до господарського механізму Європейського Союзу (ЕС) висуває перед українськими підприємствами задачу, щодо, забезпечення міжнародних конкурентних переваг. Забезпечення такої інтеграції в контексті стійкого еконо-

мічного росту, ефективного рішення проблеми отримання доходів та прибутку підприємства (галузі), актуалізує цінність дослідження і запровадження цифровізації маркетингової системи управління підприємством. Передумовою для рішення такої задачі в нашій державі є принципи, які відображені у доку-

менті що має назву "Цифрова адженда — 2020" (Цифровий порядок денний-2020) [1]. Дотримання цього документу буде визначальним для створення, реалізації та користування перевагами, які надають цифрові технології у довгостроковій перспективі. Тому на цьому етапі розвитку економіки (поки Україна залишається без чіткої "цифрової візії") кожна компанія, яка працює з підприємствами ЄС вивчає їх досвід та цифровий порядок денний (Орієнтир для країн ЄС), що містить перелік з конкретними діями і визначає європейську стратегію формування цифрової економіки.

Цифрова трансформація галузі, компанії та її структурних підрозділів — це впровадження сучасних технологій у бізнес-процеси підприємства. Цей підхід передбачає не лише встановлення сучасного обладнання або програмного забезпечення, а і фундаментальні зміни в підходах до корпоративного управління, обліку, корпоративної культури, зовнішніх комунікацій, організації виробництва і праці, навчання спеціалістів, підвищення кваліфікації. Як наслідок, підвищуються продуктивність кожного працівника, його заробітна плата, рівень задоволеності клієнтів, а компанія здобуває репутацію прогресивної і сучасної організації.

В Україні окремі галузі, як-от: "Укрзалізниця", "Укртелеком" обрали для себе цей шлях розвитку, як єдину можливість відповідати умовам навколишнього світу, що дуже швидко змінюється. Завдяки цьому цифрова трансформація "Укрзалізниці", "Укртелекому", їх промисловості та роздрібної торгівлі вже сьогодні змінює життя кожної людини і кожної компанії. Класифікацію наукових підходів до сутності бізнес-процесів даних підприємств здійснено із урахуванням характеристик їх бізнес-процесів. Консолідація характеристик у групи дала можливість визначити управлінський підхід, яким керувалися спеціалісти цієї економічної категорії.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Окремим аспектам розвитку цифрової економіки приділяли увагу вітчизняні та зарубіжні вчені: С.М. Веретюк [2], С.В. Коляденко [3], А.П. Добриніна [4], Дж. Вейлз, Б. Кінг та ін., які поняття "цифрова економіка" тлумачать по-різному. Формування методологічних основ цифрової економіки на підприємствах (галузях) досліджені у роботах В.М. Гейця, Н. Демчишак [5], Т.І. Лозової, А.І. Белової та ін. [10; 11]. Однак, зважаючи на новизну цієї сфери, особливо у вітчизняних реаліях, цифрова економіка потребує подальшого вивчення, зокрема у частині формування її в системі управління підприємством (галуззю), та її впливу на розвиток їх економіки загалом та кожного структурного підрозділу.

МЕТА СТАТТІ

Визначити сутність цифрової економіки бізнес-процесів для підприємства (галузі) та з'ясувати особливості цифрових технологій компанії в умовах формування єдиного цифрового простору компанії та її структурних підрозділів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Аналіз поняття "цифрова економіка" показує, що вчені та нормативні документи України тлумачать його по-різному, це пояснюється відносною новизною [1—5]. У класичному розумінні "цифрова економіка" — це діяльність, в якій ключовими факторами виробництва є цифрові дані та їх використання, що дає змогу суттєво підвищити ефективність у різних сферах і видах діяльності. Принципи політики цифрової економіки компанії та її структурних підрозділів визначаються, затверджуються, та на їх базі будується робота підприємства, галузі, компанії (далі — компанії). Так, перший документ з цифровізації системи майнового комплексу це — "Методичні положення по інвентаризації майна (всіх статей балансу) підприємств залізничного транспорту з метою формування статутного фонду державної акціонерної компанії "Українські залізниці", затверджений наказом № 712/2 від 30.09.2008 р. керівництвом Міністерства транспорту та зв'язку України, Державною адміністрацією залізничного транспорту України (Укрзалізниця), а після його впровадження на протязі декількох років і внесення чітких даних у фінансові документи був запроваджений новий системний документ "Порядок проведення технічної інвентаризації об'єктів нерухомого майна та земельних ділянок залізничного транспорту", затверджений наказом Укрзалізниці № 710-Ц від 16.12.2009 р. [8].

Проблеми цифровізації економіки підприємств та їх бізнес-процесів в Україні актуалізуються, з огляду на подальшу імплементацію угоди про асоціацію із ЄС. Технології цифровізації галузі, кожного її підприємства, та бізнес-процесів, дозволяють організувати максимально персоналізовану взаємодію, якій надає перевагу більшість клієнтів. Цифрові канали зв'язку, штучний інтелект, роботизація — з усім цим ми вже маємо справу в нашому повсякденному житті. Впровадження цифровізації на підприємствах залізничного транспорту, зв'язку, банків застосовуються сучасні мобільні пристрої та технології. Цифрова трансформація процесів оптимізує роботу співробітників підприємств, завдяки чому зростає продуктивність кожного окремого члена трудового колективу. Цифровізації бізнесу відкриває дорогу до інноваційних способів розвитку підприємств: хмарні технології дозволяють працювати над одним проектом кільком командам одночасно та ефективно використовувати ресурси компанії; використовуючи стратегію Mobile First, компанії отримують і монетизують мобільний трафік, який за своїми показниками вже наздогнав трафік із стаціонарних пристроїв; готові рішення дозволяють заощаджувати час на вирішення завдань. Різні програми, розширення та конектори оптимізують роботу компанії із мінімальними витратами часу на їхнє впровадження та адаптацію [2, с. 107].

Ці та інші технології цифрової трансформації зроби поріг входу до багатьох сфер діяльності.

Компанія, яка планує активне розширення та зростання бізнесу, відповідно збільшує штат і обсяги використовуваних ресурсів, у неї з'являються нові проекти й напрями роботи. Система управління, обліку, звітності, що ефективно працювала ще вчора, сьогодні вже застаріла і неактуальна, не задовольняє компанію. З'ясовуєть-

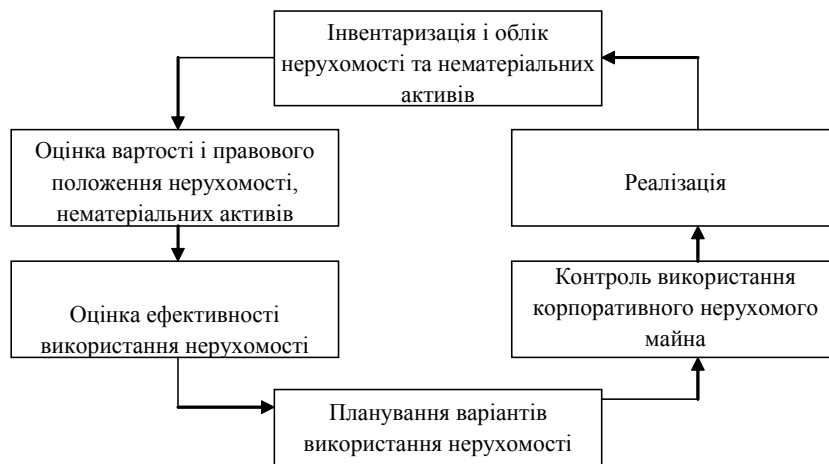

Рис. 1. Цикл управління корпоративним нерухомим майном

ся, що за наявної організації бізнес-процесів служб не в змозі впоратись з невпинно зростаючим потоком інформації, який вимагає оперативної обробки (облік договорів, здійснення розрахункових операцій, підготовка звітності для інвесторів і державних органів, тощо). Це у свою чергу стає причиною низької оперативності прийняття рішень. Виникають ситуації, коли невчасно сплачуються податки, вноситься плата за оренду. А збір достовірної інформації про дебіторів і кредиторів займає замість декількох годин — тиждень. Скільки ж часу йде на порівняння даних відділу маркетингу з даними інших підрозділів, з бухгалтерськими звітами. У таких умовах звіт для інвесторів про витрачені, наприклад, за жовтень кошти вдається сформувати лише наприкінці листопада. Будь-якого інвестора не влаштовує така ситуація, коли неможливо ефективно управляти витратами, доходами, процесом модернізації виробництва, а відсутність інформації свідчить про високу ймовірність втрати вкладених коштів. Виникає потреба в оптимізації бізнес-процесів. Її можна проводити роками, але зазвичай топ-менеджмент компанії не завжди це задовольняє. В такому разі, враховуючи набутий іншими компаніями досвід допоможе цифровізація та експрес-метод [10; 11]. Насамперед для екстреної оптимізації системи бізнес-процесів підприємства формується так звана команда поліпшення — неофіційний підрозділ компанії. До її складу, як правило, входять керівники та фахівці відділів, які добре орієнтовані в найбільш проблемних сферах роботи компанії (фінансово-економічні служби, маркетингу, постачання, відділу кадрів). У роботі саме цих підрозділів часто допускаються серйозні помилки, а працівники змушені працювати понаднормово.

Очолювати групу повинен один з керівників компанії, наділений повноваженнями віддавати накази практично всім працівникам, інакше успішне застосування цифровізації та організації експрес-методу і подальша оптимізація бізнес-процесів виявиться ускладненим або й зовсім неможливим. Як правило, у великих компаніях це директор з питань економіки та фінансів, тому що така оптимізація має не тільки сприяти наведенню порядку на підприємстві, а й принести конкретний економічний ефект (зниження витрат, одержання більш дешевих кредитів за рахунок росту прозорості компанії, тощо).

Компанії "Укртелеком" та "Укрзалізниця" своїм наказом затвердили стандартний набір аналітичних питань команди поліпшення, який аналізувався на всіх бізнес-процесах підприємств галузі [7; 8].

Важливою складовою балансу підприємств є нерухоме майно. Тому на першому етапі формування системи цифровізації компанії "Укрзалізниця" детально вивчала питання обліку нерухомого майна кожного підприємства. Нерухоме майно — це будівлі, споруди, передавальні пристрої та земельні ділянки, на яких ці об'єкти знаходяться, і потребують не лише щоденного догляду, охорони, належного утримання і вигідного використання, а також — професійного, поставленого на системну основу, на користь підприємств, ефективного управління та розпорядження. Для грамотного, ефективного управління необхідно знати про його існування, статус та характеристики. Через це цифровізація управління нерухомістю починається саме з його інвентаризації, обліку і реєстрації [6, с. 159].

З економічної теорії відомо, що прибуткове функціонування підприємства визначають 4 виробничих фактори: капітал, земля, праця та менеджмент. Перші три фактори було визначено ще Ж.Б. Сеєм, а менеджмент, як фактор, що з'єднує перелічені три фактори, відображений у працях А. Маршала. Капітал розуміється як сукупність матеріальних і нематеріальних активів, що функціонують у виробничій діяльності підприємства. Під землею, як фактором, розуміється характеристика земельної ділянки, на якій розташоване підприємство, цінність земельної ділянки з точки зору географічного положення і територіального розміщення, стан ґрунту, наявність комунікацій тощо. Праця — досвідченість, кваліфікація, професіоналізм та ділові якості виробничого персоналу. Менеджмент як фактор — це досвідченість та кваліфікація управлінського персоналу, відносини, які склались у персоналі підприємства з органами управління в регіоні, іншими підприємствами, банками, партнерами та клієнтами, репутація (бренд) підприємствами.

Майно, що є на підприємстві (земельні ділянки, будівлі, споруди, передавальні пристрої, комунікації, парк обладнання, запаси матеріальних цінностей, нематеріальні активи і т.п.) — це ресурси, що втілені в таких факторах виробництва, як капітал і земля. Водночас не можна не враховувати роль і такого фактору, як менеджмент, особливо менеджмент, який займається управ-

Рис. 2. Технологічна схема проведення інвентаризації та цифровізації

лінням нерухомого майна. Фінансові результати підприємств багато в чому залежать від того, яке майно є на підприємстві, які характеристики йому властиві, якими майновими правами володіє підприємство і наскільки ефективно управляється це майно з боку корпоративного менеджменту.

Слід зазначити, що створена цифровізація система управління нерухомим майном враховує різні аспекти управлінської діяльності:

- управління структурою майна компанії;
- управління використанням майна;
- управління станом майна.

Кожен з аспектів відрізняється набором характеристик об'єктів майна і основою для цього є різні види його обліку: правовий; бухгалтерський; податковий; технічний; технологічний.

Державна реєстрація прав на нерухомість і правочинів щодо нерухомості є публічною, здійснюється відповідним органом, який зобов'язаний надавати інформацію про реєстрацію та зареєстровані права в порядку, встановленому Цивільним кодексом України [п. 1, п. 2 ст. 182 ЦКУ] та Земельним кодексом. Цикл управління нерухомістю має свої особливості, визначені специфікою їх використання і може мати такий вигляд (рис. 1).

На першому етапі необхідно провести чітку інвентаризацію, виявити і внести в перелік всі об'єкти корпоративного нерухомого майна. Далі оцінити вартість і юридичну чистоту об'єкта, нематеріальних активів, об'єктів нерухомості. Оцінка ефективності проводиться для оцінки доходів і витрат конкретного об'єкта. Результати оцінок використовуються для планування подальшої

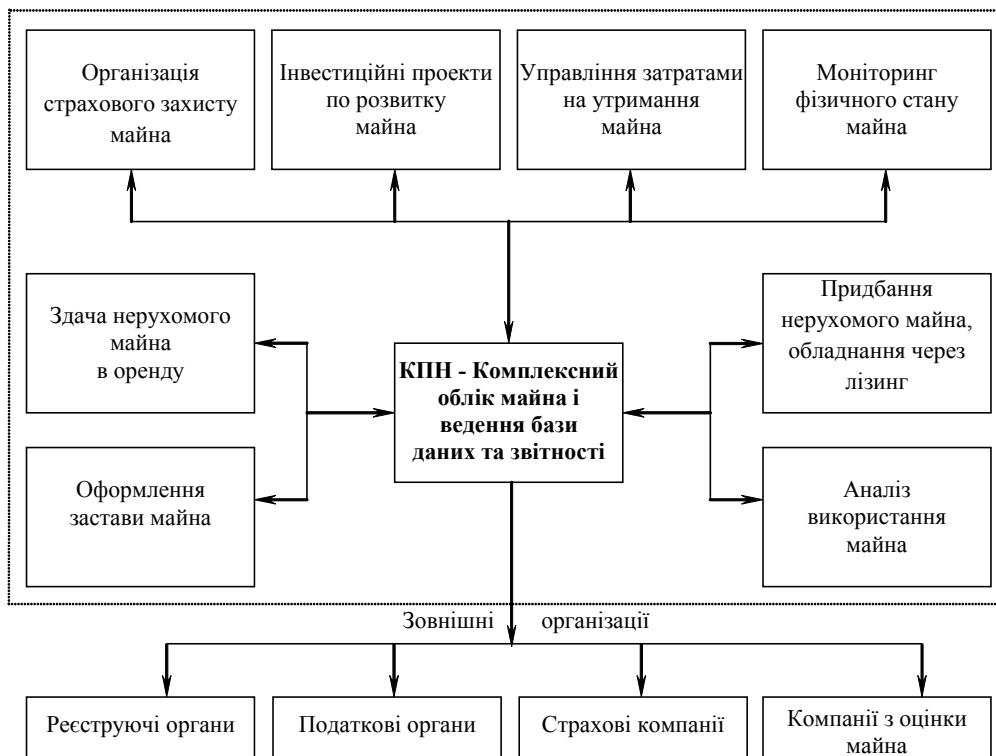

Рис. 3. Функції системи управління майном на підприємстві

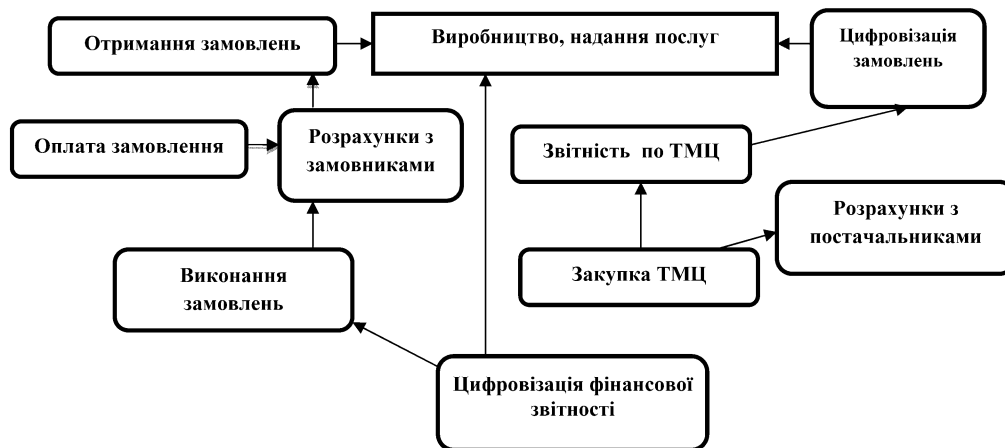

Рис. 4. Система документообігу маркетингових бізнес-процесів

долі об'єктів. Реалізація плану здійснюється шляхом проведення конкурсів чи інших заходів по передачі прав на об'єкт, а потім використання цих прав контролюється відповідними корпоративними органами [7, с. 35].

Облік і інвентаризація — основні дані на підставі яких вносяться зміни в перелік, структуру і основні характеристики майна. Насамперед процедура інвентаризації представлена у вигляді заходів, основна мета яких — внесення об'єкта нерухомості в корпоративну базу (рис. 2).

Склад основних функцій системи управління майном на підприємствах та зовнішніх організаціях, з якими взаємодіє ця система показано на рисунку 3.

Управління корпоративним майном тісно пов'язано з іншими напрямками менеджменту та маркетингу на підприємстві, особливо з управлінням фінансами, інвестиціями, витратами, асортиментом продукції, послуг, технічним і інноваційним розвитком.

Таким чином, економіко-правові аспекти управління нерухомістю та ефективність управління об'єктами нерухомого майна залежить, передусім від розробленої, затвердженої та впровадженої системи, а також від грамотності менеджменту, його компетентності, розуміння постійних законодавчих та нормативно-правових документів, на основі яких до системи вносяться зміни.

Саме аналіз цих параметрів може дати вкрай необхідну інформацію про стан компанії та допоможе виділити ключові бізнес-процеси.

Команди Укрзалізниці, які очолювали директора корпоративної, юридичної, фінансової служб, описали схеми роботи галузі, кожної підприємства, визначили всі основні бізнес-процеси, що відбуваються в компанії, і взаємозв'язок між ними. Насамперед, як здійснюється документування й опис бізнес-процесів підприємства, як проводяться аналіз внутрішніх регламентів компанії й хронометражу бізнес-процесів. У результаті цієї роботи складено перелік видів діяльності компанії, які розташовуються в порядку їх виконання. Потім визначаються служби, відділи і співробітники компанії, що беруть участь у кожному процесі. На останньому етапі виявляються операції, що мають безпосереднє відношення до створення продукції, і операції допоміжного характеру, також було визначено види діяльності (функції), що дублюють один одного.

Програма оптимізації визначила детальний план переходу на нову модель бізнес-процесів з описом необ-

хідних організаційних і технологічних змін. З більш детальним методичним підходом, до цього питання — інвентаризації, формування системи, системи обліку нерухомого майна доцільно ознайомитись на підприємствах "Укрзалізниці" [7; 8].

На основі оптимізації бізнес-процесів, розроблено Єдину систему поліпшень, оптимізовані процеси за групами, впорядковано управлінські процеси, створено інформаційну систему щоденної звітності, яка відображає інформацію про витрати всіх видів ресурсів (та робочого часу).

Завдяки впровадженню щоденної управлінської звітності (рис. 4) й упорядкуванню документообігу компанія одержала значну економію трудових та фінансових вигод.

Розроблено, цифровізовано та впроваджено такі системи:

- "Обліку й контролю об'єктів нерухомого майна (земельних ділянок, будівель, споруд, передавальних пристроїв);
- "Фінансової й виробничої звітності";
- "Укладання договорів із клієнтами";
- "Цифрова системи управління розрахунками з клієнтами".

У процесі виконаних робіт Укрзалізниця знизила прямі витрати на одиницю виконаних послуг (продукції) на 17—20% (на четвертий місяць оптимізації в порівнянні з першим; до проведення оптимізації точні дані про витрати були відсутні). Основні причини зменшення витрат — зниження рівня розкрадань і безгосподарної витрати сировини. Значно підвищилася якість послуг (продукції). Працівникам розробили карти бізнес-процесів, зобов'язали чітко їх виконувати, строго дотримувати технології виробництва, щоденно звітуватися. За їх виконання йде доплата в розмірі 25% заробітної плати. Дебіторська заборгованість знизилася на третину. Обсяги збільшились. У такий спосіб у підприємства вивільнилися обігові кошти й покращилася система управління. У власників і менеджерів з'явилася ефективна система звітності, що дозволяє вчасно визначати стан справ у компанії й вчасно відслідковувати позитивні й негативні зміни для прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

Слід зазначити, що компанія постійно проводить постійні заходи щодо поліпшення бізнес-процесів, розробляє пропозиції щодо подальшого вдосконалення

роботи із зазначенням строків їх виконання. Тільки постійна робота з оптимізації бізнес-процесів дозволяє компанії бути конкурентоспроможною і успішно розвиватися. Комплексний підхід до аналізу бізнес-процесів у цьому випадку допомагає виявити джерела виникнення проблеми.

ВИСНОВКИ

Питання цифровізації економіки в Україні актуальні з огляду на подальшу імплементацію угоди про асоціацію із ЄС. Важлива стратегічна задача даного процесу на рівні держави в контексті необхідності реалізації "Цифрової адженти-2020". Сьогодні важливо використати значний потенціал ІТ сфери України для роботи на нових ринках. Тому у нових реаліях важливим є стимулювання розвитку внутрішньої роботи компанії та збільшення її частки на зовнішньому ринку.

На кожному підприємстві доцільно проаналізувати, провести дослідження з оптимізації бізнес-процесів та їх цифровізації. Необхідність оптимізації та цифровізації бізнес-процесів найчастіше викликана зростанням послуг (продажів) компанії й відповідних змін її структури. І це актуально, тому що бізнес на цьому етапі переживає не прості часи.

Література:

1. Цифрова аджента України -2020 ("Цифровий порядок денний-2020"). Концептуальні засади (версія 1.0) Першочергові сфери, ініціативи, проекти "цифровізації" України до 2020 / HITECH office, грудень 2016. 90 с. URL: <https://ucci.org.ua/uploads/files/58e78tt3c3922.pdf>
2. Веретюк С.М., Пілінський В.В. Визначення пріоритетних напрямків розвитку цифрової економіки в Україні. Наукові записки Українського науково-дослідного інституту зв'язку. 2016. № 2. С. 51—58.
3. Коляденко С.В. Цифрова економіка: передумови та етапи становлення в Україні і у світі. Економіка. Фінанси. Менеджмент. 2016. № 6. С. 106-107.
4. Добрынин А.П., Черных К.Ю., Куприяновский В.П. Цифровая экономика — различные пути к эффективному применению технологий. International Journal of Open Information Technologies. 2016. № 4. С. 4—11.
5. Демчишак Н.Б. Фінансове регулювання інноваційної діяльності в Україні: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 494 с.
6. Лозова Т.І., Олійник Г.Ю., Олійник О.А. Цифровізація проведення технічної інвентаризації об'єктів нерухомого майна: земельних ділянок, розташованих на них будівель, споруд та передавальних пристроїв. МНПЖ "Економіка та держава". № 1. Січень 2019. С. 4—9.
7. Олійник Г.Ю., Ільяшенко В.А., Ониськів М.М. Управління нерухомістю: теорія та практика: монографія. — К., Логос, 2015. — 325.
8. Порядок проведення технічної інвентаризації об'єктів нерухомого майна та земельних ділянок залізничного транспорту // Лозова Т.І. — К.: ДЕДУТ, 2017. — 194 с.
9. Офіційний сайт Міністерства цифрової трансформації та Комітету цифрової трансформації України. URL: <https://thedigital.gov.ua/>

10. Чернобай Л.І. Бізнес-процеси підприємства: загальна характеристика та економічна суть [Текст] / Л.І. Чернобай, О.І. Дума // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Менеджмент підприємництва в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. 2013. № 769. С. 125—131. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VNULPM_2013_769_20.pdf

11. Ареф'єва О.В. Бізнес-процеси підприємств сфери послуг: фактори, формування, конкурентоспроможність [Текст]: [монографія] / О.В. Ареф'єва, Т.В. Луцька; Європейський ун-т. К.: Вид. Європейського ун-ту, 2009. 96 с.

References:

1. HITECH office (2016), Digital agenda of Ukraine-2020 ("Digital Agenda" — 2020). Conceptual principles (version 1.0). Priority areas, initiatives, projects of "digitalization" of Ukraine until 2020", available at: <https://ucci.org.ua/uploads/files/58e78tt3c3922.pdf>
2. Veretiuk, S.M. and Pilins'kyj, V.V. (2016), "Defining priority areas for the development of the digital economy in Ukraine", *Naukovi zapysky Ukrain's'koho naukovo-doslidnoho instytutu zv'yazku*, vol. 2, pp. 51—58.
3. Koliadenko, S.V. (2016), "Digital economy: preconditions and stages of formation in Ukraine and in the world", *Ekonomika. Finansy. Menedzhment*, vol. 6, pp. 106—107.
4. Dobrynin, A.P. Chernyh, K.Ju. and Kuprijanovskij, V.P. (2016), "The digital economy — different paths to the effective application of technology", *International Journal of Open Information Technologies*, vol. 4, pp. 4—11.
5. Demchyshak, N.B. (2016), *Finansove rehulivannia innovatsijnoi diial'nosti v Ukraini* [Financial regulation of innovation activity in Ukraine], Ivan Franko Lviv National University, Lviv, Ukraine.
6. Lozova, T.I. Oliynyk, H.Yu. and Oliynyk, O.A. (2019), "Digitization of technical inventory of real estate: land plots, buildings, structures and transmission devices located on them", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 1, pp. 4—9.
7. Oliynyk, G. Ilyahenko, V. and Onyskov, M. (2015), *Upravlinnia nerukhomosti: teoriia, pryntsyipy, praktyk, kontseptsii i edynoh banku danykh* [Real Estate Management: Theory, Principles, Practice, Concept of a Single Database], Logos, Kyiv, Ukraine.
8. Lozova, T. I. (2017), *Poriadok provedennia tekhnichnoi inventaryzatsii ob'iektiv nerukhomoho majna ta zemel'nykh dilianok zaliznychnoho transportu* The procedure for conducting technical inventory of real estate objects and land plots of railway transport, *Derzhavnyj ekonomikotekhnolohichnyj universytet transport*, Kyiv, Ukraine.
9. Official website Ministry of Digital Transformation of Ukraine (2020), available at: <https://thedigital.gov.ua/> (Accessed 4 May 2020).
10. *Biznes-protsesy pidpriemstva: zahalna kharakterystyka ta ekonomichna sut.* Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politehnika". Menedzhment tapidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku, 769, 125—131. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VNULPM_2013_769_20.pdf
11. Aref'ieva, O. V. & Lutska, T. V. (2009), *Biznes-protsesy konkurentnospromozhnist*. Kyiv: Vyd. Yevropeiskoho un-tu.

Стаття надійшла до редакції 19.02.2021 р.

О. Ю. Гаврик,
к. е. н., доцент, Білоцерківський національний аграрний університет
ORCID ID: 0000-0001-9816-0253

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.4.36

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО УДОСКОНАЛЕННЯ ВЕДЕННЯ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ — ВИРОБНИКІВ ПРОДУКЦІЇ СВИНАРСТВА

О. Gavryk,
PhD in Economics, Associate Professor, Bila Tserkva National Agrarian University

METHODICAL APPROACHES TO THE IMPROVEMENT OF MANAGEMENT ACCOUNTING
IN AGRICULTURAL ENTERPRISES — PRODUCERS OF PIG PRODUCTS

У статті розглядаються шляхи удосконалення обліку в сільськогосподарських підприємствах — виробників продукції свинарства. Аналіз особливостей діяльності сільськогосподарських підприємств переконує, що існуюча система обліку витрат організована не на належному рівні й не дозволяє повною мірою досягати стратегічних цілей суб'єкта господарювання. Нами систематизовано основні недоліки обліку витрат у сільськогосподарських підприємствах

На підставі узагальнення вищезазначеного можливо зробити висновок, що нині спостерігається суттєва відмінність між підходами до розрахунку основних показників ефективності виробництва продукції свинарства. Це дає змогу констатувати, що існуючі методики розрахунку показників ефективності розвитку галузі свинарства не адаптовані до сучасних економічних умов господарювання.

Запропонована класифікація дозволяє розглядати біологічні активи як об'єкт управління сільськогосподарського підприємства, приймати і реалізовувати оперативно-стратегічні рішення щодо ефективності розвитку свинарства за схемою "біологічні активи — біотрансформації біологічних активів".

Вважаємо, що визначення справедливості вартості можливе на основі оцінки біологічних активів майна сільськогосподарського підприємства. Пропонується доповнювати діючі методи розрахунку вартості біологічних активів включенням до них відтворювальних якісних параметрів, зокрема, коефіцієнтів якості, які впливають на вартість продуктів забою; племінні, відтворювальні й відгодівельні характеристики свиней, які визначають їх закупівельну ціну.

Встановлено, що на величину норми обслуговування впливає велика низка чинників, які ще не всі виявлені, досліджені та враховані під час розрахунку норм обслуговування.

Під час вивчення витрат часу на свинарських фермах тип годівлі тварин потрібно характеризувати не тільки за кількісним складом компонентів раціону, а й за якісною характеристикою станом кожного з них.

The article considers ways to improve accounting in agricultural enterprises — producers of pig products. The analysis of the peculiarities of the activity of agricultural enterprises shows that the existing system of cost accounting is not organized at the proper level and does not allow to fully achieve the strategic goals of the business entity. We have systematized the main shortcomings of cost accounting in agricultural enterprises.

Based on the generalization of the above, it is possible to conclude that now there is a significant difference between the approaches to calculating the main indicators of efficiency of pig production. This makes it possible to state that the existing methods of calculating the efficiency of the pig industry are not adapted to modern economic conditions.

The proposed classification allows to consider biological assets as an object of management of an agricultural enterprise, to make and implement operational and strategic decisions on the effectiveness of pig production under the scheme "biological assets — biotransformation of biological assets".

We believe that the determination of fair value is based on the assessment of biological assets of the agricultural enterprise. It is proposed to supplement the current methods of calculating the value of biological assets by including reproducible quality parameters, in particular, quality coefficients that affect the cost of slaughter products; breeding, reproductive and fattening characteristics of pigs, which determine their purchase price.

It is established that the value of the service rate is influenced by a large number of factors, which are not all identified, studied and taken into account in the calculation of service standards.

Different combinations of factors are organizational and technological options for the conditions of work on farms. Their influence on the value of the service rate is different. Therefore, time standards and service standards should be developed for each specific option.

Service standards should be developed separately for each sex and age group of pigs: breeding boars, suckling sows, single, pregnant sows, piglets 2-4 months of age, repair young stock, livestock for fattening.

When studying the time spent on pig farms, the type of animal feeding should be characterized not only by the quantitative composition of the components of the diet, but also by the qualitative characteristics of the condition of each of them.

Ключові слова: свинарство, сільськогосподарські підприємства, управлінський облік, ефективність, нормування.

Key words: pig breeding, agricultural enterprises, management accounting, efficiency, rationing.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Посилення глобалізаційних та інтеграційних процесів загострило перед товаровиробниками продукції свинарства два основних завдання — підвищення якості продукції та зниження її собівартості. Актуальність їх зумовлено тим, що продукція українського свинарства має найвищу у світі собівартість виробництва, яка, за оцінкою експертів, досягає в середньому 110—120 дол. США за 1 ц живої ваги. Для порівняння зазначимо, що у провідних країнах світу собівартість становить відповідно 70—80 дол. США. Отже, в нинішніх умовах функціонування вітчизняних підприємств на ринку продукції свинарства посилюється конкуренція як за якісними, так й економічними параметрами, що потребує створення більш досконалого інформаційного забезпечення.

Облік і внутрішній контроль господарської діяльності організації відіграють особливу роль у виявленні резервів виробництва. Це обумовлено тим, що в процесі виконання господарських операцій виникає величезна кількість оперативної інформації, на основі якої приймаються відповідні управлінські рішення. Однак будь-яка інформація повинна бути не тільки необхідною і доцільною, а й формуватися з найменшими витратами праці і часу. Досвід економічно розвинених країн свідчить, що ця проблема успішно вирішується завдяки поділу всієї системи бухгалтерського обліку на фінансовий і управлінський облік. Суть такого поділу полягає в тому, що фінансовий облік охоплює інформацію, яка використовується не тільки для внутрішнього управління, а й повідомляється зовнішнім користувачам, вод-

ночас як управлінський облік охоплює всі види облікової інформації, необхідної для управління в межах самого підприємства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У розробку питань формування і функціонування управлінського обліку внесок зробили вітчизняні вчені: М.Т. Білуха, О.С. Бородкін, Ф.Ф. Бутинець, Б.І. Валуєв, А.М. Герасимович, С.Ф. Голов, М.Я. Дем'яненко, Г.Г. Кірейцев, М.Ф. Кропивко, В.Г. Лінник, Ю.Я. Литвин, Л.В. Нападовська, О.В. Олійник, М.С. Пушкар, П.Т. Саблук, В.В. Сопко, Л.К. Сук, М.Г. Чумаченко, В.О. Шевчук, В.П. Ярмоленко та інші; зарубіжні дослідники: К. Друрі, Р. Ентоні, Дж. Ріс, Т. Скоун, Я.В. Соколов, Ч.Т. Хорнгрен, А. Яругова. Проте в умовах швидкоплинних змін внутрішнього та зовнішнього середовища функціонування сільськогосподарських підприємств-виробників продукції свинарства постає необхідність щодо удосконалення методичних підходів до ведення управлінського обліку.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є розробка практичних рекомендацій щодо удосконалення ведення управлінського обліку сільськогосподарськими підприємствами-виробниками продукції свинарства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Нині сільськогосподарські підприємства не використовують повністю можливості для отримання додаткового доходу за рахунок збільшення обсягів реалізації, зниження собівартості вирощування свиней і, відповідно, закупівельних цін на живих тварин. Поділяємо думку науковців про те, що високий рівень собівартості продукції свинарства зумовлений кількома причинами [1]. По-перше, перевитрати коштів на корми і ветпрепарати. По-друге, у багатьох господарствах застосовуються спрощені варіанти технології, а також не сформовано систему достовірного обліку й належного контролю технологій на свинокомплексах. По-третє, у країні не проводяться ефективні заходи протидії поширенню епізоотичних хвороб, зокрема АЧС, сільгосптоваровиробники в окремих випадках вдаються до спрощення системи біобезпеки на фермах.

Зазначимо, що залежно від величини і типу господарств корпоративного сектору аграрної економіки — виробників продукції свинарства, стратегії управління суб'єкта господарювання, використовуваної технології розведення та вирощування сільськогосподарських тварин можна виділити такі напрями обліку: фінансовий облік — орієнтований на відображення інформаційних потоків по галузях тваринництва та на суб'єкта господарювання; управлінський облік — ведеться по статеві-вікових групах сільськогосподарських тварин; племінний облік — передбачає визначення племінної цінності свиноматок і кнурців.

Аналіз особливостей діяльності сільськогосподарських підприємств переконує, що існуюча система обліку витрат організована не на належному рівні й не

дозволяє повною мірою досягати стратегічних цілей суб'єкта господарювання.

Важливим чинником забезпечення ефективного розвитку свинарства в сільськогосподарських підприємствах є додержання науково обгрунтованих вимог організації відтворення поголів'я, зокрема досягнення багатоплідності. На основі чинних нормативно-правових актів під цим показником розуміють кількість живих поросят у гнізді при народженні. Водночас на практиці розрізняють також як загальну кількість усіх народжених, у тому числі мертвонароджених і муміфікованих поросят. Для вирощування залишають тварин із живою масою не нижче 800—1000 г. Узагальнення результатів практичної діяльності сільськогосподарських підприємств-виробників продукції свинарства дало змогу встановити, що поросят із малою вагою тіла утилізують, а в обліку реєструють як мертвонароджених з метою підвищення показників збереженості поросят у підсисному періоді [2]. Вважаємо, що для отримання об'єктивних даних про багатоплідність свиноматок необхідно забезпечити комплексне врахування таких показників: загальна кількість народжених поросят, у тому числі кількість життєздатних, мертворожених і муміфікованих; мінімальна вага поросят, яких залишають для подальшого утримання, середня їх кількість під свиноматкою, збереженість поросят за підсисний період.

Вихід повноцінних м'ясних частин вважається одним із базових показників, що впливає на величину рентабельності переробників і, відповідно, безпосередньо впливає на рівень закупівельних цін. Він може розраховуватися від живої маси (як у США) або від маси туші (як в Україні або в країнах ЄС). Під нею розуміють забиту тварину в шкірі з головою, ногами, без внутрішніх органів і внутрішнього жиру (виходячи з цього визначення повинен бути виведений із м'яса у відповідності органів, внутрішнього жиру). Необхідно зауважити, що у ДСТУ 4718:2007 тлумачення "туша" взагалі відсутнє.

Зазначимо, що показники виходу повноцінних м'ясних частин на основі використання методики, яка діє у США, та ультразвукового сканера становлять у середньому 46—51 %, тобто на 7—10 % нижче, ніж під час визначення за європейською (вітчизняною) методикою, розрахованих не від живої маси, а від маси туші. Для корекції показників рекомендується використовувати коефіцієнти переведення живої маси в забійну, який становить у США 0,7, у країнах ЄС — 0,795, в Україні — 0,75 [3]. Такі відмінності у величині коефіцієнтів переведення, на нашу думку, зумовлені різними методичними підходами до визначення терміна "туша".

Такий оцінювальний показник як "середньодобовий приріст живої маси", свиней, в тому числі на відгодівлі, повною мірою не відображає ефективність здійснення відповідного технологічного процесу. Ознайомлення зі специфікою розвитку свинарства у ТОВ "Екогенетикс" переконує, що вищезазначений показник становить для свиней на вирощуванні — 420 г, свиней на відгодівлі — 900 г. Вважаємо, що об'єктивними показниками, які комплексно характеризують ефективність технології відгодівлі, є середній вік і жива маса свиней при забої.

У свинарстві важливим показником, який безпосередньо впливає на закупівельну ціну, є товщина шпика, визначення якого необхідне для встановлення категорії

вгодованості товарних свиней, племінних ознак свиноматок і кнурців. У практиці країн світу застосовують дві методики визначення товщини шпиків: на рівні 6—7-го грудного хребця (Україна та інші країни СНД) та 10—11-го (США, Канада та інші країни світу). Проте, як свідчать результати дослідження науковців, товщина шпика на рівні 10—11-го хребця у середньому в 1,8 рази більша, ніж між 6—7 грудним хребцем [4].

Отже, на підставі узагальнення вищезазначеного можливо зробити висновок, що нині спостерігається суттєва відмінність між підходами до розрахунку основних показників ефективності виробництва продукції свинарства. Це дає змогу констатувати, що існуючі методики розрахунку показників ефективності розвитку галузі свинарства не адаптовані до сучасних економічних умов господарювання. Вважаємо, що з метою пошуку резервів збільшення обсягів виробництва продукції свинарства в корпоративному секторі аграрної економіки важливим є застосування бенчмаркінгу як альтернативного методу стратегічного планування, відповідно до якого завдання визначаються, базуючись не на досягнутому рівні, а на аналізі показників конкурентів. Він дає можливість визначити сильні і слабкі сторони підприємства; виявити ті методи роботи, які потрібно удосконалити; порівняти свої досягнення із показниками конкурентів, у тому числі іноземних товаровиробників; удосконалити бізнес-процеси, підвищити якість продукції та ефективність виробництва, зменшити витрати тощо. Отже, у нинішніх умовах постає потреба оцінки приросту та живої ваги свиней на вирощуванні й відгодівлі.

Відповідно до п. 12 П(С)БО 30 при первісному визнанні вартості сільськогосподарських тварин сільськогосподарського підприємства можуть застосовувати два альтернативних методи оцінки приросту живої маси свиней: за справедливою вартістю, зменшеною на очікувані на місці продажу витрати [5], або за виробничою собівартістю згідно із П(С)БО 16 [6].

Як відомо, справедлива вартість — це сума, за якою можна продати актив або оплатити зобов'язання за звичайних умов на певну дату (п. 4 П(С)БО 19 "Об'єднання підприємств") [7]. Отже, визначення справедливої вартості приросту живої маси свиней має ґрунтуватися на цінах активного ринку.

Однак цю вартість слід зменшити на очікувані в місці продажу витрати, тобто на суму витрат, пов'язаних із продажем сільгосппродукції на активному ринку. До них, зокрема, належать: комісійні винагороди продавцям і брокерам, непрямі податки, що сплачуються при реалізації продукції (наприклад, ПДВ) (п. 4 П(С)БО 30).

Зазначимо, що згідно із п. 4 П(С)БО 8 "Нематеріальні активи" активним є ринок, якому притаманні такі умови; предмети, що продаються та купуються на цьому ринку, є однорідними; у будь-який час можна знайти зацікавлених продавців і покупців; інформація про ринкові ціни є загальнодоступною [8].

Якщо діє кілька активних ринків, оцінка має базуватися на даних того ринку, де підприємство планує продавати свою продукцію (свиней) (п. 13 П(С)БО 30). Якщо активного ринку немає, справедливую вартість можна визначити одним із способів, передбачених п. 14 П(С)БО 30: за останньою ринковою ціною операції з такими активами (за відсутності суттєвих негативних змін у тех-

нологічному, ринковому, економічному або правовому середовищі, у якому діє підприємство); ринковими цінами на подібні активи, скоригованими з урахуванням їх індивідуальних характеристик; додатковими показниками, які характеризують рівень цін на продукцію.

Очевидно, що оцінку приросту живої маси свиней не можна покласти лише на бухгалтерську службу. До цього процесу слід залучити спеціалістів, які знають відповідний ринок та мають певний доступ до інформації про ціни або можуть експертним шляхом визначити стан біологічного активу для його правильної оцінки. Тому доцільно наказом керівника підприємства створити постійно діючу комісію у складі не менше трьох осіб: головного бухгалтера (або його заступника), галузевих спеціалістів (зоотехніка, завідувача ферми) тощо.

Комісія зобов'язана збирати інформацію для формування бази і обґрунтувань визначеної справедливої вартості. Із цією метою можна використовувати дані про ціни, беручи їх із попередніх контрактів купівлі-продажу свиней, укладених у звітному періоді; прайси, рекламні проспекти інших сільгоспвиробників; інформаційні бюлетені, веб-сайти, періодичні видання тощо.

Слід відзначити практичну значущість введеного стандарту МСБО 41 "Сільське господарство" [9], в якому синтезовано особливості сільського господарства в такій унікальній характеристиці сільськогосподарської діяльності, як біотрансформація біологічних активів.

Для визначення справедливої вартості біологічних активів необхідно провести класифікацію їх за віковими та якісними ознаками, що будуть основою для формування цін на них.

Запропонована класифікація дозволяє розглядати біологічні активи як об'єкт управління сільськогосподарського підприємства, приймати і реалізовувати оперативні-стратегічні рішення щодо ефективності розвитку свинарства за схемою "біологічні активи — біотрансформації біологічних активів".

Вважаємо, що визначення справедливості вартості можливе на основі оцінки біологічних активів майна сільськогосподарського підприємства. Пропонується доповнювати діючі методики розрахунку вартості біологічних активів включенням до них відтворювальних якісних параметрів, зокрема, коефіцієнтів якості, які впливають на вартість продуктів забою; племінні, відтворювальні й відгодівельні характеристики свиней, які визначають їх закупівельну ціну.

На підставі традиційних показників якості продукції свинарства автором обґрунтовано доцільність урахування наступних рівнозначних показників, що впливають на визначення справедливої ціни: коефіцієнта екстер'єру — при реалізації племінних свиноматок, а також ремонтних свинок, оскільки вони будуть впливати на відтворення поголів'я; коефіцієнта забійного виходу — при визначенні забійної ваги тварини. Як свідчать результати наукових досліджень якість продукції суттєво впливає порода свиней; коефіцієнта молочності — при визначенні вартості свиноматок за наявності відповідного зоотехнічного обліку і ветеринарного контролю стану тварин; коефіцієнта категорії — тільки при здаванні тварин на забій на основі застосування ДСТУ 4718:2007 "Свині для забою"; коефіцієнта знижок — при врахуванні знижок живої маси.

Використання запропонованих коефіцієнтів дасть можливість провести оцінку біологічних активів галузі свинарстві за справедливою ціною й отримати результат, який відражатиме реальну вартість свиней. Така оцінка може бути використана суб'єктом господарювання при визначенні вартості майна з метою застави.

Велике значення на організацію управлінського обліку має групування витрат, тому продуктивні витрати (плановані) повинні включатися в собівартість, а непродуктивні — покриваються за рахунок додаткового продукту, а отже, не повинні брати участь у формуванні собівартості продукції. Різноманіття здійснених в суб'єкті господарювання витрат неможливо правильно спланувати (нормувати) без належної науково-обґрунтованої їх класифікації. Крім того, економічно обґрунтована класифікація витрат має велике значення для визначення факторів, що впливають на собівартість і прийняття на цій основі управлінських рішень. В економічній літературі єдиної думки про те, за якими ознаками слід класифікувати витрати виробництва, і яке значення має той чи інший ознака для вирішення обліково-аналітичних і управлінських завдань до теперішнього часу не вироблено.

Під час групування витрат важливо враховувати технологічні особливості галузі, а також роль і значення окремих видів витрат у процесі формування собівартості продукції та їх цільового призначення. Раціональна організація аналітичного обліку вимагає розробки обґрунтованої номенклатури статей витрат. Під час групування за калькуляційними статтями важливо враховувати технологічні особливості свинарства, а також роль і значення окремих видів витрат у процесі формування собівартості продукції та їх цільового призначення.

У практичній діяльності більшість сільськогосподарських підприємств застосовують метод оцінки біологічних активів свинарства за виробничою собівартістю. Відповідно протягом звітного періоду (як правило, рік) приріст живої маси свиней оприбутковують за плановою собівартістю, а при складанні звітних калькуляцій доводять її рівень до фактичної (виробничої) собівартості.

Водночас основою визначення планової собівартості є технологічні карти. На підставі переліку передбачених у картах технологічних процесів, нормативів затрат праці, матеріальних та інших ресурсів тощо можна обчислити планову суму витрат виробництва і запланований вихід продукції. Однак установлений розмір доцільно періодично переглядати для забезпечення максимального наближення планових (нормативних) витрат до фактичних.

Зазначимо, що на процес нормування праці у свинарстві впливають переважно специфічні особливості свинарства, характерні для цієї галузі тваринництва. Так, тварини з урахуванням їхнього віку потребують певного раціону годівлі й догляду. Для кожного віку тварин використовують відповідне устаткування, що пов'язано з біологічними особливостями їх функціонування. Норми обслуговування тварин потрібно розраховувати по кожній їх статеві-віковій групі.

У свинарстві технологічні операції мають різну тривалість, окремі види робіт виконують один раз на місяць, квартал, рік. Наприклад, операції "годовля" та "чищен-

ня" здійснюється щодня протягом року з різною кратністю виконання. Такі роботи, як осіменіння (парування) тварин, приймання опоросів, приймання і передавання тварин, зважування, білення приміщень мають разовий характер.

Для встановлення норми обслуговування потрібно визначити середньорічні затрати часу на обслуговування 10 голів тварин за день і тільки тоді розраховувати норму обслуговування. Як правило, на фермах тварин групують за статтю, віком, виробничим напрямом. Закріплення за працівником однорідних груп тварин сприяє досягненню вищої продуктивності праці. Якщо на фермі за працівником закріплені змішані групи тварин, слід встановлювати місцеві норми обслуговування або чисельність працівників. Кількість тварин, яких може обслуговувати один працівник за день, залежить від характеру поділу праці на фермі. Чим більше обов'язкових видів робіт виконує працівник, тим більше часу він витрачає на обслуговування 10 голів.

Затрати праці на обслуговуванні свиней залежать від дії численних нормоутворюючих чинників, які можна поділити на такі групи.

Технологічні: кратність виконання робіт, тип годівлі (сухі, вологі, рідкі корми, кормосуміші), система або спосіб утримання тварин, виробничий напрям і призначення, місткість приміщення, тип устаткування та ін.

Природні: вид, стать, вік тварин, тривалість зимового і літнього періодів, продуктивність.

Організаційно-зоотехнічні: спосіб роздавання кормів, видалення гною, чищення приміщення, напування, тривалість утримання тварин, умови випасання.

Соціально-економічні: тривалість робочого дня, режим робочого дня, форма розподілу і кооперації праці, обов'язки виконавців.

Різні поєднання чинників являють собою організаційно-технологічні варіанти умов виконання робіт на фермах. Їх вплив на величину норми обслуговування різний. Тому розробляти нормативи часу та норми обслуговування слід для кожного конкретного варіанта.

Норми обслуговування доцільно розробляти окремо для кожної статево-вікової групи свиней: кнурі-плідники, свиноматки підсисні, холості, поросні, поросята 2—4-місячного віку, ремонтний молодняк, поголів'я на відгодівлі.

Кожна тваринницька ферма має свій тип спеціалізації: із закінченням циклом виробництва, відгодівельна, репродукторна. Норми обслуговування певних груп свиней різняться на 5—30 %. Так, на репродукторній фермі норма обслуговування свиноматок підсисних — 42 гол., із закінченням циклом виробництва — 60 гол. (на 30 % вища) [10].

Одним із важливих технологічних чинників є спосіб утримання свиней, що виявляє свій вплив на норму обслуговування по всіх статево-вікових групах тварин. Так, при груповому способі утримання кнурів-плідників норми обслуговування на 12—15 %, вищі ніж при індивідуальному. Різняться також затрати часу на чищення всіх елементів приміщення, в тому числі станків при різних способах утримання тварин. Так, при дрібногруповому без вигулу способі утримання відгодівельного поголів'я свиней витрати часу на чищення станків вруч-

ну становлять 2,13 хв при великогруповому — 1,32 хв. Отже, різниця у витратах часу є суттєвою.

Частка витрат часу на чищення станків у загальних затратах часу на обслуговування 10 гол. свиней досягає 40—50 %. При великогруповому способі утримання норма обслуговування зростає на 30—32 %.

На різних типах ферм тварин утримують у станках різних конструкцій, що значно впливає на трудомісткість виконання робіт. У станках типу ОСМ-120, де свиноматку утримують у фіксованому положенні, тобто вона не може повернутися, трудомісткість виконання робіт по чищенню станків, прийманню опоросів у 2—2,5 раза нижча, ніж при утриманні у станках звичайної конструкції.

На величину норми обслуговування впливає також тип годівлі тварин. У свинарстві прийнято такі типи годівлі: сухий, вологий, рідкі кормосуміші, комбінований. При сухому типі годівлі норми обслуговування на 11—15 % вищі, ніж при вологому. При різних типах годівлі використовують різні кормороздавачі. Крім того, добова норма вологих і сухих кормів з розрахунку на одну голову також різна. Наведене зумовлює неоднакові витрати часу на роздавання певного виду кормів.

Під час вивчення впливу щільності утримання свиней та витрат часу на чищення станків виявлено, що незалежно від того, яка кількість поголів'я утримується в станку (в оптимальних межах), витрати часу на чищення станків відчутно не змінюються, а з розрахунку на 10 гол. свиней вони зростають із збільшенням площі станка з розрахунку на голову. Це пов'язано з тим, що свині, яку б їх кількість не утримували в станку, використовують для своєї життєдіяльності всю площу станка, тому чистити доводиться весь станок.

Результати дослідження свідчать, що по кожній ставово-віковій групі тварин збільшуються витрати часу на чищення станків з розрахунку на 10 гол. Чим більша площа станка припадає на голову, тим вищі витрати часу на 10 гол. Цей нормоутворюючий чинник можна враховувати лише для конкретного випадку, оскільки щільність утримання тварин часто змінюється внаслідок їх вибракування або переведення в інші групи. Тому нормативи часу і норми обслуговування слід розробляти за умови оптимальної щільності утримання, яка дозволяє одержати високий рівень продуктивності тварин.

Витрати часу значно різняться на виконання робіт по обслуговуванню тварин, яких утримують у приміщеннях різної місткості.

У сільськогосподарських підприємствах-виробниках продукції свинарства спостерігається, що чим більша місткість приміщення, тим менші витрати часу на виконання робіт по обслуговуванню відгодівельного поголів'я свиней. Така ж залежність спостерігається по всіх ставово-вікових групах.

Під час чищення станків водою спостерігається аналогічна залежність, тобто витрати часу з розрахунку на 10 гол. свиней зменшуються у разі збільшення місткості приміщення. Тут теж треба брати до уваги умови праці. На свиновідгодівельних комплексах тиск води в системі водогону достатній, щоб струмінь швидко змив гній у канал. Крім того, можна чистити станки водою із шланга, не заходячи в них. Під час годівлі всі тварини знаходяться біля годівниць, тому станок залишається вільним.

Струменем води безпосередньо з проходу оператор змиває гній на щілинну підлогу і через неї в канал. Цього не можна зробити в станках, організованих інакше і розміщених у приміщеннях малої місткості. Крім того, тиск води в системі водогону майже завжди низький, тому витрати часу на чищення станків великі.

Із збільшенням місткості приміщень витрати часу на чищення проходів і тамбурів зменшуються. У приміщеннях малої місткості, як часто вказується в спостережних листах, проходи мають дефекти. Крім того, витрати часу з розрахунку на 10 гол. свиней на чищення проходів і тамбурів залежать від величини норми обслуговування. При однаковій чи майже однаковій площі проходів і тамбурів витрати часу на їх чищення будуть вищими там, де нижча норма обслуговування. У приміщеннях малої місткості норми обслуговування, як виявилось, значно нижчі (в 1,8—2,7 раза).

Під час роздавання кормів відгодівельному поголів'ю свиней за допомогою кормороздавачів трубопровід, РКС-3000, КУТ-3,0А, КУТ-3,0БМ, ЗЖВ-1,8 та ін. трудомісткість роздавання 1 ц вологої або сухої кормосуміші зменшується при збільшенні місткості приміщення в 1,5—3 рази.

Для стаціонарних кормороздавачів таке коливання можна пояснити недовантаженістю їх у приміщеннях малої місткості. Так, під час роздавання кормів кормороздавачем РКС-3000 свиням на відгодівлі, що утримувались у приміщенні місткістю 300 гол., витрати часу на роздавання 1 ц вологої кормосуміші становили 12 хв (дані спостережного листа), у приміщеннях місткістю 1000 гол. — 1,24 хв.

Наведені дані свідчать про недоцільність використання потужного кормороздавача у приміщеннях з малою місткістю поголів'я, оскільки його потужність не використовується повністю.

Під час використання мобільних кормороздавачів зменшення трудомісткості роздавання кормів у приміщеннях з великою місткістю можна пояснити тим, що в малих приміщеннях для роздавання всього обсягу кормів кормороздавач повинен робити більше розворотів, що впливає на витрати часу на роздавання 1 ц кормів. У приміщеннях великої місткості розвороти майже відсутні.

ВИСНОВКИ

Правильне прийняття управлінських рішень базується на показниках ефективної організації виробничої діяльності, виявленні найменш ресурсоемних напрямків діяльності. Отримання інформації для визначення цих показників і для складання фінансової та податкової звітності — в цьому полягає основна мета бухгалтерського обліку.

Метод управлінського обліку витрат за скороченою (цеховою) собівартості (метод "директ-костинг"), відповідно до якого на продукцію списуються не всі витрати підприємства, а тільки їх частина — змінні витрати (цехову собівартість) дозволяє через розрахунок маржинального доходу визначати рівень рентабельності продукції.

Вважаємо, що для розвитку свинарства в цілому необхідно не тільки збільшувати кормову базу, вдосконалювати виробничий загальний процес, здійснювати про-

цес відтворення, а й необхідна правильна організація управлінського обліку, що дозволить за допомогою обліку витрат, розрахунку певних нормативів скоротити собівартість продукції свинарства та забезпечити ефективність галузі.

Література:

1. Кошельник В. Собівартість продукції як чинник підвищення прибутковості сільськогосподарських підприємств. Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. 2013. Вип. 34 (1). С. 128—131.
2. Волощук В.М. Використання сучасних інформаційних технологій у сільському господарстві Свинарство. 2017. Вип. 70. С. 43—50.
3. Кравченко, О.І. Гетя А.А. Нові стандарти на свинину: крок вперед чи два кроки назад Тваринництво сьогодні. 2011. № 3. С. 34—42.
4. Гетя А.А. Організація селекційного прогресу в сучасному свинарстві. Полтава: Полтавський літератор, 2009. 192 с.
5. П(С)БО 30 "Біологічні активи", затверджено наказом міністерства фінансів України від 18 листопада 2005 р. № 790 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1456-05>
6. П(С)БО 16 "Витрати", затверджено наказом міністерства фінансів України від 31 грудня 1999 р. № 318 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00>
7. П(С)БО 19 "Об'єднання підприємств", затверджено наказом міністерства фінансів України від 7 липня 1999 р. № 163 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0499-99>
8. П(С)БО 8 "Нематеріальні активи" затверджено наказом міністерства фінансів України від 18 жовтня 1999 р. № 242 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0750-99>
9. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 41 "Сільське господарство" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929_027
10. Методичні положення та норми продуктивності у свинарстві [Демчак І.М., Завалевська В.О., Микитюк Д.М. та ін.]. К.: НДІ "Укргропромпродуктивність", 2014. 310 с.

References:

1. Koshel'nyk, V. (2013), "Cost of production as a factor in increasing the profitability of agricultural enterprises", Zbirnyk naukovykh prats' Cherkas'koho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Serii: Ekonomichni nauky, vol. 34 (1), pp. 128—131.
2. Voloschuk, V. M. (2017), "The use of modern information technology in agriculture", Svynarstvo, vol. 70, pp. 43—50.
3. Kravchenko, O. I. and Hetia, A. A. (2011), "New standards for pork: a step forward or two steps back", Tvarynnystvo s'ohodni, vol. 3, pp. 34—42.
4. Hetia, A. A. (2009), Orhanizatsiia selektsijnoho prohresu v suchasnomu svynarstvi [Organization of selection progress in modern pig breeding], Poltavsk'kyj literator, Poltava, Ukraine.

5. Ministry of Finance of Ukraine (2005), "P(S)BO 30 "Biological assets", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1456-05> (Accessed 01 Feb 2021).

6. Ministry of Finance of Ukraine (1999), "P(S)BO 16 "Costs", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00> (Accessed 01 Feb 2021).

7. Ministry of Finance of Ukraine (1999), "P(S)BO 19 "Association of enterprises", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0499-99> (Accessed 01 Feb 2021).

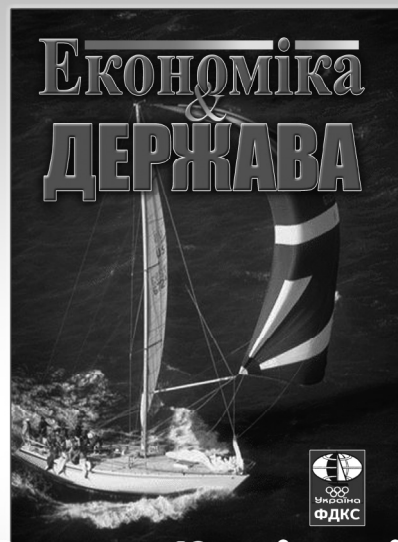
8. Ministry of Finance of Ukraine (1999), "UAS 8 "Intangible assets", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0750-99> (Accessed 01 Feb 2021).

9. Ministry of Finance of Ukraine (2003), "International Accounting Standard 41 "Agriculture", available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929_027 (Accessed 01 Feb 2021).

10. Demchak, I. M. Zavalevs'ka, V. O. and Mykytiuk, D. M. (2014), Metodichni polozhennia ta normy produktyvnosti u svynarstvi [Methodical provisions and productivity norms in pig breeding], NDI "Ukrahroprom-produktyvnist", Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 04.02.2021 р.

Науково-практичний журнал «ЕКОНОМІКА ТА ДЕРЖАВА»

Передплатний індекс: 01751

Виходить 12 разів на рік

**наукове фахове видання України
З ПИТАНЬ ЕКОНОМІКИ
(Категорія «Б»)**

Наказ Міністерства освіти і науки України від 28.12.2019 №1643

Спеціальності — **051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.**

www.economy.in.ua

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

В. М. Харабара,
к. е. н., доцент кафедри фінансів і кредиту,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці, Україна
ORCID ID: 0000-0002-8555-6440

Р. І. Грешко,
к. е. н., доцент кафедри фінансів і кредиту,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці, Україна
ORCID ID: 0000-0003-3054-356X

О. В. Третьякова,
к. е. н., доцент кафедри фінансів і кредиту,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці, Україна
ORCID ID: 0000-0002-4843-1729

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.4.43

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО БАНКІВСЬКОГО МАРКЕТИНГУ

V. Kharabara,
PhD in Economics, Associate Professor, Chernivtsi National Fedkovych University

R. Greshko,
PhD in Economics, Associate Professor, Chernivtsi National Fedkovych University

O. Tretyakova,
PhD in Economics, Associate Professor, Chernivtsi National Fedkovych University

FEATURES OF MODERN BANKING MARKETING

За наслідками пандемії та падіння світової економіки, негативно відобразились і на функціонуванні банківського сектора. На вітчизняному ринку банківських послуг відмічено значне зниження рентабельності діяльності банків, скорочення їхньої кількості, що призвело до підвищення конкуренції. Отож, актуальним постає питання розробки та використання дієвих інструментів управління банківською діяльністю. У статті розглянуто основні тенденції та особливості розвитку банківського маркетингу у сучасних умовах, визначено основні види та інструменти маркетингу відносин; розглянуто концепцію переходу від традиційного до електронного банківського маркетингу. На основі досліджень науковців узагальнено поняття банківського маркетингу та його інструментарію. Визначено основні тенденції його розвитку в сучасних реаліях. В процесі дослідження використано загальнонаукові і спеціальні методи під час аналізу і оцінці банківського маркетингу, застосування його класичних інструментів, соціальних мереж, нових концепцій, заснованих на використанні передових інформаційних технологій, які надають банкам унікальні можливості для розширення клієнтської аудиторії і вивчення її думки. Встановлено, що збутова діяльність банку неможлива без активної комунікаційної політики, під якою розуміється система засобів взаємодії банку з потенційними споживачами. Виявлено, що економічно розвинені країни світу накопичили значний досвід банківського маркетингу. Нові маркетингові концепції та інструменти банківського маркетингу, а також соціальні мережі, які надають банкам унікальні можливості як для розширення клієнтської аудиторії, так і для вивчення її думки про переваги і недоліки пропонованих банком продуктів. Установлено, що банки активно застосовують канали комунікації всередині банку, зокрема Digital Signage, або цифровий мерчандайзинг — сучасний потужний інформаційно-рекламний інструмент, а також активно використовують CRM систему (Customer Relationship Management), яка заснована на використанні передових інформаційних технологій, за допомогою яких банк збирає інформацію про своїх клієнтів. За результатами виконаного дослідження сформовано пропозиції щодо активізації використання маркетингового інструментарію в банківській сфері.

As a result of the pandemic and the fall of the world economy, they had a negative impact on the functioning of the banking sector. In the domestic market of banking services there was a significant decrease in the profitability of banks, reducing their number, which led to increased competition. Therefore, the issue of developing and using effective banking management tools is relevant. The article considers the main trends and features of the development of banking marketing in modern conditions, identifies the main types and tools of relationship marketing; the concept of transition from traditional to

electronic banking marketing is considered. Based on the research of scientists, the concept of banking marketing and its tools are generalized. The main tendencies of its development in modern realities are determined. The research uses general and special methods in the analysis and evaluation of banking marketing, the use of its classic tools, social networks, new concepts based on the use of advanced information technologies that provide banks with unique opportunities to expand customer audience and study its opinion. It is established that the bank's sales activities are impossible without an active communication policy, which means a system of means of interaction between the bank and potential customers. It was found that the economically developed countries of the world have accumulated considerable experience in banking marketing. New marketing concepts and tools of banking marketing, as well as social networks, which provide banks with unique opportunities both to expand the customer audience and to study their views on the advantages and disadvantages of the products offered by the bank. It is established that banks actively use communication channels within the bank, in particular Digital Signage, or digital merchandising — a modern powerful information and advertising tool, and also actively use CRM system (Customer Relationship Management), which is based on the use of advanced information technologies. collects information about its customers. According to the results of the study, proposals were made to intensify the use of marketing tools in the banking sector.

Ключові слова: банк, маркетинг, банківські послуги, банківський маркетинг, цифровий маркетинг.
Key words: bank, marketing, banking services, banking marketing, digital marketing.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Розвиток сучасної банківської системи тісно пов'язаний із широким запровадженням інновацій, передусім нових продуктів, послуг і технологій на основі використання сучасних комунікаційних технологій, методів організації та управління, у тому числі й цифрового маркетингу [4, с. 83]. Актуальність реалізації маркетингу в банківському секторі України має виняткове значення у період розвитку фінансового й грошово-кредитного ринків. Реформа в банківській сфері випереджає перетворення в інших галузях економіки. У роботі банків відбулися якісні зміни. Посилення конкуренції між депозитними установами, поява конкурентів в особі небанківських установ (страхових, трастових компаній, пенсійних фондів), відтік вкладів із банків унаслідок розвитку ринку цінних паперів призвели до необхідності використання банками маркетингового інструментарію. В умовах посилення конкуренції на фінансовому й грошово-кредитному ринках банки вимушені застосовувати нові фінансові інструменти для забезпечення стійкості та більш гнучкого реагування на можливі ризики. Крім того, посилення конкуренції супроводжується зменшенням впливу НБУ на банківську справу, що призводить до зміни структури портфелів банків у бік більших ризиків для отримання належного рівня доходів. НБУ, своєю чергою намагається знизити загальний рівень ризику шляхом підвищення вимог. Варто зазначити, що необхідні передумови формування ринку споживача в Україні, що склалися останніми роками, роблять можливим застосування банківського маркетингу в умовах вітчизняного фінансового й грошово-кредитного ринків. Умови розвитку банківського маркетингу в Україні характеризуються відсутністю досвіду, методологічних розробок, кваліфікованих спеціалістів та інформаційного середовища [3, с. 33—34].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Різноманітні аспекти банківського маркетингу розглядаються в наукових дослідженнях таких зарубіжних

фахівців: Є.П. Голубков, Дж. Еванс, Є.В. Єгоров, Є.Ф. Жуков, Ж. Ламбен, Г.Л. Макарова, Д. МакНотон, А.В. Романов, В.Т. Севрук. В Україні питанням розвитку маркетингової діяльності в комерційних банках приділяють значну увагу наступні вчені: І. Алексєєв, В. Альошин, І. Брітченко, А.В. Войчак, В. Герасимчук, А.О. Єпіфанов, В. Лисицький, А. Мороз та ін.

Проте поряд з активним розвитком економіки спостерігається і поява нових маркетингових підходів та інструментів, специфічних для фінансово-кредитних установ. З огляду на це, дослідження має значну актуальність в мінливих умовах. А також значній конкурентності банківського бізнесу [5].

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є аналіз сучасних проблем організації банківського маркетингу в діяльності банків та формуванні інструментарію управління в банківському секторі.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Однією зі складових системи економічних відносин українського і зарубіжного банківських ринків виступає банківський маркетинг. Банківський сектор України, так само як і більшості країн світу, є найбільш динамічною складовою національної економіки. Саме банківські установи першими реагують на зміни зовнішнього середовища. За період незалежності України система державного регулювання банківського сектора мала як низку позитивних, так і негативних факторів. Адже не завжди втручання державного регулятора приносить позитивні наслідки для банків, зокрема, комерційних, що відображається на рентабельності їхньої діяльності. Так, за даними НБУ, станом на 12.2020 р. (попередні дані) рівень рентабельності активів становив 2,87%, а капіталу — 23,1%. У порівнянні з 2016—2018 рр., це доволі високі показники. Проте станом на 01.2020 р. ці показники були значно вищі (4,26 та 33,45% відповідно). Падіння цих показників є результатом падіння світо-

вої економіки. Але, поряд із впливом світової пандемії, на діяльність фін установ вплинула й внутрішня ситуація, нестабільність національної одиниці, зменшення кількості суб'єктів господарювання (які були змушені були закритись через карантинні обмеження), недовіра клієнтів, значна конкуренція тощо [7]. Відтак для підвищення ефективності своєї діяльності, зростання надійності, конкурентоспроможності та фінансової стабільності банки вдаються до використання маркетингових інструментів. Ж.-Э. Мерсьє й Ж.-Э. Писини стверджують, що в умовах фінансової глобалізації у банківському маркетингу відбуваються якісні зміни, пов'язані з розробкою й реалізацією комплексної стратегії задоволення потреб клієнтів, що дозволяє підвищити рентабельність операцій на 50—100% [7]. Серед основних таких чинників вони відзначають: врахування життєвого циклу клієнта — ймовірність підвищення рентабельності на 25—50%; розробка стратегії залучення нових та утримання існуючих клієнтів — ймовірність підвищення рентабельності на 20—40%; пошук нових, альтернативних каналів збуту банківських послуг — ймовірність підвищення рентабельності на 5—10% [5].

Ринок банківських послуг є специфічним, оскільки відрізняється від інших ринків особливостями відносин і роллю державного регулювання. Тому необхідно дати коротку характеристику поняття "банківська послуга". Банківська послуга — це банківська операція, що проводиться за дорученням клієнта на його користь і за певну плату [1]. На думку експертів, банки розвинених країн на сьогодні надають близько 300 послуг своїм клієнтам. В Україні перелік послуг, що надаються банками своїм клієнтам значно менше, ніж в розвинених країнах, наприклад, до їх числа відносяться здійснення платежів, кредитування, розрахунково-касове обслуговування та інші.

Однією з умов проведення аналізу потреб у банківських послугах і здійснення боротьби за клієнтів є конкуренція на ринку банківських послуг, яка передбачає широке застосування маркетингу.

Банківський маркетинг — це комплексна система організації створення і збуту банківських продуктів і послуг, яка орієнтована на задоволення потреб конкретних споживачів і отримання прибутку за допомогою аналізу і прогнозування банківського ринку [8].

Основними цілями банківського маркетингу є формування і стимулювання попиту на ринку банківських послуг, забезпечення обґрунтованості прийнятих управлінських рішень, збільшення обсягів послуг, що надаються і максимізація прибутку.

Завдання банківського маркетингу можна сформулювати наступним чином:

- забезпечення рентабельної роботи банку в постійно мінливих умовах ринку;
- підвищення ліквідності банку для дотримання інтересів вкладників і кредиторів, підтримання іміджу банку;
- максимальне задоволення запитів клієнтів за обсягом і якістю послуг, що надаються, які надає банк;
- залучення нових клієнтів.

Специфічними завданнями банківського маркетингу будуть: формування навколо банку клімату довіри; візуалізація банківського продукту; забезпечення зовнішньої привабливості банку і його співробітників; забезпечення мотивації персоналу.

Для забезпечення ефективної діяльності банків необхідно ретельно опрацьовувати комплекс маркетингових технологій, які дозволяють вчасно реагувати на зміни внутрішнього та зовнішнього середовища банків. Багато в чому це пов'язано з особливостями банківських послуг. До їх числа можна віднести: абстрактність, складність для сприйняття, договірний характер обслуговування, не збереженість; невід'ємність від джерела, зв'язок з грошима, протяжність обслуговування в часі.

Усі зазначені особливості ускладнюють процес реалізації банківських послуг, створюючи при цьому психологічні бар'єри між банківськими установами і клієнтами, ускладнюючи процедуру обслуговування або зменшуючи його привабливість.

Існує цілий комплекс різних прийомів маркетингу на практиці банку. Основними з них є спілкування з потенційними клієнтами, забезпечення рентабельної діяльності, надання клієнтам переваг і унікального обслуговування в порівнянні з іншими банками, матеріальна зацікавленість працівників банку в їх успішній діяльності. Методи проведення маркетингових заходів класифікують за способом спілкування з клієнтами: потенційними і реальними. У зв'язку з цим розрізняють активний і пасивний маркетинг.

Активний маркетинг включає в себе такі заходи:

— проведення активної реклами за допомогою таких методів прямого маркетингу, як телефонна і поштовий зв'язок, а також телебачення;

— організація разових заходів, наприклад, конференцій або презентацій, де відбувається процес вивчення споживчих оцінок якості та повноти продуктового ряду;

— обговорення актуальних проблем банківської діяльності в процесі дискусій;

— оцінка потреб потенційних клієнтів у процесі особистого спілкування;

— анкетування клієнтів і опитування населення.

Пасивний маркетинг включає в себе такі заходи:

— публікація інформації про банківські пропозиції і економічні показники;

— розробка "девізу" і емблеми банку і інше.

Основною особливістю маркетингу на ринку банківських послуг є не тільки специфічність самого продукту — послуги або операції, які здійснюються в банку, але і першочергове орієнтація банків на задоволення реальних потреб клієнтів. Адже маркетингова діяльність банків має й інші особливості:

— здійснюється на ринку грошових ресурсів і забезпечує отримання прибутку на основі прискорення грошового обороту;

— орієнтована на задоволення запитів і потреб клієнтів в пропозиціях щодо виконання ними грошових вкладів і отримання необхідних кредитів;

— пов'язана з отриманням доходів у вигляді процентних ставок за надані послуги.

Водночас сферу банківського маркетингу можна охарактеризувати такими явищами, як: комплексне вивчення ринку банківських послуг дедалі більшим числом банків з метою зменшення ризику; впровадження та розробка банківських інновацій; сегментація ринку з метою задоволення реальних потреб клієнтів; вдосконалення наявних банківських продуктів; формування іміджу продуктів; реалізація оперативної реакції банку за діями конкурентів; залучення до створення нових ідей і видів банків-

ських продуктів і послуг маркетингового підрозділу, співробітників банку та клієнтів; зростання значущості комунікаційної політики банку; впровадження інформаційних технологій в маркетингову діяльність банку; персоналізація банківського маркетингу та використання успішного досвіду маркетингу вітчизняних і зарубіжних банків, що реалізуються через нові проекти і продукти.

На сьогодні можна виділити декілька груп найбільш актуальних інструментів банківського маркетингу: інформаційні технології (ІТ), веб- та мобільний банкінг.

Тенденція щодо появи на офіційних сайтах банків кредитних калькуляторів є одним із прикладів використання інформаційних продуктів. Така технологія дає можливість споживачам переглядати різні варіанти оплати за кредитами, також калькулятор збирає контактну інформацію та інші дані від користувачів, передаючи їх у відділ маркетингу та продажів банків, формує онлайн-заявку на отримання кредиту.

Одним із прикладів інформаційних технологій можна назвати використання банками баз даних клієнтів. Використання програмних продуктів CRM і інші, та розробка власних баз даних дає можливість управляти клієнтами більш ефективним і швидким способом.

Надання банківських послуг за допомогою мобільних телефонів, мобільних пристроїв і стендів, а також інтернету забезпечує позитивну динаміку банківського маркетингу. Під час впровадження нових видів Інтернет-банкінгу, ефективне використання можливостей офіційних сайтів банку, інтегрованих інформаційних мобільних систем, а також пропозиції нових видів банківських продуктів і послуг з'являється реальна можливість виробити новий сегмент — сегмент "мережових" клієнтів банку. Тенденція така, що люди у віці 20—45 років все частіше вважають за краще здійснювати фінансові операції через мобільні додатки або онлайн-банкінг. Незабаром більшість платіжних операцій фізичних осіб буде здійснюватися з використанням інтернету і мобільних пристроїв.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЯ

Таким чином, на сьогодні однією з основних особливостей маркетингової діяльності банку є його першочергове орієнтація на задоволення реальних потреб своїх клієнтів. Сучасний банківський маркетинг являє собою ретельний аналіз ринку, оцінку мінливих смаків, уподобань і схильностей споживачів банківських послуг. Застосування вітчизняного і зарубіжного досвіду в сфері банківського маркетингу дозволить отримати банкам такі якісні конкурентні переваги, як залучення нових клієнтів, підвищення якості послуг, посилення мотивації банківського персоналу в якісному обслуговуванні персоналу і створення власної інформаційної середовища по взаємодії з клієнтами.

Література:

1. Демків Ю.М. Проблеми різноманітності тлумачення поняття "банківська послуга" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/pspe/2011_3/Demkiv_311.htm
2. Луців Б. Банківський маркетинг в умовах цифрової глобалізації. Світ фінансів. Вип. 1 (62), 2020. С. 20—32.
3. Лютий І.О., Солодка О.О. Банківський маркетинг: підручник. Київ, 2009. 776 с.

4. Міщенко В.І, Науменкова С.В. Особливості маркетингу банківських інновацій в умовах невизначеності та асиметрії інформації. Гроші, фінанси і кредит. Вип. 46-2. 2019. С. 83—89.

5. Радченко О.В. Сучасні тенденції розвитку банківського маркетингу та проблеми його впровадження в банках України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <file:///C:/Users/roman/AppData/Local/Temp/29022-Article%20Text-54441-1-10-20141108.pdf>

6. Стрельченко О., Скорик В. Характеристика банківського маркетингу як складника діяльності публічної адміністрації у сфері економіки та фінансів. Підприємство, господарство і право. Вип. 6. 2020. С. 156—161.

7. Сукач О.М., Сиволап Ю.Ю. Маркетингові інструменти в системі управління банком. Економіка та суспільство [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <file:///C:/Users/roman/AppData/Local/Temp/101-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-96-1-10-20210204.pdf>

8. Ткачук В.О. Маркетинг у банку: навчальний посібник. Тернопіль: "Синтез-Поліграф", 2006. 225 с.

9. Ткачук В.О., Тимків А.О. Банківський маркетинг: сутність, особливості, еволюція. Економіка і суспільство. Вип. 13. 2017. С. 1244—1250.

References:

1. Demkiv, Yu. M. "Problems of diversity of interpretation of the concept of "banking service"", (2013), available at: http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/pspe/2011_3/Demkiv_311.htm (Accessed 11 February 2021).
2. Lutsiv, B. (2020). "Banking marketing in the context of digital globalization". The world of finance. Issue 1 (62), pp. 20—32.
3. Lutyiu, I. Solodkay, O. (2009), "Banking marketing: a textbook". Kyiv, 776 p.
4. Mishchenko, V.I. Naumenkova, S.V. (2019), "Features of marketing of banking innovations in the conditions of uncertainty and asymmetry of information." Money, finance and credit. Issue 46-2, pp. 83—89.
5. Radchenko, O.V. (2014), "Current trends in banking marketing and problems of its implementation in Ukrainian banks," available at: <file:///C:/Users/roman/AppData/Local/Temp/29022-Article%20Text-54441-1-10-20141108.pdf> (Accessed 11 February 2021).
6. Strelchenko, O. Skoryk, V. (2020), "Characteristics of banking marketing as a component of public administration in the field of economics and finance." Enterprise, economy and law. Issue 6, pp. 156—161.
7. Sukach, OM, Sivolap, Yu.Yu. (2020), "Marketing tools in the bank management system". Economy and society, available at: <file:///C:/Users/roman/AppData/Local/Temp/101-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-96-1-10-20210204.pdf> (Accessed 11 February 2021).
8. Tkachuk, V.O. (2006), "Marketing in the bank: a textbook". Ternopil: "Synthesis-Polygraph", 225 p.
9. Tkachuk, V.O, Tymkiv, A.O. (2017), "Banking marketing: essence, features, evolution". Economy and society. Issue 13, pp. 1244—1250.

Стаття надійшла до редакції 11.02.2021 р.

Н. В. Пришляк,
к. е. н., доцент, Вінницький національний аграрний університет, м. Вінниця
ORCID ID: 0000-0002-0544-1441

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.4.47

СВІТОВИЙ ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ ВІДХОДІВ ЯК ДЖЕРЕЛА ЕНЕРГІЇ*

N. Pryshliak,
PhD in Economics, Associate Professor, Vinnytsia National Agrarian University, Vinnytsia

WORLD EXPERIENCE IN USING WASTE AS AN ENERGY SOURCE

Кожне виробництво має свої відходи, в тому числі і сільськогосподарське. Активний розвиток сільського господарства, збільшення виробництва продукції рослинництва і тваринництва для задоволення потреб населення та промисловості призводять до збільшення обсягів утворення відходів домогосподарств та зростання навантаження на навколишнє середовище. Відходи рослинництва органічного походження; відходи тваринництва і птахівництва органічного походження та відходи життєдіяльності людей створюють негативний вплив на землю, повітряний та водний басейни. Аргументи на користь біогазу і біометану лежать на перетині двох найважливіших проблем сучасного життя: вирішення проблеми зростаючої кількості органічних відходів, і необхідність скорочення глобальних викидів парникових газів. Серед сучасних підходів до утилізації органічних та рослинних відходів виділяють біоконверсію у безкисневому середовищі, або біогазову ферментацію. Це екологічно безпечний напрям переробки біовідходів з метою отримання екологічно чистого палива — біогазу. Вирішення проблеми утилізації відходів шляхом розробки сучасної технології біоконверсії сприятиме поліпшенню екологічного стану довкілля та посилення енергетичної безпеки держави. За останні десятиліття зріс інтерес до біогазу як у розвинутих країнах, так і в усьому світі. Велика кількість біоустановок використовується в Європейських країнах, Індії, Китаї, Північній та Південній Америці. Мета дослідження полягає в аналізі основних тенденцій використання відходів задля виробництва альтернативного екологічного чистого палива у світі. У статті розглянуто історію та сучасний стан виробництва біогазу в світі. У ході дослідження було проведено детальний аналіз досвіду провідних країн-лідерів у сфері розвитку біогазових технологій, зокрема країн ЄС, Китаю, США та Індії. Досліджено динаміку виробництва біогазу в країнах-лідерах у даному сегменті виробництва. Визначено основні види сировини, що використовуються для виробництва біогазу у зазначених країнах. Проаналізовано види біогазові установок, що використовуються для виробництва біогазу у Європейських країнах, Індії, Китаї, Північній та Південній Америці.

One of the main environmental problems of modern society is the constant increase in the production of organic waste. Modern society generates more and more waste each year that can be used to produce clean energy supplies with many potential benefits for sustainable development. Biogas production and use embodies the idea of a more closed economy, bringing the benefits of reducing greenhouse gas emissions, improving waste management and increasing resource efficiency. Biogas also provides an opportunity to integrate rural areas and industry to enhance energy independence. The case for biogas and biomethane lies at the intersection of two critical challenges of modern life: dealing with the increasing amount of organic waste that is produced by modern societies and economies, and the imperative to reduce global greenhouse gas emissions. This article

* Стаття включає результати досліджень відповідно до НДДКР "Розробка новітньої концепції використання відходів сільського господарства для забезпечення енергетичної автономії аграрних підприємств" Вінницького національного аграрного університету (номер державної реєстрації 0119U100786 від 19.02.2019 р.).

focuses on the background and current situation of various levels of biogas generation in the world. Arguments in favor of biogas and biomethane lie at the intersection of two major problems of modern life: solving the problem of growing amounts of organic waste, and the need to reduce global greenhouse gas emissions. Among modern approaches to the utilization of organic and vegetable waste is bioconversion in an oxygen-free environment, or biogas fermentation. This is an ecologically safe direction of biowaste processing in order to obtain environmentally friendly fuel — biogas. Solving the problem of waste disposal by developing modern bioconversion technology will help improve the ecological state of the environment and strengthen the energy security of the state. In recent decades, interest in biogas has grown both in developed countries and around the world. A large number of biological plants are used in European countries, India, China, North and South America. The study conducted a detailed analysis of the experience of leading countries in the development of biogas technologies, including the EU, China, USA and India. The dynamics of biogas production in the leading countries in this segment of production is studied. The main types of raw materials used for biogas production in these countries are identified.

*Ключові слова: біогаз, енергетика, біогазова установка, відходи, світовий досвід.
Key words: biogas, energy, biogas digester, waste, world experience.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасне суспільство продукує щороку все більші об'єми відходів, котрі можна використовувати для виробництва чистих енергоресурсів, що дає безліч потенційних вигод для сталого розвитку. Виробництво і використання біогазу втілює ідею більш замкнутої економіки, приносячи вигоди від скорочення викидів парникових газів, поліпшення управління відходами та підвищення ефективності використання ресурсів. Біогаз також дає можливість інтегрувати сільські території та промисловість у посилення енергетичної незалежності.

Енергозабезпеченість власного існування є однією з актуальних проблем сьогодення. Тому відновлювана енергія стала невід'ємним елементом економіки кожної країни. Аналіз світових тенденцій показує, що цей напрям продовжує поступово розвиватися, переважно за рахунок впливу екологічних і економічних факторів. Крім того, в останні десятиліття у світі відбувся значний розвиток у будівництві біогазових установок у порівнянні з використанням інших поновлюваних джерел енергії.

Однією з головних екологічних проблем сучасного суспільства є постійне збільшення виробництва органічних відходів. У багатьох країнах збалансований менеджмент відходів, а також їх запобігання і скорочення стали головними політичними пріоритетами, що представляють собою важливу частину загальних зусиль зі скорочення забруднення і викидів парникових газів, а також у напрямі щодо пом'якшення наслідків глобальної зміни клімату. Неконтрольоване скидання відходів сьогодні більше не є прийнятним, і навіть контрольоване захоронення на звалищах і спалювання органічних відходів не вважаються оптимальними методами, оскільки екологічні стандарти стають все більш суворими і націлені на рекуперацію енергії і органічних рештків.

Біогаз використовується в індивідуальних та фермерських господарствах протягом багатьох років. З 1930-х років біогазові технології почали активно вико-

ристовуватись задля знезараження стічних вод. Протягом останніх 40 років змінилося те, що виробництво біогазу досягається у значно більших масштабах з вищою ефективністю, ступенем складності та специфікацією. Значного розвитку біогазові технології досягли в Північній Америці, Європі та Азії [3; 4; 20].

З початком 21 ст. у багатьох державах зрозуміли, що виробництво біогазу може задовольняти відразу низку проблем. Він може сприяти зниженню емісії парникових газів в атмосферу (зокрема метану, що надходить в атмосферу від зберігання гною без переробки), бути джерелом відновлюваної енергії (електричної, теплової чи для транспортного сектору), може призводити до зменшення наслідків забруднення від накопичення відходів. Не менш важливо, що в процесі переробки відходи перетворюються у продукт (біогаз) та цінне органічне добриво, замикаючи цикл від ґрунту до врожаю, до продукту, до відходів і назад у ґрунт. Це розуміння призвело до швидкого зростання біогазового сектору за останні два десятиліття, чому сприяли законодавчі зміни з різними цілями, встановленими у всьому світі для поновлюваних джерел енергії та скорочення викидів парникових газів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Оскільки світ сьогодні все більше переходить на "зелені" технології, повторне використання ресурсів та ресайклінг, питання ефективного поводження з відходами активно розглядається науковцями як із позиції екології, так і з економічної точки зору [6; 24]. Відходи аграрного сектору мають свої особливості, зокрема, вони є переважно органічними і мають значний енергетичний потенціал. У роботах Г.М. Калетніка [2; 13; 14], Г.Г. Гелетути [1; 10], Я.Б. Блюма, І.В. Гончарук [11], О.В. Ходаківської, Т.В. Ємчик, Д.М. Токарчук [19; 22], Я.В. Паламаренко, І.А. Семчук, С.В. Романчука [21], знайшли своє відображення питання використання сільськогосподарських відходів як сировини для вироб-

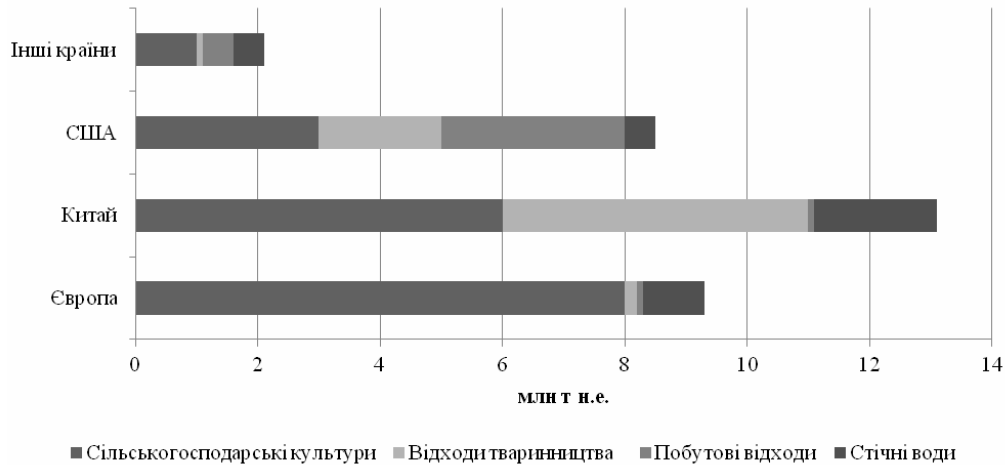

Рис. 1. Виробництво біогазу за регіоном та видом сировини у 2018 р., млн т н.е.

Джерело: сформовано за даними Міжнародного Енергетичного Агентства [12].

ництва біопалива та біогазу зокрема. Попри значний внесок науковців у дослідження проблематики виробництва біогазу необхідним є узагальнення світового досвіду його виробництва задля імплементації його в Україні з метою зменшення енергетичної залежності.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета дослідження полягає в аналізі основних тенденцій використання відходів задля виробництва альтернативного екологічного чистого палива у світі.

Під час виконання роботи використовувалися методи систематизації і селективного відбору законодавчо-нормативних актів, монографічних та спеціальних наукових публікацій вітчизняних і зарубіжних дослідників та використання функціонально-структурного, системного аналізу; статистичного, графічного та табличного, монографічного методів. Дані урядових та міжнародних організацій проаналізовано за допомогою описової статистики та графічних методів. Для узагальнення результатів дослідження та формулювання висновків використано абстрактно-логічний метод.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

В умовах кризи COVID-19 світовий ринок біогазових установок, оцінюваний в 8 мільярдів доларів США в 2020 році, за прогнозами, досягне розміру 13,8 мільярдів доларів США до 2027 року, при цьому сукупний річний темп зростання складе 8,1% протягом періоду 2020—2027 рр. Ринок біогазових установок у США оцінюється в 2,4 мільярда доларів США у 2020 році. За прогнозами, Китай, друга за величиною економіка світу, досягне прогнозованого обсягу ринку в 2,4 мільярда доларів США до 2027 року, що буде відставати від сукупних річних темпів зростання в 7,6% за аналізований період з 2020 по 2027 рік [8].

Ринок біогазу зростає за рахунок збільшення викидів парникових газів і їх руйнівного впливу на навколишнє середовище. Різні керівні органи по всьому світу вкладають значні кошти у виробництво відновлюваних джерел енергії, щоб скоротити викиди вуглецю та забезпечити стабільне і безпечне енергопостачання.

Передбачається, що підвищення обізнаності про небезпечний вплив викидів парникових газів у навко-

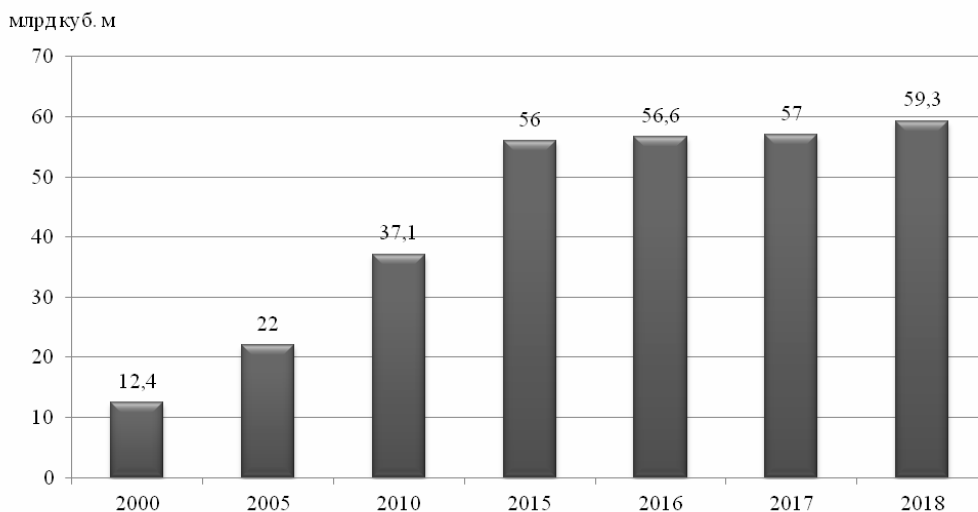

Рис. 2. Динаміка виробництва біогазу у світі, млрд м³

Джерело: сформовано за даними Світової біоенергетичної організації [23].

лише середовище має допомогти в розвитку будівництва біогазових установок для переробки органічних відходів у всьому світі.

У 2018 році у світі було вироблено 59,3 млрд м³ біогазу з еквівалентною енергоємністю 1,36 ЕДж (рис. 2). У період з 2000 по 2018 рік цей сектор зростає на 9% на рік.

Європа є світовим лідером з виробництва біогазу. У 2018 році країни ЄС виробили 30,9 млрд м³ біогазу з енергетичним еквівалентом 0,71 ЕДж. Виробництво біогазу у Європі становило більше половини світового виробництва біогазу, а країни Азії посіли друге місце з часткою 32% (19,3 млрд м³). Третє місце світового лідерства у 2018 році за темпами виробництва біогазу посіли країни Північної та Південної Америки (8,34 млрд м³).

1. Загальноєвропейські показники виробництва біогазу.

Зростання кількості європейських біогазових заводів за останнє десятиліття вказує на стійкий характер розвитку сектору. На кінець 2018 року у країнах ЄС функціонувало 18202 біогазових установок, що на 2% (на 419 одиниць) більше у порівнянні з 2017 роком установками. Загальна встановлена електрична потужність біогазових заводів становила 11,082 МВт, а загальне виробництво біогазу склало 63,511 ГВт за рік [9].

Лідерами за кількістю заводів є Німеччина (11 084 заводу) і Італія (1 655 заводів). За ними йдуть Франція (837 заводів), Великобританія (715 заводів) і Швейцарія (634 заводів).

Як показано на рисунку 3, встановлена електрична потужність сільськогосподарських біогазових установок (яка включає переробку рослинних відходів

Рис. 3. Розвиток загальної встановленої електричної потужності біогазу у залежності від сировини, МВт

Джерело: сформовано за даними Європейської біоенергетичної асоціації [9].

сільськогосподарства, гною, енергетичних культур) збільшилася на 550 МВт у 2018 році, що становить більшу частину загального приросту потужностей.

Середня встановлена потужність біогазових установок у Європейській країнах у 2018 р. становила 0,61 МВт. Загальна кількість виробленої електроенергії з біогазу у європейських країнах становить 63 511 ГВт-год.

Виробництво електроенергії з біогазу зростає у багатьох країнах, включаючи Хорватію (+234 ГВт * год), Францію (+116 ГВт * год), Сербію (+71 ГВт * год), Данію (+29 ГВт * год), Грецію (+26 ГВт * год) (рис. 4).

У більшості країн існує один домінуючий тип сировини для виробництва біогазу, хоча переважаючий тип сировини залежить від країни. Наприклад, у Німеччині, Австрії, Латвії, Угорщині та Італії енергетичні культури та сільськогосподарські відходи становлять понад 70% використаної сировини. У Бельгії, Данії та Польщі значна частина промислових органічних відходів харчової та спиртової промисловості спрямовується на виробництво біогазу. Січні води як сировина для виробництва біогазу на очисних спорудах переважає у Швеції.

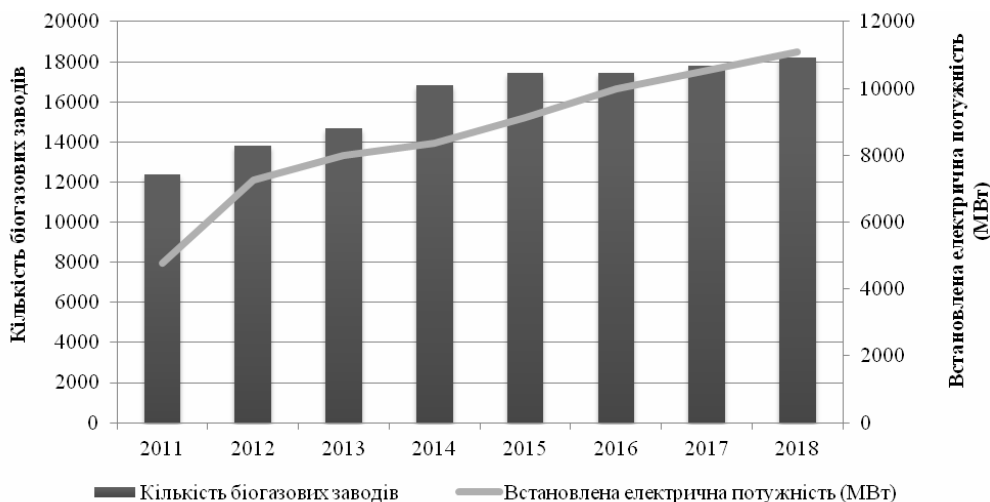

Рис. 4. Кількість біогазових установок у країнах Європи та встановлена електрична потужність

Джерело: сформовано за даними Європейської біоенергетичної асоціації [9].

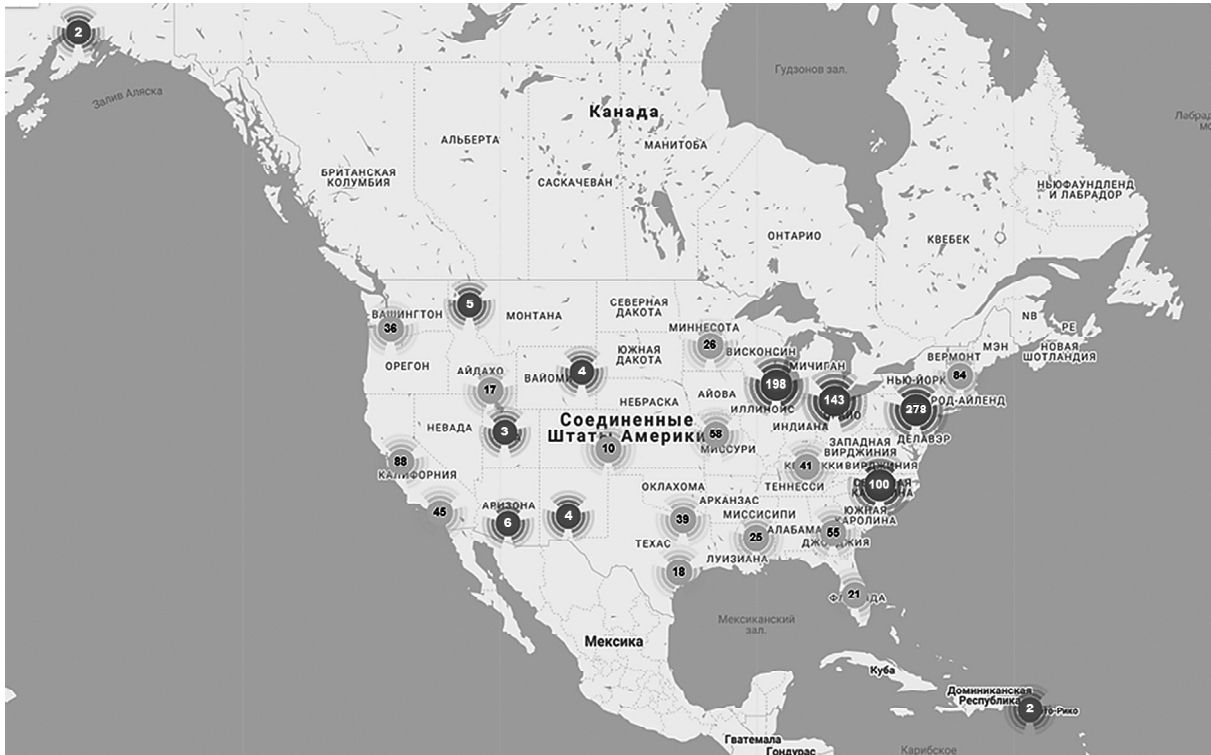

Рис. 5. Карта розміщення заводів з виробництва біогазу у США

Джерело: Американська рада з біогазу [5].

У цілому, в ЄС щорічно із біомаси отримують 14% загальної потреби в енергії. Європейський ринок біогазових установок оцінюється в 3 млрд дол. США. При цьому 75% біогазу виробляється з відходів сільського господарства, 17% — з органічних відходів приватних домогосподарств і підприємств і ще 8% — каналізаційних очисних споруд.

2. Виробництво біогазу в США

Нині в США використовуються три основних джерела промислового виробництва біогазу: стічні води, звалища і сільськогосподарські органічні відходи. Уряд США вважає, що на додаток до зниження залежності від традиційних видів палива використання біогазу в якості альтернативи може мати додаткові переваги в залежності від джерела його виробництва.

Хоча виробництво біогазу в США швидко росте, його виробничі потужності використовуються не повною мірою. Із 13 122 можливих біогазових установок нині діє тільки 2200. Серед задіяних станцій більше половини (58%) припадає на очистку стічних вод, 30% встановлені для переробки свалочного газу і 12% на фермах для утилізації відходів сільського господарства. Попри те, що більшість діючих установок знаходиться у секторі утилізації стічних вод, виробництво біогазу на звалищах є, мабуть, найбільш розвиненим джерелом біогазу в країні, оскільки 54% встановлених виробничих потужностей наразі використовуються.

У Сполучених Штатах норми Закону про чисте повітря вимагають, щоб на полігонах твердих побутових відходів була встановлена і експлуатувалася система збору та контролю звалищного газу. Деякі звалища скорочують викиди звалищного газу за рахунок уловлювання та спалювання звалищного газу. Під час спалювання метану, що отриманий зі звалищного газу утво-

рюється CO_2 , але CO_2 не є таким сильним парниковим газом, як метан. Багато звалищ збирають і доочищують звалищний газ для видалення CO_2 , водяної пари і сірководню і використовують його для вироблення електроенергії або продажу в якості заміни природного газу.

За оцінкою Управління енергетичною інформацією США (EIA), в 2019 році близько 7,3 мільйонів кубічних метрів звалищного газу було зібрано на 336 полігонах у США. У результаті когенерації вдалось отримати близько 10,5 мільярдів кіловат-годин (кВт год) електроенергії або близько 0,3% від загального обсягу споживання США електроенергії у 2019 році у США.

Багато комунальних очисних об'єктів та промислових об'єктів. Зокрема, фабрики для виробництва паперу та підприємства харчової промисловості використовують анаеробні зброджувачі як частину процесів переробки відходів. Деякі об'єкти зі знезараження стічних вод збирають та використовують біогаз, що виробляється в анаеробних зброджувачах, для підігріву реакторів, що посилює процес анаеробного перетворення та знищує патогени, а деякі використовують його для виробництва електроенергії для використання на об'єкті або для продажу. За оцінками Управління енергетичної інформації США, в 2019 році 65 таких підприємств по переробці відходів виробили в цілому близько 1 мільярда кВтг електроенергії.

Деякі молочні ферми використовують анаеробні зброджувачі для виробництва біогазу з гною та підстилки. Деякі фермери накривають свої гнойові ставки (так звані гнойові лагуни), для збору біогазу, що утворюється в лагунах. Отриманий метан можна спалювати для нагріву води і будівель, а також використовувати в якості палива в дизельних генераторах для вироблення електроенергії для ферми. За оцінками Управління енерге-

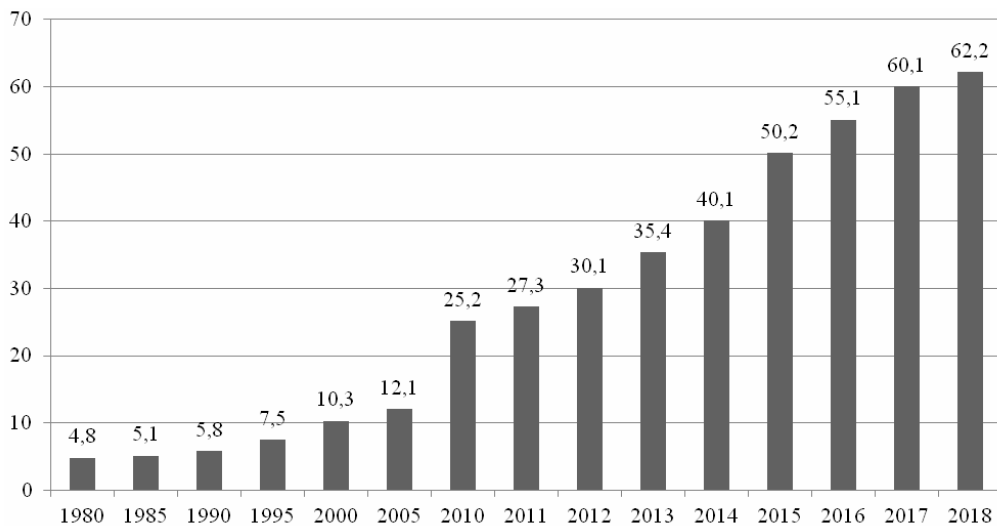

Рис. 6. Розвиток індивідуальних біогазових установок у Китаї

Джерело: сформовано за даними Світової біоенергетичної організації [23].

тичної інформації США, в 2019 році 25 великих молочних і тваринницьких підприємств у США виробили загальною близько 224 млн кВтг (або 0,2 млрд кВт · год) електроенергії з біогазу.

Більшість біогазових проектів США концентрується в штатах Нью-Йорк, Мічиган, Огайо та Північна Кароліна (рис. 5). Однак вони охоплюють лише незначну частину господарств, у яких можна було б впровадити виробництво біогазу. Так, за підрахунками американських фахівців, у середньому, стадо з 1000 корів може забезпечити паливом близько 250 кВт генеруючих потужностей, тож потенційні можливості всіх господарств США з генерації енергії з біогазу сягають 1600 МВт [5].

Альтернативний на сьогоднішній день спосіб використання біогазу — його очищення, доведення до існуючих комерційних стандартів і поставка споживачам через газопровід. Принципову можливість такої техно-

логії продемонструвала фірма Agri-Waste Energy з Міннесоти. Agri-Waste Energy має намір "брати ґній в оренду", платити фермерам за витягнутий біогаз і повертати перероблений компост для використання в якості добрив.

3. Виробництво біогазу в Китаї

Китай увійшов до числа країн — світових лідерів за обсягами інвестицій у поновлювані джерела енергії.

Швидке зростання капіталовкладень у сферу поновлюваних джерел

енергії стало наслідком вивчення Китаєм досвіду індустріалізації західних країн. Китайський уряд розпочав активно провадити курс, спрямований на розвиток технологій з низьким рівнем викиду парникових газів, що має важливе значення для подальшого розвитку країни.

Китай вважається першопрохідцем у використанні та розвитку біогазових установок. Прості біогазові установки були впроваджені на приморській території Південно-Китайського моря в кінці 19 ст.

У Китаї першу біогазову установку домашнього типу було збудовано у 1920 році. У 1970-х роках китайський уряд почав сприяти будівництву тисячі біогазових установок, щоб збільшити споживання біогазу в країні і тим самим скоротити брак енергії в сільських районах. Активне впровадження малих біогазових установок відбувалося завдяки сформованій державній Програмі, яка мала на меті газифікацію сільської місцевості.

У 2003 році у рамках національної програми доброти за підтримки Міністерства сільського господарства Китаю біогазові установки почали ще більш активно споруджувати у сільських місцевостях. Федеральний уряд надав фінансовий грант у розмірі 2,5 млрд юанів (2003—2007 рр.) на проекти розвитку біогазу поряд з проектами інженерного удосконалення відповідно до Закону про поновлювані джерела енергії, прийнятого у 2006 році.

Нині у Китаї працює більше 60 мільйонів індивідуальних біогазових установок домашнього типу, які виробляють близько 12 мільярдів м³ біогазу в рік (рис. 6).

Китай — одна з небагатьох країн у світі, що має спеціалізований науково-дослідний інститут, яким займається науковими розробками у галузі розвитку біогазових технологій (місто Ченду, провінція Сичуань). При інституті функціонує навчальний центр із підготовки спеціалістів країн Європи, Азії і Тихоокеанського басейну.

4. Виробництво біогазу в Індії

Індія, яка є найбільшим емітером парникових газів після США та Китаю, значно прогресувала у своїх зобов'язаннях щодо просування відновлюваних джерел енергії.

Таблиця 1. Урядові ініціативи щодо сприяння розвитку біогазових технологій

Рік	Заходи та особливості ініціатив
1981	Стартувала перша Національна програма розвитку біогазових технологій. Запроваджено капітальні субсидії для встановлення індивідуальних біогазових установок. Утримання 2-3 голів великої рогатої худоби як один з необхідних критеріїв отримання урядових субсидій
1995	Запровадження Національної програми виробництва біогазу з муніципальних, промислових та сільськогосподарських відходів
2006	Запропонована програма з енергозбереження була спрямована на заохочення споживачів децентралізованого постачання енергії в сільській місцевості. Запровадження фінансових ініціатив для великих та середніх біогазових заводів
2016	Правила, що стосуються управління і поводження з твердими відходами, вперше прийняті у 2000 р. Міністерством навколишнього середовища і лісів, були переглянуті в 2016 році, розширюючи сферу їх юрисдикції. Урядом було затверджено нову тарифну політику для компаній, що займаються виробництвом і розподілом електроенергії, виробленої з відходів на інших відновлювальних джерел

Джерело: узагальнено автором на основі опрацьованої літератури [16; 17].

В Індії розвиток біогазових технологій розпочався в 1939 році, та більш активно поширення він набув у в 1960 році [15]. Біогаз набув широкого застосування в рамках програм з істотними субсидіями в період з 1985 по 1992 рік, і продовжував набувати популярності навіть після скорочення обсягів державної підтримки. Кількість біогазових установок в Індії зросла з 1,27 млн у 1990 р. до приблизно 4,54 млн у 2015 році [17; 18]. Теоретично доступний потенціал сировини для виробництва біогазу в Індії щорічно становить близько 980 млн т [15].

З 1970-х років у Індії були започатковані програми з розвитку біогазових технологій. Перша нафтова криза на початку 1970-х років зробила очевидним для індійських політиків, що традиційна енергія буде залишатися поза можливостями економічної доступності як сільського, так і значної частини міського населення [15]. Поєднання глобальної енергетичної кризи і брак місцевих енергоресурсів посилювали загрози енергетичної безпеки.

Міністерством нових та відновлюваних джерел енергії Індії започатковано Національну Програму управління біогазом і гноєм. Дана Програма була впроваджена в 1982 році з метою задоволення енергетичних потреб у сільських домогосподарствах і зараз це одна з наймасштабніших програм у сфері стимулювання виробництва біогазу у світі. Програма є собою систему Центрального сектора, яка передбачає будівництво індивідуальних біогазових установок переважно для сільських і напівміських індивідуальних господарств.

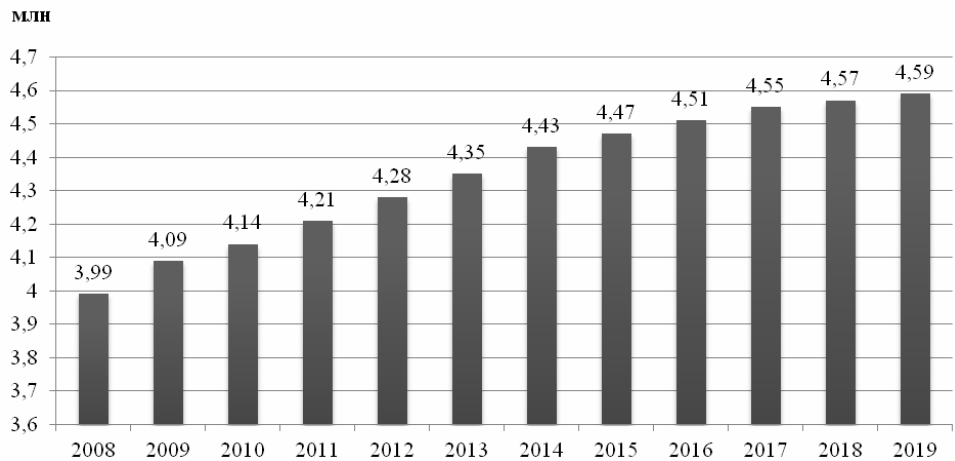

Рис. 7. Динаміка працюючих індивідуальних біогазових установок в Індії (з виробництвом біогаз до 2 м³ добу), млн

Джерело: сформовано за даними [7].

Урядові ініціативи, що були прийняті урядом Індії протягом останніх трьох десятиліть задля стимулювання розвитку індивідуальних біогазових установок наведено у таблиці 1.

Національна Програма управління біогазом та гноєм запроваджена у всіх штатах Республіки Індія. На початок 2019 року у країні було встановлено близько 4,59 млн біогазових установок для виробництва біогазу (рис. 7). Будівництво індивідуальних біогазових реакторів надає можливість домогосподарствам стати самостійними виробниками екологічно чистого палива та добрив з високим вмістом органічних речовин. Водночас Міністерство надає субсидії на будівництво біогазових установок сімейного типу.

Окрім індивідуальних біогазових установок, 400 біогазових електростанцій на основі великих та середніх біогазових заводів були побудовані потужністю близько 5.5 МВт. Майже половини з цих станцій під'єднана до центральної електромережі (рис. 8).

Нині загальний обсяг виробництва біогазу в Індії становить 2,07 млрд м³/рік. Це досить мало в порівнянні з

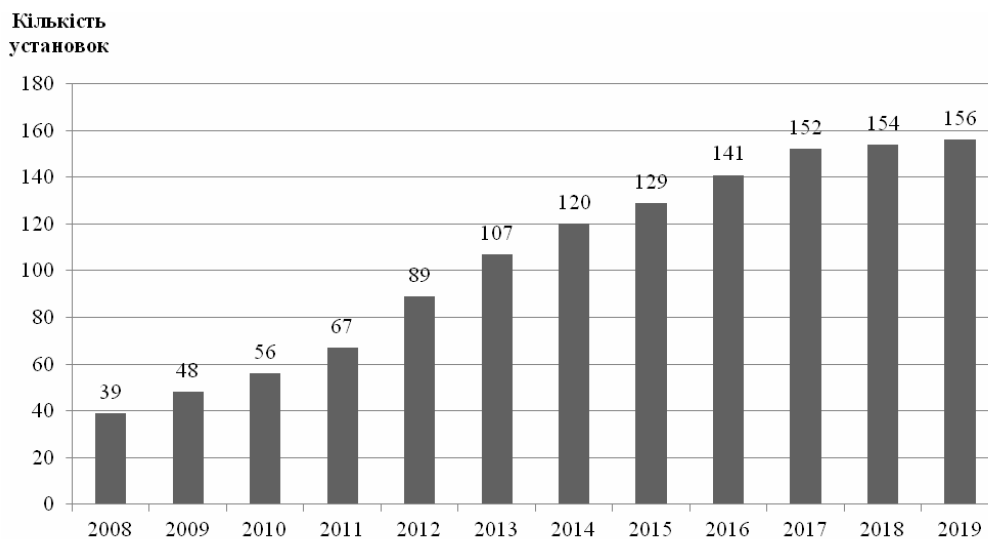

Рис. 8. Динаміка працюючих біогазових установок, що постачають електричну енергію до центральної електромережі (потужністю понад 250 кВт)

Джерело: сформовано за даними [7].

його потенціалом, який, за оцінками, знаходиться в діапазоні 29—48 млрд м³/рік.

ВИСНОВКИ

Результати проведеного аналізу зарубіжного досвіду переробки відходів сільськогосподарської продукції на біогаз засвідчують постійне зростання обсягів виробництва біогазу, що зумовлено його соціально-економічну, екологічну та енергетичну ефективність.

У кожній частині світу є значні можливості для виробництва біогазу. Згідно з прогнозами міжнародних організацій доступність сировини для виробництва біогазу зросте на 40% у період до 2040 року.

Найбільші можливості розвитку біогазових технологій відкриваються в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні, де споживання і импорт природного газу швидко зросли в останні роки, а також значні можливості існують у Північній і Південній Америці, Європі та Африці.

Біогаз дає можливість задовольнити потреби населення в енергії, особливо там, де доступ до національних мереж обмежений або недостатній. У країнах, що розвиваються, біогаз зменшує залежність від твердої біомаси як пального для приготування їжі, покращуючи стан здоров'я та економічні результати.

Література:

1. Гелетуха Г.Г., Кучерук П.П., Матвеев Ю.Б. Перспективи виробництва та використання біогазу в Україні. Аналітична записка БАУ. 2013. №4. URL: <http://www.uabio.orgimgfilesdocsposition-paper-uabio-4-ua.pdf> (дата звернення: 12.01.2021 р.).
2. Калетник Г.М., Здирко Н.Г., Фабіянська В.Ю. Біогаз в домогосподарствах — запорука енергонезалежності сільських територій України. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2018. № 8. С. 7—22.
3. Пришляк Н.В. Відновлювальна енергетика в Індії: сучасний стан та перспективи розвитку. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 21. С. 15—20. DOI: 10.32702/2306-6814.2018.21.15
4. Пришляк Н.В. Досвід Китаю у будівництві індивідуальних біогазових установок. Економіка АПК. 2011. 1. 165—169.
5. American Biogas Council. URL: <https://americanbiogascouncil.org/biogas-market-snapshot/#:~:text=The%20U.S.%20has%20over%202%2C200,and%20652%20landfill%20gas%20projects> (дата звернення: 14.01.2021 р.).
6. Berezyuk S., Tokarchuk D., Pryshliak, N. Resource Potential of Waste Usage as a Component of Environmental and Energy Safety of the State. Journal of Environmental Management and Tourism. 2019, 10 (5). P. 1157—1167.
7. Biogas Market in India. URL: https://www.german-energy-solutions.de/GES/Redaktion/DE/PDF-Anlagen/Aktuelle_Meldungen/20200225-indian-biogas-association-biogas-market-india.pdf?__blob=publicationFile&v=2 (дата звернення: 11.01.2021 р.).
8. Biogas Plants — Global Market Trajectory & Analytics. URL: https://www.researchandmarkets.com/reports/1824151/biogas_plants_global_market_trajectory_and?utm_source=GNDIY&utm_medium=Press-Release&utm_code=l9g5vc&utm_campaign=1263012+-+Global+Biogas+Plants+Market+Report+2019%3a+Annual+Analysis%2c+Trends%2c+and+Forecasts%2c+2015+Through+2022&utm_exec=chdo54prd (дата звернення: 10.01.2021 р.).
9. European Biogas Association Statistical Report: 2019 European Overview. URL: <https://www.european-biogas.eu/eba-statistical-report-2019-european-overview/> (дата звернення: 12.01.2021 р.).
10. Geletukha G.G., Zheliezna T.A., Drahnev S.V. and A. I. Bashtovyi. Prospects for using biomass from agrarian pruning and plantation removal in Ukraine. Industrial Heat Engineering, 2018. 40(1): 68—74.
11. Goncharuk I.V. Biogas production in the agricultural sector — a way to increase energy independence and soil fertility". 2020. Agrosvit, № 15, pp. 18—29. DOI: 10.32702/2306-6792.2020.15.18.
12. International Energy Agency. Outlook for biogas and biomethane: Prospects for organic growth. URL: <https://www.iea.org/reports/outlook-for-biogas-and-biomethane-prospects-for-organic-growth> (дата звернення: 11.01.2021 р.).
13. Kaletnik H., Pryshliak V., Pryshliak N. Public Policy and Biofuels: Energy, Environment and Food Trilemma. Journal of Environmental Management & Tourism. 2020. 10. № 4 (36). P. 479—487.
14. Kaletnik G., Honcharuk I., Okhota Yu. (2020), "The Waste-Free Production Development for the Energy Autonomy Formation of Ukrainian Agricultural Enterprises", Journal of Environmental Management and Tourism, Vol. XI, Summer, 3 (43): 513—522. DOI:10.14505/jemt.v11.3(43).02.
15. Lohan S. K. et al., Biogas: A boon for sustainable energy development in India's cold climate. Renewable and Sustainable Energy Reviews. 2015. vol. 43. pp. 95—101.
16. Medipally S. R., Yusoff F. Md., Banerjee S. and Shariff M. Microalgae as Sustainable Renewable Energy Feedstock for Biofuel Production. BioMed Research International. 2015. March (22). URL: <http://dx.doi.org/10.1155/2015/519513> (дата звернення: 12.01.2021 р.).
17. Official website of the Ministry of New and Renewable Energy. Biogas Technology Development Division. URL: <https://mnre.gov.in/biogas> (дата звернення: 15.01.2021 р.).
18. Official website of European Biogas Association. URL: <https://www.europeanbiogas.eu> (дата звернення: 11.01.2021 р.).
19. Pryshliak N., Tokarchuk D.M. Socio-economic and environmental benefits of biofuel production development from agricultural waste in Ukraine. Environmental & Socio-economic Studies. 2020. Vol. 8. Issue 1. P. 18—27.
20. Pryshliak N. Biogas production in individual biogas digesters: experience of India and prospects for Ukraine. Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal. 2019. 5 (1). P. 122—136.
21. Romanchuk S.V. Methodical approaches to assessing the environmental and economic efficiency of waste processing. Economics of nature management and environmental protection. 2015. 5 (167): 321—327.
22. Tokarchuk D.M., Pryshliak N.V., Tokarchuk O.A., Mazur K.V. Technical and economic aspects of biogas production at a small agricultural enterprise with modeling of the optimal distribution of energy resources for profits

maximization. INMATEH — Agricultural Engineering. 2020. 61 (2), 339—349.

23. World bioenergy Association. Global bioenergy statistics 2020. URL: <https://worldbioenergy.org/uploads/201210%20WBA%20GBS%202020.pdf> (дата звернення: 12.01.2021 р.).

24. Zulauf C., Prutska O., Kirieieva E. and N. Pryshliak. Assessment of the potential for a biofuels industry in Ukraine. Problems and Perspectives in Management. 20018. 16 (4): 83—90.

References:

1. Heletukha, H. Kucheruk, P. and Matveyeyev, Y. (2013), "Prospects for the production and use of biogas in Ukraine", *Analitichna zapyska BAU*, vol.4, available at: <http://www.uabio.orgimgfilesdocsposition-paper-uabio-4-ua.pdf> (Accessed 12 January 2021).

2. Kaletnik, H. Zdyrko, N. and Fabiyans'ka, V. (2018), "Biogas in households is a guarantee of energy independence of rural areas of Ukraine", *Economy. Finances. Management: current issues of science and practice*, vol. 8, pp. 7—22.

3. Pryshliak, N. (2018), "Renewable Energy in India: current state and development prospects", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 21, pp. 15—20.

4. Pryshliak, N. (2011), "China's experience in building individual biogas plants", *Ekonomika APK*, vol. 1, pp. 165—169.

5. American Biogas Council (2020), available at: <https://americanbiogascouncil.org/biogas-market-snapshot/#:~:text=The%20U.S.%20has%20over%202%2C200,and%20652%20landfill%20gas%20projects> (Accessed 14 January 2021).

6. Berezyuk, S. Tokarchuk, D. and Pryshliak, N. (2019), "Resource Potential of Waste Usage as a Component of Environmental and Energy Safety of the State", *Journal of Environmental Management and Tourism*, vol. X, Issue 1 (33), pp. 149—160.

7. Mukherjee, A. (2020), "Biogas Market in India", available at: https://www.german-energy-solutions.de/GES/Redaktion/DE/PDF-Anlagen/Aktuelle_Meldungen/20200225-indian-biogas-association-biogas-market-india.pdf?__blob=publicationFile&v=2 (Accessed 11 January 2021).

8. Research and Markets (2020), "Biogas Plants — Global Market Trajectory & Analytics", available at: https://www.researchandmarkets.com/reports/1824151/biogas_plants_global_market_trajectory_and?utm_source=GNDIY&utm_medium=PressRelease&utm_code=I9g5vc&utm_campaign=1263012+-+Global+Biogas+Plants+Market+Report+2019%3a+Annual+Analysis%2c+Trends%2c+and+Forecasts%2c+2015+Through+2022&utm_exec=chdo54prd (Accessed 10 January 2021).

9. European Biogas Association (2019), "EBA Statistical report 2019: European Overview", available at: <https://www.europeanbiogas.eu/eba-statistical-report-2019-european-overview/> (Accessed 12 January 2021).

10. Geletukha, G.G. Zheliezna, T.A. Drahnev, S.V. and Bashtovyi, A.I. (2018), "Prospects for using biomass from agrarian pruning and plantation removal in Ukraine", *Industrial Heat Engineering*, vol. 40 (1), pp. 68—74.

11. Goncharuk, I.V. (2020), "Biogas production in the agricultural sector — a way to increase energy independence and soil fertility", *Agrosvit*, vol. 15, pp. 18—29.

12. International Energy Agency (2020), "Outlook for biogas and biomethane: Prospects for organic growth", available at: <https://www.iea.org/reports/outlook-for-biogas-and-biomethane-prospects-for-organic-growth> (Accessed 11 January 2021).

13. Kaletnik, H. Pryshliak, V. and Pryshliak, N. (2020), "Public Policy and Biofuels: Energy, Environment and Food Trilemma", *Journal of Environmental Management and Tourism*, vol. 10, no. 4 (36), pp. 479—487.

14. Kaletnik, G. Honcharuk, I. and Okhota, Yu. (2020), "The Waste-Free Production Development for the Energy Autonomy Formation of Ukrainian Agricultural Enterprises", *Journal of Environmental Management and Tourism*, vol. XI, Summer, vol. 3 (43), pp. 513—522.

15. Lohan, S. K. (2015), "Biogas: A boon for sustainable energy development in India's cold climate", *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, vol. 43, pp. 95—101.

16. Medipally, S. R. Yusoff, F. Md. Banerjee, S. and Shariff M. (2015), "Microalgae as Sustainable Renewable Energy Feedstock for Biofuel Production", *BioMed Research International*, vol. March (22), available at <http://dx.doi.org/10.1155/2015/519513> (Accessed 12 January 2021).

17. Official website of the Ministry of New and Renewable Energy. Biogas Technology Development Division (2020), available at: <https://mnre.gov.in/biogas> (Accessed 15 January 2021).

18. Official website of European Biogas Association (2020), available at: <https://www.europeanbiogas.eu> (Accessed 11 January 2021).

19. Pryshliak, N. and Tokarchuk, D.M. (2020), "Socio-economic and environmental benefits of biofuel production development from agricultural waste in Ukraine", *Environmental & Socio-economic Studies*, vol. 8, Issue 1, pp. 18—27.

20. Pryshliak, N. (2019), "Biogas production in individual biogas digesters: experience of India and prospects for Ukraine", *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, vol. 5 (1), pp. 122—136.

21. Romanchuk, S.V. (2015), "Methodical approaches to assessing the environmental and economic efficiency of waste processing", *Economics of nature management and environmental protection*, vol. 5 (167), pp. 321—327.

22. Tokarchuk, D. M. Pryshliak, N. V. Tokarchuk, O. A. and Mazur, K. V. (2020), "Technical and economic aspects of biogas production at a small agricultural enterprise with modeling of the optimal distribution of energy resources for profits maximization", *INMATEH — Agricultural Engineering*, vol. 61 (2), pp. 339—349.

23. World bioenergy Association (2020), "Global bioenergy statistics", available at: <https://world-bioenergy.org/uploads/201210%20WBA%20GBS%202020.pdf> (Accessed 12 January 2021).

24. Zulauf, C. Prutska, O. Kirieieva, E. and Pryshliak, N. (2018), "Assessment of the potential for a biofuels industry in Ukraine", *Problems and Perspectives in Management*, vol. 16 (4), pp. 83—90.

Стаття надійшла до редакції 15.02.2021 р.

Ю. Г. Неустроєв,
к. е. н., доцент кафедри економічної теорії та фінансово-економічної безпеки,
Одеська національна академія харчових технологій
ORCID ID: 0000-0002-1998-2564

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.4.56

КОМПОНЕНТИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Y. Neustroiev,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Economic theory
and financial economic security, Odessa National Academy of Food Technologies

COMPONENTS OF ECONOMIC SECURITY OF THE STATE

У статті розглядається проблема виділення компонентів економічної безпеки. Вона загострилася у зв'язку з суперечливими трендами, котрі реалізуються у сучасному глобалізованому світі. Світова економічна криза, спричинена серед іншого коронавірусної пандемією та глобальною перебудовою економічної системи, примушує задуматися про формування деталізованої концепції економічної безпеки. Автор вважає, що вона має ґрунтуватися на чітко визначених компонентах системи. Проаналізовано основні концепції компонентів економічної безпеки, котрі є загальноприйнятими у науковій літературі. Розкрито теоретичні основи економічної безпеки держави та подано авторське розуміння її компонентів. Серед іншого вказано на специфіку розвитку економічної теорії в Україні, яка до сьогоднішнього часу страждає на знеособлення економічних процесів. Охарактеризовано можливості для ефективної оцінки стану компонентів системи економічної безпеки. Зосереджено увагу на важливих елементах економічної безпеки та сталого розвитку: 1) захищеності; 2) науково-технічному розвитку; 3) ролі держави у забезпеченні стабільного розвитку економічної системи. Встановлено, що компоненти системи економічної безпеки гармонійно взаємодіють між собою у ситуації, коли нормативно закріплені критерії економічної безпеки країни та ідентифіковані та оцінені негативні фактори, котрі деструктивно впливають на економічну систему. Зроблено висновок, що компонентами системи економічної безпеки виступають економічні структури та процеси, які дозволяють економіці стабільно розвиватися, зберігати стійкість під впливом несприятливих факторів. Автор висловив думку, що економічна незахищеність робить людей менш інноваційними, оскільки населення стає більш вразливим на багатьох рівнях економічного життя.

The article considers the problem of defining components of economic security. It has been exacerbated by conflicting trends in today's globalized world. The global economic crisis, caused, among other things, by the coronavirus pandemic and the global restructuring of the economic system, makes us think about the formation of a detailed concept of economic security. The author believes that it should be based on clearly defined components of the system. The basic concepts of components of economic security, which are generally accepted in the scientific literature, are analysed. The theoretical foundations of economic security of the state are revealed and the author's

understanding of its components is given. Among other things, the specifics of the development of economic theory in Ukraine, which still suffers from the depersonalization of economic processes, are pointed out. Possibilities for effective assessment of the state of components of the economic security system are described. The focus is on important elements of economic security and sustainable development: 1) security; 2) scientific and technical development; 3) the role of the state in ensuring the stable development of the economic system. The author pointed out that the process of globalization in recent decades has been largely stimulated by the growth of transport and communications at all levels — local, regional, national and international. The rapid and steady growth of the movement of people and goods around the world has stimulated economic activity and significantly contributed to the growth of prosperity experienced by many societies. It is established that the components of the economic security system interact harmoniously with each other in a situation where the criteria of economic security of the country are normatively established and negative factors that destructively affect the economic system are identified. It is concluded that the components of the economic security system are economic structures and processes that allow the economy to develop stably, to maintain stability under the influence of adverse factors. The author believes that economic insecurity makes people less innovative as the population becomes more vulnerable at many levels of economic life.

*Ключові слова: економічна безпека, компоненти, загрози, учасники економічних відносин.
Key words: economic security, components, threats, participants in economic relations.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

Фундаментальні процеси, що відбуваються у сучасному економічному житті як у нашій країні, так і світовому масштабі, примушують знову і знову звертатися до розгляду глибинних проблем економіки. Насамперед це стосується до проблеми економічних загроз. Очевидно, що такі загрози, соціально-економічні кризи та питання стабільного розвитку завжди є актуальними проблемами для економічної науки. У складних умовах її розвитку у нашій країні відбувається поступове збільшення інтересу до розробки теоретичних проблем, пов'язаних з питаннями економічної безпеки. Водночас досить часто дослідницька думка повертається до ідей, які були відкинуті раніше, знаходить у них сильні сторони, котрі заслуговують на подальший розвиток. Ще однією обставиною, яка значно активізує проблему економічної безпеки є певна специфіка розвитку економічної теорії у нашій країні, яка до нещодавнього часу характеризувалася помітним перекосом у бік знеособлення економічних процесів. За радянських часів вчені намагалися розглядати економічні та виробничі відносини у суспільстві осмислюючи носіїв цих відносин — людей та інших реальних економічних агентів лише як виразників класових інтересів та відповідної свідомості. Людина при цьому розглядалася не як фактичний суб'єкт економічної системи, наділений волею і можливістю приймати конкретні господарські рішення, а як пасивний носій тієї чи іншої соціально-класової ролі.

На сучасному етапі актуальність проблем, присвячених дослідженню економічної безпеки держави, не

викликає сумнівів, бо її вирішення уявляється одним з головних складових соціально-економічної стратегії розвитку України. Заходи, що здійснюються державними органами для забезпечення стабільного розвитку ринкової інфраструктури, забезпечення структурних реформ, стимулювання окремих галузей та секторів ринку, тісно пов'язані з системою економічної безпеки. Водночас необхідно констатувати, що до сьогоднішнього дня не сформовано єдиного розуміння компонентів економічної безпеки. Відносини між економічними акторами, котрі складаються в процесі виробництва різноманітних благ, їх розподілу, продажу і кінцевого споживання, на нашу думку, виступають субстратом на якому вибудовується система економічної безпеки. Слід враховувати, що дана система має два рівні: 1) макроекономічний, на якому розбудовані великі господарські системи та взаємодіють економічні суб'єкти на рівні держави; 2) мікроекономічний, який є рівнем утвореним з невеликих суб'єктів економічної системи, а також процесів та явищ, що виникають у процесі господарювання на цьому рівні.

Крім всього вищевикладеного, проблема економічної безпеки набуває актуальності у зв'язку з досить суперечливими тенденціями та подіями, котрі останнім часом набрали силу у сучасному глобалізованому світі. Світова економічна криза, спричинена різноманітними факторами, у тому числі пандемією коронавірусу та глобальною перебудовою економічної системи, примушує задуматися про формування деталізованої концепції економічної безпеки. Вона має ґрунтуватися, на нашу думку, на чітко визначених компонентах системи.

ОГЛЯД НАУКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У західних країнах проблема виділення компонентів системи економічної безпеки привернула увагу багатьох дослідників. Серед них можна назвати А. Кейса, Р. Тімошуніне, Г. Андрусеака, М. Кахлера, Б. Бузана, Д. Болдвіна, Б. Буотіна, Р. Хофа, К. Кулі, Л. Інфанта, Дж. Мортон, Г. Медіну.

Досить серйозно підходять до вивчення згаданої проблеми російські вчені: Р. Дронов, А. Жигунова, О. Ляшенко, А. Клімонова, О. Пороховський, В. Сенчаго, О. Татаркін. Очевидно, що серйозна залежність російської економіки від світових цін на паливо, слабка диверсифікованість економічної системи робить її дуже вразливою, не дозволяє зберігати макроекономічну стабільність у цій державі. Це викликає неабиякий інтерес до питань економічної безпеки.

Теоретичні та деякі практичні аспекти економічної безпеки України дослідили Л. Абалкін, І. Бінко, В. Богомолів, З. Варналій, О. Власюк, В. Геєць, О. Царенко. У вивченні компонентів економічної безпеки зробили внесок такі українські вчені: Р. Дацків, В. Косевцова, Ю. Макогон, С. Мочерний, С. Пирожков, В. Шлемко, З. Варналій, Т. Васильців, О. Власюк, Е. Лібанова, Г. Пастернак-Таранушенко, А. Сухоруков, В. Мартинюк, Ю. Лаврова та ін.

Український економіст Д. Гордієнко обґрунтував тезу про те, що економічна безпека держави визначається станом продуктивних сил і соціально-економічних відносин, а також масштабами імплементації науково-технічних інновацій. Крім цього, велику роль відіграє структура зовнішньоекономічних зв'язків. На його думку, можна стверджувати, що матеріальну основу економічної безпеки держави становлять розвинені продуктивні сили, здатні забезпечити розширене відтворення та цивілізоване життя громадян [1].

На переконання Л. Гнилицької, адекватно оцінити стан економічної безпеки можна ґрунтуючись на багатофакторному підході, бо, оперуючи невеликою кількістю навіть досить вагомих показників неможливо об'єктивно оцінити безпеку функціонування економічної системи [2, с. 56]. На нашу думку, слід погодитися із даною тезою, так як в дійсності комплексний підхід до економічної безпеки є більш продуктивним.

Л. Донець зазначив, що одним з факторів, котрі негативно впливають на систему економічної безпеки, є невизначеність. Він розумів під цим поняттям неповноцінність чи неточність інформації про умови господарювання, у тому числі пов'язані з ними витрати і фактичні результати. Невизначеність обумовлена можливістю виникнення у ході реалізації конкретного проекту несприятливих ситуацій та наслідків. Вона характеризується наявністю економічних ризиків і потребує урахування, котре здійснюється трьома способами: перевіркою стійкості розробленого проекту (програми); коригуванням параметрів проекту та економічних нормативів; формалізованим описом невизначеності [3, с. 102].

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є розкриття сутності компонентів системи економічної безпеки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Економічна свобода не може існувати, якщо не існує певного рівня базової економічної безпеки. Західні дослідники впевнені, що кожна людина має право на базову безпеку, яка є не просто обмеженням негативних ризиків, а означає обмеження невизначеностей, з якими стикаються люди у своєму повсякденному житті. Це також означає забезпечення соціального середовища, в якому люди відчують, що вони належать до низки спільнот і мають чесну та гарну можливість жити та гідно розвиватися. Такий розвиток, як декларує Міжнародна організація праці, має здійснюватися на основі праці. Цілком зрозуміло, одним з факторів низької економічної безпеки є бідність. Вона нерідко поєднується із нерівністю доходів. Економічна незахищеність робить людей менш інноваційними і зменшує об'єм продуктивних варіантів ризику, оскільки населення стає більш вразливим та втрачає віру у можливість досягнення матеріального благополуччя [4, с. 4].

Основна безпека повинна охоплювати, на думку експертів Міжнародної організації праці таке: 1) позбавлення захворюваності — вільне та безпечне суспільство може бути визначене як таке, в якому всі групи мають однакову свободу від захворюваності (або однаковий ризик захворіти або потрапити у небезпечну для життя подію); 2) свобода від різноманітних страхів, у тому числі, страху голоду, безробіття, бідності; 3) контроль власного розвитку — здатність здобувати освіту та приймати самостійні рішення; 4) стійка самоповага [4, с. 3—5].

Як бачимо, концептуалізувати та формалізувати економічну безпеку нелегко. Її вимірювання вважається на сьогоднішній день досить складним процесом. Розробка заходів національного рівня безпеки критично важлива для того щоб: 1) оцінювати та порівнювати рівні безпеки; 2) відслідковувати зміну структури безпеки; 3) контролювати та оцінювати вплив соціальної та економічної політики. У глобалізованому світі, де зростає кількість держав, транснаціональних корпорацій та різних міжнародних організацій, а також зростає взаємозалежність, економічна безпека вже не є питанням, яке стосується лише внутрішньої державної політики. Певною мірою економічна безпека стала фактором стабільності всього світу. У результаті, економічний вимір набув зростаючої ролі в політичних дискусіях сьогодні [5, с. 26].

Західний дослідник Х. Несадурай пропонує комплексний підхід до концепції економічної безпеки для врахування важливих соціально-економічних аспектів. Різноманітні проблеми економічної безпеки обумовлені труднощами сталого економічного розвитку як засобу сприяння соціально-економічному прогресу [6, с. 8—9].

Геоекономіка сьогодні часто замінює геополітику і стає ключовою проблемою головних дійових осіб на міжнародній арені [7, с. 4]. Значні економічні зміни у багатьох країнах, посилення глобалізації, зростання економічної взаємозалежності, технологічний розвиток та ІТ-революція призвели до розширення концепції економічної безпеки. Попри процес глобалізації та ерозії державних інституцій, завдяки появі нових міжнародних суб'єктів, держави та уряди залишаються ключови-

ми постачальниками економічної безпеки. Через формування нового міжнародного середовища їм доводиться активно співпрацювати між собою, з регіональними та глобальними суб'єктами, розвивати економічні структури, щоб протистояти викликам, які накладають нові загрози. Економічна безпека стала важливою, динамічною та складною концепцією, яка повинна бути ефективним інструментом у руках міжнародного середовища [8].

Індекс економічної безпеки (ESI — Economic Security Index) — це новий спосіб вимірювання економічної безпеки, призначений для стимулювання досліджень та аналізу економічних процесів. Він заснований на визначенні економічної безпеки та на даних, що дозволяють відстежувати економічні обставини людей протягом тривалого часу. ESI відкриває нову перспективу щодо розподілу та розвитку економічної безпеки. Система її компонентів розуміється розробниками даного індексу як міжнародна та враховує широкий спектр показників, хоча частина з них може не відповідати специфіці окремої країни. Її перевагою є те, що вона значно спрощує порівняльний політичний та економічний аналіз, сприяє імplementуванню кількісного підходу до прийняття рішень на основі досвіду та статистичних даних. Цей індекс враховує важливі компоненти економічної системи: екологічний стан тієї чи іншої країни, ефективність державного управління, економічне зростання [9].

На думку американських вчених, застосування ESI сприяє укріпленню національної безпеки двома основними способами: 1) формує уяву про ступінь економічної безпеки, за якого громадяни зазнають економічних втрат без належного фінансового захисту; 2) доводить, що можна ефективно оцінити економічну безпеку, використовуючи статистичні дані. Трьома ключовими детермінантами економічної безпеки, на яких зосереджений даний підхід, є зменшення доходів родини, стрибки витрат на лікування та фінансова можливість сім'ї компенсувати ці збитки.

Енергетична безпека уявляється ще одним важливим виміром економічної безпеки. На думку американських експертів, вона є гарантією безперебійного постачання енергії за доступною ціною з урахуванням екологічних проблем [10]. Останнім часом у світі можна спостерігати енергетичну незахищеність багатьох країн. Поняття енергетичної безпеки як частини національної безпеки вчені досліджують з трьох точок зору, які є стратегічними пріоритетами: 1) залежність від внутрішньої енергоефективності; 2) перехід до альтернативної енергетики; 3) створення сильного громадянського, ділового та політичного керівництва для швидкого впровадження необхідних змін, що зможуть забезпечити енергетичну та національну безпеку країни [10].

Процес глобалізації останніх десятиліть значною мірою був стимульований зростанням транспорту та зв'язку на всіх рівнях — місцевому, регіональному, національному та міжнародному. Швидке та стійке зростання руху людей та товарів у всьому світі стимулювало економічну активність і суттєво сприяло зростанню рівня процвітання, яке переживають багато суспільств. Однак зворотна сторона медалі полягає в тому, що інтенсивний рух товарів та людей через кордони призвів

до зростання зловживань через крадіжки, шахрайство, торгівлю людьми та тваринами, наркотрафік тощо. Така обставина створила серйозний тиск на уряди та змусила їх витратити великі кошти для здійснення більш пильного моніторингу [11, с. 18—22].

Серйозний доробок щодо проблем економічної безпеки створено російськими вченими. У російській науці загальноприйнятим вважається підхід, за якого економічну безпеку розглядають як необхідну складову національної безпеки. При цьому до національної безпеки зараховують демографічну, екологічну, політичну, оборонну, соціальну, інформаційну та духовно-моральну безпеку. Такий підхід є досить зручним з точки зору управління та державного регулювання. Його також дотримуються законодавці Російської Федерації. Вважається, що між станом економічної безпеки окремих регіонів та держави у цілому існує чітко визначена пряма лінійна залежність. Російські вчені досить продуктивно користуються зазначеним підходом у своїх дослідженнях. Вони серед іншого вказують на те, що у сучасних умовах розвитку світової економіки глобалізаційні процеси виступають у якості каталізатора підвищення рівня мобільності економічної системи.

Російська дослідниця Т. Феофілова висловила думку, що система економічної безпеки включає в себе: термінологічний апарат; об'єкти економічної безпеки; суб'єкти негативного впливу; механізми, інститути та організаційну структуру забезпечення економічної безпеки [12, с. 245]. З її точки зору, науковий потенціал теорії економічної безпеки полягає у викладі поглядів на обґрунтування об'єму участі держави в економічній та соціальній діяльності. У цій теорії критерієм безпечного стану соціально-економічної системи виступає ступінь задоволеності потреб населення, котрі мають задовольнятися виходячи з можливостей економіки, а також стану її розвитку [12, с. 348].

Економіка, на думку І. Давиденко, може зростати лише на базисі лібералізації економіки, знищення різноманітних бар'єрів у переміщенні факторів виробництва, імplementації інновацій, уніфікації споживачьких настрів, створенні єдиного інформаційного простору. Парадоксально, однак усе це призводить до швидкого обміну економічними проблемами між економічними системами різних країн посилює дезорганізацію міжнародної системи безпеки [13, с. 8].

Російський експерт з економічної безпеки Г. Васил'єва виділила ряд важливих елементів економічної безпеки та сталого розвитку: 1) захищеність, готовність, імунітет держави в цілому 2) суверенітет і незалежність; 3) стабільність, стійкість, збалансованість економічної системи; 4) матеріальне благополуччя народонаселення; 5) оновлення, удосконалення технічного розвитку економіки та державного управління; 6) розвиток, прогрес, модернізація, трансформація науки, а також державної політики, інститутів влади та економічної системи; 7) здатність, можливість, конкурентоздатність національного господарства; 8) результативність ефективності економічної системи; 9) сукупність, цілісність геополітичного та економічного простору; 10) гармонійність природної та соціальної систем [14, с. 11].

Очевидно, що концепція Г. Васил'євої є досить логічною та продуманою. Однак слід відмітити і її серйоз-

ний недолік: в одному компоненті об'єднуються різно-рідні елементи соціально-економічної системи, хоча це надає даній схемі комплексності. Фактично, поняття економічної безпеки трактується як результат державного впливу на формування умов стійкого розвитку економічної системи. Серед важливих ідей зазначеного дослідника слід також навести думку про те, що наука повинна сприйматися як важливий компонент моделі стійкого розвитку. Цю тезу аргументовано тим, що наука має особливе значення у створенні технічного базису для трансформації економічної системи. Крім того, науково-технічний потенціал є напроцуд важливим для функціонування національної економіки. Саме тому формування ефективної системи економічної безпеки неможливе без створення умов випереджаючого розвитку науки та техніки. З цим нам можна повністю погодитися.

З. Хусаїнов запропонував підхід до виділення компонентів економічної безпеки, який можна назвати діалектичним. Він вважає, що немає сенсу вести мову про компоненти економічної безпеки у відриві від небезпек та загроз, які приходять як зовні, так і зсередини суспільства. Під загрозою він розуміє такі зміни у зовнішньому чи внутрішньому середовищі суб'єкта, котрі призводять до небажаних змін. Дослідник класифікував загрози за різними критеріями, виділивши внутрішні та зовнішні, потенційні та реальні, цілеспрямовані та стихійні, безпосередні та опосередковані і т. д. [15, с. 87—88].

Фактично компоненти економічної безпеки, виділені вищезгаданими вченими у З. Хусаїнова розглядаються у якості предметів загроз. Він розділяє їх на три класи: 1) об'єкти; 2) якості та процеси; 3) відносини та взаємодії. У якості об'єктів виступають індивіди та організації, різноманітні економічні об'єднання. Під предметами загроз маються на увазі якісні та кількісні параметри об'єктів та процесів, наявність яких надає останнім визначеності, можливості виконувати ті чи інші функції у господарській системі. Закономірно, що цей дослідник робить такий висновок: джерелом будь-якого руху, розвитку виступають протиріччя та суперечності у різних сферах суспільних відносин. Людство, на його думку, постійно стикається із зародженням та розвитком нових протиріч. Їх особливим випадком є виникнення гіпертрофованих групових інтересів, реалізація яких веде до безконтрольного втручання в економіку під прикриттям суспільного блага [15, с. 89—90].

ВИСНОВКИ

Очевидно, що компоненти системи економічної безпеки гармонійно взаємодіють між собою коли виконується декілька умов. По-перше, нормативно закріплені критерії економічної безпеки країни; по-друге, ідентифіковані та оцінені негативні фактори, котрі деструктивно впливають на систему економічної безпеки; по-третє, економічна безпека інтегрована у якості підсистеми у структуру соціально-економічної системи держави. Таким чином, можна зробити висновок, що компонентами системи економічної безпеки виступають економічні структури та процеси, які дозволяють економіці стабільно та передбачувано розвиватися, створювати необхідні умови для відтворення та матеріального і ду-

ховного розвитку населення, зберігати цінності тієї чи іншої держави.

Література:

1. Гордієнко Д.В. Економічна безпека Росії: поняття, структура, зіставна і перспективна оцінка. URL: http://www.csef.ru/studies/politics/projects/about_national_idea/articles/905/ (дата звернення: 27.12.2020).
2. Гнилицька Л.В. Аналіз методологічних підходів до оцінки стану та рівня економічної безпеки суб'єктів господарювання / Л.В. Гнилицька // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна. — 2011. — Вип. 2. — С. 46—57.
3. Донець Л.І. Економічні ризики та методи їх вимірювання / Л.І. Донець. — К.: Центр навчальної літератури, 2006. — 312 с.
4. Economic security for a better world. URL: <https://www.social-protection.org/gimi/gess/Ressource-PDF.action?ressource.ressourceId=8670> (дата звернення: 05.01.2020).
5. Кузнецов А.В., Тоганова Н.В., Гутник А.В. Эволюция подходов к проблемам экономической безопасности в Европе / А.В. Кузнецов, Н.В. Тоганова, А.В. Гутник. — М.: ИМЭМО РАН, 2010. — 30 с.
6. Boutin K. J. D. China's Industrial Development and Regional Economic Security. URL: www.deakin.edu.au/research-services/forms/v/7808/wps-44w.pdf (дата звернення: 15.01.2021).
7. Nesadurai H., Conceptualising Economic Security in an Era of Globalisation: What Does the East Asian Experience Reveal? / H. Nesadurai // CSGR Working Paper. — 2005. — № 157/05. URL: <http://www2.warwick.ac.uk/fac/soc/csgr/research/workingpapers/2005/wp15705.pdf> (дата звернення: 17.01.2021).
8. Andruseac G. Economic security — new approaches in the context of globalization / G. Andruseac // CES Working Papers. — Vol. 7. — № 2. P. 232—240. URL: https://ceswp.uaic.ro/articles/CESWP2015_VII2-AND.pdf (дата звернення: 21.01.2021).
9. Economic security index. URL: http://www.economicsecurityindex.org/upload/media/48pgplusCov_revised_Aug_4.pdf (дата звернення: 20.01.2021).
10. Economic Security Neglected Dimension of National Security? URL: <https://ndupress.ndu.edu/Portals/68/Documents/Books/economic-security.pdf> (дата звернення: 24.01.2021).
11. The security economy. URL: <https://www.oecd.org/futures/16692437.pdf> (дата звернення: 27.01.2021).
12. Феофилова Т.Ю. Экономическая безопасность в обеспечении развития социально-экономической системы региона: теория методология: дис. докт. эк. наук: 08.00.05 / Феофилова Т.Ю. — Санкт-Петербург, 2014. — 451 с.
13. Давиденко И. В. Воздействие транснациональных корпораций на экономическую безопасность страны: автореф. дис. на соискание науч. ст. канд. эк. наук: спец. 08.00.14 "Мировая экономика" / Давиденко И.В. — Ростов-на-Дону, 2016. — 25 с.
14. Васильева А. С. Обеспечение экономической безопасности устойчивого развития национального хозяйства России: автореф. дис. на соискание науч. ст.

канд. эк. наук: спец. 08.00.05. "Экономическая безопасность" / Васильева А.С. — Москва, 2013. — 25 с.

15. Хусаинов З.Ф. Механизм обеспечения экономической безопасности общества и государства в процессе создания основ рыночной экономики в России / З.Ф. Хусаинов // Ученые записки Казанского государственного университета. — 2008. — № 150 (5). — С. 86—100.

References:

1. Gordienko, D. V. (2020), "Russia's economic security: concept, structure, comparative and prospective assessment", available at: http://www.csef.ru/studies/politics/projects/about_national_idea/articles/905/ (Accessed 27 December 2020).

2. Gnilitka, L. V. (2011), "Analysis of methodological approaches to assessing the state and level of economic security of economic entities", *Naukoviy visnik Lvivskogo derzhavnogo universitetu vnutrishnih sprav. Seriya ekonomichna*, vol. 2, pp. 46—57.

3. Donets, L. I. (2006), *Ekonomichni riziki ta metody yikh vimiryuvannya* [Economic risks and methods of measuring them], Tsentr navchalnoї literaturi, Kyiv, Ukraine.

4. International Labour Organization (2004), "Economic security for a better world", available at: <https://www.social-protection.org/gimi/gess/RessourcePDF.action?ressource.ressourceId=8670> (Accessed 05 January 2020).

5. Kuznetsov, A. V. Toganova, N. V. and Gutnik, A. V. (2010), *Evolutsiya podkhodov k problemam ekonomicheskoy bezopasnosti v Evrope* [Evolution of approaches to the problems of economic security in Europe], IMEMO RAN, Moscow, Russia.

6. Boutin, K. J. D. (2014), "China's Industrial Development and Regional Economic Security", available at: www.deakin.edu.au/research-services/forms/v/7808/wps-44w.pdf (Accessed 15 January 2020).

7. Nesarurai, H. (2005), "Conceptualising Economic Security in an Era of Globalisation: What Does the East Asian Experience Reveal?", CSGR Working Paper, vol. 157/05, pp. 1—26, available at: <http://www2.warwick.ac.uk/fac/soc/csgr/research/workingpapers/2005/wp15705.pdf> (Accessed 17 January 2020).

8. Andrusac, G. (2015), "Economic security — new approaches in the context of globalization", CES Working Papers, vol. 7, no. 2, pp. 232-240, available at: https://ceswp.uaic.ro/articles/CESWP2015_VII2_AND.pdf (Accessed 21 January 2020).

9. Economic security index (2010), "Technical report", available at: http://www.economicsecurityindex.org/upload/media/48pgplusCov_revised_Aug_4.pdf (Accessed 20 January 2020).

10. Ronis, S. R. (2011), "Economic Security Neglected Dimension of National Security?", available at: <https://ndupress.ndu.edu/Portals/68/Documents/Books/economic-security.pdf> (Accessed 24 January 2020).

11. OECD (2004), "The security economy", available at: <https://www.oecd.org/futures/16692437.pdf> (Accessed 27 January 2020).

12. Feofilova, T. Yu. (2014), *Ekonomicheskaya bezopasnost v obespechenii razvitiya sotsialno-ekonomicheskoy sistemyi regiona: teoriya metodologiya* [Economic security in ensuring the development of the socio-economic system of the region: theory methodology], Moscow, Russia.

13. Davidenko, I. V. (2016), *Vozdeystvie transnatsionalnykh korporatsiy na ekonomicheskuyu bezopasnost strany* [Impact of transnational corporations on the economic security of the country], Rostov-on-Don, Russia.

14. Vasileva, A. S. (2013), *Obespechenie ekonomicheskoy bezopasnosti ustoychivogo razvitiya natsionalnogo hozyaystva Rossii* [Ensuring the economic security of sustainable development of the national economy of Russia], Moscow, Russia.

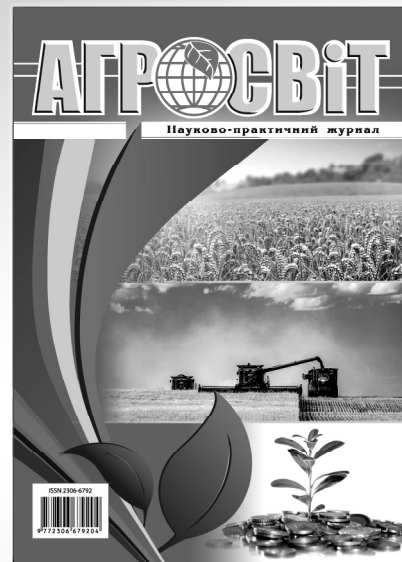
15. Husainov, Z. F. (2008), "The mechanism for ensuring the economic security of society and the state in the process of creating the foundations of a market economy in Russia", *Uchenye zapiski Kazanskogo gosudarstvennogo universiteta*, vol. 150 (5), pp. 86—100.

Стаття надійшла до редакції 16.02.2021 р.

АГРОСВІТ

www.agrosvit.info

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

УДК 332.3

С. М. Смирнова,
к. геол. н., доцент (бвз) кафедри управління земельними ресурсами,
Чорноморський національний університет імені Петра Могили
ORCID ID: 0000-0001-9106-7435

В. М. Смирнов,
к. геол. н., керівник екологічної лабораторії, ТОВ "СЗ "Океан"
ORCID ID: 0000-0003-3809-6098

А. Ю. Масъ,
старший викладач кафедри управління земельними ресурсами,
Чорноморський національний університет імені Петра Могили
ORCID ID: 0000-0003-1140-2817

А. В. Борисова,
магістрант кафедри управління земельними ресурсами,
Чорноморський національний університет імені Петра Могили
ORCID ID: 0000-0002-2265-203X

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.4.62

СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МОНІТОРИНГУ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН

S. Smyrnova,
PhD in Geology, Associate Professor, Department of Land Management,
Petro Mohyla Black Sea National University

V. Smyrnov,
PhD in Geology, head of the environmental laboratory,
Limited Liability Company "Ocean Shipyard"

A. Mas,
Senior lecturer, Department of Land Management,
Petro Mohyla Black Sea National University

A. Borysova,
Master's student of the Department of Land Management,
Petro Mohyla Black Sea National University

CURRENT STATE AND PROSPECTS OF LAND RELATIONS MONITORING DEVELOPMENT

У статті проаналізовано перспективи розвитку моніторингу земельних відносин, теоретичні та правові аспекти його функціонування і тенденції моніторингу відносин згідно з існуючими даними. За сучасних обставин достатньо складно збирати достовірні дані моніторингу, оскільки різні райони вирізняються великими площами і значними просторовими та часовими характеристиками. Правильна організація використання інформації моніторингу дасть змогу оцінювати кількісні та якісні показники стану земель, та оцінювати і прогнозувати зміни. Висвітлено питання відсутності вільного доступу до інформації про земельні відносини, що створює сприятливі обставини для використання земель не належним чином, ухилення від дотримання вимог земельного та природоохоронного законодавства України, поширення корупції. Наголошено на необхідності створення постійно оновлюваної бази даних про стан розвитку земельних відносин, з відкритим доступом для суб'єктів моніторингу, як інтегруючої інформаційної мережі, а також для прогнозування та контролю раціонального землекористування, і забезпечення прозорості в управлінні земельними відносинами. Створення такої бази зумовить концентрацію зусиль на ефективність управлінських рішень та покращення системи управління використанням земель загалом.

The article analyzes the prospects for the development of monitoring of land relations, theoretical and legal aspects of its operation and trends in monitoring of relations according to existing data. In current circumstances, it is quite difficult to collect reliable monitoring data, as different areas have large areas and significant spatial and temporal characteristics. All information on land relations is collected and maintained by various departments and local authorities, and other government institutions, public organizations and individuals do not have full access to it. As a result, central authorities are not always

able to see a "whole picture" of land relations, both at the district and oblast levels and at the national level, and are not always able to find optimal solutions to improve land relations. There is a need to introduce monitoring of land relations as a constantly updated information system, to ensure the accumulation of information, its analysis and forecasting, and the development of scientifically sound recommendations on this basis for effective management decisions. Proper organization of the use of monitoring information will make it possible to assess the quantitative and qualitative indicators of the state of lands, and to assess and forecast changes. The issue of lack of free access to information on land relations, which creates favorable conditions for land use improperly, evasion of compliance with the requirements of land and environmental legislation of Ukraine, the spread of corruption. Today, all information on land relations is collected and maintained by various departments and local authorities, and other government institutions, public organizations and individuals do not have full access to it. As a result, central authorities do not always have the opportunity to see a "holistic picture" of land relations, both at the district and oblast levels, and at the national level, and do not always have the opportunity to find optimal solutions to improve land relations. The need to create a constantly updated database on the state of development of land relations, with open access for monitoring entities as an integrating information network, as well as for forecasting and control of rational land use, and ensuring transparency in land relations management. The creation of such a base will focus on the effectiveness of management decisions and improve the management of land use in general.

Ключові слова: моніторинг земель, моніторинг земельних відносин, земельні ресурси, використанням земель, земельні відносини.

Key words: land monitoring, land relations monitoring, land resources, land use, land relations.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

За роки незалежності Україна здійснює реформування земельних відносин, проте, через окремі системні прорахунки і недостатню забезпеченість ресурсами, більшість цілей земельного реформування дотепер залишаються не досягнутими. На сьогодні вся інформація про земельні відносини збирається та утримується різними відомствами та місцевими органами влади, а інші владні інституції, громадські організації та приватні особи не мають повного доступу до неї. Як наслідок — центральним органам влади складно побачити "цілісну картину" розвитку і сучасного стану земельних відносин, як на рівні районів і областей, так і на національному рівні, і відповідно — ускладнюється прийняття оптимальних управлінських рішень щодо вдосконалення організації системи земельних відносин. Виникає необхідність запровадження моніторингу земельних відносин як постійно оновлюваної інформаційної системи, для забезпечення накопичення інформації її аналізу та прогнозування, і розроблення на цій основі науково обґрунтованих рекомендацій для ухвалення ефективних управлінських рішень. Об'єднання в одній системі всього спектра даних про земельні відносини, які надходять до різних відомств, посприє закриттю "темних інформаційних зон", оскільки дасть змогу аналізувати ситуації на основі актуальних фактичних даних, виявляти тенденції та проблемні позиції, прогнозувати та моделювати розвиток ситуації у земельній сфері, та сфері земельного законодавства як правової бази формування земельних відносин. Крім того, саме через брак відомостей про земельні відносини, виникають "темні інформаційні зони", через які корисливі посадовці та пов'язані з ними особи можуть використовувати землю у своїх інтересах всупереч національним та місцевим публічним інтересам.

У процесі дослідження виявлено, що на сьогодні серед проблем також є: відсутність інформації та брак планово картографічних матеріалів на землі, що перебувають у власності та користуванні підприємств та фермерських господарств; несвоєчасне надання інформації; відсутність уніфікованої форми; наявність помилок у форматі подачі даних, дублювання інформації; відсутність регулярних звітів, важливих для прийняття політичних рішень, даних; відсутність інформації судових рішень щодо конкретних земельних ділянок у земельному кадастрі. Надалі більшість цих проблем може бути вирішена за допомогою автоматизації процесу моніторингу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проект першого моніторингу земельних відносин в Україні, запровадженого у форматі пілотного проекту, був проведений Держгеокадастром за підтримки Світового банку. Держгеокадастр, Мін'юст, Державна фіскальна служба, Держстат, Держводагентство та Державна судова адміністрація здійснили інформаційно-аналітичну підтримку проекту.

Задля реалізації моніторингу земельних відносин було створено Міжвідомчу робочу групу з-поміж представників цих відомств, яка займалася розробкою порядку надання органами влади необхідної інформації із моніторингу під час здійснення пілотного проекту, розробкою показників земельних відносин для проведення моніторингу, аналізом отриманих даних та надання пояснень результатів проведеного моніторингу. За результатами здійснення проекту моніторингу земельних відносин було створено перший довідник із вільним доступом, у якому можна знайти інформацію щодо стану земельних відносин в Україні, на підставі тих відомо-

стей, що акумулюються у Держгеокадастрі України та в інших центральних органах влади у процесі їх діяльності. Отже, пілотний проект з проведення моніторингу земельних відносин в нашій країні виявився успішним.

Водночас у ході реалізації цього пілотного проекту були виявлені і певні складнощі. Цей пілотний проект здійснювався неофіційно через відсутність в Українському законодавстві правової основи для проведення моніторингу земельних відносин. На сьогодні його здійснення не передбачене ні в Земельному Кодексі України, ні в інших законодавчих актах. Як результат недостатньої законодавчої врегульованості, діяльність Міністерства і відомств, чії представники увійшли до складу зазначеної Міжвідомчої робочої групи з проведення пілотного проекту, і самої робочої групи була неофіційною, що в свою чергу ускладнило здійснення пілотного проекту. Мала місце ще низка причин, зокрема, несвоєчасне надання інформації про стан земельних відносин деякими міністерствами і відомствами, надання даних в неуніфікованій формі.

Наукові дослідження питання впровадження моніторингу земельних відносин проводять такі чені: Перович Л.М. [1], Панас Р.М. [2], Бусуйок Д.В. [3].

На думку Оверковської Т.К. [4], потребує удосконалення організаційно-правове забезпечення ведення моніторингу земель шляхом створення спеціального органу по здійсненню моніторингу земель і ґрунтів, тобто Центру моніторингу земель України.

Жулканич О.М. та Жулканич Н.О. [5] розглядають систематичний і системний моніторинг земель сільськогосподарського призначення, як один з методів виявлення тенденцій динаміки і оцінки землекористування, та наголошують на завданнях державного регулювання земельних відносин у процесі забезпечення раціонального використання земель сільськогосподарського призначення.

Добряк Д.С. [6] висвітлює думку, що на сьогодні в Україні рівень наукового забезпечення суттєво відстає від необхідного для задоволення потреб держави і суспільства у впровадженні системи моніторингу земельних відносин. Автор наголошує на доцільності відновлення центрального органу виконавчої влади, завданням якого є забезпечення формування і реалізації державної політики, та вдосконалення державного регулювання сфери земельних відносин на завершальному етапі земельної реформи в країні.

На думку Кулинич П.Ф. [7], проведення моніторингу земельних відносин має бути постійним, для чого необхідно прийняти відповідний закон. Як проголошується у ст. 19 [8] Конституції України, органи державної влади, органи місцевого самоврядування та їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Наведений закон підкреслює доцільність створення відповідного закону про моніторинг земельних відносин для належної офіційної організації діяльності органів влади, з розподіленням функціональних зобов'язань та повноважень їх посадових осіб.

Впровадження постійного регулярного проведення моніторингу земельних відносин органами влади посприє реформуванню державної політики у сфері використання і охорони земель в цілому, оскільки на сьогодні,

через нестачу інформації про земельні відносини, ускладнюється розробка і реалізація державних і регіональних програм. Зібрання результатів проведення моніторингу у загальному банку відомостей надасть підґрунтя для аналізу і подальшого вдосконалення земельної політики, розробки ефективних управлінських рішень, сприятиме здійсненню контролю за використанням та охороною земель. Водночас моніторинг земельних відносин має важливу роль у подоланні корупції.

Кулиничем розроблено та запропоновано внесення низки доповнень та коригування недосконалості правового забезпечення в сфері земельних відносин, оскільки на сьогодні наявність прогалин та невідповідностей в законодавстві створює сприятливе середовище для поширення корупційних діянь.

Попри наявність значної кількості наукових праць, присвячених моніторингу земель та земельних відносин, проблема залишається актуальною.

ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Сучасні підходи до управління земельними ресурсами вимагають реалізації моніторингу земельних відносин, як інформаційної системи для забезпечення накопичення інформації, її аналізу та прогнозування, і розроблення на цій основі науково обґрунтованих рекомендацій для ухвалення ефективних управлінських рішень, та об'єднання в одній системі всього спектра даних про земельні відносини, які надходять до різних відомств, оскільки це сприяє закриттю "темних інформаційних зон", і фактично є базисом для здійснення аналізу актуального стану земельних ділянок, і пов'язаних з ними правових відносин, виявлення та врегулювання проблем, прогнозування та розробки подальшої стратегії управління земельними ресурсами, впровадження інноваційних технологій, вдосконалення правової бази формування земельних відносин. Така система відомостей сприяє моделюванню ефективної державної політики у сфері розвитку земельних відносин, а також для виявлення позитивних і негативних тенденцій і контролю їх розвитку на обласному, районному та місцевому рівнях.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є аналіз існуючої системи моніторингу земельних відносин в Україні та визначення перспектив застосування отриманих результатів для підвищення ефективності управління земельними ресурсами.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Моніторинг земельних відносин — це система акумуляції та взаємної передачі актуальних достовірних даних про земельні ділянки та суб'єкти правових відносин, регулярний збір, систематизація та оприлюднення підсумованої інформації щодо стану земельних відносин, а саме аналіз та узагальнення ситуацій із правами на користування, володіння і розпорядження земельними ділянками. Згідно із чинним законодавством України, незалежно від форм власності на землю і використання земель, весь земельний фонд країни є об'єктом земельних відносин. Також у ст. 86 Земельного кодексу України [9] передбачено, що за наявності права спільної часткової власності на земельні ділянки, до

об'єктів земельних правовідносин варто віднести не лише земельні ділянки, а й їх частини. З розвитком земельних відносин в Україні, серед тенденцій є поява нових об'єктів земельних відносин. Суб'єктами земельних відносин є фізичні особи, юридичні особи, органи місцевого самоврядування та органи державної влади.

За даних обставин оцінка актуального стану земельних відносин формується на підставі понад 140 показників. Результати моніторингу можуть використовуватися з метою аналізу та оцінки роботи уповноважених органів влади та відповідних посадових осіб, які займаються організацією моніторингу земельних відносин, та для виправлення проблемних позицій або недоліків, і подальшого вдосконалення організації земельних відносин.

Моніторинг земельних відносин — це платформа із узагальненою та систематизованою інформацією про володіння, користування і розпорядження земельними ділянками. Моніторинг земельних відносин керується такими принципами:

- своєчасність та комплексність отримання інформації;
- об'єктивність інформації;
- оперативність надання та внесення інформації;
- відкритість результатів.

Основними завданнями моніторингу є:

- запровадження системи обміну інформацією про земельні відносини;
- підвищення якості надання послуг у сфері земельних відносин;
- підвищення якості управління земельними ресурсами на всіх рівнях;
- підвищення рівня інвестиційної привабливості земельних ресурсів та покращення бізнес-клімату;
- створення інформаційної бази для модернізації земельних відносин.

В Україні вперше у світі було затверджено моніторинг земельних відносин на законодавчому рівні.

У становленні моніторингу земельних відносин в Україні виділяють такі етапи:

- неофіційний пілотний етап (1916—1917 рр.), який здійснювався відповідними органами влади з ініціативи і за підтримки Світового банку;
- офіційний пілотний етап (1917—1919 рр.), який здійснюється на основі підзаконного правового акта постанови Кабінет Міністрів України від 23 серпня 2017 р. № 639 "Про реалізацію пілотного проекту щодо проведення моніторингу земельних відносин та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України" [10].

Реалізація проекту щодо проведення моніторингу земельних відносин для забезпечення прозорості функціонування в Україні дозволить подолати існуючі проблеми.

За рахунок забезпечення органів виконавчої влади інформаційно-аналітичними матеріалами, вони зможуть слідкувати за динамікою земельних відносин, контролювати та прогнозувати їх стан, розробляти стратегії щодо вдосконалення організації земельних відносин, і загалом використовувати моніторинг як інструмент економічного регулювання в сфері земельних відносин, як на державному, так і місцевому рівні. Зазначена система моніторингу як функція управління у сфері земель-

Інформація про ділянку

Кадастровий номер:

4824280200:11:000:0052

Тип власності: Приватна власність

Цільове призначення: 01.03 Для ведення особистого селянського господарства ведення особистого селянського господарства

Площа: 1.0006 га

 Замовити Витяг про земельну ділянку

 Замовити Витяг про нормативну грошову оцінку

 Інформація про право власності та речові права

 Запит на отримання документації із землеустрою

Рис. 1. Інформація про земельну ділянку на Публічній кадастровій карті України

Джерело: [12].

них відносин відкриє можливість передбачення і контролю негативних змін, дозволить здійснювати аналіз та прогнозування напрямків реформування. Це сприятиме покращенню земельних відносин у регіонах, і загалом у країні. Досвід пілотного проекту показав, що існує необхідність таких подальших дій: розробка відповідних нормативних актів, автоматизованих систем звітності, забезпечення розміщення результатів моніторингу у публічному доступі, постійне оновлення актуальних даних [11].

Для дослідження цієї проблеми розглянемо приклад щодо наданої інформації на Публічній кадастровій карті України. В цій базі можна побачити відомості щодо конкретної земельної ділянки про площу, кадастровий номер, цільове призначення, форму власності.

Через веб-сайт можна замовити витяг з державного земельного кадастру про земельну ділянку або довідку про нормативну грошову оцінку земельної ділянки, а також продивитися інформацію стосовно прав власності та інших речових прав на земельну ділянку. Інформація надається на безоплатній основі.

За даними дослідження виявлено, що публічна кадастрова карта містить інформацію про характеристики земельної ділянки, водночас інформація про земельні відносини відсутня. Такі дані, як перехід прав на землю, вартість оренди, вартість угоди купівлі-продажу, кількість транзакцій тощо знаходяться в закритому доступі. Проте потрібно зазначити, що облік інформації про порядок відчуження земельних ділянок через аукціони, торги та приватизацію є також важливим.

На нашу думку, запровадження публічного доступу до відомостей про земельні відносини сприятиме своєчасному поданню інформації, уникненню помилок і дублювання, вдосконаленню методики проведення моніторингу, та зумовить створення ефективної національної системи моніторингу. Удосконалення поновлювальної бази даних дасть змогу поліпшити обмін інформацією між державними реєстрами, зробити її доступною для населення та підвищити рівень інвестицій в аграрний

сектор. Відповідно об'єднання в одній системі даних про земельні відносини сприятиме зменшенню корупції, оскільки забезпечить прогнозування та моделювання розвитку ситуацій у земельній сфері та в сфері земельного законодавства як правової бази формування земельних відносин, а також дасть основу для аналізу ситуації, виявлення тенденцій та проблемних позицій.

ВИСНОВКИ

Запровадження моніторингу земельних відносин як постійної управлінської функції матиме вагоме позитивне значення в реалізації земельної реформи, оскільки забезпечить відповідальні органи інформаційно-аналітичними матеріалами, які будуть використовуватися для розробки стратегій управління, водночас прозорість у здійсненні моніторингу земельних відносин дозволить водночас контролювати роботу цих органів.

Для забезпечення правового статусу моніторингу земельних відносин доцільно прийняти спеціальний закон. Кінцевим етапом має стати створення єдиного електронного масиву даних, відкритого для зовнішнього контролю, що дозволить відстежувати динаміку земельних відносин.

Для забезпечення прозорості та контрольованості має бути вільний доступ до інформації: про невитребувані паї, відмерлу спадщину, реєстрацію та використання державних земель, що відбуватиметься із землекористуванням та власністю на землю, де обробляється чи сплачуються податки. Передусім, всі дані повинні бути зведені в єдину базу з регулярним оновленням. Система земельного моніторингу дасть можливість відстежувати динаміку змін в онлайн режимі. Це сприятиме підвищенню якості адміністративних послуг, боротьбі з корупцією та рейдерством. Першочергове вирішення зазначеного питання допоможе в організації ринку земель.

Література:

1. Перович Л.М., Лудчак О.Є., Гулько О.Р. Аналіз світового досвіду використання методів космічного знімання для моніторингу земель сільськогосподарського призначення. Збірник наукових праць Західного геодезичного товариства УТГК, 2018.
2. Панас Р.М. Основи моніторингу та прогнозування використання земель: навч. посіб. Нац. ун-т "Львів. політехніка". Л.: Новий Світ-2000, 2007. 222 с.
3. Бусуйок Д. Законодавче та правове регулювання моніторингу земель в Україні. Підприємництво, господарство і право. 2012. № 8. С. 56—59.
4. Оверковська Т.К. Моніторинг земель України: правові аспекти. Юридичний вісник. 2015. № 1 (34). С. 125—128.
5. Жулканич О.М. Моніторинг земель сільськогосподарського призначення в системі аграрного природокористування. Науковий вісник Ужгородського університету. 2014. Серія: Економіка. № 2 (43). С. 74—77.
6. Добряк Д.С. Сучасний стан земельної реформи та перспективи розвитку земельних відносин в Україні. Землевпорядний вісник. 2015. № 4. С. 2—4.
7. Кулинич П.Ф. Моніторинг земельних відносин в системі правового моніторингу: поняття, становлення, перспективи. 2019. № 10. С. 50—56.

8. Конституція України. Стаття 19. URL: <https://president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-i>

9. Земельний кодекс України. Стаття 86. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>

10. Порядок реалізації пілотного проекту щодо проведення моніторингу земельних відносин: Постанова Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2017 р. № 639. Зібрання урядових нормативних актів України. 2017.

11. Статистичний щорічник "Моніторинг земельних відносин в Україні: 2016—2017". URL: <http://kse.org.ua/download.php?downloadid=1081>

12. Публічна кадастрова карта України. URL: https://map.land.gov.ua/?cc=3560935.1426641466,5935009.-681506754&z=16&l=kadastr&bl=ortho10k_all

References:

1. Perovich, L.M. Ludchak, O.E. and Gulko, O.R. (2018), "Analysis of the world experience of using space survey methods for monitoring agricultural lands", Western Geodetic Society, vol. 1 (35), pp. 64—70.
 2. Panas, R.M. (2007), Osnovy monitorynhu ta prohnozuvannya vykorystannia zemel' [Fundamentals of monitoring and forecasting land use], Novyj Svit-200, L'viv, Ukraine.
 3. Busuyok, D. (2012), "Legislative and legal regulation of land monitoring in Ukraine", Pidpryemnytstvo, hospodarstvo i pravo, vol. 8, pp. 56—59.
 4. Overkovskaya, T.K. (2015), "Monitoring of lands of Ukraine: legal aspects", Yurydychnyj visnyk. Povitriane i kosmichne parvo, vol. 1 (34), pp. 125—128.
 5. Zhulkanych, O.M. (2014), "Monitoring of agricultural lands in the system of agrarian nature management", Vydavnytstvo UzhNU "Hoverla", vol. 2 (43), pp. 74—77.
 6. Dobryak, D.S. (2015), "The current state of land reform and prospects for the development of land relations in Ukraine", Zemlevporiadnyj visnyk, vol. 4, pp. 2—4.
 7. Kulinich, P.F. (2019), "Monitoring of land relations in the system of legal monitoring: concepts, formation, prospects", Al'manakh prava, vol. 10, pp. 50—56.
 8. Verkhovna Rada of Ukraine (1996), "The Constitution of Ukraine", "Article 19", available at: <https://president.gov.ua/en/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-i> (Accessed 10 Dec 2020).
 9. Verkhovna Rada of Ukraine (2002), "The Land Code of Ukraine", "Article 86", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (Accessed 10 Dec 2020).
 10. Cabinet of Ministers of Ukraine (2017), "The procedure for implementing a pilot project to monitor land relations", Zibrannia uriadovykh normatyvnykh aktiv Ukrainy.
 11. Nizalov, D. Dankevych, V. and Ivins'ka, K. (2018), "Statistical Yearbook (2016—2017)", "Monitoring of land relations in Ukraine", available at: <http://kse.org.ua/download.php?downloadid=1081> (Accessed 10 Dec 2020).
 12. Public cadastral map of Ukraine (2020), available at: https://map.land.gov.ua/?cc=3560935.1426641466,5935009.681506754&z=16&l=kadastr&bl=ortho10k_all (Accessed 10 Dec 2020).
- Стаття надійшла до редакції 14.12.2020 р.

В. Г. Балан,

к. ф.-м. н., доцент, доцент кафедри менеджменту інноваційної та інвестиційної діяльності,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

ORCID ID: 0000-0002-1577-0636

К. І. Петрова,

студентка, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

ORCID ID: 0000-0001-5356-8749

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.4.67

НЕЧІТКО-МНОЖИННА МОДЕЛЬ ОЦІНЮВАННЯ ТА ПОСИЛЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ БРЕНДУ РОБОТОДАВЦЯ

V. Balan,

PhD in Physico-Mathematical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Management of Innovation and Investment, Taras Shevchenko National University of Kyiv,

K. Petrova,

Student, Taras Shevchenko National University of Kyiv

FUZZY SET MODEL OF EVALUATING AND INCREASING EMPLOYER BRAND COMPETITIVENESS

У статті представлено методичний підхід до оцінювання конкурентоспроможності бренду роботодавця на основі застосування інструментарію нечітко-множинної теорії. З цією метою запропоновано систему узагальнених та часткових атрибутів. У роботі застосовуються семи-рівнева терм-множина для лінгвістичного оцінювання та нечіткі методи багатокритерійного аналізу, зокрема Fuzzy SAW та Fuzzy TOPSIS. Для представлення лінгвістичних оцінок експертів використовуються нечіткі числа в триангулярній формі з трикутними функціями належності. Для практичного застосування запропонованого алгоритму модель реалізована у вигляді фреймворку в Excel. На основі одержаних нечітких значень рівня зовнішньої і внутрішньої оцінок конкурентоспроможності бренду роботодавця побудовано EIEBC-матрицю (External, Internal Employer Brand Competitiveness), яка дає змогу сформулювати перелік стратегічних рекомендацій і заходів для посилення конкурентоспроможності бренду роботодавця. Для підвищення ефективності застосування запропонованого методичного підходу також розроблено сіткову PERT-модель (підхід вузол-робота). Методичний підхід може бути використано у стратегічному управлінні персоналом, у стратегічному плануванні діяльності підприємств.

The article presents a methodical approach to the assessment of employer brand competitiveness based on the application of fuzzy-multiple theory tools. For this purpose a system of generalized and partial attributes is proposed. The definition of the employer's brand and the types of values that an employee receives from work in the company are considered. Provides a list of JWT Inside tools that measure the effectiveness of a company's branding as an employer. Also, the criteria for assessing the competitiveness of the employer's brand are analyzed and their own system of generalized and partial attributes is proposed to achieve the set goals. Seven-level term set for linguistic evaluation and fuzzy methods of multicriteria analysis, in particular Fuzzy SAW and Fuzzy TOPSIS are used in

this paper. Fuzzy numbers in triangular form with triangular membership functions are used to represent the linguistic evaluations of experts. For the practical application of the proposed algorithm, the model is implemented as a framework in Excel. The design scheme contains blocks for inputting information received from experts in the form of linguistic evaluations of the evaluation criteria and the employer's brand according to particular criteria, a block for transforming these evaluations into fuzzy numbers written in triangular form with the corresponding membership functions, a block for aggregating fuzzy values, a block for calculating integral fuzzy values, a block defuzzifying these values. It also makes it possible to carry out simulation modeling depending on the modification of the list of certain partial criteria and the correction of experts' considerations. Based on the obtained fuzzy values of the external and internal assessments of the employer brand competitiveness the EIEBC-matrix (External, Internal Employer Brand Competitiveness) was built. It allows to form a list of strategic recommendations and measures to enhance the competitiveness of the employer brand. The network PERT-model (node-work approach) was also developed to increase the effectiveness of the proposed methodical approach. The network model is implemented in the project management system (Microsoft Project) and makes it possible to calculate the expected duration of a project, its variance, standard deviation and build Gantt charts and resource allocation diagrams. The methodical approach can be used in strategic personnel management, in strategic planning of enterprises' activities.

Ключові слова: конкурентоспроможності бренду роботодавця, нечітко-множинна теорія, Fuzzy SAW, Fuzzy TOPSIS, EIEBC-матриця, сіткова PERT-модель.

Key words: employer brand competitiveness, fuzzy set theory, Fuzzy SAW, Fuzzy TOPSIS, EIEBC-matrix, network PERT-model.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасних умовах організація є складним механізмом, який є найважливішим осередком суспільства, всередині нього стикаються індивіди з різними цінностями, моделями виховання і поглядами на роботу. В період зростаючої конкуренції на ринку, компанії змушені боротися за конкурентні переваги. Одним із головних джерел конкурентних переваг є людські ресурси, саме тому необхідно витратити значну частину ресурсів, уваги та часу на залучення нових талантів за допомогою формування сильного бренду роботодавця. Крім цього, організація несе в собі бренд роботодавця як унікальний, цілісний і привабливий образ компанії для кандидатів, які шукають роботу. Завдяки зростанню трудової мотивації й поведінки співробітників у компаніях із сильним брендом роботодавця також підвищується ступінь задоволеності споживачів та фінансові показники діяльності, окрім цього, сильний бренд роботодавця та унікальна команда є конкурентною перевагою, яка допомагає виживати в період кризи, а також сприяє зростанню ефективності фірми та її подальшому розвитку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Досліджувана проблематика, яка пов'язана із оцінкою конкурентоспроможності бренду роботодавця, сьогодні є вкрай актуальною, але недостатньо розкритою. Вивченням категорії бренду роботодавця займалися провідні вітчизняні та закордонні фахівці, зокрема Аакер Д., Берроу С., Балабанова Л., Домнін В.Н., Длігач А.О., Келлер К., Мокіна С., Перція В., Оберемчук В., Писаренко Н., Сардак О., Сорока О., Томпсен К.,

Фірсова С.Г., Зозульов О.В., Цимбалюк С. та інші. Огляд наукової літератури дав змогу показати неоднозначність підходів щодо визначення конкурентоспроможності бренду роботодавця.

Аналіз останніх публікацій дав змогу виділити основні інструменти оцінювання бренду роботодавця, а саме:

— "Премія HR-бренд", яку щорічно проводить міжнародний кадровий портал grc.ua [5];

— рейтинг "100 міжнародних компаній з найкращою репутацією". Консалтингова компанія Reputation Institute (RI) проводить щорічне дослідження корпоративної репутації вже понад десять років і це найбільше й найавторитетніше у світі дослідження такого роду [2].

— рейтинг Найкращі роботодавці України за версією Forbes (видання Forbes спільно з сайтом пошуку роботи Work.ua склали рейтинг найкращих роботодавців України. До списку потрапило 50 підприємств) [1].

— рейтинг Best Employer Survey, розроблений компанією EY в Україні [4].

Осовицька Н. та Бруковська О., консультанти премії "HR-бренд", пропонують оцінювати результативність внутрішнього та зовнішнього брендингу роботодавця за такими критеріями [6]:

— внутрішній бренд роботодавця: рівень залученості, задоволеності та лояльності співробітників, плинність персоналу, кількість кандидатів за рекомендацією співробітників, зниження кількості лікарняних листів тощо;

— зовнішній бренд роботодавця: привабливість, на думку кандидатів, зменшення витрат та скорочення терміну закриття вакансії, кількість якісних вхідних резю-

ме, відгуки кандидатів та рекрутингових агентств, моніторинг інформації про компанію в Інтернеті (блоги, форуми, сайти, соціальні мережі) тощо.

Дослідники компанії JWT Inside пропонують такий перелік інструментів, за допомогою яких менеджери західних компаній вимірюють ефективність брендингу компанії як роботодавця [14, с. 5]:

- кількість звернень до розділу на корпоративному сайті щодо побудови кар'єри;
- моніторинг інформації про компанію в блогах, соціальних мережах та інших засобах масової інформації;
- задоволеність співробітників, гордість працювати в компанії, рекомендації компанії як роботодавця;
- статистика обороту персоналу, моніторинг причини звільнення ключових працівників;
- здатність компанії наймати найкращих випускників з цільових закладів вищої освіти і найбільш професійних спеціалістів на ринку праці та інше.

Попри численні дослідження закордонних дослідників та напрацювання вітчизняних учених і практиків, існує необхідність у вдосконаленні методичного інструментарію аналізу конкурентоспроможності бренду роботодавця та розробки стратегії брендингу підприємства-роботодавця, спрямованої на посилення конкурентних переваг бренду.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є розробка методичного підходу до оцінювання конкурентоспроможності бренду роботодавця на основі застосування інструментарію нечіткої множинної теорії, побудова матричної моделі та розробка проєкту для формування стратегічних рекомендацій з метою посилення конкурентних переваг бренду роботодавця.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У сучасних умовах ситуація на ринку праці загострюється за рахунок прояву наслідків демографічної "ями" 90-х років. Трансформаційні процеси, які відбуваються в суспільстві та в економіці, у способі мислення потенційних та вже існуючих співробітників, змушують керівників компаній інвестувати значну кількість

коштів на розвиток іміджу роботодавця, формуванню ефективних комунікацій аудиторії з організацією, а саме: управляти відносинами між підприємством і ключовими стейкхолдерами на новому рівні, використовуючи такий стратегічний інструмент як бренд роботодавця.

Коли бренд роботодавця працює на компанію, вона набагато рідше звертається до рекрутингових агентств, тому що люди шукають можливості працевлаштуватися в компанію за власною ініціативою. Тут бренд роботодавця може зіграти ключову роль при виборі компанії, адже мілленіали (покоління Y) орієнтуються на відомі назви. Бренд роботодавця в такому випадку слугує важливим інструментом залучення та утримання співробітників у компанії. Таким чином, необхідність просування бренду роботодавця викликана чинниками сучасного конкурентного середовища. Залучення кращих кадрів включає в себе не тільки високу заробітну плату та кар'єрне зростання, а й систематизований комплекс заходів, спрямованих на привернення уваги потенційних кандидатів до компанії. Це поняття отримало назву "бренд роботодавця". Спочатку цей термін почали використовувати в практичній сфері, а через деякий час з'явилися академічні дослідження, з метою більш глибокого вивчення даного питання. Термін "бренд роботодавця" вперше був уведений у науковий обіг у статті С. Берроу і Т. Амблера в 1996 році і включав в себе набір функціональних, психологічних та економічних переваг, які притаманні підприємствам-роботодавцям і ототожнювались виключно з ним [7, 187]. Пізніше, у 2004 р., К. Бекхаус, С. Тіко дали своє визначення бренду роботодавця [8]. Вони розглядали термін як концепцію фірми, яка відрізняє її від своїх конкурентів.

Бретт Мінчінгтон (B. Minchington), відомий експерт у сфері побудови бренду роботодавця, голова ради директорів Employer Brand International, міжнародний корпоративний консультант і викладач, визначає бренд роботодавця (employer brand) як імідж організації як чудового місця для роботи з точки зору працівників і зовнішніх ключових зацікавлених осіб [3; 7; 10]. Бренд роботодавця підкреслює унікальні аспекти зайнятості в компанії та пропозицію цінності для наявних і потенційних працівників. Отже, поняття "бренд роботодавця"

можна розглядати з декількох сторін. З одного боку, брендинг роботодавця націлений на створення унікальної ціннісної пропозиції роботодавця, тобто його завданням є визначення унікальних вигод, які буде отримувати співробітник від роботи в компанії. Тут важливо зрозуміти пріоритети аудиторії претендентів, яку компанія хоче залучити [7; 8; 9]. З іншого боку, необхідно донести інформацію до цільової аудиторії. У цьому аспекті, чим сильнішим буде образ компанії як роботодавця, тим якісніше буде виконана зада-

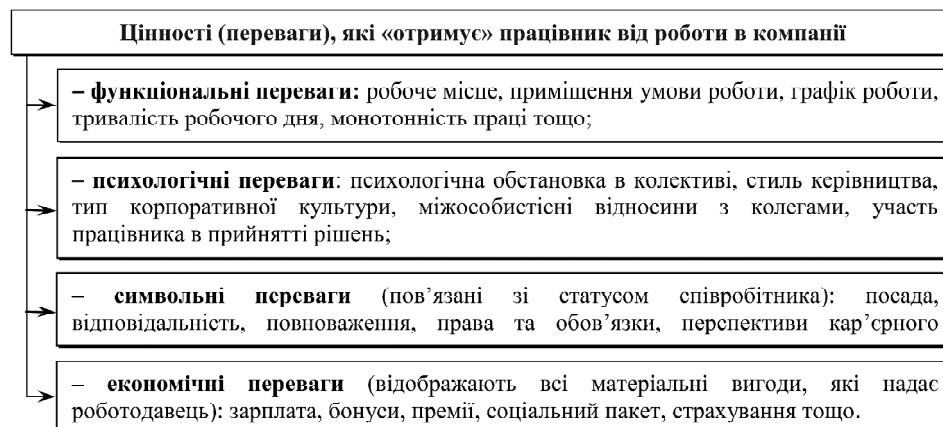

Рис. 1. Цінності, які "отримує" працівник від роботи в компанії за С. Берроу і Т. Амблером

Джерело: розроблено авторами на основі [7].

ча брендингу роботодавця [12; 15; 16].

Нині під поняттям "бренд роботодавця" розуміють [11; 13]:

— образ компанії як місця роботи в очах всіх зацікавлених осіб (нинішніх й колишніх співробітників, кандидатів, клієнтів, акціонерів тощо);

— набір економічних, професійних і психологічних вигод, які отримує працівник, приєднуючись до компанії;

— спосіб, яким компанія формує ідентичність свого бізнесу, починаючи з базових основ і цінностей і закінчуючи тим, як компанія доносить її до всіх зацікавлених осіб.

Варто розглядати види тих цінностей, які отримує працівник від роботи в компанії. У раніше згаданому визначенні бренду роботодавця, введеному С. Берроу і Т. Амблером, мова йшла про функціональні, психологічні та економіко-етичні переваги. У цей список можна також додати символічні переваги (рис. 1).

Бренд роботодавця має двоїстий характер і формується для внутрішнього та зовнішнього ринків праці, тому виникає необхідність створення комплексної методики оцінювання внутрішнього та зовнішнього бренду роботодавця. Авторами розроблена модель (рис. 2), яка базується на оцінках внутрішніх і зовнішніх складових бренду.

Згідно із запропонованою моделлю на першому етапі необхідно визначити й сформулювати основні цілі проведення аналізу бренду роботодавця.

На 2-му етапі проводиться анкетування з метою формування системи критеріїв оцінювання бренду роботодавця. У таблиці 1 представлено результати анкетування, респондентами виступали співробітники вітчизняних компаній із галузей та секторів економіки, за якими проводить конкурс "Премія HR-бренд", яку щорічно проводить міжнародний кадровий портал grc.ua.

На рисунку 3 наведено результати проведеного анкетування.

На 3-му етапі після проведеного анкетування та опрацювання усіх відповідей нами було сформовано систему критеріїв оцінювання конкурентоспроможності бренду роботодавця, де пропонується виділити два узагальнені критерії: рівень "зовнішньої сили" бренду роботодавця (містить характеристики зовнішніх складових бренду) та рівень "внутрішньої сили" бренду підприємства-роботодавця (містить характеристику внутрішніх атрибутів бренду підприємства-роботодавця (табл. 2) з відповідними частковими критеріями (підкритеріями)).

Рис. 2. Основні етапи аналізу та оцінювання конкурентоспроможності бренду роботодавця

Джерело: розроблено авторами.

Таблиця 1. Результати онлайн-анкетування співробітників вітчизняних компаній

Галузі (сектори) економіки	Відправлено анкет, од.	Повернено анкет, од.	Відсоток повернених анкет, %
Автотрейдинг	10	4	40,0
Банки/інвестиційна діяльність	10	5	50,0
Консалтинг та аудит	10	7	70,0
ІТ-сфера	10	3	30,0
Телеком	10	7	70,0
FMCG	10	3	30,0
Торгівля	10	3	30,0
Фармація, медицина та охорона здоров'я	10	5	50,0
Агросектор, сільське господарство, виробництво добрив	10	7	70,0
Нафтогаз	10	7	70,0
Медіа, піар, реклама, поліграфія, видавництва	10	5	50,0
Важка промисловість, енергетика, видобувна промисловість	10	8	80,0
Страховання	10	5	50,0
Логістика	10	7	70,0
Юриспруденція	10	5	50,0
Усього	150	81	54

Джерело: розроблено авторами.

Рис. 3. Критерії вибору підприємства-роботодавця

Таблиця 2. Критерії конкурентоспроможності бренду роботодавця

Узагальнені критерії		Часткові критерії
Атрибути «зовнішньої» конкурентоспроможності бренду роботодавця	E_1	Позиція компанії на ринку
	E_2	Ступінь обізнаності цільової аудиторії про бренд роботодавця
	E_3	Лідерство бренду
	E_4	Імідж і репутація топ-менеджменту
	E_5	Місце та зручність розташування офісу
	E_6	Ступінь доступності інформації про компанію
	E_7	Ступінь відповідальності бренду роботодавця потребам кандидатів
Атрибути «внутрішньої» конкурентоспроможності бренду роботодавця	I_1	Рівень оплати праці
	I_2	Графік роботи
	I_3	Перспективи кар'єрного зростання
	I_4	Можливості навчання та професійного розвитку
	I_5	Умови праці та рівень організації робочого місця
	I_6	Рівень лояльності персоналу до бренду роботодавця
	I_7	Корпоративна культура
	I_8	Соціальний пакет

Джерело: розроблено авторами.

Етап 4. Для визначення вагових коефіцієнтів підкритеріїв оцінювання рівнів "зовнішньої" та "внутрішньої" конкурентоспроможності бренду роботодавця необхідно зробити декілька кроків:

Крок 1. Лінгвістичне оцінювання кожним із K експертів важливості підкритеріїв оцінювання рівнів "зов-

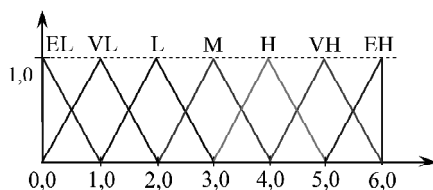

Рис. 4. Функції належності термів оцінювання конкурентоспроможності бренду роботодавця

нішньої" та "внутрішньої" конкурентоспроможності бренду роботодавця. Для цього використовується термножилина: $T = \{\text{надзвичайно низька} \text{ — Extremely Low (EL), дуже низька} \text{ — Very Low (VL); низька} \text{ — Low (L); середня} \text{ — M (M); висока} \text{ — High (H); дуже висока} \text{ — Very High (VH), надзвичайно висока} \text{ — Extremely High (EH)}\}$. Кожний з визначених термів задається нечіткими числами "в трикутному вигляді" на інтервалі $[0,0; 6,0]$ (рис. 4) з відповідними трикутними функціями належності — EL: (0; 0; 1); VL: (0; 1; 2); L: (1; 2; 3); M: (2; 3; 4); H: (3; 4; 5); VH: (4; 5; 6); EH: (5; 6; 6).

Таким чином одержимо наступні лінгвістичні оцінки важливості підкритеріїв: lv_{jk}^E ($j=1,2, \dots, m$) та lv_{jk}^I ($j=1,2, \dots, n$); $k=1,2, \dots, K$.

Крок 2. Трансформація лінгвістичних оцінок експертів у нечіткі триангулярні числа: $lv_{jk}^E \rightarrow \tilde{v}_{jk}^E; lv_{jk}^I \rightarrow \tilde{v}_{jk}^I$.

Крок 3. Агрегація нечітких оцінок експертів:

$$\tilde{v}_j^E = \left(\bigoplus_{k=1}^K \tilde{v}_{jk}^E \right) / K = (\alpha_j^E; \beta_j^E; \gamma_j^E);$$

$$\tilde{v}_j^I = \left(\bigoplus_{k=1}^K \tilde{v}_{jk}^I \right) / K = (\alpha_j^I; \beta_j^I; \gamma_j^I) \quad (1).$$

Крок 4. Дефазифікація одержаних значень вагових коефіцієнтів:

$$def(\tilde{v}_j^E) = (\alpha_j^E + \beta_j^E + \gamma_j^E) / 3;$$

$$def(\tilde{v}_j^I) = (\alpha_j^I + \beta_j^I + \gamma_j^I) / 3 \quad (2).$$

Крок 5. Нормалізація вагових коефіцієнтів:

$$w_j^E = \frac{def(\tilde{v}_j^E)}{\sum_{i=1}^m def(\tilde{v}_i^E)}; w_j^I = \frac{def(\tilde{v}_j^I)}{\sum_{i=1}^n def(\tilde{v}_i^I)} \quad (3).$$

На 5-му етапі необхідно ідентифікувати основних та другорядних конкурентів брендів роботодавців за допомогою використання таких методів як карти стратегічних груп, дискримінантний аналіз, карти Кохонена тощо.

На 6-му етапі необхідно визначити сильні та слабкі сторони бренду роботодавця підприємства та фірм-конкурентів, а також їх можливості та загрози, що можуть впливати на конкурентні переваги підприємства. Тут можна застосовувати такі методи, як SWOT-аналіз, IFE-matrix, EFE-matrix, SNW-аналіз тощо.

Етап 7. Для оцінювання рівнів "зовнішньої" та "внутрішньої" конкурентоспроможності бренду роботодавця за визначеними на попередньому етапі підкритеріями кожний із цих підкритеріїв розглядаємо як лінгвістичну змінну, для опису якої знову скористаємося наведеною вище терм-множиною $T = \{EL, VL, L M, H, VH, EH\}$ і нечіткими числами "в трикутному вигляді" на інтервалі з відповідними функціями належності (рис. 4). У результаті одержимо: L_{ijk}^E — лінгвістична оцінка k -го експерта рівня "зовнішньої" конкурентоспроможності бренду i -го роботодавця за j -м критерієм ($j = 1, 2, \dots, m; m = 7$), $i = 1, 2, \dots, N$; L_{ijk}^I — лінгвістична оцінка k -го експерта рівня "внутрішньої" конкурентоспроможності бренду i -го роботодавця за j -м критерієм ($j = 1, 2, \dots, n; n = 8$).

Далі необхідно перетворити одержані лінгвістичні оцінки в нечіткі числа: $L_{ijk}^E \rightarrow \tilde{E}_{ijk}$, де \tilde{E}_{ijk} — нечітка оцінка k -го експерта рівня "зовнішньої" конкурентоспроможності бренду i -го роботодавця за j -м критерієм ($j = 1, 2, \dots, m; m = 7$); $L_{ijk}^I \rightarrow \tilde{I}_{ijk}$, де \tilde{I}_{ijk} — нечітка оцінка k -го експерта рівня "внутрішньої" конкурентоспроможності бренду i -го роботодавця за j -м критерієм ($j = 1, 2, \dots, n; n = 8$).

Наступним кроком є агрегація нечітких оцінок, одержаних від усіх експертів. Для цього скористаємось формулами (4) — (5):

$$\tilde{E}_{ij} = \left(\bigoplus_{k=1}^K \tilde{E}_{ijk} \right) / K = \left(\sum_k x_{ijk}^E / K; \sum_k y_{ijk}^E / K; \sum_k z_{ijk}^E / K \right) = (x_{ij}^E; y_{ij}^E; z_{ij}^E) \quad (4);$$

$$\tilde{I}_{ij} = \left(\bigoplus_{k=1}^K \tilde{I}_{ijk} \right) / K = \left(\sum_k x_{ijk}^I / K; \sum_k y_{ijk}^I / K; \sum_k z_{ijk}^I / K \right) = (x_{ij}^I; y_{ij}^I; z_{ij}^I) \quad (5).$$

Для визначення інтегрального рівня конкурентоспроможності бренду роботодавця скористаємося двома розрахунковими схемами.

Розрахункова схема 1 із використанням Fuzzy SAW-методу (може застосовуватися для визначення як абсолютного рівня конкурентоспроможності бренда конкретного роботодавця, так і для компаративного оцінювання рівня конкурентоспроможності брендів підприємств-конкурентів) передбачає виконання таких кроків:

Крок 1. Обчислення за формулами (6) і (7) нечітких значень рівня "зовнішньої" та "внутрішньої" конкурентоспроможності бренду роботодавця:

$$\tilde{E}_i = \bigoplus_{j=1}^m w_j^E (\times) \tilde{E}_{ij} = \left(\sum_{j=1}^m w_j^E \times x_{ij}^E; \sum_{j=1}^m w_j^E \times y_{ij}^E; \sum_{j=1}^m w_j^E \times z_{ij}^E \right) = (X_i^E; Y_i^E; Z_i^E) \quad (6);$$

$$\tilde{I}_i = \bigoplus_{j=1}^n w_j^I (\times) \tilde{I}_{ij} = \left(\sum_{j=1}^n w_j^I \times x_{ij}^I; \sum_{j=1}^n w_j^I \times y_{ij}^I; \sum_{j=1}^n w_j^I \times z_{ij}^I \right) = (X_i^I; Y_i^I; Z_i^I) \quad (7).$$

Крок 2. Визначення інтегрального рівня конкурентоспроможності бренду роботодавця. Для цього спочатку необхідно експертним шляхом визначити важливості W^E і W^I "зовнішньої" і "внутрішньої" конкурентоспроможності відповідно ($W^E + W^I = 1$) та скористатися формулою (8):

$$\tilde{P}_i = W^E \times \tilde{E}_i \oplus W^I \times \tilde{I}_i = (W^E \times X_i^E; W^E \times Y_i^E; W^E \times Z_i^E) \oplus (W^I \times X_i^I; W^I \times Y_i^I; W^I \times Z_i^I) = (W^E \times X_i^E + W^I \times X_i^I; W^E \times Y_i^E + W^I \times Y_i^I; W^E \times Z_i^E + W^I \times Z_i^I) = (P_i^X; P_i^Y; P_i^Z) \quad (8).$$

Крок 3. Дефазифікація одержаних значень:

$$def(\tilde{P}_i) = (P_i^X + P_i^Y + P_i^Z) / 3.$$

Розрахункова схема 2 із використанням Fuzzy TOPSIS-методу [8] (може застосовуватися для компаративного оцінювання рівня конкурентоспроможності бренда роботодавця). Для цього необхідно спочатку визначити вагові коефіцієнти підкритеріїв із урахуванням важливості основних критеріїв, позначивши їх таким чином: $\tilde{v}_1 = W^E \times \tilde{v}_1^E$; $\tilde{v}_2 = W^E \times \tilde{v}_2^E$; ...; $\tilde{v}_m = W^E \times \tilde{v}_m^E$; $\tilde{v}_{m+1} = W^I \times \tilde{v}_1^I$; $\tilde{v}_{m+2} = W^I \times \tilde{v}_2^I$; ...; $\tilde{v}_{m+n} = W^I \times \tilde{v}_n^I$.

Переозначимо також й одержані згідно з формулами (4) і (5) агреговані нечіткі оцінки: $\tilde{s}_{i1} = \tilde{E}_{i1}$; $\tilde{s}_{i2} = \tilde{E}_{i2}$; ...; $\tilde{s}_{im} = \tilde{E}_{im}$; $\tilde{s}_{i(m+1)} = \tilde{I}_{i1}$; $\tilde{s}_{i(m+2)} = \tilde{I}_{i2}$; ...; $\tilde{s}_{i(m+n)} = \tilde{I}_{in}$, $i = 1, 2, \dots, N$. Позначимо $M = m + n$. Таким чином, одержимо нечітку матрицю $\tilde{S} = \|\tilde{s}_{ij}\|_{N \times M}$, де $\tilde{s}_{ij} = (s_{1ij}; s_{2ij}; s_{3ij})$. Далі цю матрицю необхідно нормалізувати ($\tilde{X} \rightarrow \tilde{U}$, де $\tilde{U} = \|\tilde{u}_{ij}\|_{N \times M}$) за допомогою на-

ступного співвідношення: $\tilde{u}_{ij} = \left(\frac{s_{1ij}}{s_j^+}, \frac{s_{2ij}}{s_j^+}, \frac{s_{3ij}}{s_j^+} \right)$, де

$s_j^+ = \max_i s_{3ij}$ — для критеріїв, які мають монотонно зростаючу цільову функцію. Якщо серед підкритеріїв будуть такі, що мають монотонно спадну цільову функцію, тоді для нормалізації застосовують таку формулу:

малу: $\tilde{u}_{ij} = \left(\frac{s_j^-}{s_{1ij}}, \frac{s_j^-}{s_{2ij}}, \frac{s_j^-}{s_{3ij}} \right)$, де $s_j^- = \min_i s_{1ij}$.

Наступним кроком є зважування нормалізованої матриці: $\tilde{U} \rightarrow \tilde{R}$, де $\tilde{R} = \left\| \tilde{r}_{ij} \right\|_{N \times M}$ і $\tilde{r}_{ij} = \tilde{v}_j \otimes \tilde{u}_{ij}$.

Нехай \tilde{r}_{ij} представляється у такому вигляді: $\tilde{r}_{ij} = (r_{1ij}, r_{2ij}, r_{3ij})$. Уведемо наступні позначення: $\phi_j^+ = \max_i r_{3ij}$ та $\phi_j^- = \min_i r_{1ij}$ і знайдемо нечітке "ідеальне позитивне рішення" \tilde{A}^+ (FPIS — fuzzy ideal positive solution) та нечітке "ідеальне негативне рішення" \tilde{A}^- (FNIS — fuzzy negative ideal solution):

$\tilde{A}^+ = (\tilde{r}_1^+, \tilde{r}_2^+, \dots, \tilde{r}_M^+)$, де $\tilde{r}_j^+ = (\phi_j^+, \phi_j^+, \phi_j^+)$;

$\tilde{A}^- = (\tilde{r}_1^-, \tilde{r}_2^-, \dots, \tilde{r}_M^-)$, де $\tilde{r}_j^- = (\phi_j^-, \phi_j^-, \phi_j^-)$.

Далі необхідно обчислити "відстані" [8] між кожною із заданих альтернатив та

а) нечітким "ідеальним позитивним рішенням":

$$d(\tilde{A}_i; \tilde{A}^+) = \sum_{j=1}^M d(\tilde{r}_{ij}; \tilde{r}_j^+) =$$

$$= \sum_{j=1}^M \sqrt{\frac{1}{3} ((r_{1ij} - \phi_j^+)^2 + (r_{2ij} - \phi_j^+)^2 + (r_{3ij} - \phi_j^+)^2)}$$

б) нечітким "ідеальним негативним рішенням":

$$d(\tilde{A}_i; \tilde{A}^-) = \sum_{j=1}^M d(\tilde{r}_{ij}; \tilde{r}_j^-) =$$

$$= \sum_{j=1}^M \sqrt{\frac{1}{3} ((r_{1ij} - \phi_j^-)^2 + (r_{2ij} - \phi_j^-)^2 + (r_{3ij} - \phi_j^-)^2)}.$$

Як видно з цих формул, одержимо чіткі значення, які можна використати для ранжирування підприємств-конкурентів, шляхом обчислення відносної відстані від кожної із заданих альтернатив до FPIS та FNIS за формулою (8):

$$CC_i = \frac{d(\tilde{A}_i; \tilde{A}^-)}{d(\tilde{A}_i; \tilde{A}^-) + d(\tilde{A}_i; \tilde{A}^+)} \quad (8).$$

Етап 8. Для аналізу стану бренду роботодавця авторами розроблена матриця EIEBC (External, Internal Employer Brand Competitiveness), яка враховує інтегральні значення рівня "зовнішньої" та "внутрішньої" конкурентоспроможності бренду роботодавця (рис. 5).

Розглянемо більш детально характеристики матриці EIEBC:

A — ця область характеризується сильною зовнішньою конкурентоспроможністю бренду роботодавця та поєднується з погано налагодженими процесами в компанії. У цьому випадку зростає плинність кадрів, знижується ефективність праці, компанія втрачає змогу утримувати кваліфікований персонал. Рекомендація: будьте чесними та відкритими до потенційних кандидатів, не давайте помилкових обіцянок, орієнтуйтеся на зміцнення складових бренду на "внутрішньому фронті".

B — компаніям, що потрапили в цю область, вдається залучати й утримувати кращих, зберігати стабільний і високоефективний кадровий склад. Знижується ризик виникнення проблем з набором персоналу, лояльністю і ефективністю його праці. Рекомендація: використовуйте впізнаваність бренду, генеруйте дохід.

C — це той ідеал компанії, до якого необхідно прагнути. Якщо компанія потрапляє в цю область, то це свідчить про добре налагоджені внутрішні процеси, які поєднуються з сильним брендом роботодавця. Рекомендація: захищайте позиції на "внутрішньому фронті", зберігайте лояльність до бренду роботодавця.

D — компаніям, що потрапили в цю область, притаманні середня ефективність праці, збитки за рахунок підви-

Рівень «зовнішньої» конкурентоспроможності бренду роботодавця	Високий	В	С
	Залучення кандидатів за рахунок посилення зовнішнього бренду роботодавця, слабкий розвиток внутрішніх складових, як наслідок — висока плинність кадрів Середня ефективність праці	Залучення потенційних кандидатів за рахунок привабливих внутрішніх та зовнішніх складових бренду роботодавця. Середня плинність кадрів Середня ефективність праці	Привертання та утримання кращих кандидатів Кадровий склад стабільний Висока ефективність праці
	Середній	Е	Ф
	Великі витрати на пошук персоналу, необхідність залучення рекрутингових фірм, слабка позиція бренду роботодавця Висока плинність кадрів Низька ефективність праці	Залучення кандидатів за рахунок посилення зовнішнього бренду роботодавця, але складність їх утримання. Помірна плинність кадрів Середня ефективність праці	Середня можливість залучення кандидатів, оптимізація витрат спрямованих на пошук та утримання персоналу Кадровий склад стабільний Висока ефективність праці
Рівень «внутрішньої» конкурентоспроможності бренду роботодавця	Низький	Н	І
	Неможливість привертати увагу потенційних кандидатів та утримання персоналу Висока плинність кадрів Низька ефективність праці	Залучення найкращих кандидатів за рахунок внутрішніх складових бренду роботодавця. Великі витрати на пошук та послуги рекрутингових фірм Середня плинність кадрів Середня ефективність праці	Слабка можливість привертати увагу потенційних кандидатів, як наслідок збільшення коштів на їх пошук та утримання Кадровий склад стабільний Висока ефективність праці
	Низький	Середній	Високий

Рис. 5. Матриця EIEBC аналізу стану бренду роботодавця

Джерело: розроблено авторами.

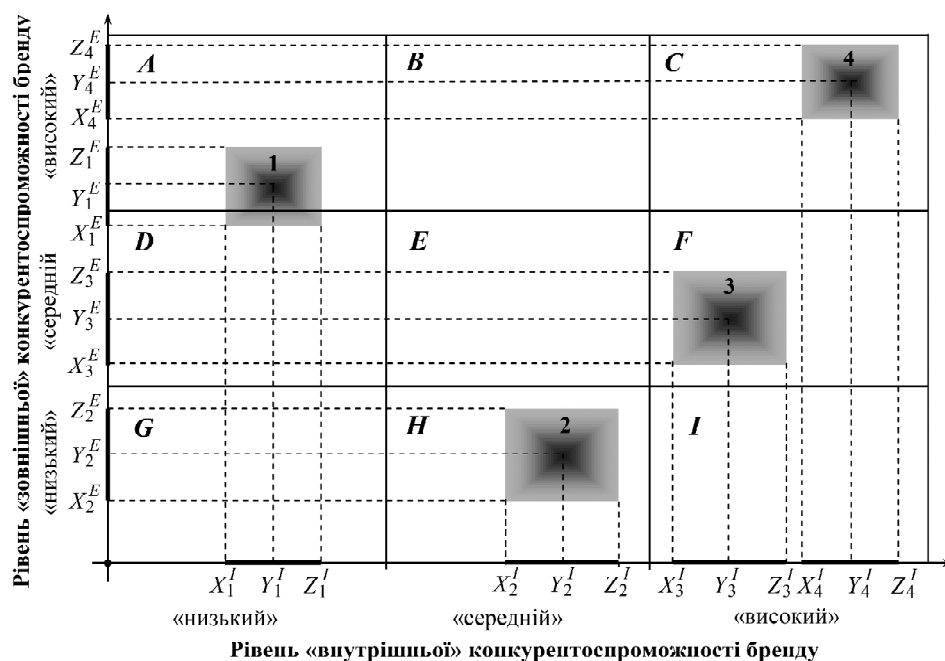

Рис. 6. Приклад застосування матриці EIEBC

Таблиця 3. Перелік укрупнених робіт проекту

Позн.	Роботи	Роботи, що передують	Терміни виконання робіт, днів			
			t_{opt}	t_{mp}	t_{pes}	t_{exp}
A	Визначення цілей проведення конкурентного аналізу бренду роботодавця	–	1	4,5	5	4
B	Визначення цільової аудиторії компанії на ринку праці	–	0,5	1,5	5,5	2
C	Виявлення потреб, аналіз сприйняття нею компанії як роботодавця і сегментування цільової аудиторії	B	3	5	13	6
D	Визначення сильних і слабких сторін брендів роботодавців конкурентів, їх можливостей та загроз, що можуть впливати на конкурентні переваги підприємства	A	4	5,5	10	6
E	Підбір респондентів для проведення анкетування по вибору критеріїв оцінювання бренду роботодавця	C, D	6	7,5	10	8
F	Проведення анкетування по вибору критеріїв оцінювання бренду роботодавця	E	8	9	10	9
G	Обробка результатів проведеного анкетування	F	1	2	3	2
H	Формування критеріїв оцінювання конкурентоспроможності бренду роботодавця	G	2	4	6	4
I	Оцінювання конкурентоспроможності брендів роботодавців та досліджуваного підприємства	H	1,5	3	4,5	3
J	Формування концепції бренду роботодавця	H	2	5,5	6	5
K	Створення унікальності пропозиції бренду роботодавця	I, J	6	8	10	8
L	Формування ціннісної пропозиції компанії як роботодавця	K	1,5	3	4,5	3
M	Використання інструментів інтегрованих маркетингових комунікацій для донесення змісту ціннісної пропозиції компанії як роботодавця до її цільової аудиторії на ринку праці	L	2	4	6	4
N	Оцінювання результатів брендингу компанії на ринку праці	M	3	5	7	5
O	Розширення ціннісної пропозиції компанії як роботодавця	N	8	9	10	9

щення кількості браку готової продукції, невиходу на роботу персоналу, низькою лояльністю персоналу. Рекомендація: зміцнюйте орієнтири на "зовнішньому фронті", розробляйте культуру належності до бренду.

E — компанії, що потрапили в цю область мають розвинутий зовнішній бренд роботодавця на середньому рівні, який поєднується із помірно-налагодженими процесами в середині фірми. У такій ситуації необхідно зробити акцент на посиленні як "внутрішнього", так і "зовнішнього фронту", задля залучення високоефективних спеціалістів різних рівнів та утримання їх в компанії за рахунок підвищення лояльності до бренду. Рекомендація: зміцнюйте орієнтири на "зовнішньому фронті" та на "внутрішньому фронті", розвивайте надійність та престижність бренду роботодавця.

F — для компаній, які входять у цю область притаманні високий рівень лояльності з боку персоналу та потенційних кандидатів через високий рівень розвитку внутрішніх атрибутів бренду. Основні зусилля повинні бути спрямовані на посилення "зовнішнього фронту", задля підвищення обізнаності кандидатів про компанію. Рекомендація: зміцнюйте орієнтири на "зовнішньому фронті", інвестуйте в розвиток та посилюйте рівень зацікавленості до бренду роботодавця.

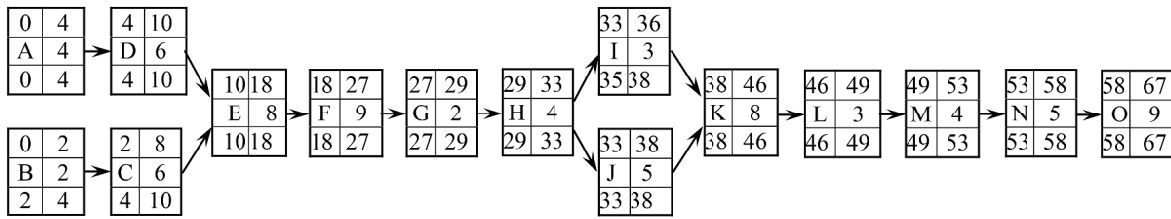

Рис. 7. Сіткова модель проєкту з розробки рекомендацій для посилення конкурентоспроможності бренду роботодавця

Г — це найбільш проблемна область, яка потребує дієвих заходів і дій на "внутрішньому" та "зовнішньому фронтах". У такому положенні компанія несе суттєві збитки за рахунок низької ефективності праці, невиходу на роботу персоналу, низької лояльності та високої плинності персоналу. Рекомендація: змінійте стратегію розвитку бренду роботодавця.

Н — якщо в компанії, яка потрапила в цю область, з'являються актуальні вакансії, вона не має змоги залучити кращих фахівців, через нестачу інформації та, як наслідок, певні побоювання з боку суспільства. За умови наявності бажання залучити кращих фахівців з потрібних напрямів, стає можливо при пропозиції високої оплати праці даному фахівцю, задля того, аби компенсувати його ризик переходу в невідому компанію. Рекомендація: посилюйте рівень впізнаваності до бренду роботодавця за рахунок інструментів інтегрованих маркетингових комунікацій.

І — якщо компанія потрапляє в цю область, то можна зробити висновок про добре налагоджені процеси в компанії (в тому числі і HR), але слабкий бренд роботодавця. У такому випадку, компанія має стабільний і працездатний кадровий склад із високою ефективністю праці. Однак за рахунок своєї стабільності він не володіє такими якостями, як гнучкість та інноваційність. Рекомендація: змінійте короткострокові орієнтири розвитку бренду роботодавця, активізуйте роботу на "зовнішньому фронті" для посилення позицій компанії на ринку, покращення її іміджу та репутації, інвестуйте в інновації.

На рисунку 6 наведено приклад аналізу конкурентоспроможності брендів чотирьох компаній-роботодавців за допомогою матриці EIEBC.

Отже, запропонована матриця на основі одержаних нечітких значень рівня зовнішньої і внутрішньої оцінок конкурентоспроможності бренду дає змогу сформулювати перелік стратегічних рекомендацій для посилення конкурентоспроможності бренду роботодавця. При цьому важливо розуміти, що аналіз бренду роботодавця й формулювання висновків має супроводжуватися ґрунтовним дослідженням кожної складової бренду та бути спрямованими на подолання наявних розривів між поточним та бажаним станами підприємства.

З метою підвищення ефективності процесу аналізу бренду роботодавця та розробки рекомендацій для посилення його конкурентоспроможності було розроблено проєкт та побудовано його сіткову PERT-модель (підхід вузол-робота) із урахуванням оптимістичних t_{opt} , найбільш імовірних t_{mp} та песимістичних t_{pes} термінів виконання відповідних операцій проєкту (табл. 3).

З використанням формули $t_{exp} = (t_{opt} + 4t_{mp} + t_{pes}) / 6$ розраховані очікувані значення тривалостей кожної з робіт проєкту (табл. 3), а на рис. 7 представлено відповідну сіткову модель.

ВИСНОВКИ

Отже, у статті представлено методичний підхід до оцінювання конкурентоспроможності бренду роботодавця на основі застосування інструментарію нечіткої множинної теорії. З цієї метою запропонована система узагальнених та часткових атрибутів, за якими за допомогою засобів нечіткого багатокритерійного аналізу (методів Fuzzy SAW та Fuzzy TOPSIS) були розраховані відповідні інтегральні значення показників конкурентоспроможності брендів-роботодавців. На основі цих результатів розроблена EIEBC-матриця, яка дає змогу сформувати перелік стратегічних рекомендацій і заходів для посилення конкурентоспроможності бренду роботодавця. Для фасилітації застосування запропонованого алгоритму розроблено фреймворк, який здійснює трансформацію лінгвістичних оцінок експертів у нечіткі числа, записані в триангулярній формі з відповідними функціями належності, реалізує обидві розрахункові схеми (fuzzy SAW і fuzzy TOPSIS) і дає змогу провести імітаційне моделювання залежно від коригувань міркувань експертів як на етапі визначення важливості критеріїв (підкритеріїв) оцінювання, так і за безпосереднього оцінювання конкурентоспроможності бренду роботодавців за ними.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на уточнення системи критеріїв оцінювання конкурентоспроможності бренду роботодавців на основі її адаптації до особливостей та специфіки галузі. Іншим напрямом майбутніх розвідок може бути вдосконалення EIEBC-матриці на основі формування більш широкого переліку стратегічних рекомендацій з посилення як внутрішніх, так і зовнішніх складових бренду роботодавця.

Література:

1. Кадровий портал work.ua. URL: <https://www.work.ua/articles/career/2541/> (дата звернення: 13.02.2021).
2. Консалтингова компанія Reputation Institute (RI). URL: <https://www.reptrak.com/> (дата звернення: 13.02.2021).
3. Мансуров Р.Е. HR-брендинг. Как повысить эффективность персонала. Санкт-Петербург: БХВ-Петербург, 2011. 224 с.
4. Міжнародна консалтингова компанія Ernst & Young Global Limited в Україні). URL: <https://www.ey.com/> (дата звернення: 13.02.2021).

5. Міжнародний кадровий портал grc.ua. URL: <https://grc.ua/> (дата звернення: 5.02.2021).
6. Осовицкая Н., Бруковская О. Как построить HR-Бренд вашей компании. 53 способа повысить привлекательность компании-работодателя. Питер, 2010. 288 с.
7. Ambler T., Barrow S. The employer brand. Journal of Brand Management, 1996. Vol. 4. P. 185—206.
8. Backhaus K., Tikoo S. Conceptualizing and researching employer branding. Career Development International. 2004. Vol. 9. № 5. P. 501—517.
9. Chen C.T. Extensions of the TOPSIS for group decision-making under fuzzy environment. Fuzzy Sets and Systems. 2000. Vol. 114. P. 1—9.
10. Harris F., De Chernatony L. Corporate branding and corporate brand performance. European Journal of Marketing. 2001. Vol. 35. № 3—4. P. 441—456.
11. Ind N. The corporate brand. NYU Press. 1997. 184 с.
12. Knox S., Freeman C. Measuring and managing employer brand image in the service industry. Journal of Marketing Management. 2006. № 22. P. 695—716.
13. Maxwell R., Knox S. Motivating employees to "live the brand": a comparative case study of employer brand attractiveness within the firm. Journal of Marketing Management. 2009. Vol. 25. № 9—10. Pp. 893—907.
14. Miller R., Rogers P., Craib B. How to measure the impact of employer branding. HCI executive summary. — Mode of access: http://www.jwtinside.com/docs/measure_impact_of_employer_branding.pdf
15. Mosley R. Customer experience, organizational culture and the employer brand. Brand Management. 2007. Vol. 15. № 2. Pp. 123—134.
16. Wilden R., Gudergan S., Lings I. Employer branding: strategic implications for staff recruitment. Journal of Marketing Management. 2010. Vol. 26. № 1—2. Pp. 56—73.
17. Zadeh L.A. Fuzzy Sets as a Basis for a Theory of Possibility. Fuzzy Sets and Systems. 1978. Vol. 1. № 1. Pp. 89—100.

References:

1. work.ua (2021), "Research methodology of the project "Best HR brand in Ukraine", available at: <https://www.work.ua/articles/career/2541/> (Accessed 10 Feb 2021).
2. Consulting company Reputation Institute (RI) (2021), available at: <https://www.reprtrak.com/> (Accessed 10 Feb 2021).
3. Mansyrov, R.E. (2011), Kak povysit effektivnost personala [HR-branding. How to Increase Efficiency of personnel], BKHV-Peterburg, St.-Peterburg, Russia, 224 p.
4. International consulting company Ernst & Young Global Limited (2021), available at: <https://www.ey.com/> (Accessed 10 Feb 2021).
5. International personnel portal grc.ua (2021), available at: <https://grc.ua/> (Accessed 10 Feb 2021).
6. Osovitskaya, N. and Brykovskaya, O. (2010), Kak postroit HR-Brend vashey kompanii. 53 sposoba povysit privlekatel'nost kompanii-rabotodatelia [How to build a HR-Brand of your company. 53 ways to increase the attractiveness of the employing company], Piter, St.-Peterburg, Russia,
7. Ambler, T. and Barrow, S. (1996), "The employer brand", Journal of Brand Management, vol. 4, pp. 185—206.

8. Backhaus, K. and Tikoo, S. (2004), "Conceptualizing and researching employer branding", Career Development International, vol. 9, no. 5, pp. 501—517.
9. Chen, C.T. (2000), "Extensions of the TOPSIS for group decision-making under fuzzy environment", Fuzzy Sets and Systems, vol. 114, pp. 1—9.
10. Harris, F. and De Chernatony, L. (2001), "Corporate branding and corporate brand performance", European Journal of Marketing, vol. 35, no. 3—4, pp. 441—456.
11. Ind N. (1997), The corporate brand, NYU Press, NY, USA.
12. Knox, S. and Freeman, C. (2006), "Measuring and managing employer brand image in the service industry", Journal of Marketing Management, vol. 22, pp. 695—716.
13. Maxwell, R. and Knox, S. (2009), "Motivating employees to "live the brand": a comparative case study of employer brand attractiveness within the firm", Journal of Marketing Management, vol. 25, no 9—10, pp. 893—907.
14. Miller, R. Rogers, P. and Craib, B. (2006), "How to measure the impact of employer branding. HCI executive summary", available at: http://www.jwtinside.com/docs/measure_impact_of_employer_branding.pdf (Accessed 10 Feb 2021).
15. Mosley, R. (2007), "Customer experience, organizational culture and the employer brand", Brand Management, vol. 15, no. 2, pp. 123—134.
16. Wilden, R. Gudergan, S. and Lings, I. (2010), "Employer branding: strategic implications for staff recruitment", Journal of Marketing Management, vol. 26, no. 1—2, pp. 56—73.
17. Zadeh, L.A. (1978), "Fuzzy Sets as a Basis for a Theory of Possibility", Fuzzy Sets and Systems, vol. 1, no. 1, pp. 89—100.

Стаття надійшла до редакції 16.02.2021 р.

www.dy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

**ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвитку**

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net
тел.: (044) 223-26-28, (044) 458-10-73

І. В. Застрожнікова,
к. держ. упр., доцент, доцент кафедри публічного управління,
адміністрування та права, Таврійський державний агротехнологічний
університет імені Дмитра Моторного, м. Мелітополь
ORCID ID: 0000-0002-9988-5288

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.4.77

ВПЛИВ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ НА КАДРОВУ ПОЛІТИКУ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ

I. Zastrozhnikova,
PhD in Public Administration, Associate Professor,
Dmytro Motornyi Tavria State Agrotechnological University, Melitopol, Ukraine

THE IMPACT OF DIGITALIZATION ON HUMAN RESOURCES POLICY IN THE AGRICULTURAL SECTOR

У статті зазначено, що перехід на цифрові технології є одним з найважливіших мегатрендів нашого часу. Наразі використовується чимало цифрових технологій, які наразі активно впроваджуються в аграрний бізнес. Основною рушійною силою в активізації інноваційних процесів формування та реалізації стратегічних напрямків в аграрному секторі виступатимуть кваліфіковані кадри. Передумовами комп'ютеризації аграрного сектору, є аналогічними для інших сфер, а саме: оптимізація фінансових витрат та витрат часу, підвищення точності розрахунків та планування. Ринок праці майбутнього визначає, що аграрний сектор входить у п'ятірку галузей, у яких відбудеться у найближчому майбутньому значне заміщення персоналу. Деякі трудові процеси вже успішно заміщені діджитал-технологіями в багатьох аграрних підприємствах, особливо у великих агрохолдингах. Так, наприклад, максимально автоматизовані лінії навантаження-розвантаження на сільськогосподарських складах. Аналіз статистичних даних щодо динаміки зайнятого населення у віці 15–70 років за видами економічної діяльності показує, що чисельність зайнятих у сільському господарстві України знижується з року в рік. Загальну тенденцію до скорочення зайнятого населення пов'язана, зокрема, з міграційними процесами та демографічною кризою. Кадровий склад аграрного сектору майбутнього повинен мати системне та екологічне мислення, вміння керувати проектами, володіти навичками ІТ та в деяких професіях — знання іноземних мов. Аграрна освіта має сприяти розвитку цифрових навичок у здобувачів.

One of the most important megatrends of our time is the transition to digital technologies in all spheres of the national economy. The main driving force in intensifying innovative processes of formation and implementation of strategic directions in the agricultural sector will be qualified personnel. Thanks to cartographic solutions of Ukrainian developers it becomes possible: analysis of satellite images; visualization of the dynamics of soil analysis, creating maps of crop yields; tracking the dynamics of crop development. The use of digital thematic maps allows you to control and manage land from a computer or smartphone. Digital terrain models are also an effective and useful solution. This additionally reflects the relief of land plots, as these data are very informative. The preconditions for computerization experienced by the agricultural sector are similar to other markets: optimization of financial and time costs, increasing the accuracy of calculations and planning. In addition, software packages and equipment for high-speed innovation began to appear. Agrarians have started later, but are catching up with the financial, industrial and other sectors of the economy. especially in large agricultural holdings. For example, the most automated loading and unloading lines in

agricultural warehouses. In some fields there is no regular protection, and the harvest is protected by special automated systems. Analysis of statistics on the dynamics of the employed population aged 15–70 years by type of economic activity shows that the number of people employed in agriculture in Ukraine is declining from year to year. The tendency to decrease the employed population is connected, in particular, with migration processes and demographic crisis. The personnel of the agricultural sector of the future must have systematic and ecological thinking, be able to manage projects, have IT skills and in some professions — knowledge of foreign languages.

All these aspects must be taken into account by modern agricultural education, because it is a source of replenishment of agricultural science and provides the population engaged in agro-industrial production, modern knowledge necessary for the economic development of the agricultural sector of any economy. Agricultural education should promote the development of digital skills in applicants. The article states that the transition to digital technologies is one of the most important megatrends of our time. Currently, many digital technologies are used, which are currently being actively implemented in the agricultural business. The main driving force in the intensification of innovative processes of formation and implementation of strategic directions in the agricultural sector will be qualified personnel. The preconditions for computerization experienced by the agricultural sector are similar to other markets: optimization of financial and time costs, increasing the accuracy of calculations and planning. The labor market of the future determines that the agricultural sector is one of the five industries in which there will be a significant replacement of staff in the near future. Some labor processes have already been successfully replaced by digital technologies in many agricultural enterprises, especially in large agricultural holdings. For example, the most automated loading and unloading lines in agricultural warehouses. Analysis of statistical data on the dynamics of the employed population aged 15–70 by type of economic activity shows that the number of employed in agriculture in Ukraine is declining from year to year. The general trend of declining employment is due, in particular, to migration and the demographic crisis. The staff of the agricultural sector of the future must have a systematic and environmental thinking, be able to manage projects, have IT skills and in some professions — knowledge of foreign languages. Agricultural education should promote the development of digital skills in applicants.

Ключові слова: аграрний сектор, діджиталізація, інформатизація, кадровий склад, технологія.
Key words: agrarian sector, digitalization, informatization, personnel, technology.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Одним з найважливіших мегатрендів нашого часу є перехід на цифрові технології у всіх сферах народного господарства, аграрний сектор не є виключенням. Від успіху процесу діджиталізації прямо залежить конкурентоспроможність аграрних підприємств та аграрного сектору загалом. Основною рушійною силою в активізації інноваційних процесів формування та реалізації стратегічних напрямків в аграрному секторі виступатимуть кваліфіковані кадри. Потреба в постійному та безперервному оновленні трудового потенціалу обумовлюється науково-технічним прогресом, який супроводжується постійним впровадженням ресурсозберігаючих технологій, новітньої техніки та більш ефективних форм організації трудових процесів. Найбільш актуально це стає в умовах діджиталізації сільськогосподарського виробництва. Адже саме у цей час виникає потреба у залученні та закріпленні молодих спеціалістів, які мають спеціальну підготовку. Тому наразі дуже актуальним є питання не лише підготовки сучасних спеціалістів для аг-

робізнесу, а й в управлінні персоналом в оновлених умовах діджиталізації.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемами стратегії і тактики управління персоналом підприємств, у тому числі і кадровим потенціалом суб'єктів аграрного господарювання, присвячено велику кількість вітчизняних публікацій: О. Білоусов, В. Веснін, І. Герчикова, А. Дмитренко, П. Журавлев, М. Кулапов, С. Сухарев, В. Колпаков, А. Ковтунов, В. Данюк, В. Тетюх, С. Цимбалюк та багато інших. Аналіз наукової літератури із зазначеної проблематики свідчить про те, що окремі питання, пов'язані з управлінням кадровим потенціалом в умовах діджиталізації, потребують подальшого дослідження.

МЕТА СТАТТІ

Метою даного дослідження є аналіз основних діджитал-процесів в аграрному секторі економіки України та їх вплив на кадрову політику цього сектору.

Таблиця 1. Зайняте населення за видами економічної діяльності у 2012–2019 роках¹ (КВЕД-2010) (у віці 15–70 років; тис. осіб)

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Усього зайнято	19261,4	19314,2	18073,3	16443,2	16276,9	16156,4	16360,9	16578,3
Сільське, лісове та рибне господарство	3308,5	3389,0	3091,4	2870,6	2866,5	2860,7	2937,6	3010,4
Промисловість	3236,7	3170,0	2898,2	2573,9	2494,8	2440,6	2426,0	2461,5
Будівництво	836,4	841,1	746,4	642,1	644,5	644,3	665,3	699,0
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	4160,2	4269,5	3965,7	3510,7	3516,2	3525,8	3654,7	3801,3
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	1150,9	1163,6	1113,4	998,0	997,2	991,6	995,1	999,0
Тимчасове розміщування й організація харчування	326,7	328,9	309,1	277,3	276,7	276,3	283,0	304,0
Інформація та телекомунікації	297,9	299,9	284,8	272,9	275,2	274,1	280,3	289,2
Фінансова та страхова діяльність	315,8	306,2	286,8	243,6	225,6	215,9	214,0	211,6
Операції з нерухомим майном	322,2	314,3	286,1	268,3	255,5	252,3	259,4	259,7
Професійна, наукова та технічна діяльність	504,1	493,6	456,0	422,9	428,1	415,8	437,9	421,6
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	343,9	343,3	334,3	298,6	304,3	297,9	304,3	317,9
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	1003,6	962,3	959,5	974,5	973,1	979,7	939,3	870,5
Освіта	1633,2	1611,2	1587,7	1496,5	1441,4	1423,4	1416,5	1388,7
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	1181,4	1171,8	1150,5	1040,7	1030,4	1013,6	995,4	974,2
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	225,6	226,5	221,2	207,9	201,6	199,8	196,9	197,6
Інші види економічної діяльності	414,3	423,0	382,2	344,7	345,8	344,6	355,2	372,1

Примітка: ¹ Розподіл загальної кількості зайнятого населення за видами економічної діяльності здійснено на основі комплексної оцінки шляхом інтеграції даних обстеження робочої сили, державних статистичних спостережень підприємств і адміністративної звітності. Дані за 2012–2019 роки наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя, з 2015 року — також без частини тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Актуальним трендом сучасності є перехід на цифрові технології. Від успіхів у цьому напрямі прямо залежить конкурентоспроможність аграрних підприємств. Наразі в Україні існує декілька підприємств, які спеціалізуються на випуску цифрової продукції для аграрного сектору. Одна з передових компаній — компанія "Agrichain", яка була заснована у 2017 році агрохолдингом "Астарта-Київ". Цим підприємством розроблено модуль планування та управління виробничою програмою підприємства, модуль моніторингу посівів та прогнозування врожайності, модуль управління земельним банком. І це тільки початок.

Розглядаючи інформаційні новації для аграрного сектору економіки України, варто також розглянути сучасні цифрові технології, які наразі активно впроваджуються в аграрний бізнес.

Під час обробки землі, вирощування сільськогосподарських культур та збору врожаю важливість геопросторового фактору зростає. Відтак застосування, наприклад, сучасних електронних картографічних

рішень відіграє ключове значення в цій сфері і допомагає вирішувати чимало проблем агрокомпаній. Так, завдяки картографічним рішенням українських розробників стають можливими: аналіз супутникових знімків; візуалізація динаміки аналізу ґрунтів; створення карт врожайності культур; відстеження динаміки розвитку культур; визначення найбільш продуктивних та врожайних ділянок; контроль стану полів та прогноз урожайності.

Використання цифрових тематичних карт надає змогу контролювати та управляти земельними ділянками з комп'ютеру або смартфона. На таких картах ділянки землі легко відрізнити візуально, є можливість одним єдиним кліком переглянути повну інформацію щодо кожної ділянки залежно від потреб користувача. Є можливість знайти інформацію щодо площі ділянки, культури, що на ній росте, усереднені показники родючості ґрунту, історію сівозмін, попередню дату внесення добрив та чимало іншої різноманітної інформації, яка може бути корисною для користувача [1].

Досить ефективним digital-рішенням є рельєфні цифрові моделі. На таких моделях відображається ко-

Таблиця 2. Середньомісячна заробітна плата штатних працівників за видами економічної діяльності у 2010–2019 роках (у розрахунку на одного штатного працівника, грн)

Вид діяльності	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Усього (за усіма видами по Україні)	2250	2648	3041	3282	3480	4195	5183	7104	8865	10497
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	1467	1852	2094	2344	2556	3309	4195	6057	7557	8856
з них сільське господарство	1422	1786	2024	2269	2476	3140	3916	5761	7166	8738

рисна інформації про рельєф земельної ділянки. Наприклад, низинна ділянка схильна до заболочення, а ділянка на пагорбі, навпаки, до посухи. Тому, використовуючи це digital-рішення можна ефективно скоригувати систему зрошення та сіяти на цих ділянках культури, які потребують високої та низької вологості відповідно.

Особливої уваги також заслуговують ефективні IT-рішення, пов'язані з логістичним просуванням аграрної продукції. Вони допомагають побудувати оптимальні за фінансовими та часовими витратами маршрути для збору та доставки готової сільськогосподарської продукції від до складу чи переробного підприємства.

Постійний моніторинг сільськогосподарської техніки слід проводити задля оптимізації планування ремонтів, як поточних, так і капітальних, з метою запобігання передчасного зношення певних деталей або механізмів шляхом системи нотифікацій та ведення обліку. Для розробки таких цифрових рішень використовується надсучасні GPS-трекінги техніки. Кожен кілометр фіксується у спеціальній базі даних, обчислюється кількість кілометрів за визначені звітні періоди (день, місяць, рік). Крім того, йде фіксація кількості відпрацьованих годин кожною одиницею техніки за допомогою введення лог-буків, тобто спеціальних мобільних додатків, які дозволяють звітувати та отримувати вказівки у режимі реального часу [1].

Відомо, що ринок праці майбутнього визначає, що аграрний сектор входить у п'ятірку галузей, у яких відбудеться у найближчому майбутньому значне заміщення персоналу. Щодо аграрної логістики, то у цій галузі в результаті автоматизації очікується заміщення персоналу на 15% вже до 2030 року. Деякі трудові процеси вже успішно заміщені діджитал-технологіями в багатьох аграрних підприємствах, особливо у великих агрохолдингах. Так, наприклад, максимально автоматизовані лінії навантаження-розвантаження на сільськогосподарських складах. На деяких полях вже відсутня звичайна охорона, а врожай охороняється за допомогою спеціальних автоматизованих систем.

Аналіз статистичних даних щодо динаміки зайнятого населення у віці 15–70 років за видами економічної діяльності (табл. 1) показує, що чисельність зайнятих у сільському господарстві України знижується з року в рік. На перший погляд, можна зробити висновок, що саме процеси інформатизації та автоматизації в аграрному секторі спричинили цю тенденцію. Проте, аналізуючи інші види економічної діяльності, зокрема, в освіті, мистецтві та державному управлінні, де також спостерігається тенденція до зниження чисельності зайнятих, можна зробити висновок про загальну тенденцію до скорочення зайнятого населення, яка пов'язана, зокрема, з міграційними процесами та демографічною кризою. Таким чином, вважаємо, що говорити про значний вплив діджиталізації на чисельність зайнятих зарано.

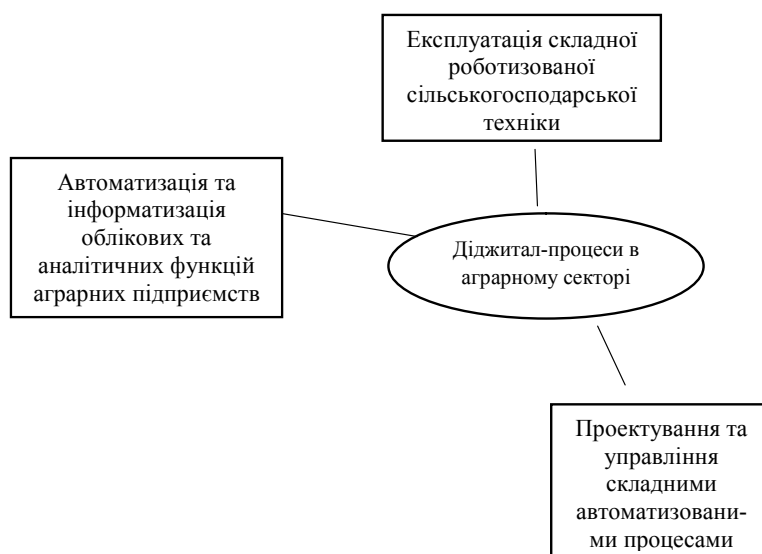

Рис.1. Діджитал-процеси в аграрному секторі

Джерело: розроблено автором.

Аналізуючи таблицю 1, також можна зробити висновки про те, що у сільському господарстві зайнята найбільша кількість осіб в Україні поряд з торгівлею та промисловістю.

У контексті аналізу кадрової політики в аграрному секторі доцільно також проаналізувати рівень оплати праці у цій галузі (табл. 2).

Аналізуючи середню заробітну плату у галузі сільського господарства, можна зробити висновок про щорічне зростання цього показника, який, доречі, зростає у зв'язку з інфляційними тенденціями. Вважаємо, що діджитал-процеси, які відбуватимуться в аграрному секторі економіки України у найближчому майбутньому, призведуть до скорочення кадрів поряд із зростанням оплати праці висококваліфікованим сучасним працівникам.

Науково-технічний прогрес не стоїть на місці і вже в найближчому майбутньому з'явиться чимало нових аграрних діджитал-процесів (рис. 1). Вони позитивно впливатимуть на розвиток сільського господарства та скоротять чисельність зайнятих у цій сфері. Водночас аграрний ринок та аграрна освіта праці дістане значних трансформацій.

Окрім появи нових завдань, неминуче виникнуть нові професії. Деякі спеціалісти будуть змушені стати професіоналами одразу в декількох сферах. Таким прикладом є професія агронома-економіста, який має забезпечити конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції та рентабельність роботи аграрного підприємства.

ВИСНОВКИ

Передумови комп'ютеризації, яку переживає аграрний сектор, аналогічні іншим ринкам: оптимізація затрат фінансів та часу, підвищення точності розрахунків та планування. Крім того, почали з'являтися програмні комплекси та устаткування для високої швидкості впровадження новачків. Аграрії пізніше за всіх розпочали, але наздоганяють фінансову, промислову та інші галузі економіки. Кадровий склад аграрного сектору майбутнього повинен мати системне та екологічне мислення, вміти керувати проектами, володіти навичками ІТ та в деяких професіях — знання іноземних мов. Всі ці аспекти мають бути враховані сучасною аграрною освітою, адже вона є джерелом поповнення кадрів аграрної науки та забезпечує населення, зайняте в агропромисловому виробництві, сучасними знаннями, необхідними для економічного розвитку аграрного сектору економіки будь-якої країни. Аграрна освіта має сприяти розвитку цифрових навичок у здобувачів.

Література:

1. Застрожнікова І.В. Пріоритети державної інформаційної політики у розвитку аграрного сектору економіки України. Збірник матеріалів II Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції молодих вчених та студентів "Сучасні інформаційні системи та технології". Херсон. 30 листопада 2019 р.

2. Аграрний бізнес у цифрову епоху. URL: <https://nachasi.com/2018/10/02/it-zemlerobstvo/> (дата звернення 22.12.2020).

3. Офіційний сайт державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2014/rp/zn_ed/zn_ed_u/zn_ed_2013_u.htm (дата звернення 24.12.2020).

References:

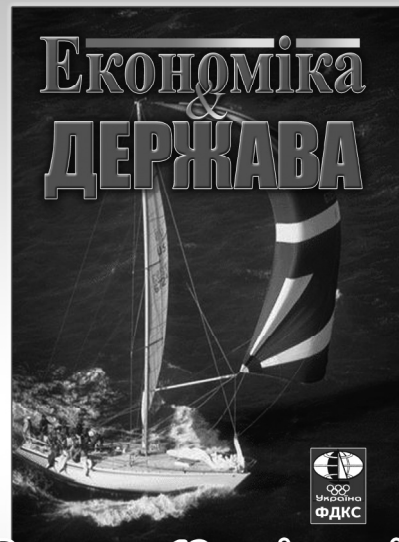
1. Zastrozhnikova, I.V. (2019), "Priorities of the state information policy in the development of the agricultural sector of the economy of Ukraine", Zbirnyk materialiv II Vseukrains'kij naukovo-praktychnij internet-konferentsii molodykh vchenykh ta studentiv "Suchasni informatsijni systemy ta tekhnologii" [Proceedings of the II All-Ukrainian scientific-practical Internet conference of young scientists and students Modern information systems and technologies], Kherson, Ukraine, November 20.

2. Klishchuk, L. (2018), "Agricultural business in the digital age", available at: <https://nachasi.com/2018/10/02/it-zemlerobstvo/> (Accessed 22 December 2020).

3. The official site of State Statistics Service of Ukraine. (2020), "Employed population by type of economic activity in 2012—2019", available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2014/rp/zn_ed/zn_ed_u/zn_ed_2013_u.htm (Accessed 24 December 2020).

Стаття надійшла до редакції 19.02.2021 р.

Науково-практичний журнал «ЕКОНОМІКА ТА ДЕРЖАВА»

Передплатний індекс: 01751

Виходить 12 разів на рік

наукове фахове видання України

3 ПИТАНЬ ЕКОНОМІКИ

(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України від 28.12.2019 №1643

Спеціальності — **051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.**

www.economy.in.ua

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

О. П. Євсюков,

д. держ. упр., доцент, професор кафедри державного управління у сфері цивільного захисту,
Інститут державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту, м. Київ
ORCID ID: 0000-0001-8586-9896

В. О. Шведун,

д. держ. упр., професор, професор кафедри публічного управління та бізнесу,
Національний аерокосмічний університет "Харківський авіаційний інститут", м. Харків
ORCID ID: 0000-0002-5170-4222

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.4.82

СУЧАСНІ КОНЦЕПЦІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

O. Yevsuykov,

Doctor of Sciences in Public Administration, Associate Professor, Professor of the Department of Public
Administration in the Sphere of Civil Protection, Institute of Public Administration and Research in Civil Protection, Kyiv
V. Shvedun,

Doctor of Sciences in Public Administration, Professor, Professor of the Department of Public
Administration and Business, National Aerospace University "Kharkiv Aviation Institute", Kharkiv

MODERN CONCEPTS OF PUBLIC ADMINISTRATION OF THE SOCIAL AND ECONOMIC SECURITY OF THE STATE

У статті досліджено сучасні концепції забезпечення державного управління соціальної та економічної безпеки держави. Виокремлено базові принципи забезпечення соціально-економічної безпеки держави: забезпечення суверенітету і територіальної цілісності України, безпеки її кордонів і територіального простору; ріст економіки країни, проведення незалежного та соціально орієнтованого економічного курсу; розвиток науки і забезпечення технологічної та іншої залежності України від зовнішніх джерел. Виділено основні поточні недоліки забезпечення соціально-економічної безпеки держави. Аналіз державного забезпечення соціально-економічної безпеки дозволив також встановити факт небажання або неспроможності державно-владних структур скористатися наявною законодавчою базою стосовно: здійснення комплексу практичних заходів, спрямованих на забезпечення соціально-економічної безпеки країни; подальшого розвитку законодавчого забезпечення сфери соціально-економічної безпеки. Запропоновано заходи забезпечення соціально-економічної безпеки держави: через закони в широкому сенсі цього слова (виступаючи з необхідними законодавчими ініціативами, домагаючись прийняття потрібних законів; приймаючи відповідні урядові рішення; шляхом надання непрямого впливу на промислові та фінансові групи та компанії, зважаючи на критерії економічної ефективності та суспільні інтереси); через активне втручання в економіку (що тягне за собою більш складні опрацювання регулюючих функцій держави у сфері оподаткування, витрат державного бюджету, підтримання необхідного рівня державної власності; адміністративне регулювання).

The article explores the modern concepts of ensuring of public administration of the social and economic security of the state. The following basic principles of ensuring of the social and economic security of the state are highlighted: ensuring of the sovereignty and territorial integrity of Ukraine

and the security of borders and territorial space; growth of the country's economy and implementation of an independent and socially oriented economic course; development of science and ensuring of technological and other dependence of Ukraine on external sources. The main current shortcomings in ensuring of the social and economic security of the state are highlighted. The analysis of state social and economic security also revealed the unwillingness or inability of state authorities to take advantage of the existing legislative framework: implementation of a set of practical measures aimed at ensuring of the social and economic security of the country; further development of the legislative provision of the social and economic security. The following measures to ensure the social and economic security of the state are proposed: through laws in the broad sense of the word (by making the necessary legislative initiatives, seeking to adopt the necessary laws; by making appropriate governmental decisions; by providing indirect influence on industrial and financial groups and companies, taking into account the criteria of economic efficiency and public interest); through active intervention in the economy (which entails more complex processing of the regulatory functions of the state in the field of taxation, expenditures of the state budget, maintenance of the necessary level of state property; administrative regulation).

At the same time, the state's activities concerning ensuring of the social and economic security should be based on the following certain principles.

1. The state should look for new sources of "ideas" in the field of social and economic security and adopt legal instruments in this area that are adequate for the requirements of the time.

2. Rational use of state resources in the form of change of direction of public spending and an increase in public management capacity and its orientation towards creation of a favorable human "habitat".

3. Based on the results of a comparative analysis of the state characteristics of Ukraine and the developed countries of the world, it is necessary to develop the doctrine of "dosed autarky" and moderate state regulation of economic activity.

4. It is necessary to move away from a commodity-oriented economy and switch to an innovative and investment path of its development.

Ключові слова: державне управління, соціально-економічна безпека, концепції, державні інтереси, нормативно-правова база.

Key words: public administration, social and economic security, concepts, state interests, legal framework.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Різниця (розбіжність) корпоративних, приватних інтересів і державних, а також розбіжність цих інтересів з інтересами різних соціальних верств населення, викликає необхідність активних дій держави щодо формування програми забезпечення соціально-економічної безпеки країни та її втілення в життя. Таке завдання не може вирішуватися зусиллями населення — воно не об'єднано в структури, здатні підійти до вирішення такого складного та масштабного завдання. Суспільство, громадські об'єднання, як і окремі політичні партії, виступаючи виразниками інтересів, покликані привертати увагу влади до тих чи інших суспільно важливих питань.

Завдання належного забезпечення всіх сфер життєдіяльності самостійно не здатен вирішити й бізнес, і річ не тільки в недостатності його економічної могутності, але й в неминучій розбіжності приватних і корпоративних інтересів як між ними, так і з загальнонаціональними інтересами. Звичайно, правильним запереченням буде вказівка на корумпованість сучасного світу, її підконтрольність інтересам держави. При цьому Україна відзначається надмірно орієнтованим представленням інтересів великого бізнесу. Водночас держава потенційно є єдиним реальним претендентом на виконання вищевказаної задачі, яка переходить у площину функ-

ціонування держави як структури, здатної виконати стратегічні завдання й управляти за допомогою цієї структури соціально-економічним розвитком. Це можливо передусім, шляхом створення відповідної нормативно-правової бази забезпечення соціально-економічної безпеки країни.

У зв'язку з цим виникає таке питання: яке існує й яким має бути законодавство, що регулює питання забезпечення соціально-економічної безпеки країни на державному рівні. Законодавство, що регулює цю сферу, має складатися з документів, які не можуть відкрито декларувати конфронтацію з іншими країнами й інтересами, хоча фактично такі процеси подекуди неминучі в разі їх ініціації іншою стороною.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Особливості формування та впровадження державної соціально-економічної політики досліджувалися багатьма вченими, зокрема, такими: В. Куценко [2], В. Скуратівський [3], В. Тертичка [4].

Однак сучасні концепції забезпечення державного управління соціальної й економічної безпеки держави все ще потребують додаткового дослідження.

МЕТА І ЗАВДАННЯ СТАТТІ

Метою роботи є дослідження сучасних концепцій забезпечення державного управління соціальної й економічної безпеки держави.

Для досягнення поставленої мети в роботі є доцільними постановка та вирішення таких завдань:

- виокремити базові принципи забезпечення соціально-економічної безпеки держави;
- виділити основні поточні недоліки забезпечення соціально-економічної безпеки держави;
- запропонувати заходи забезпечення соціально-економічної безпеки держави.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Так чи інакше міждержавна конкуренція постійна, поки сторони дотримуються своїх інтересів і прагнень. У цьому полягає одне з труднощів при розробці правових документів або подальшому аналізі вже існуючих. Якщо закони, що регламентують, наприклад, експорт або імпорт будь-яких технологій, за визначенням носять більш вузький і конкретний характер, і їх результативність може бути оцінена з точки зору наслідків їх прийняття, то складнішою проблемою є оцінка концепцій і стратегій, що визначають вектори держави у сфері соціально-економічної безпеки.

Ще одна особливість означеного питання полягає в тому, а чи існує система законодавчих актів, які регулюють у повній мірі сферу соціально-економічної безпеки. Насамперед мова йде про частину законодавства щодо державного устрою і безпеки життєдіяльності, що під якою розуміють стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз, а також можливість прогресивного розвитку особистості, суспільства і держави [2; 3].

Згідно із цим визначенням основним суб'єктом забезпечення безпеки є держава, яка здійснює свої функції в цій сфері через органи законодавчої, виконавчої та судової влади (вони ж утворюють і організаційно-інституційну систему безпеки). У цьому полягає визнання тієї провідної ролі держави в забезпеченні в тому числі й соціально-економічної безпеки, яка досягається проведенням єдиної державної політики в галузі забезпечення безпеки, заходів економічного, політичного, організаційного та іншого характеру, адекватних загрозам життєво важливим інтересам особистості, суспільства і держави.

Варто відзначити, що до основних функцій вищезазначеної системи безпеки можна віднести виявлення і прогнозування внутрішніх і зовнішніх загроз життєво важливим інтересам об'єктів безпеки, здійснення комплексу оперативних і довготривалих заходів щодо їх попередження та нейтралізації.

Слід констатувати, що текст останньої Стратегії містить загалом положення, що збігаються, зокрема з тими, що містяться в Законі України "Про засади державної регіональної політики", "Про Стратегію сталого розвитку "Україна — 2020" тощо. Крім того, вони враховують базові принципи, викладені А. Пезенті на соціально-економічну незалежність, у Стратегії ці принципи розглядаються в дещо іншому вигляді як основні завдання в галузі забезпечення національної без-

пеки України і в узагальненому вигляді їх можна подати так:

— забезпечення суверенітету і територіальної цілісності України, безпеки її кордонів і територіального простору;

— ріст економіки країни, проведення незалежного та соціально орієнтованого економічного курсу;

— розвиток науки і забезпечення технологічної та іншої залежності України від зовнішніх джерел [1; 3].

Попри те, що прийняття стратегії і Концепції можна розглядати як істотне просування шляхом розуміння значущості проблем соціально-економічної безпеки в галузі державного будівництва, подальшого прогресу в цьому напрямі досягнуто не було.

Констатуємо, що аналізована Стратегія є ідеологічним документом, і не має статусу закону, але, напевно, не може мати такий статус. Це обмежений виклад наявних проблем і напрямів їх вирішення Радою національної безпеки і оборони України, затверджений Президентом України. Водночас такий документ зобов'язує державно-публічний сектор долучатися до виконання затверджених заходів щодо забезпечення національної безпеки або соціально-економічної безпеки країни. У такий спосіб, ця аналізована Стратегія являє собою документ зі своєрідним поєднанням пріоритетних проблем соціально-економічної безпеки, які потребують більш детального розгляду з позиції залежності їх одна від одної.

Концептуальний аналіз державного забезпечення соціально-економічної безпеки дозволяє стверджувати, що воно здебільшого відзначається декларативністю основних законодавчих актів сучасному стану соціально-економічної безпеки і тим викликом, які зумовлені поточним станом розвитку світової економіки та спільноти. Така декларативність законів не може сприяти підвищенню результативності діяльності державного апарату в забезпеченні соціально-економічної безпеки країни.

Варто також відзначити, що наявні документи носять "оборонний" характер, так як дають відповіді на проблеми, які наявні в цій сфері та визначені владними структурами як такі, що загрожують державним інтересам. Цей висновок необхідно розмежувати на дві частини для того, щоб акцентувати увагу на тому, що:

1) такого роду законодавча база є завжди запізненою; вона реагує на ті процеси, які вже відбуваються і досягають загрозливого рівня, який стає небезпечним;

2) наявна законодавча база у своєму оборонному характері виявляє пасивність стосовно негативних процесів у життєдіяльності суспільства. Тобто таке законодавство вже на момент свого ухвалення запізнюючись стосовно динаміки небажаних процесів, ще й намагається локалізувати їх тоді, коли воно вже не може виконати таке завдання, і не містить у собі механізмів попередження таких процесів або механізмів випереджачої компенсації таких процесів [1—3].

Аналіз державного забезпечення соціально-економічної безпеки дозволив також встановити факт небажання або неспроможності державно-владних структур скористатися наявною законодавчою базою стосовно такого:

1) здійснення комплексу практичних заходів, спрямованих на забезпечення соціально-економічної безпеки країни;

2) подальшого розвитку законодавчого забезпечення сфери соціально-економічної безпеки.

Власне кажучи, такий висновок зроблений на підстав того, що певною мірою відсутня політична воля державно-владних структур, яка могла бути спрямована на вирішення аналізованих проблем.

Зауважимо, що конкретні кроки щодо забезпечення соціально-економічної безпеки повинні випереджати комплексне опрацювання всіх сторін цієї проблеми. Значна кількість наукових публікацій пов'язана з популярністю й актуальністю предмета дослідження, але бракує наукових оглядів щодо якості державних програм і стратегій соціально-економічної безпеки.

Після вироблення системи поглядів і науково-експертного обґрунтування необхідних заходів щодо забезпечення соціально-економічної безпеки, держава може впроваджувати їх у життя за допомогою таких основних засобів:

— через закони в широкому сенсі цього слова (виступаючи з необхідними законодавчими ініціативами, домагаючись прийняття потрібних законів; приймаючи відповідні урядові рішення; шляхом надання непрямого впливу на промислові та фінансові групи та компанії, зважаючи на критерії економічної ефективності та суспільні інтереси);

— через активне втручання в економіку (що тягне за собою більш складні опрацювання регулюючих функцій держави у сфері оподаткування, витрат державного бюджету, підтримання необхідного рівня державної власності; адміністративне регулювання) [1; 4].

Водночас діяльність держави в напрямку забезпечення соціально-економічної безпеки повинна будуватися на базі певних принципів. Аналіз політики окремих держав, де-факто спрямованої на підтримку власної соціально-економічної безпеки, дозволяє виділити основні принципи цієї роботи, а саме:

1. Держава повинна шукати нові джерела "ідей" у сфері соціально-економічної безпеки і приймати правові документи в цій сфері, адекватні вимогам часу.

2. Рациональне використання ресурсів держави у вигляді зміни спрямованості державних витрат і підвищення державноуправлінського потенціалу, його орієнтування на створення сприятливого "середовища життєдіяльності" людини.

3. Виходячи з результатів порівняльного аналізу державотворчих особливостей України і розвинених країн світу, необхідно виробити доктрину "дозованої автаркії" і помірного державного регулювання економічної діяльності.

4. Необхідно відійти від сировино орієнтованої економіки і перейти на інноваційно-інвестиційний шлях її розвитку.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Таким чином, у результаті проведення дослідження було отримано такі результати.

1. Виокремлено базові принципи забезпечення соціально-економічної безпеки держави: забезпечення суверенітету і територіальної цілісності України, безпеки її кордонів і територіального простору; ріст економіки країни, проведення незалежного та соціально орієнтованого економічного курсу; розвиток науки і забезпечення технологічної та іншої залежності України від зовнішніх джерел.

2. Виділено основні поточні недоліки забезпечення соціально-економічної безпеки держави. Аналіз державного забезпечення соціально-економічної безпеки дозволив також встановити факт небажання або неспроможності державно-владних структур скористатися наявною законодавчою базою стосовно: здійснення комплексу практичних заходів, спрямованих на забезпечення соціально-економічної безпеки країни; подальшого розвитку законодавчого забезпечення сфери соціально-економічної безпеки.

3. Запропоновано заходи забезпечення соціально-економічної безпеки держави: через закони в широкому сенсі цього слова (виступаючи з необхідними законодавчими ініціативами, домагаючись прийняття потрібних законів; приймаючи відповідні урядові рішення; шляхом надання непрямого впливу на промислові та фінансові групи та компанії, зважаючи на критерії економічної ефективності та суспільні інтереси); через активне втручання в економіку (що тягне за собою більш складні опрацювання регулюючих функцій держави у сфері оподаткування, витрат державного бюджету, підтримання необхідного рівня державної власності; адміністративне регулювання).

Література:

1. Воротін В.Є. Державне управління регіональним розвитком України: монографія / В.Є. Воротін, Я.А. Жаліл; за заг. ред. В.Є. Воротіна. — К.: Вид-во НІСД, 2010. — 288 с.

2. Куценко В.І. Соціальна безпека в контексті сталого розвитку / В.І. Куценко, В.П. Удовиченко. — Чернівці: Видавець Лозовий В.М., 2011. — 656 с.

3. Скуратівський В.А. Соціальна політика: навч. посіб. / В.А. Скуратівський, О.М. Палій, Е.М. Лібанова. — К.: Вид-во УАДУ, 2003. — 365 с.

4. Тертичка В. Державна політика: аналіз та здійснення в Україні / В. Тертичка. — К.: Основи, 2002. — 750 с.

References:

1. Vorotin, V. Ye. and Zhalilo, Ya. A. (2010), Derzhavne upravlinnya rehionalnym rozvytkom Ukrayiny [State regulation by regional development of Ukraine], Vyd-vo NISD, Kyiv, Ukraine.

2. Kucenko, V. I. and Udovychenko, V. P. (2011), Socialna bezpeka v konteksti stalogo rozvytku [Social security in the context of sustainable development], Vydavetz Lozovij, Chernigiv, Ukraine.

3. Skurativskyj, V. A. Palij, O. M. and Libanova, E. M. (2003), Social`na polity`ka [Social policy], Vyd-vo UADU, Kyiv, Ukraine.

4. Tertychka, V. (2002), Derzhavna polityka: analiz ta zdijsnennya v Ukrayini [State policy: analysis and realization in Ukraine], Osnovy, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 16.02.2021 р.

М. М. Стадник,
д. філос. н., професор, професор кафедри публічної політики та політичної аналітики,
Національна академія державного управління при Президентові України, м. Київ
ORCID ID: 0000-0003-0211-248X

Н. В. Ігнатенко,
к. пед. н., професор кафедри загальної і соціальної педагогіки і управління освітою,
Університет Григорія Сковороди в Переяславі, м. Переяслав
ORCID ID: 0000-0003-1616-8708

О. В. Бріт,
к. е. н., доцент кафедри публічної політики та політичної аналітики,
Національна академія державного управління при Президентові України, м. Київ
ORCID ID: 0000-0002-6102-3711

Л. О. Майданевич,
к. філос. н., викладач кафедри філософії та суспільних наук,
Вінницький національний медичний університет імені М. І. Пирогова
ORCID ID: 0000-0002-7364-8874

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.4.86

УПРАВЛІНСЬКІ ПРІОРИТЕТИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

М. Stadnyk,
Doctor of Sciences in Philosophy, Professor, Professor of the Department of Public Policy and Political
Analysis, National Academy for Public Administration under the President of Ukraine, Kiev

N. Ihnatenko,
PhD in Pedagogical Sciences, Professor of the Department of General and Social Pedagogy
and Management of Education, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, Pereiaslav

O. Brit,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Public Policy and Political
Analysis, National Academy for Public Administration under the President of Ukraine, Kiev

L. Maidaevych,
PhD in Philosophy, Lecturer, Department of Philosophy and Social Sciences,
Vinnitsia National Medical University named by M. I. Pirogov, Vinnitsa

ADMINISTRATIVE PRIORITIES OF STEADY DEVELOPMENT OF SOCIETY

Статтю присвячено виокремленню управлінських пріоритетів щодо сталого розвитку суспільства. Економічні реформи як об'єктивна необхідність проводяться тоді, коли виявляється низька ефективність економічної системи, виникають економічні кризи, економіка недостатньо задовольняє потреби людей, країна відстає в своєму розвитку від інших країн. На певному проміжку часу їх змушені проводити всі країни світу. Економічні реформи у другій половині ХХ століття відбувалися за двома управлінськими моделями. Перша — єдина модель Чиказької неоконсервативної школи на базі монетаристської теорії Фрідмана, яку впроваджували в життя МВФ і СБ у латиноамериканських і в постсоціалістичних країнах за єдиною програмою "шокової терапії", незважаючи на абсолютно різні стартові умови цих країн як за географічним положенням, природними ресурсами, менталітетом народів, так і за науково-технічним і освітнім рівнем населення цих країн. Друга — це модель реформ Китайської Народної Республіки, що базується на вченні відомого українського вченого-економіста М. Туган-Барановського. У його основі інновації та інвестиції в пріоритетні галузі. Китайські реформи проводили за градуалістською (від англ. gradual — поступовий) концепцією трансформації суспільства, в якій головна роль відводилась стабілізації та розвитку виробництва — у повній відповідності до на-

укового визначення економічних реформ. Реалізація стратегії інноваційного прориву, лежить в основі завдань підвищення економіки і соціальної трансформації. В цих умовах необхідна розробка державної програми, пов'язаної з довгостроковою інноваційною стратегією. Сценарій інноваційного прориву орієнтує на неодноразове підвищення продуктивності праці зайнятих на основі освоєння високоефективних технологій, рішучого повороту вищої школи до підготовки нового покоління новаторів в основі чого мають стати фундаментальні світоглядні цінності, які сформовані не на феодалських або неофеодалських пріоритетах формування соціально-економічних відносин, а на стратегіях сучасного цивілізаційного поступу.

The purpose of this article is to highlight the actualities of a market economy with regard to the sustainable development of society. Economic reforms in the second half of the XX century were based on two models. The first is a model of the Chicago neoconservative school based on Friedman's monetarist theory, which has been implemented by the IMF and the WB in Latin American and post-socialist countries under a single "shock therapy" program. The second is the model of reforms of the People's Republic of China, based on M. Tugan-Baranovsky's innovation theory, on innovations and investments in priority sectors. The reforms under the first model proved to be extremely costly and devastating. In particular, Ukraine lost more than 75% of its economic potential during the reform years, almost twice as much as during the Second World War. From the top ten most developed countries of the world in scientific and technical terms, Ukraine is now rejected far behind the hundredth place. China, however, has experienced an annual GDP growth of 8–12% over the reform period, with parallel growth in the well-being of its population, creating more than 300 million high-skilled jobs, and Ukraine has lost almost 10 million skilled jobs. The implementation of the innovation breakthrough strategy is in the center of the challenges of boosting the economy and social transformation. However, this course requires scientific diagnostics of trends and analysis of critical situations, development of reliable solutions and purposeful activities based on the partnership between the state and business, science, education. In these circumstances, it is necessary to develop a state program related to a long-term innovation strategy. The scenario of innovative breakthrough focuses on the repeated increase of labor productivity on the basis of development of high-efficiency technologies, shifts in the structure of the employed in favor of the processing industries by reducing extremely swollen, parasitizing spheres of circulation and management, decisively turning of higher education into higher levels of training a new generation innovators with creative outlooks.

Ключові слова: управлінські пріоритети сталий розвиток, роль держави в інноваційному розвитку, суспільство, економічний розвиток.

Keywords: sustainable development, the role of the state in innovative development, society, economic development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

З періоду незалежності України ГОСТРО постало питання як має розвиватися українське суспільство? Як свідчить практика, реформи пропоновані МВФ, СБ щодо пріоритетів розвитку не стали ефективними в усіх сферах суспільного життя та економічного й соціального поступу. У цьому процесі постає питання яким шляхом має йти суспільний розвиток, якими керуватися механізмами та пріоритетами? Як свідчить розвиток Китайської Народної Республіки ефективним є не практика "вільного ринку" або ж "лібертаріанства", а регуляторна державна політика побудована на ученні відомого

українського вченого-економіста Туган-Барановського. У його основі, організація кооперативного підприємництва, яке є єдиною формою господарської організації що виникла в результаті свідомої діяльності певних соціальних груп. Впровадження такої форми організації має на меті вдосконалення наявної системи господарювання.

З іншого боку, економічна основа лібертаріанства, представлена Австрійською економічною школою, вчить, що економіка має функціонувати без управлінського впливу держави, оскільки лише у стані повної свободи ринок буде функціонувати максимально ефективно та задовольняти потреби суспільства. В основі завдань підвищення економіки і соціального розвитку в Україні має бути стратегія управління напруження на інноваційний розвиток на довгостроковій основі.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЮТЬСЯ АВТОРИ, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Вивченню проблематики що пов'язана із управлінською стратегією розвитку суспільства є наукові праці таких європейських та вітчизняних дослідників: D. Conroy, G. Chowa, RiskinL, L Sprague, B. Боголюбов, Б. Данилишин, О. Маслюківська, Л. Мельник, О. Ракоїд, К. Комарова, Н. Ковальчук, В. Соловйов тощо. Їх досвід є надзвичайно корисним для України. Водночас нині бракує досліджень пов'язаних із питаннями сталого розвитку суспільства, зокрема ролі регуляторних механізмів та вибору напрямів розвитку ринкової економіки. Попри вагомий внесок науковців, у вітчизняній практиці не вирішеними залишаються проблеми, пов'язані з недостатньою ефективністю управлінських пріоритетів публічної політики щодо впровадження ринкових механізмів.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є виокремлення управлінських пріоритетів сталого розвитку суспільства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Сутнісні управлінські пріоритети соціального процесу спрямовані на забезпечення потреб у праці, потреб у засобах праці, потреб у суспільних відносинах, потреб у суспільній творчості, це те на що мають бути спрямовані соціальні реформи в т. ч. й економічні, які забезпечать сталий розвиток суспільства, під яким розуміють такий розвиток суспільства, який задовольняє потреби сучасності, не ставлячи під загрозу здатність наступних поколінь задовольняти свої власні потреби. У такому розумінні словосполучення "сталий розвиток" є перекладом з англійської мови: sustainable development означає дослівно "розвиток, що підтримується" (sustain — опора, підтримувати, витримувати). Відомо, що у вересні 2015 року в рамках 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН в Нью-Йорку відбувся Саміт ООН зі сталого розвитку, на якому було затверджено нові орієнтири. У результаті, документом Саміту "Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року" було затверджено 17 Цілей Сталого Розвитку та 169 завдань. Не вдаючись у їх аналіз, варто зазначити, що Україна, як і інші країни-члени ООН, приєдналася до визначеного глобального процесу. Окрім того, з метою встановлення стратегічних рамок національного розвитку України на період до 2030 року на засадах принципу "Нікого не залишити осторонь" було започатковано інклюзивний процес адаптації Цілей сталого розвитку, де кожна глобальна ціль розглянута з урахуванням специфіки національного розвитку. Як результат, в Україні було проведено низку національних та регіональних консультацій. У результаті визначено, що національні

ЦСР слугуватимуть "основою для інтеграції зусиль, спрямованих на забезпечення економічного зростання, соціальної справедливості та раціонального природокористування" [5]. У цьому контексті економічні реформи передбачають значні перетворення, зміни в системі ведення господарства, організації виробництва і управління економікою, грошово-фінансовою, соціальною і екологічною сферами, які стосуються співвідношення між різними формами власності, між державним регулюванням і ринковим саморегулюванням, між лібералізацією і протекціонізмом, між відкритістю та закритістю суспільства, між рівністю і свободою, між глобалізацією і самодостатністю економіки, між інтеграцією і національними інтересами. Із переходом від централізованої планової економіки до ринкової ці реформи трансформують суспільство, ведуть до змін соціально-економічного середовища. Економічні реформи, як об'єктивна необхідність, проводяться тоді, коли виявляється низька ефективність економічної системи, виникають економічні кризи, економіка недостатньо задовольняє потреби людей, країна відстає в своєму розвитку від інших країн. На певному проміжку часу їх змушені проводити всі країни світу. Так, економічні реформи у другій половині XX ст. відбувалися за двома моделями. Перша — модель Чиказької неоконсервативної школи на базі монетаристської теорії Фрідмана, яку впроваджували в життя МВФ і СБ у латиноамериканських і в пост-соціалістичних країнах за єдиною програмою "шокової терапії", незважаючи на абсолютно різні стартові умови цих країн як за географічним положенням, природними ресурсами, менталітетом народів, так і за науково-технічним і освітнім рівнем населення цих країн. Друга — це модель реформ Китайської Народної Республіки, що базувалася на інноваційній теорії в основі якої кооперативна форма організації М. Туган-Барановського, на інноваціях та інвестиціях у пріоритетні галузі. Китайські реформи проводили за градуалістською (від англ. gradual — поступовий) концепцією трансформації суспільства, в якій головна роль відводилась стабілізації та розвитку виробництва — у повній відповідності до наукового визначення економічних реформ.

Реформи за першою моделлю виявились надзвичайно затратними і руйнівними. Зокрема, Україна за роки реформ втратила понад 75% свого економічного потенціалу, що майже в два рази більше, ніж за роки другої світової війни. Із першої десятки найбільш розвинутих країн світу, в науково-технічному відношенні, Україна нині відкинута далеко за соте місце. Китай же за період реформ мав щорічний приріст ВВП на рівні 8—12% з паралельним зростанням добробуту свого населення. За цей час Китай створив більш як 300 мільйонів робочих місць високої кваліфікації, а Україна втратила майже 10 мільйонів робочих місць кваліфікованої праці. Китай створив 15 нових наукоємних промислових галузей, Україна — втратила 8. Головним здобутком реформ України стало те, що економіка доведена до "незворотньої точки" щодо можливості державного регулювання. Для того щоб зрозуміти, яким шляхом йти Україні, куди і до чого може призвести незмінність курсу реформ, потрібно враховувати проблеми геоekonomіки та геополітики

в системі сталого розвитку [4]. Нині у світі викристалізувались цивілізації, які перебувають у постійному стані розвитку та інтеграції: європейська, північноамериканська, південно-східної Азії, ісламська, латиноамериканська та африканська. Найбільш розвинена, впливова і разом найбільш агресивна щодо завоювання ринків, — це європейська, або західна цивілізація, характерною рисою якої є подвійна мораль. З погляду на економічний розвиток і багатство в світі сформувалось два полюси: розвинуті країни та периферія світового господарства. Перші експлуатують периферію, насамперед, як сировинний придаток, споживаючи 80% природних ресурсів, що видобуваються на земній кулі, з яких 40% США забирають собі. І в цьому сенсі Україна становить особливий інтерес: займаючи 1% території земної кулі, вона володіє 5,2 % світових запасів природних ресурсів і саме їй належить 40% європейських запасів чорноземів. Як свідчить практика, для поглинання ринків периферії дуже ефективною виявилась політика лібертаріанства та відкритості суспільства, яку Захід нав'язав світові в 60-ті роки ХХ ст. і особливо активно впроваджує на сучасному етапі. Економічна основа лібертаріанства, представлена Австрійською економічною школою. Вона вчить, що економіка має функціонувати без впливу держави, оскільки лише у стані повної свободи ринок буде функціонувати максимально ефективно та задовольняти потреби суспільства [2]. А тому для ринкової економіки принциповим є те, що в соціальному процесі: податки, антимонопольне регулювання, трудове законодавство, соціальні гарантії мають негативне значення, а приватна власність має детермінуюче значення, в результаті відбувається концентрація усіх ресурсів суспільства в руках не багатьох, а в олігархів, є природним й необхідним [1].

Водночас, під час вибору управлінської стратегії сталого розвитку суспільства необхідно виходити з того, що об'єктивним історичним процесом щодо його поступу є періодичне інноваційне оновлення структури складових способу виробництва, зумовлене закономірністю росту і розвитку будь-якої соціально-економічної системи. У разі, якщо суспільство втрачає здатність до самооновлення, то це може призвести до появи тих чи інших кризових явищ, з якими стикаються суспільні системи. Процес оновлення суспільства може бути безперервним. Період оновлення змінює період відносно рівномірного розвитку, аж до вичерпання системою свого потенціалу [3, с. 98]. Потім відбувається перехід до нового процесу оновлення. З теорії систем відомо, що чим складніша система, тим більш нерівномірно розвиваються її складові. Суспільство — це мегаскладна і мегавелика система, в якій всі її складові не можуть одночасно трансформуватися. Тому всі дослідники звертають особливу увагу на технічні, технологічні та економічні пріоритети системи публічного управління, де системна методологія стає визначальною складовою сучасної методології інноваційного розвитку суспільства.

А інноваційний розвиток, в сучасному публічному управлінні, — це не тільки і не стільки зростання ВВП, скільки ефективне використання, відновлення й нарощування сукупного національного ресурсного потен-

ціалу, що забезпечує в стратегічній перспективі конкурентоспроможність країни в економічній, науково-технічній, політичній, військовій та інших сферах. Саме на суміщення в єдиній стратегії росту і розвитку повинні бути спрямовані основні зусилля держави та економіки, на це слід націлювати здійснювані інституційні зміни. Відомо, що саме інноваційний розвиток може подолати кризові явища і депресивні компоненти у всіх соціальних системах за рахунок виникнення нової хвилі інновацій, яка забезпечить тривалий стимул наступному періоду розвитку суспільства в умовах: глобалізації світової економіки; прискорення темпів розвитку науки і виникнення нових технологій; зникнення або радикальної перебудови традиційних галузей господарської діяльності; перетворення сільського господарства в науко- і капіталомістку агропромислову галузь; випереджаючого розвитку сфери послуг (фінансових, страхових, консультаційних, науково-пошукових, споживчих тощо); тенденцій до децентралізації та уніфікації в усіх сферах життєдіяльності; не зворотності змін у навколишньому середовищі та необхідності її захисту; посилення ролі інтелектуальних ресурсів в економіці; виникнення нових системних концепцій організаційного розвитку.

В основі стратегічного розвитку має стати ринкова економіка, де інститут вільного ринку є єдиним і головним інститутом ринкового фундаменталізму та базовим, але не єдиним, інститутом соціально орієнтованих регульованих державою ринкових відносин, тому законодавчо органами державної влади важливо визначити основні закони та положення ринку, що сформувалися у процесі розвитку суспільства. Звернемо увагу на очевидну річ, яку прибічники класичного (дикого) капіталізму (від якого ще на початку 30-х років повільно відійшли США) намагаються утвердити в громадській свідомості думку, що ринок стихійно регулює виробництво відповідно до суспільних потреб через ціни та потік товарів, тобто у вигляді механізму контролю альтернативного плану. Ринкова економіка виникла тоді, коли на товар перетворились гроші, земля і людина як робоча сила, котрі в традиційному мисленні ніяк не могли бути товаром. Останнє викликало глибокий переворот в релігії, бо поняття "робоча сила" відокремило дух людини від тіла і породило міфи про "людину економічну". Як результат, у ринковій економіці відсутній дуалізм "індивід — суспільство", хоча людина завжди залучена до солідарних структур: родини, релігійної, наукової та спортивної громад, партій, трудового колективу, навіть корумпованої, організованої шайки злочинців.

Перетворення людини за ідеологією ринкової економіки, її індивідуалізація, атомізація змінили й ідею держави, головним завданням якої стає охорона приватної власності. Тільки така держава — охоронець, наділена поліцейськими функціями і авторитетом, може ввести в законні рамки головний механізм ринку — вільну конкуренцію, або війну всіх проти всіх. Такий дикий капіталізм (ринковий фундаменталізм), є грабіжницьким, експлуаторським, жорстоким та безсердечним. А тому спрощене на рівні XVIII ст. розуміння ринкової економічної системи, яку нині нав'язує МВФ

постсоціалістичним країнам, призводить до того що лідери цих держав погоджуються будувати в своїх країнах модель вільного ринку, практично нехтуючи досягненнями економічної науки та розвитком самого ринку на протязі XIX та XX ст., їх уявлення про можливість створення ринку простим звільненням цін і виробництва з-під контролю держави, створення приватної власності та лібералізації зовнішньоекономічної діяльності побудовані на глибокому нерозумінні функціонування сучасного ринкового капіталізму в розвинутих країнах. Як результат, розвинуті країни відмовились від діяльності виключно заради наживи і почали розвивати економіку як діяльність заради задоволення потреб людини, свого суспільства і своєї держави. Водночас периферії світового господарства вони стали нав'язувати те, від чого самі відійшли: "вільний ринок", підкріпивши його сильною ідеологічною основою та створивши для цього спеціальні міжнародні фінансові організації — МВФ, СБ, ЄБРР тощо. Умови вільного ринку передбачають велику кількість дрібних виробників. Водночас нині характерними для США є те, що складні вироби за високими технологіями виготовляються лише на великих фірмах-монополістах. Як прикладом, тут можуть бути авіаційні фірми "Дуглас" та "Боїнг". Або ж фірма "Вестінгауз", де чисельність працюючих близько 400 тисяч чоловік. Водночас незначні підприємства та фірми в розвинутих країнах — це фірми сфери обслуговування як безпосередньо населення, так і великих фірм.

Відомо, що ніяке мале підприємство не виготовляє складну, наукоємну продукцію із багатьма технологічними операціями. Одночасно у постсоціалістичних країнах йде повним ходом запропонована з боку міжнародних фінансових структур реструктуризація невеликих (порівняно із США) підприємств, які дробляться на рівні цехів, що часто порушує технологічні цикли і робить неможливим розвиток високих технологій. Подібне є "вдалим", з боку зовнішнього впливу, способом знищення конкурентів, що характерно і для сільського господарства. Так, для прикладу, коли у США і Європі сільськогосподарські виробництва укрупнюються та дотуються, то наші сільськогосподарські підприємства без будь-яких дотацій подрібнюються.

У такому процесі щоб глибше зрозуміти роль і місце управлінських пріоритетів з боку органів державної влади на економіку, особливо в перехідний період, період виходу з кризи, оцінки ефективності ринкового саморегулювання, ролі праці, приватної власності та національних інтересів, необхідно виокремити закони ринкової системи. Головна ідеологія ринку — це стратегія розширення (поглинання, завоювання) ринку; за обмежених ресурсів збагачення якоїсь країни або її фірми відбувається тільки за рахунок збідніння інших. Існує закономірність — наскільки уряд країни з периферії світового господарства зменшує керованість своїми фірмами, настільки збільшують керованість цими фірмами країни елітаризму. З іншого боку, закон розвитку ринку свідчить, що механізм саморегуляції вільного ринку ефективно працює лише за наявності раціональної структури економіки. У межах держави її можна сформувати лише шляхом втручання держави в еконо-

міку, тобто через державне регулювання і виокремлення пріоритетів публічного управління. Важливим є те, що закон деградації ринку відбувається лише тоді коли "запустити" в нераціональну структуру економіки механізм саморегуляції вільного ринку, як результат, він знищить і структуру, і економіку, що є характерним для сучасного періоду розвитку України. Важливим управлінським пріоритетом є розвиток і збереження національних інтересів. Забезпечення національних інтересів можливе шляхом збереження державою за будь-яких обставин всіх важелів публічного управління. Вони мають бути направлені на розвиток економіки, науки, культури, освіти.

Розбіжність або єдність, на певних історичних етапах національних інтересів різних держав, не повинні викликати ілюзій щодо існування ненависті або, навпаки, конфліктності в суспільстві. Помилковим є розуміння щодо безкорисливої турботи (волонтерства та гуманізму з боку олігархів), що є характерним для сучасного як управлінського, так і соціального світосприйняття. Подібна "турбота" може викликати бажання доручити піклування про себе сильнішому, багатшому і досвідченішому сусідові. А тому із системної кризи українського суспільства можна вийти тільки через управлінські пріоритети держави в економіку. Досвід багатьох країн підтвердив слушність законів розвитку і деградації ринку. Так, після розвалу СРСР Україні у спадщину дісталась вкрай нераціональна структура економіки, і в цю структуру був запущений механізм ринкової саморегуляції по іншому механізмі стихійного ринку. Як результат, — Україна, в частині економічного розвитку знаходиться на грані національної катастрофи. Не врахування закономірностей суспільного розвитку, де ринкова економіка має регулюватися державою, лягли великим тягарем на бюджет України.

З іншого боку, важливо враховувати, що у відносинах між розвинутими країнами справедливої конкуренції немає, вона є недосконалою, монополістичною та політичною, яку нав'язують світові великі концерни, фінансово-промислові групи США та об'єднання держав на зразок "великої сімки" тощо. Спираючись у своєму розвитку на досягнення науки в цілому і економічної зокрема, західна цивілізація через програму "шокової терапії" диктує курс реформ без глибокого наукового аналізу. Відомо, що в економічній науці ті висновки, рекомендації і програми, які переслідують економічне зростання та задоволення потреб людини мають стати основою стратегічного розвитку суспільства. А на рівні макроекономіки, всього господарського комплексу науковими є ті висновки, результати і рекомендації, які не суперечать національним інтересам держави, тобто інтересам розвитку нації і побудовані на основі наукових, об'єктивних істин.

Враховуючи вплив на економічні рішення політичних рішень керівників і лідерів багатьох держав, а також їх суб'єктивного бачення, в економіці поряд з науковими виробляються ще й ідеологічні та конформістські рекомендації та висновки, що служать не науковій, об'єктивній істині, а владній еліті — виправданню рішень, дій та суб'єктивного розуміння тих чи інших процесів. Говорячи про інтереси України на

світовому рівні, все частіше потрібно виходити з того, що за багатьма параметрами економічного розвитку та рівня життя наша держава знаходиться вже на периферії світового господарства, хоча не все втрачено, щоб вибороти своє чільне місце в колі розвинутих держав.

З метою реалізації стратегічних пріоритетів розвитку суспільства необхідним є те, що кожна незалежна країна повинна мати свою економічну модель. Нині міжнародні фінансові організації всім країнам, з якими вони співпрацюють нав'язують однакову економічну ринкову модель минулого — XVIII—XIX ст. Спроби МВФ та СБ нав'язати сьогодні периферії світового господарства, в тому числі й Україні, економічну модель XVIII ст. є антинауковими і свідчать про обмеженість економічного мислення наукових експертів, консультантів та радників міжнародних фінансових організацій і однобокість мислення, некомпетентність та конформізм урядів і президентів відповідних країн, які з ними співпрацюють. Отже, однобічні рекомендації МВФ та СБ стосовно беззастережної лібералізації, тотальної приватизації, відлучення держави від втручання в економіку тощо є антинауковими. Стало вже майже модним стверджувати, що якість і асортимент виробів у країнах, де раніше існувала централізована економіка, настільки убогі, що їх потрібно спочатку знищити, а вже потім займатися створенням нових, кращих виробництв. Помилка полягає у впевненості, що руйнування автоматично сприяє виникненню нового класу підприємств; це не сприяє, а може навіть стати на заваді цьому внаслідок загального економічного хаосу, а такий економічний клімат може заохочувати різні форми чорного ринку, нечесної торгівлі і бажання "стригти купони", тобто спекуляцію, а не підприємництво як таке.

Одним із можливих управлінських пріоритетів росту суспільних витрат для створення виробничої і гуманітарної інфраструктури мала б бути не така обмежена кредитна політика а більш прийнятна грошова та податкова політика. Ця пропозиція різко суперечить рецептам більш жорстких кредитних заходів і політики державного фінансування, які неодмінно присутні в стабілізаційних програмах МВФ. У результаті макроекономічна стабілізація стає перешкодою, а не передумовою для економічного росту.

Антинаукові рекомендації МВФ та СБ знайшли підтримку із-за того, що: перше, напіврабська психологія, як велика спадщина колишньої імперії, була підґрунтям для того, щоб жити чужим розумом та за чужими порадами закордонних консультантів; друге, міжнародним фінансовим організаціям шляхом підкупу та похвал за "успіхи" в проведенні реформ досить швидко вдалося створити "п'яту колону" серед непатріотично налаштованої владної еліти. Стипендії МВФ та нагороди видатним реформаторам, навчання за їх відповідними програмами зробили свою справу; третє, засоби масової інформації відстоюють інтереси тих, хто їх утримує, а не національні інтереси України; четверте, нашим науковцям було створено імідж того, що ніби вони недостатньо розуміють в ринкових відносинах, а тому їх вчитимуть "доброзичливі" західні радники, експерти та консультанти, подекуди безоплатно, у формі допомоги. Як вже тепер зрозуміло, Захід просто так не допомагає, в

кінцевому рахунку подібна допомога дорого коштуватиме нашому суспільству. А виконання умов міжнародних фінансових організацій стало головною причиною відлякування приватних інвесторів від України, оскільки виконання умов для отримання кредитів МВФ та СБ веде до фінансового закабалення і створює загрозу втрати державності. З іншого боку, виконання умов МВФ та СБ щодо запровадження економічної моделі XVIII ст. — дикого капіталізму — є невичерпним джерелом, ідеологічним корінням організованої економічної злочинності та корупції. А це не може не відлякувати; виконання рекомендацій МВФ та СБ стосовно скорочення соціальних витрат та невтручання держави в економіку призводить до одного із найгірших у світі стандартів життя в Україні, отже, до соціальної напруги. Це теж не приваблює приватних інвесторів; держава, яка знехтувала своїми зобов'язаннями перед своїми громадянами, свідомо знищивши їх заощадження за чужими порадами і не захистивши перед аферою століття, невідомо як поведе себе по відношенню до іноземних приватних інвесторів, якщо ці самі кримінальні олігархи залишаться при владі.

Виходом із подібної політики має стати змішана економіка (як в промисловому розвитку так і сільськогосподарському виробництві) — це західна модель соціально-економічного розвитку, яка передбачає поєднання приватної, колективної (акціонерної) та державної форм власності, плану та ринку, проведення інституційно-соціальних реформ. Їх метою має стати побудова більш прогресивного устрою порівняно з ринковим фундаменталізмом. Отже, змішана економіка — це багатофакторна на відміну від однофакторної моделі ринкового фундаменталізму. Невідповідність вільного ринку вимогам часу була спричинена тим, що в системі виробничих сил з'явився новий елемент — наука, який не вписувався в модель вільного ринку. Розвиток науки, інформації ввів у життя новий закон: закон інноваційного розвитку М. Туган-Барановського, який за своєю суттю є протилежним суто ринковому закону. У XX ст. економічна діяльність на земній кулі настільки ускладнилась і набула настільки глобального характеру, що сама сутність вільного ринку — ринкове саморегулювання (що відображає лише біологічну сутність людини) — стала причиною лише всеохоплюючого хаосу і повністю суперечила провідному принципу функціонування складних систем (на основі розумової діяльності людини), тобто розробці стратегії та єдиної економічної політики розвитку соціально-економічних систем як у межах національних економік, так і геоекономіки, реалізації економічного програмування та прогнозування. Ці та ще інші причини свідчать, що вільний ринок у XX ст. став неспроможним самостійно забезпечити стабільне економічне зростання. На допомогу ринковому саморегулюванню прийшло державне регулювання у самих різноманітних формах у тому числі публічного управління.

Стратегія успішного розвитку національних економічних систем держав-лідерів останніми роками тісно пов'язана з пріоритетами публічного управління направленою на акціонерній формі організації виробництва, розвитком високотехнологічного виробництва і ство-

ренням масових інноваційних продуктів. Розвиток інноваційного потенціалу — це не тільки шлях динамічного розвитку та успіху, а і засіб забезпечення безпеки та суверенітету держави, її конкурентоспроможності у сучасному світі. Усе це є основою до отримання додаткової вартості високотоварного виробництва.

В основі управлінських пріоритетів у цьому процесі мають бути покладені завдання щодо підвищення економіки і соціальної трансформації. Проте цей курс потребує наукової діагностики тенденцій і аналізу критичних ситуацій, вироблення надійних шляхів вирішення і цілеспрямованої діяльності на засадах партнерства держави і бізнесу, науки, освіти. В цих умовах необхідна розробка державної програми, пов'язаної з довгостроковою інноваційною стратегією, де управлінські пріоритети зорієнтовані на неодноразове підвищення продуктивності праці на основі освоєння високоефективних технологій, зсувів у структурі зайнятих на користь високоефективних виробництв за рахунок скорочення малоефективних, і недостатньо досконалих сфер управління, рішучого повороту вищої школи до підготовки нового покоління інноваторів в основі чого мають стати фундаментальні світоглядні цінності, які сформовані не на феодальних або неофеодальних пріоритетах формування соціально-економічних відносин, а на стратегіях сучасного цивілізаційного поступу, в основі якого має стати багатогранний та багатоаспектний сучасний розвиток світоглядно сформованої особи на основі фундаментальних наук, зокрема: філософії, політекономії тощо.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ В ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Управлінські пріоритети щодо сталого розвитку суспільства мають бути орієнтовані на запровадженні регульованої, з боку держави, ринкової економіки. Пріоритетним щодо стратегій реформ мають стати економічні реформи, які передбачають управлінські зміни у системі ведення господарства. Зокрема, організації виробництва й управління економікою, грошово-фінансовою, соціальною і екологічною сферами, які стосуються співвідношення між різними формами власності, а також державним регулюванням і саморегулюванням. Детермінуючою в стратегії сталого розвитку суспільства має стати змішана економіка, яка передбачає поєднання приватної, колективної (акціонерної) та державної форм власності, плану та ринку, проведення інституційно-соціальних реформ з метою побудови більш прогресивного устрою порівняно із ринковим фундаменталізмом.

Для формування управлінської стратегії сталого розвитку суспільства, необхідно: розробити регуляторну політику держави щодо формування управлінських пріоритетів розвитку в контексті наукоємних галузей виробництва, які мають носити багатовекторний характер від різних галузей промисловості, сільського господарства до інфраструктурних проектів; переважаючим має стати великотоварне виробництво побудоване на акціонерні основі, що забезпечить гармонізацію інтересів суб'єктів виробничого процесу; в аграрній сфері

переважаючим має стати не приватизація землі, а створення акціонерних великотоварних багатогалузевих господарств на селі. Процес акціонування забезпечить створення кооперативних утворень, які мають зреалізувати демократичні управлінські цінності й соціальні пріоритети розвитку суспільства. У цьому процесі переважаючою має стати розвиток духовної сфери, зокрема освіти, яка формуватиме фундаментальні цінності на основі глибоких світоглядних пріоритетів особи.

Отже, управлінські пріоритети — це надзвичайно важлива та невід'ємна складова сталого розвитку українського суспільства.

Література:

1. Ллевелін Х. Роквелл Чому австрійська економічна школа має значення? Австрійська економічна школа українською: веб-сайт. URL: <http://mises.org.ua/articles/38-lew-rockwell/8-why-austrian-economics-matters.html>
2. Либертарианство: плюсы и минусы. Автономное действие: веб-сайт. URL: <https://avtonom.org/news/libertarianstvo-plyusy-i-minusy>
3. Новиков Б.В. Возрождение: монография. К.: ПрАО "Мироновская типография", 2013. 381 с.
4. Svistunov O., Panchenko A., Stadnyk M., Li M. Strategic management of intellectual capital of the enterprise in the framework of informatization of the economy. Academy of Strategic Management Journal. 2020. vol. 19. issue 1. URL: <https://www.abacademies.org/articles/Strategic-management-of-intellectual-capital-of-the-enterprise-in-the-framework-of-informatization-of-the-economy-1939-6104-19-1-488.pdf>
5. Цілі сталого розвитку в Україні. United Nations Ukraine: веб-сайт. URL: <http://sdg.org.ua/ua/sdgs-and-governments>

References:

1. Rockwell, L. H. (2010), "Why does the Austrian School of Economics matter?", available at: <http://mises.org.ua/articles/38-lew-rockwell/8-why-austrian-economics-matters.html> (Accessed 10 Feb 2021).
2. Avtonomnoe dejstvie (2019), "Libertarianism: the pros and cons", available at: <https://avtonom.org/news/libertarianstvo-plyusy-i-minusy> (Accessed 10 Feb 2021).
3. Novykov, B. V. (2013), Vozrozhdenie: monografiya [Rebirth: Monograph], PrAO "Mironovskaja tipografija", Kyiv, Ukraine.
4. Svistunov, O. Panchenko, A. Stadnyk, M. and Li, M. (2020), "Strategic management of intellectual capital of the enterprise in the framework of informatization of the economy", Academy of Strategic Management Journal, vol. 19, issue 1, available at: <https://www.abacademies.org/articles/Strategic-management-of-intellectual-capital-of-the-enterprise-in-the-framework-of-informatization-of-the-economy-1939-6104-19-1-488.pdf> (Accessed 12 Feb 2021).
5. United Nations Ukraine (2018), "Sustainable Development Goals in Ukraine", available at: <http://sdg.org.ua/ua/sdgs-and-governments> (Accessed 12 Feb 2021).

Стаття надійшла до редакції 16.02.2021 р.

УДК 353.103

О. І. Васильєва,
 д. держ. упр., професор, професор кафедри публічного управління та публічної служби,
 Національна академія державного управління при Президентові України
 ORCID ID: 0000-0003-1812-4557
 А. О. Рибка,
 аспірант кафедри публічного управління та публічної служби, Національна академія
 державного управління при Президентові України
 ORCID ID: 0000-0001-8599-8268

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.4.93

АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ПРОБЛЕМ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В УКРАЇНІ

O. Vasylieva,
 Doctor of Sciences in Public Administration, Professor, Professor of the Department of Public Administration
 and Public Service, National Academy for Public Administration under the President of Ukraine, Ukraine
 A. Rybka,
 Postgraduate student of the Department of Public Administration and Public Service,
 National Academy for Public Administration under the President of Ukraine

ANALYSIS OF MODERN PROBLEMS OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF HUMAN CAPITAL IN UKRAINE

У статті досліджується сучасний стан розвитку людського капіталу в Україні. Розкрита роль людського капіталу у світовій економічній практиці як найціннішого виробничий ресурсу, що постійно оновлюється, вдосконалюється, адже саме він є запорукою та основною силою інноваційного та соціально-економічного прогресу. Тому саме людський капітал є домінантою можливого стабільного зростання економіки України. Доведено, що від якості людського капіталу залежать не лише темпи поширення нових знань у суспільстві, а й темпи розробок і впровадження нової техніки та технологій, виробництво кінцевих продуктів споживання тощо.

Проаналізовано проблеми інвестування у людський капітал, доведена необхідність поліпшення інституційної бази повернення та розвитку національного людського капіталу, на цій основі розроблено пропозиції та рекомендації щодо напрямів стимулювання розвитку людського капіталу. Доведено, що основним негативним фактором, що впливає на розвиток людського капіталу в Україні є недосконалість національної інституційної бази.

У статті, також проаналізовано проблеми формування та використання національного людського капіталу та визначено найбільш дієві напрями, інструменти та методи соціальної політики, для забезпечення ефективного функціонування та розвитку людського капіталу в Україні. Запропоновано заходи для створення нових можливостей для формування, залучення, збереження та розвитку людського капіталу в Україні.

The article analyzes the current state of human capital development in Ukraine. Today, in world's economic practice the human capital is considered as the most valuable, continuously updated, improved resource, which appears the key to and the main strength of innovation and socio-economic progress.

In recent years, Ukraine has been carrying out intensive and unprecedented reforms, but in order to accelerate National institutional reforms, transformation of the state, technological upgrading of productions, as well as transformations of the economy, the country needs a high level and quality of accumulated human capital, therefore, the human capital is the dominant for the stable growth of Ukraine's economy. The quality of human capital depends not only on the pace of dissemination of new knowledge in society, but also on the pace of development and introduction of new technologies.

Taking into account that in the system of world rankings according to indicators of competitiveness, innovation and human capital, Ukraine lags behind the developed countries according to many parameters; for the transition of the domestic economy to the innovative model of development, the problems of improving the mechanism of investing in human's capital, improving the institutional base for the development of human capital, the definition of its state and dynamics in the coming years and on this basis further suggestions and recommendations development towards the evolution of innovative human.

In domestic economic literature the theory of human capital became more important only in last two decades. However, the world experience of formation and development of human capital remains insufficiently researched.

The urgency of the problem of formation and accumulation of national human capital at the present stage, requires further study.

The purposes of this article are: to study the problems of human capital formation in Ukraine, to identify the most effective directions, tools and methods of social policy that ensure the effective functioning and development of human capital as a productive factor of national development, to analyze the national experience of human capital development

Negative signs of human capital development in Ukraine are the imperfection of national legislation on human capital development strategy, reduction of the number of educational and medical institutions and reduction of the quality of their services, as well as the inability of trade unions to raise the price of individual human capital. Therefore, there is a need to form a new institutional framework that should create favorable conditions for the development of domestic human capital.

To create new opportunities for the formation, attraction, preservation and development of human capital in Ukraine, at the state level it is necessary to develop effective measures for the development of national human capital, namely: programs to support young professionals, small business development, to reduce labor migration abroad, develop mechanisms to empower people, promote the development of innovative industries and improve the skills of employees on an ongoing basis, increase funding for health and education systems, in order to return human resources from abroad it should be created favorable conditions for return, implement a number of programs to repatriation and return of Ukrainian labor migrants, etc.

Prospects for the further research are to identify ways and strategies for the formation of a highly skilled workforce, reducing the outflow of specialists, i.e. the creation of quality human capital in the post-crisis period. The key task facing Ukraine is the transition from mainly export-raw to investment-innovative type of economic development, increasing competitive Ukrainian human capital based on the realization of national advantages in science, education and high technologies.

Ключові слова: національний людський капітал, формування національного людського капіталу, економічне зростання, інновації, ефективність, прогрес.

Key words: national human capital, formation of national human capital, economic growth, innovation, efficiency, progress.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

У вітчизняній науковій літературі теорії людського капіталу почали надавати важливішого значення тільки упродовж останніх двох десятиріч, але така економічна категорія, як "людський капітал" вже давно перетворилась з теоретичних розробок на практичну основу зростання та розвитку сучасної економіки в умовах глобалізації. Актуальність проблеми формування і накопичення національного людського капіталу в країні на сучасному етапі, вимагає подальшого його дослідження.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. З огляду на те, що в системі світових рейтингів за показниками конкурентоспроможності, інновацій і людського капіталу Україна відстає від розвинених країн світу за багатьма соціально-економічними параметрами, з метою поліпшення ситуації в цій сфері, необхідно визначити основні проблеми створення якісного людського капіталу в посткризовий період та дослідити сучасний стан формування людського капіталу в країні.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Серед економістів, які займалися дослідженням окремих питань формування і розвитку людського капіталу України, слід назвати В. Антонюк, В. Близнюк, О. Бородіну, В. Гейця, Н. Голікову, О. Головінова, О. Грішнову, М. Долішнього, І. Журавльову, С. Злупка, С. Клименко, В. Куценко, Е. Лібанову, Г. Назарову, К. Павлюка, Ж. Поплавську, О. Стефанишина, С. Трубича, А. Чухна та інших вітчизняних учених-економістів. Проте стан сучасних проблем формування та розвитку люд-

ського капіталу в Україні потребує подальшого аналізу.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є:

- дослідити проблеми формування та використання людського капіталу в Україні;
- визначити найбільш дієві напрями, інструменти та методи соціальної політики, що забезпечують ефективне функціонування та розвиток людського капіталу як продуктивного чинника національного розвитку;
- дослідити вплив інвестицій на людський капітал;
- провести аналіз національного досвіду розвитку людського капіталу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Проблеми ефективного використання людського капіталу у вітчизняній науці досліджені ще недостатньо. Учені, зазвичай, приділяють найбільшу увагу такому питанню, як інвестиції в освіту і віддачу від них, залишаючи поза увагою механізм ціноутворення на індивідуальний людський капітал, який впливає на підвищення добробуту населення, залежність формування людського капіталу інноваційного типу від збільшення державного фінансування науки і використання його як основного активу економічного зростання.

У структурі людського капіталу необхідно виокремити знання та здібності людини, стан її здоров'я, досвід, навички працівника, а також мотивацію праці. Одночасно важливо розглянути роль людського капіталу у розвитку суспільства і економіки через аналіз таких функцій, як відновлення, накопичення та стимулювання розвитку національного людського капіталу.

Згідно з опублікованим Рейтингом Країн Світу 2019 (Індексом глобальної конкурентоспроможності), що розраховується фахівцями Всесвітнього економічного форуму, Індекс глобальної конкурентоспроможності формується з 12 контрольних показників, до складу яких входять більш ніж 100 змінних, а саме: інституції, інфраструктура, макроекономічне середовище, охорона здоров'я та початкова освіта, вища освіта і професійна підготовка, ефективність ринку товарів, ефективність ринку праці, розвиток фінансового ринку, технологічна готовність; розмір ринку, відповідність бізнесу сучасним вимогам та інновації. Україна погіршила свої позиції у 4 з 12 основних показників: інфраструктура, вища освіта і професійна підготовка, ефективність ринку праці та інновації, що є негативною тенденцією. Найбільше позицій в рейтингу Україна втратила за оцінкою ефективності ринку праці за такими показниками: — визначення заробітної плати — 126 позиція в рейтингу (мінус 45 пунктів у порівнянні з попереднім роком); 89 — здатність країни утримувати таланти — 129 позиція в рейтингу серед країн світу (мінус 13 пунктів у порівнянні з попереднім роком) [1].

Низькі позиції України у рейтингу, пов'язані з формуванням людського капіталу, спричинені саме недостатньою технологічною готовністю, що складає 3,45 пунктів порівняно з 4,6—6,42 пунктами в ЄС. У той же час за індексами ефективності ринку праці та вищої освіти і професійної підготовки Україна наближається до рівня країн ЄС. Згідно зі стадіями економічного розвитку національних економік, що використовуються для порівняння конкурентоспроможності країн у Звіті з глобальної конкурентоспроможності 2018 [2].

Всесвітнім економічним форумом визначено, що Україна відноситься до країн, розвиток яких зумовлюється ефективністю (efficiency driven), де зростання економіки залежить від інвестицій, а конкурентоздатність досягається через використання світових технологій у власному внутрішньому виробництві. Сьогодні для підвищення інвестиційної привабливості та залучення новітніх технологій, з метою подальшого переходу до групи країн, розвиток яких керується інноваціями (innovation driven) необхідні зусилля держави у розвитку власної інфраструктури. Також Всесвітнім економічним форумом розраховується Індекс людського капіталу, що характеризує країни за рівнем його формування та використання. За цим показником Україна наближається до рівня країн ЄС, таке явище у Звіті з людського капіталу пояснюється високим рівнем освіти населення та успадкованим потенціалом наукової діяльності та суперечить найнижчим показникам ВВП на душу населення в регіоні. У системі міжнародних координат за рівнем людського капіталу в 2017 р. Україна перебувала на 24-му місці серед 130 країн світу. Її рейтинги за частковими індексами варіюють від 45-ї позиції у світі за доступністю та якістю освіти до 96-ї за показниками сприятливого середовища. Разом з тим, станом на 2017 р. показники ефективності використання людського капіталу в країні були найнижчими та становили 0,59, запропонований показник розраховано, як співвідношення ВВП на душу населення до заробітної плати, і демонструє скільки одиниць ВВП приносить кожна одиниця витрат на оплату праці носіїв людського капіталу [3].

Зрозуміло, що побудова інноваційної моделі ринкової економіки в Україні, великою мірою залежить від

людського капіталу, який водночас виступає важливою складовою національного багатства. В умовах загострення конкуренції країн світу, коли відбувається переосмислення ролі людини як ключового чинника підвищення конкурентних переваг національної економіки, творчі здібності людини, на відміну від інших видів ресурсів, виступають ядром інноваційного потенціалу особистості й мають невичерпний характер. Головними відмінностями творчої людини є: нестандартний підхід до вирішення проблем, креативність і масштабність мислення, цілеспрямованість, швидке реагування на реалізацію нових ідей тощо. Проте останніми роками в Україні відстежується певна негативна тенденція зменшення частини людського капіталу у загальній структурі національного багатства.

Але, навіть попри те, що розвиток людського капіталу визначено одним з пріоритетів Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року та помітне збільшення видатків державного бюджету України на соціальний захист та соціальне забезпечення, з 218 млрд грн у 2019 році до 322 млрд грн у 2020 році, аналіз державних видатків у соціальну сферу все ж таки свідчить про недостатній обсяг інвестування в людський капітал України [4]. Відтак результативність інвестицій у людський капітал визначається тим, наскільки використовуються здобуті індивідом знання в економічній діяльності. Величини обчислених коефіцієнтів кореляції між кількістю випускників освітніх закладів і продуктивністю праці в Україні свідчить про їх тісний зв'язок [5].

Сьогодні Уряд України пропонує впровадити базовий соціальний стандарт нижче розміру, ніж було пораховано згідно з чинною на сьогодні методикою його показників, це також не враховує знецінення грошових доходів та заощаджень громадян внаслідок високої цінової інфляції, девальвації національної валюти і зумовить зниження купівельної спроможності населення (й відповідно формування ВВП), погіршення рівня його життя та соціальної захищеності, створить передумови подальшого зубожіння, особливо найбільш уразливих верств населення, зокрема, тих, для кого пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги є основним, зазвичай єдиним, джерелом існування [6].

Згідно з статті 48 Конституції України, кожен громадянин України має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло. Це положення Основного Закону впливає із припису статті 25 Загальної декларації прав людини щодо забезпечення високої якості життя на засадах соціальної справедливості, досягнення гідного життєвого рівня [7].

Таким чином, виявляється, що ресурс вітчизняного людського капіталу неефективно використовується в економіці України, з таких причин: виробництво експлуатує людський капітал, ще створений за часів радянської системи, спостерігається відсутність соціальної відповідальності бізнесу, неузгодженість між підготовкою навчальними закладами фахівців певних спеціальностей і нагальною потребою національної економіки та занадто низькі ціни на людський капітал. Сьогодні людський капітал — головна цінність громадського суспільства, а також базовий фактор економічного зростання держави. Інноваційна модель економічного розвитку, основними рушійними силами якого все більше стають нові знання та технології, творчий та інтелектуальний потенціал людини і суспільства, робить людський капітал стратегічним

ресурсом конкурентної боротьби. Проблема формування та збереження людського капіталу має велике значення як для самої людини, так і для будь-яких підприємств та держави загалом [8]. Коли йдеться про капітал, то маються на увазі певні активи — обладнання, споруди, комунікації, які володіють двома властивостями: вони є результатом інвестування та генерують дохід протягом певного проміжку часу. Так, і людський капітал створюється шляхом інвестицій в охорону здоров'я та початкову освіту та згодом окупається у вигляді висококваліфікованої праці та її достойної оплати.

Цілеспрямовані інвестиції є головним інструментом формування та розвитку людського капіталу. Їх можна розділити на прямі, бо інвестування в професійну освіту, наукові розробки, підготовку кадрів, здоров'я, допомогу при народженні та вихованні дітей, інші державні соціальні програми та непрямі — витрати на поліпшення відносин у колективі, створення робочої атмосфери, поліпшення культури праці, виховання тощо. Накопичення людського капіталу приносить суспільству чималі економічні вигоди, сприяє досягненню більшого порозуміння у суспільстві, поширенню інновацій, підвищенню культури, інтелекту індивідів та ін. Людський капітал відчуває велику потребу глибоко аналізувати довгострокові інвестиції у людину, у людський капітал, оскільки це має велике практичне значення. Досвід переконливо доводить, що інвестиції в науку та освіту за своїми наслідками є продуктивними капіталовкладеннями, оскільки дають певний економічний ефект [9, с. 878].

Міграція є значимим фактором, що впливає на формування та розвиток людського капіталу. Україна має величезний людський потенціал, але в країні вже тривалий час спостерігається стабільний відтік висококваліфікованих фахівців, як правило, з їх інноваційними напрацюваннями (англ. brain drain — "відтік мізків"). Сьогодні "відтік" молодих і висококваліфікованих фахівців стає потенційним викликом для України. На превеликий жаль, статистика Державної служби статистики України не відображає фактичний масштаб "відтоку мізків" за кордон. Останніми роками переїзд випускників українських шкіл на навчання закордон, найчастіше до країн ЄС, особливо Польщі, набуває великого поширення. Офіційної статистики немає, але за приблизними підрахунками число українських студентів у ЄС складає від 60 до 70 тисяч і тільки у Польщі — понад 30 тисяч. Українці становлять більше половини всіх закордонних студентів цієї країни. За результатами проведених опитувань лише один з десяти з них планує повернутись в Україну, третина планує залишитись у Польщі, ще третина з них бажає переїхати в іншу країну ЄС. Але у Польщі напроми студентської міграції зовсім інші — це США, Велика Британія, Німеччина та Австралія. Таким чином, процес освітньої міграції полягає у тому, що чим більш економічно розвиненою є країна, то меншою є її освітня еміграція.

Деякі розвинені країни стимулюють (безкоштовне навчання, стипендії, першочергове отримання навчальних віз тощо) українських студентів на навчання у своїх університетах. Серед прикладів ті ж Польща, Ізраїль, Словаччина, Чехія, Німеччина. Українські студенти мають гарний рівень підготовки, схожий менталітет, перспективу по закінченню навчання залишитись та працювати на економіку країни. Таким чином, освітня міграція

українців, негативно впливає на економіку та соціальну сферу в Україні, хоча може мати і свої позитиви (у разі повернення студентів в Україну після навчання), що зумовлює актуальність розробки дієвих заходів щодо майбутнього управління таким явищем.

Схожа ситуація виникла у багатьох східноєвропейських та північноєвропейських країн після їх приєднання до Євросоюзу, наприклад у Польщі, Болгарії, Румунії, Литві, Латвії, досвід боротьби з якою корисний для України. В країнах Східної Європи запущено урядові кампанії з метою переконання молоді повернутися з країн західної Європи. У Польщі, наприклад, для повернення співвітчизників започаткували державну програму *Powroty* ("Повертайтеся"), в рамках цієї програми надається логістична допомога у знаходженні житла, роботи, отримання медичного обслуговування; у Румунії створено об'єднання підприємств та університетів, що пропонує людям, які повернулися, безкоштовне навчання і привілеї під час працевлаштування; у Латвії — надаються робочі місця у державному секторі. Індія, країна з найбільшою в світі діаспорою, була однією з перших держав, в якій відбувся зворотний процес — "приплив мізків" додому. З метою заохочення людей повертатися, уряд підтримує центри досліджень і розвитку, особливо у сферах технологій, охорони здоров'я та фармацевтики [10].

Таким чином, "відтік мізків" реально та необхідно переробити у процес із зворотною дією, коли кваліфіковані фахівці залишають країну та імміграцію у розвинені країни, а потім повертаються до неї з новими ідеями та удосконаленими навичками. Загалом, чим кращі можливості в державі, де спостерігається відтік висококваліфікованих кадрів, тим вища ймовірність повернення висококласних фахівців на батьківщину.

Трансформаційні процеси в Україні помітно позначилися на основних елементах формування та розвитку людського капіталу. Вони, з одного боку, як стимулювали його розвиток через зростання освітнього рівня населення, так і впливали на зниження природного приросту населення, сприяли підвищенню трудової міграції, тим самим визначили тенденцію до зниження обсягу людського капіталу в країні. Це виявилось у тому, що:

- 1) функції працюючого капіталу перетворилися у функції робочої сили;
- 2) економічна криза набрала форми дисфункції (втрату людським капіталом зростання доданої вартості та доходу на різних рівнях: особистому, корпоративному, регіональному та національному);
- 3) зростала як асоціальна частка людського капіталу, так і кількість тих, хто реалізував свій ресурс за кордоном чи в тіньовій, корумпованій економіці;
- 4) держава не створила умов попиту на кваліфіковану працю (через відсутність кореляційного зв'язку між заробітною платою та рівнем професійної підготовки);
- 5) процеси державного інвестування у формування цього активу (витрати на освіту, науку, охорону здоров'я) носили деструктивний характер, що призвело до низького рівнів тривалості та якості життя населення.

Порівнюючи основні показники з відповідними даними по Україні, встановлено, що рівень соціальної орієнтованості нашої країни не є високим, однак, за показниками рівня безробіття населення, обсягу інвестицій у людський капітал та бідності Україну можна ха-

рактеризувати як країну із середнім рівнем орієнтації економіки на соціальну сферу.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Негативними ознаками розвитку людського капіталу в Україні є недосконалість національної інституційної бази стосовно стратегії формування та розвитку людського капіталу. Необхідно вдосконалити національне законодавство для створення сприятливих умов у сфері формування та розвитку вітчизняного людського капіталу. Одночасно необхідно погодитись з тим, що становлення інноваційної моделі розвитку національної економіки залежить від розвитку людського капіталу інноваційного типу, формування якого, в свою чергу, залежить від соціальної орієнтованості країни. Зважаючи на сучасний достатньо невисокий рівень соціального розвитку України, неважко зрозуміти, що саме це і надалі створюватиме перешкоди для кількісного та якісного зростання національного людського капіталу.

Безперечно, людський капітал виступає найбільш цінним ресурсом сучасного суспільства, важливішим, ніж накопичене багатство чи природні ресурси. Для створення нових можливостей для формування, залучення, збереження та розвитку людського капіталу в Україні, на рівні держави необхідно розробити ефективні заходи для розвитку національного людського капіталу, а саме: програми підтримки молодих спеціалістів, розвитку малого підприємництва, для зменшення трудової міграції населення за кордон потрібно розробити механізми активізації потенціалу людей, сприяти розвитку інноваційних галузей та підвищенню кваліфікації працівників на постійній основі, підвищити фінансування витрат на системи охорони здоров'я та освіти, з метою повернення людських ресурсів із-за кордону варто створити сприятливі умови для повернення та запровадити низку програм по репатріації та поверненню українських трудових мігрантів тощо.

Перспективами подальших розвідок є визначення шляхів та стратегій для формування висококваліфікованої робочої сили, зменшення обсягів відтоку фахівців, тобто створення якісного людського капіталу в посткризовий період. Ключова задача, яка стоїть перед Україною — це перехід від переважно експортно-сир'яного до інвестиційно-інноваційного типу економічного розвитку, нарощування конкурентного української людського капіталу на основі реалізації національних стратегій в сфері науки, освіти та високих технологій.

Література:

1. Світовий економічний форум. 2019. Звіт глобальної конкурентоспроможності. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf (дата звернення: 19.09.2020).
2. Всесвітній Економічний Форум. 2018. Звіт з глобальної конкурентоспроможності. URL: <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2017-2018> (дата звернення: 19.09.2020).
3. Світовий Економічний Форум. 2018. Індекс людського капіталу. 2018. URL: http://www3.weforum.org/docs/HCR2016_Main_Report.pdf (дата звернення: 19.01.2021).

4. Міністерство Фінансів України. 2020. Видатки держбюджету України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/expense/2020/> (дата звернення: 21.01.2021).

5. Про Державний бюджет України на 2018 рік: Закон України від 07 грудня 2017 р. № 2246-19. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 3—4. Ст. 26.

6. Про Державний бюджет України на 2018 рік: Висновки на проєкт Закону України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62551 (дата звернення: 15.11.2020).

7. Бережний В. М., Кравчук Ю. Б., Овсієнко К. І. Розвиток людського капіталу. 2011. URL: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=29598> (дата звернення: 9.02.2021).

8. Фитценц Я. Рентабельность инвестиций в персонал: измерение экономической ценности персонала. 2006. 320 с.

9. Чухно А.А., Юхименко П.І., Леоненко П.М. Сучасні економічні теорії. 2007. 878 с.

10. Фінанси.ЮА. Еміграційні трагедії: досвід Польщі, Латвії та Румунії. 2017. URL: <https://news.finance.ua/ua/news/-/393803/emigratsijni-tragediyi-dosvid-polshhi-latviyi-ta-rumuniyi> (дата звернення: 9.02.2021).

References:

1. Schwab, K. (2019), "Global Competitiveness Report", available at: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf (Accessed 10 Feb 2021).
 2. World Economic Forum (2018), "Global Competitiveness Report", available at: <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report2016-2017-1> (Accessed 10 Feb 2021).
 3. World Economic Forum (2018), "The Human Capital Report", available at: http://www3.weforum.org/docs/HCR2016_Main_Report.pdf (Accessed 10 Feb 2021).
 4. Ministry of Finance of Ukraine (2020), "Expenditures of the state budget of Ukraine", available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/expense/2020/> (Accessed 10 Feb 2021).
 5. Verkhovna Rada of Ukraine (2018), The Law of Ukraine "On the State Budget of Ukraine for 2018", Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, vol. 3—4, pp. 26.
 6. Verkhovna Rada of Ukraine (2017), "On the State Budget of Ukraine for 2018: Opinion on the draft Law of Ukraine", available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62551 (Accessed 10 Feb 2021).
 7. Berejnyi, V. Kravchuk, U. and Ovsienko K. (2011), "Development of human capital", available at: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=29598> (Accessed 10 Feb 2021).
 8. Fitcentc, Y. (2006), Rentabelnost investitsiy v personal: izmeneniye ekonomicheskoi cennosti personala [Return on investment in personal: measuring the economic value of personal], Vershina, Moscow, Russia.
 9. Chukhno, A. Ukhimenko, P. and Leonenko, P. (2007), Suchasni ekonomichny teorii [Modern economic theories], Znannya, Kyiv, Ukraine.
 10. Finansy.UA (2017), "Emigration tragedies: the experience of Poland, Latvia and Romania", available at: <https://news.finance.ua/ua/news/-/393803/emigratsijni-tragediyi-dosvid-polshhi-latviyi-ta-rumuniyi> (Accessed 10 Feb 2021).
- Стаття надійшла до редакції 16.02.2021 р.

І. М. Канеліста,
старший викладач, кафедра публічного адміністрування,
Міжрегіональна Академія управління персоналом
ORCID ID: 0000-0002-1983-4617
І. А. Семенець-Орлова,
д. держ. упр., доцент, завідувач кафедри публічного адміністрування,
Міжрегіональна Академія управління персоналом,
старший науковий співробітник, Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка
ORCID ID: 0000-0001-9227-7426

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.4.98

ДЕРЖАВНИЙ МОНІТОРИНГ ГЕОЕКОЛОГІЧНОГО СТАНУ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

І. Kapelista,
Senior Lecturer, Department of Public Administration, Interregional Academy of Personnel Management
І. Semenets-Orlova,
Doctor of Sciences in Public Administration, Head of the Department of Public Management,
Interregional Academy of Personnel Management;
Senior Researcher, Symu State Pedagogical University named after A.S. Makarenko

STATE MONITORING OF THE GEOECOLOGICAL STATE OF THE ENVIRONMENT

У статті проаналізовано та досліджено теоретичні питання формування державного моніторингу геоecологічного стану навколишнього природного середовища. Проаналізовано та з'ясовано, що ключовими аспектами досягнення належного екологічного врядування є залучення заінтересованих сторін, доступ до інформації, належне фінансування, прозорість і підзвітність. Визначено, що метою моніторингу геоecологічного стану навколишнього природного середовища є формування екологічної політики в державі з метою більшого ступеня інтегрованості та відповідальності за ефективнішу політику, спрямовану на ліквідацію прогалів між запланованим і виконаним. Належне екологічне врядування ґрунтується на інтеграції екологічної політики та реалізації природоохоронних повноважень як загальної основи для процесу прийняття рішень у різних галузях економіки та загалом як однієї з трьох інтегрованих опор сталого розвитку, що потребує високого ступеня узгодженості.

Якісна реалізація механізмів державного управління екологічною складовою в сучасному суспільстві є неможливою без застосування сучасних інформаційних технологій, тобто належного інформаційного забезпечення, яке необхідне на кожному етапі реалізації екологічної політики загалом та здійснення державного моніторингу геоecологічного стану довкілля.

Досліджено поняття механізму державного управління у сфері екології в Україні станом на січень 2021 р. Визначено і проаналізовано основні переваги та недоліки існуючого ме-

ханізму державного управління навколишнім природним середовищем через дії державних і громадських органів у галузі охорони навколишнього середовища. В статті значну увагу приділено повноваженням центральних органів виконавчої влади, що мають повноваження нагляду (контролю) сфері охорони навколишнього природного середовища України. Уточнено компетенції районних і громадських рівнів місцевого самоврядування та проаналізовано стан реалізації повноважень відповідними органами передбачених нормативно-правовими актами у сфері охорони навколишнього природного середовища.

The article analyzes and investigates the theoretical issues of the formation of state monitoring of the geoecological state of the natural environment. It analyzed and found that the key aspects of achieving good environmental governance are stakeholder engagement, access to information, adequate funding, transparency and accountability. It has been determined that the purpose of monitoring the geoecological state of the environment is to form an environmental policy in the state with the aim of a greater degree of integration and responsibility for an effective policy aimed at bridging the gaps between planned and implemented. Good environmental governance is based on the integration of environmental policy and the exercise of environmental mandates as a common basis for decision-making in various sectors of the economy and in general as one of the three integrated pillars of sustainable development, which requires a high degree of coherence.

A high-quality implementation of the mechanisms of state management of the environmental component in modern society is impossible without the use of modern information technologies, that is, proper information support, which is necessary at each stage of the implementation of environmental policy in general and the implementation of state monitoring of the geoecological state of the environment.

The concept of the mechanism of public administration in the field of ecology in Ukraine in January 2021 has been investigated. The main advantages and disadvantages of the existing mechanism of public environmental management due to the actions of state and public bodies in the field of environmental protection have been identified and analyzed. The article pays considerable attention to the powers of the central executive authorities, which have the powers of supervision (control) in the field of environmental protection in Ukraine. Clarification of the competence of the district and public levels of local self-government and the analysis of the state of implementation of powers by the relevant bodies provided for by regulatory legal acts in the field of environmental protection.

Ключові слова: державний механізм, моніторинг навколишнього середовища, державний моніторинг, геоecологічних моніторинг.

Key words: state mechanism, environmental monitoring, state monitoring, geoecological monitoring.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Проблема збереження навколишнього середовища і раціонального використання природних ресурсів є актуальною як для окремих країн, так і в глобальному масштабі. Варто відмітити, що охорона навколишнього середовища, забезпечення екологічної безпеки розглядаються як життєво необхідний захід, у той час коли наростають прояви глобальної екологічної кризи.

Нещодавні економічні перетворення визначили швидкість і зміст трансформації процесів природокористування і є характерними переважно для всіх країн. Нерівномірність і неоднорідність трансформаційних перетворень були обумовлені національними особливостями кожної країни, спеціалізацією країни на світовому ринку. Тому виникла потреба оновлення регулювання: законодавства, стандартизації, державного фінансового забезпечення, інформації та інформаційних технологій.

Практика показала, що стабільність і ефективність процесів природокористування, швидкість і відпо-

відність змін у природокористуванні у контексті процесів ринкових реформ були неоднозначні. У ситуації, що склалася, необхідність переосмислення багатьох підходів до регулювання природокористування очевидна.

Сучасний геоecологічний стан водойм відображає стан ecологічного середовища. Усі забруднення, які надходять із площі водозбору разом з запасами води акумулюються у водостоках (промислові скиди, добрива, водовідведення неочищених стоків з приватних садиб тощо). Ґрунти найбільш чутливі до усіх негативних змін, які відбуваються із земельними ресурсами. Дощові опади транспортують забруднюючі речовини з ґрунту до водойм, і, як наслідок, вони накопичуються в донних відкладах [4]. Тому моніторинг ґрунтів, їх якісного та ecологічного стану не тільки в межах прибережно-захисних смуг, а й в межах водозбірних площ є надзвичайно важливим.

В умовах ринкової економіки формування ефективної системи державного регулювання природокористування пов'язане з можливостями і провалами системи ринкового саморегулювання.

Можливості використання ринкового саморегулювання в забезпеченні стійкості природного середовища залежать від його чіткої реакції на підвищення дефіцитності природних ресурсів

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Наукові доробки українських вчених, що присвячені темі державних механізмів моніторингу геоecологічного стану навколишнього природного середовища та праці, в яких висвітлюються теоретичні основи моніторингу довкілля: Романенко Є.О., Валюх А. М., Линник С.О., Залевська-Шишак А.Д., Матюшенко О.І., Кириченко Ю.М. стали теоретичною основою дослідження [1—4].

За даними Стратегії державної ecологічної політики України на період до 2020 року стан земельних ресурсів в Україні близький до критичного. Основні загрози охоплюють: ерозії, забруднення і поєвнені; багато проблем виникають через відсутність інвентаризації і автоматизації системи ведення земельного кадастру, недосконалість землевпорядної документації та недостатність законодавчої і нормативної підтримки разом з низькою інституційною спроможністю відповідних органів виконавчої влади [10].

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — проаналізувати механізми державного управління в галузі ecологічної політики, охорони навколишнього середовища, моніторинг геоecологічного стану довкілля, визначити проблеми в управлінні природокористуванням і охороною довкілля.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Стан навколишнього середовища і здоров'я людини, умови його життя і діяльності залежні від функціонування суспільного виробництва. Розвиток ринкової економіки, процесів інтеграції та глобалізації аж ніяк не сприяє поліпшенню ecологічної ситуації в світі. Зокрема, виявлено, що людська цивілізація за час свого існування зруйнувала понад 60% природних екосистем на суші. Якщо на рубежі XIX — XX ст. природні території з повністю знищеними в результаті господарської та іншої діяльності екосистемами займали 20% суші, то до кінця XX ст. — вже 63,8%.

У центрі глобальної деградації навколишнього середовища знаходиться людина з її споживацьким ставленням до природи і нищівною і небезпечною психологією підкорювача Всесвіту. На сьогодні, за справедливою думкою багатьох зарубіжних і українських вчених, у взаємодії суспільства і природи відбувається поступовий перехід від антиecологічної за своїм характером епохи до ecологічної епохи. Остання передбачає зростання суспільного виробництва в країнах світу з узгодження їх природними основами і можливостями, а також найближчими і віддаленими цілями соціально-економічного, демографічного та ecологічного розвитку країни та її регіонів. Невід'ємна роль тут належить державі і праву, правовим і організаційним засобам.

В Україні використовуються різні групи методів управління:

- ліцензування і прямий контроль процесів природокористування;
- адміністративне регулювання, яке передбачає введення нормативних обмежень і стандартів;
- існують ecологічні субсидії, податки, механізми, які припускають впровадження системи платежів за негативний вплив на навколишнє середовище;

Відповідно до статті 16 Закону України "Про охорону навколишнього природного середовища" управління охороною навколишнього природного середовища полягає у здійсненні в цій галузі функцій [9]:

- спостереження,
- дослідження,
- стратегічної ecологічної оцінки,
- оцінки впливу на довкілля,
- контролю,
- прогнозування,
- програмування,
- інформування,
- та іншої виконавчо-розпорядчої діяльності.

Управління в галузі охорони навколишнього природного середовища має на меті реалізацію законодавства, контроль за додержанням вимог ecологічної безпеки, забезпечення проведення ефективних і комплексних заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів, досягнення узгодженості дій державних і громадських органів у галузі охорони навколишнього природного середовища.

До центральних органів виконавчої влади, що мають повноваження нагляду (контролю) сфері охорони навколишнього природного середовища віднесено Держекоінспекцію, Держгеонадра, Держлісагентство, Держгеокадастр, Держрибагентство, Держпродспоживслужба, Укртрансбезпеку. Проте Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України є вищим центральним органом виконавчої влади з формування і забезпечення реалізації державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Україна в процесі реформи децентралізації, яка спрямована на розширення прав і можливостей місцевого самоврядування. Уряд України здійснив ряд кроків, необхідних для реформи децентралізації влади [5], одним з яких передбачено, що збереження природних ресурсів буде сферою компетенції регіональної влади.

Законом України "Про місцеве самоврядування в Україні" визначено, що до природоохоронних повноважень, що віднесені до компетенції районних і громадських рівнів місцевого самоврядування належить здійснення контролю за дотриманням земельного і природоохоронного законодавства, використанням і охороною земель, природних ресурсів загальнодержавного та місцевого значення, відтворенням лісів. Тобто, повноваження дублюються з повноваженнями центральних органів виконавчої влади, що мають повноваження нагляду (контролю) сфері охорони навколишнього природного середовища. Задля здійснення контролю за дотриманням юридичними та фізичними особами вимог у сфері поведінки з побутовими та виробничими відходами органам місцевого самоврядування часто не вистачає людських ресурсів. Також варто відмітити, що в малих населених пунктах відсутні централізовані системи водовідведення, каналізації, що взагалі перекладає поведінку з побутовими відходами (сортування та утилізацію) — на совість населення.

На сьогодні до нереалізованих повноважень органів місцевого самоврядування нормативно визначено створення та забезпечення функціонування місцевих екологічних автоматизованих інформаційно-аналітичних систем, які є складовою мережі загальнодержавної екологічної автоматизованої інформаційно-аналітичної системи забезпечення доступу до екологічної інформації.

З 1 січня 2021 р. набуває чинності Закон України "Про Національну інфраструктуру геопросторових даних", яким передбачено обмін наявної в усіх видах географічної інформації між виробниками та користувачами геопросторових даних в Україні [7].

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Робота виконувалася за рахунок бюджетних коштів Міністерства освіти і науки України, наданих на виконання науково-дослідного проекту "Інноваційна складова безпеки сталого розвитку старопромислових регіонів України: стратегічні напрями інституційного забез-

печення і трансферу технологій в інноваційних ландшафтах" (№ 0121U100657).

Станом на грудень 2020 р. загальнодержавної екологічної автоматизованої інформаційно-аналітичної системи як такої нема. Розроблено та запущено лише один компонент системи портал "Моніторинг та екологічна оцінка водних ресурсів України". Досі не визначено наступні складові загальнодержавної екологічної автоматизованої інформаційно-аналітичної системи.

Відповідно до положень Закону України "Про Національну інфраструктуру геопросторових даних", впродовж 2021 року буде сформуватися Національна інфраструктура геопросторових даних, що в свою чергу сприятиме забезпеченню ефективного прийняття органами державної влади зокрема Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів України та органами місцевого самоврядування управлінських рішень, реалізації державних механізмів моніторингу стану земельних ресурсів та інтегрування у глобальну та європейську інфраструктуру геопросторових даних.

Попри такі кроки залишається невирішеним питання дублювання повноважень у сфері моніторингу і захисту довкілля та природних ресурсів органів місцевого самоврядування і територіальних профільних органів виконавчої влади (Держекоінспекції, Держгеонадра, Держлісагентства, Держгеокадастру, Держрибагентства, Держпродспоживслужби, Укртрансбезпеки та, які ми пропонуємо на законодавчому рівні нівелювати.

Література:

1. Державне управління процесами забезпечення внутрішньої екологічної безпеки в Україні: організаційно-правовий аспект / Є.О. Романенко // Аспекти публічного управління. — 2016. — № 1—2. — С. 67—73. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aplup_2016_1-2_10
2. Семенець-Орлова І.А. Трансформаційне лідерство та ціннісно-орієнтоване публічне управління: сучасні підходи // Public management. 2020. С. 291—300.
3. Семенець-Орлова І. Проблеми економічного розвитку суспільства через призму соціальної екології // Фундаментальна економічна теорія в структурі економічного знання: проблеми та виклики сучасності: Всеукраїнський круглий стіл, 7 листопада 2019 р.: тези доп. — К., 2019. — С. 148—152.
4. The geochemical estimation of the geoeological state left in flows of Podolsk part of the Dnister river [electronic resource] // Technology audit and production reserves. — 2018. — Vol 3, no 3 (41). — P. 39—44. — Mode of access: <https://doi.org/10.15587/2312-8372.2018.135485> (date of access: 01.10.2020).
5. Земельний кодекс України [Електронний ресурс]: кодекс від 25.10.2001 р. № 2768-III: станом на 16 жовт. 2020 р. — Ст. 27. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> (дата звернення: 01.11.2020).
6. Про державний контроль за використанням та охороною земель [Електронний ресурс]: Закон від

19.06.2003 р. № 963-IV: станом на 16 жовт. 2020 р. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/963-15#Text> (дата звернення: 30.11.2020).

7. Про національну інфраструктуру геопросторових даних [Електронний ресурс]: Закон від 13.04.2020 р. № 554-IX. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/554-20#Text> (дата звернення: 30.11.2020).

8. Про місцеве самоврядування в Україні [Електронний ресурс]: Закон від 21.05.1997 № 280/97-ВР. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 30.11.2020).

9. Про охорону навколишнього природного середовища [Електронний ресурс] Закон від 25.06.1991 № 1264-XII <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення: 30.11.2020).

10. Україна — Звіт з аналізу навколишнього середовища. 2016 Міжнародний банк реконструкції та розвитку / Світовий банк. — Режим доступу: <http://documents1.worldbank.org/curated/en/589411470215950798/pdf/ACS16696-UKRAINIAN-PUBLIC-UkraineCountryEnvironmentalAnalysisUaWeb.pdf> (дата звернення: 30.11.2020).

References:

1. Romanenko, Ye. O. (2016), "Public administration of processes for supporting of inner ecology safety in Ukraine: organizational and legal aspect", *Aspekty publichnoho upravlinnia*. vol. 1—2, pp. 67—73, Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aplup_2016_1-2_10 (Accessed 01 October 2020).

2. Semenets-Orlova, I. A. (2020) "Transformation leadership and value-oriented public management: modern approaches", *Public management*, pp. 291—300.

3. Semenets-Orlova, I. (2019), "Problems of economic development of society are through the prism of social ecology", *Fundamental'na ekonomichna teoriia v strukturi ekonomich-noho znannia: problemy ta vyklyky suchasnosti: Vseukrains'kyj kruhlyj stil* [Fundamental economic theory in the structure of economic knowledge: problems and challenges of today: All-Ukrainian round table], Kyiv, Ukraine, pp. 148—152.

4. Kapelista, I. (2018), "The geochemical estimation of the geoecological state left in flows of Podolsk part of the Dnister river", *Technology audit and production reserves*, vol. 3, no 3 (41), pp. 39—44, Available at: <https://doi.org/10.15587/2312-8372.2018.135485> (Accessed 01 October 2020).

5. The Verkhovna Rada of Ukraine (2002), "Land Code of Ukraine", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2768-14/paran1847> (Accessed 01 October 2020).

6. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine "On State Control over Use and Protections of Lands", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/963-15#Text> (Accessed 01 October 2020).

7. The Verkhovna Rada of Ukraine (2020), The Law of Ukraine "On the national infrastructure of geospatial data", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/554-20#Text> (Accessed 01 October 2020).

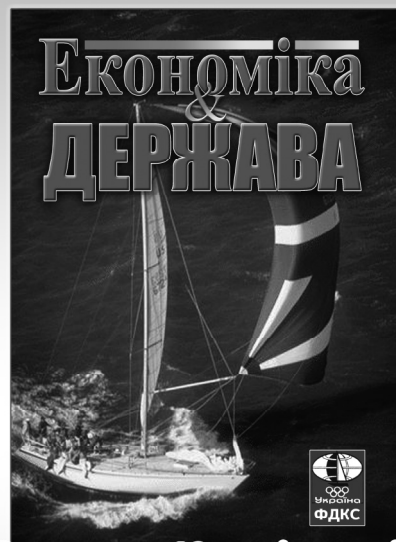
8. The Verkhovna Rada of Ukraine (1997), The Law of Ukraine "On Local Self-Government in Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (Accessed 01 October 2020).

9. The Verkhovna Rada of Ukraine (1991), The Law of Ukraine "On Environmental Protection", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (Accessed 01 October 2020).

10. International Bank for Reconstruction and Development. World Bank (2016) "Ukraine — Environmental Analysis Report", available at: <http://documents1.worldbank.org/curated/en/589411470215950798/pdf/ACS16696-UKRAINIAN-PUBLIC-UkraineCountryEnvironmentalAnalysisUaWeb.pdf> (Accessed 01 October 2020).

Стаття надійшла до редакції 05.02.2021 р.

Науково-практичний журнал «ЕКОНОМІКА ТА ДЕРЖАВА»

Передплатний індекс: 01751

Виходить 12 разів на рік

**наукове фахове видання України
З ПИТАНЬ ЕКОНОМІКИ
(Категорія «Б»)**

Наказ Міністерства освіти і науки України від 28.12.2019 №1643

Спеціальності — **051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.**

www.economy.in.ua

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

*І. В. Кравець,
к. е. н., доцент кафедри економічної теорії, інтелектуальної
власності та публічного управління, Поліський національний університет
ORCID ID: 0000-0001-5919-6560*

*В. П. Якобчук,
к. е. н., професор кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності
та публічного управління, Поліський національний університет
ORCID ID: 0000-0003-2147-7994*

*В. А. Довженко,
к. е. н., доцент кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності
та публічного управління, Поліський національний університет
ORCID ID: 0000-0001-7441-3535*

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.4.103

СУЧАСНІ ТЕОРІЇ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ: КОНЦЕПЦІЇ "МЕНЕДЖЕРИЗМ" ТА "НЕОМЕНЕДЖЕРИЗМ"

I. Kravets,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Economic Theory,
Intellectual Property and Public Administration, Polissia National University, Zhytomyr
V. Yakobchuk,
PhD in Economics, Professor of the Department of Economic Theory,
Intellectual Property and Public Administration, Polissia National University, Zhytomyr
V. Dovzhenko,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Economic Theory,
Intellectual Property and Public Administration, Polissia National University, Zhytomyr

MODERN THEORIES OF PUBLIC ADMINISTRATION: THE CONCEPTS OF "MANAGERIALISM"
AND "NEO-MANAGERIALISM"

Досліджено основні засади сучасних теорій публічного управління, зроблено акцент на концепціях "менеджеризм" та "неоменеджеризм", як якісно нових ринкових моделях організації та функціонування системи державного управління. В результаті проведеного порівняльного аналізу виявлено базові відмінності даних моделей від класичної (бюрократичної) моделі державного управління та ідентифіковано характерні ознаки менеджеризму та неоменеджеризму. Встановлено, що поява даних концепцій викликана трансформацією складних соціально-економічних систем другої половини ХХ ст. З'ясовано, що сутність неоменеджеризму полягає не тільки в розвитку та впровадженні ринкового підходу в публічне управління, а і тісно пов'язана із активізацією взаємодії громадянського суспільства та держави через політичні структури. Наведено характеристики та види політичних мереж сучасності. Встановлено, що менедж-

жеризм та неоменеджеризм мають суттєві переваги щодо можливостей практичного використання альтернативних ринкових та ієрархічних моделей публічного управління, які відповідають сучасним принципам децентралізації та демократії.

The main components and principles of development of modern theories of public administration are investigated; the emphasis is on the concepts of "managerialism" and "neo-managerialism" as qualitatively new market models of public administration system organization and functioning. As a result of the conducted comparative analysis the basic differences of these models from the classical (bureaucratic) model of public administration are revealed and the characteristic features of managerialism and neo-managerialism are identified. It is established that the emergence of these concepts is caused by the transformation of complex socio-economic systems of the second half of XX century. The reasons for the transition from the classical to the modern model of public administration are revealed, in particular, it is emphasized that in connection with the total crisis of public administration systems of the 1980s, based on bureaucratic and centralized principles, the concept "managerialism" was taken as a basis for building a new, more flexible model of public administration in the context of rapid economic development of the world's leading countries. Thus, the models of centralized government were gradually replaced by models of local self-government, which were more democratic in nature and corresponded to the social trends of that historical period. It was found that the essence of neo-management is not only the development and implementation of a market approach in public administration, but also closely related to the intensification of interaction between civil society and the state through political structures. The characteristics and types of modern political networks are given. It was found that political networks can, on the one hand, represent intermediary interests that entail various forms of institutionalized relations between the state, business and civil society, and on the other hand, the existence of networks that reflect a certain status (social, business) or power of certain interests in a particular area may affect policy outcomes. It has been established that managerialism and neo-managerialism have significant advantages in terms of the possibilities of practical use of alternative market and hierarchical models of public administration, which correspond to the modern principles of decentralization and democracy.

Ключові слова: теорії публічного управління, новий публічний менеджмент, менеджери́зм, неоменеджеризм, політичні мережі.

Key words: public administration theories, new public management, managerialism, neo-managerialism, political networks.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Питання модернізації державного управління в контексті його економічної ефективності, ринкової орієнтації та більш продуктивної взаємодії з громадськістю постало на початку нової, постіндустріальної епохи розвитку суспільства. Концепції нового публічного менеджменту, а саме: менеджери́зм та неоменеджеризм, покликані зробити державне управління більш інноваційним, динамічним та гнучким. Слід зазначити, що це не означає повне ігнорування класичної теорії управління, скоріше побудова нових моделей на її основі з врахуванням нових тенденцій розвитку соціально-економічних систем. В умовах сьогодення швидка адаптація державного управління до зовнішніх та внутрішніх викликів

є найбільш актуальним питанням, найвищим ступенем майстерності керівників всіх рівнів влади. Саме вибір вірних комбінацій із існуючих моделей публічного управління та доповнення їх управлінськими інноваціями гарантує сталий розвиток держав в умовах нових технологічних укладів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання трансформацій теорій публічного управління досліджували в своїх працях такі вчені: Ф. Тейлор [1], Т. Клікавер [2], С. Шеперд [3], К. Поллітт [4], О. Петроє [5], В. Поліщук [6], Р. Родос [7], Н. Вінникова [8], Т. Бьорцель [9], Н. Малишенко [10] та багато інших.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є узагальнення наукового доробку з досліджуваної проблематики, визначення основних методологічних підходів дослідження концепцій "менеджеризм" та "неоменеджеризм" як нових моделей регулювання складних соціально-економічних систем.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Еволюція підходів управління суспільством залежить від трансформаційних змін типу самого суспільства. Так, у простому суспільстві, в якому характерною рисою є родоплемінна організація ладу практично відсутня будь-яка модель публічного управління: тут немає правлячих кіл і немає відповідно керованих. З еволюцією світу з'явилися суспільства, які являють собою складні соціально-економічні системи (складні суспільства), тип та розвиток яких напряду залежить від економічних та політичних чинників. Сьогодні ми говоримо про перевагу складних систем над простими, адже саме на основі їх розвитку відбувається всі інноваційні перетворення, еволюційні зміни (за Шумпетером) у глобальному сенсі. Таким чином, теорії публічного управління еволюціонували та видозмінювалися відповідно до трансформацій складних соціально-економічних систем.

Вперше, у XVII ст., зміст адміністративної роботи державного сектору спробував пояснити у своїх працях німецький дослідник фон Зекендорф. Пізніше у XVIII ст. фон Юсті у своїх дослідженнях розглянув монархію як інструмент служіння інтересам держави та її громадянам в цілому. Тоді ж французькими та німецькими вченими вперше було введено поняття "адміністрування" у тому сенсі, якому воно перебуває до сьогодні [5, с. 185]. Теорія класичного державного адміністрування надовго затримала увагу та визнання суспільства. Основними розробниками, дослідниками та активістами щодо її впровадження були Макс Вебер, Вудро Вільсон та Франк Гундау. Вони зіграли важливу роль у розробці та впровадженні класичної теорії державного управління у практику країн того часу (США, Великобританія, Австралія, Німеччина та ін.).

Серед ключових питань, які лягли в основу появи та багаторічного дослідження теорії державного управління були такі:

- вивчення державного управління з наукової точки зору як необхідного базису для поточних та майбутніх державних реформ;
- державний апарат повинен складатися з спеціально підготовлених фахівців і не повинен бути політично активним;
- існування організаційної ієрархії, як необхідної умови ефективного управління.

М. Вебер, В. Вільсон та Ф. Гундау підійшли до теми вивчення державного управління, починаючи з ефективності, як кінцевої мети, водночас абстрагуючись від нормативних аспектів роботи державних службовців. Вони виступали за сильну державу з потужним адміністративним бюрократичним апаратом, завданням якого було досягнення публічно поставлених цілей точно і з мінімальними економічними витратами. Підзвітність означала вірність персоналу своєму політичному керів-

ництву, а не безпосередньо народу, який по суті його обирає. Відповідно, державна служба повинна бути ізольована від соціальних конфліктів, уникати підпорядкування політичним партіям або впливу груп інтересів. Соціальна ясність і незалежність цієї бюрократії повинні бути гарантовані принципом заслуг, на якому вона базується. Таким чином, даний підхід враховував якість державного управління та ігнорував його владний потенціал.

Слід зазначити, що бюрократія є наявною у будь-якому державному управлінні, адже вона передбачає ієрархічне функціонування адміністративних систем. Проте, на відміну від країн з демократичним режимом, у суспільствах із командно-адміністративною системою управління та тоталітарним політичним режимом представники бюрократії, як правило, стають панівною групою, а всі решта — керованою. Прикладом такого прояву бюрократії є і наша держава до набуття своєї незалежності у 1991 році. Характер тоталітарного режиму сприяє створенню неконтрольованої та нестримної бюрократії, яка стає самодостатньою, ізольованою від суспільства системою, віддаленою від реального та швидкого вирішення справ громадян.

На початку 50-х років, на піднесенні нового економічного циклу IV технологічного укладу з'являється нова концепція публічного управління, в основу якої лягли праці Ф. Тейлора, Д. Муні, Ф. Гілберта, Г. Емерсона. Вони стверджували, що система державного управління повинна функціонувати таким чином, щоб мета досягалася з максимальною ефективністю та з мінімальними витратами і пропонували впроваджувати в систему державного управління спеціалізацію, дотримуватися єдності постановки задач на всіх рівнях влади, практикувати делегування відповідальності та розвиток корпоративної культури. В своїх працях вищезазначені дослідники неодноразово наголошували на тому, що між державним управлінням, наукою та бізнесом існує тісний нерозривний зв'язок, який слід підтримувати та використовувати. Ця концепція державного управління отримала назву "менеджеризм".

Перші згадки про менеджеризм, як концепцію управління, з'являються у роботах Фредеріка Тейлора ще в 1911 році у його праці "The Principles of Scientific Management" ("Принципи наукового менеджменту") [1], тому він вважається основоположником наукової організації праці та менеджменту. Поняття "менеджеризм" спочатку розглядалося з точки зору економічної теорії як впровадження передових практик управління в процесі виробництва товарів та послуг.

У 1950—1970 рр. менеджеризм стає дедалі популярним явищем і поширюється далеко за межі виробничих організацій в економічній, соціальній, культурній та політичній сфері [2]. Науковці у сфері постбюрократичних трансформацій державного управління, К. Худ (концепція нового публічного менеджменту) та К. Полліт (концепція менеджеризму) також наголошували в своїх наукових працях на необхідності зміни системи державного управління з бюрократичної, сталої у динамічну та ефективну, тобто таку, яка була б здатна швидко реагувати на соціально-економічні запити та вирішувати проблеми з максимальним позитивним ефектом.

Концепція нового публічного управління К. Худа ґрунтується на таких системних елементах: 1) професійний менеджмент у державному секторі; 2) визначені системи стандартів та оцінки діяльності публічного сектору; 3) чіткий акцент на первинному контролі; 4) секторальне розділення та подрібнення державного управління відповідно до соціальних сфер та специфіки; 5) посилення конкуренції в державному секторі; 6) удосконалення практики управління приватним сектором; 7) підвищення відповідальності та економії у використанні ресурсного потенціалу.

Кристофер Політт, британський дослідник реформ державного управління сучасності, стверджує, що в основу менеджеризму закладено наступні базові установки: зниження витрат шляхом прийняття більш раціональних рішень; прозорість у процесах розподілення ресурсів; удосконалення організації організацій державного управління шляхом делегування обов'язків та повноважень між окремими відомствами (децентралізація державного апарату); запровадження квазіринкових механізмів у системі надання державних послуг (орієнтація на громадянина як споживача послуг); розробка та імплементація системи планування і контролю відповідно до сучасних трендів соціально-економічного розвитку; аналіз кадрового потенціалу та його економічного стимулювання; підвищення якості надання державних послуг [5, с. 96].

Підприємницький підхід до державного управління Дж. Блекмена, Л. Блессінга, Т. Геблера, В. Кіна, Д. Озборна та П. Сміта має свої концептуальні засади: 1) керування процесом державного управління, а не його безпосереднє здійснення; 2) надання альтернатив споживачам у виборі постачальників послуг; 3) наявність конкуренції для постачальників послуг; 4) визначення завдань, а не встановлення правил; 5) орієнтація на результат; 6) центральна роль споживача державних послуг; 7) переорієнтація державної служби з витрат на зарплату; 8) пріоритет запобігання проблемам перед їх вирішенням; 9) налагоджена співпраця між децентралізованими органами державної влади; 10) впровадження ринкових механізмів діяльності в державному секторі [6, с. 9].

Зазначимо, що, у 1980-х роках, у зв'язку із тотальною кризою систем державного управління, яке базувалося на бюрократичних та централізованих принципах, концепція менеджеризму була взята за основу в розбудові нової, більш гнучкої моделі публічного управління в умовах стрімкого економічного розвитку провідних країн світу. Так, моделі централізованого управління державою поступово замінювалися моделями місцевого самоврядування, які були більш демократичними за характером та відповідали суспільним тенденціям розвитку того історичного періоду.

Розглянувши різні підходи та практики щодо основних аспектів концепції "менеджеризм" у публічному управлінні, можна стверджувати, що особливості переходу до нового публічного менеджменту знаходять вираження в прихильності до активних дій та динамічних змін, а не стійкості, засновані на принципах децентралізації органів державної влади, які повинні бути ближче до громадянина, як клієнта, в нових критеріях ефективності діяльності системи державного управління,

орієнтованого на якість надання публічних послуг та рентабельність. Отже, якщо в класичній теорії державного управління, бюрократія та ієрархія були архіважливими елементами, то основою організації нового публічного управління є високопрофесійна команда, члени якої співпрацюють для виконання конкретних завдань відповідно до своєї сфери публічного управління, одночасно керуючись водночас загальнодержавними стратегіями розвитку. Передбачається, що в умовах функціонування нового публічного менеджменту повноваження щодо прийняття адміністративних рішень делеговані команді, яка виконує організаційні роботи та здійснює контроль відповідно до реалізованих проєктів.

Класична теорія державного управління традиційно розділяє політику та управління. Парадигма державного управління "новий публічний менеджмент" може здатися неполітичною моделлю, проте її внутрішній зміст та результати діяльності мають безпосередньо політичне значення. В теорії нового публічного менеджменту регулювання базується на ринкових, а не на адміністративних принципах. Посадові особи всіх рівнів вважають модель ринкової поведінки прийнятною. Мотивація та оцінка їх діяльності визнаються учасниками ринкових відносин. Яскравим сучасним прикладом налагодженої взаємодії між державним, підприємницьким та громадським сектором в Україні є функціонування системи публічних закупівель "Prozorro". Беззаперечним є той факт, що в концепціях нового публічного управління провідною ідеєю є здатність оцінювати всіма учасниками даного процесу управління результати діяльності державних установ центрального та місцевого рівня на засадах продуктивності, ефективності та результативності.

Слід також відмітити і той факт, що концепція "менеджеризму", яка найактивніше розвивалася та впроваджувалася у практику таких провідних країн як США, Великобританія, Нова Зеландія, Канада у 1980—1990 рр., зазнала значної критики з боку суспільства за її переважно економічну спрямованість, недостатню увагу до етичних та соціальних проблем, які є специфічними для публічної сфери. Проте поява та розвиток даної концепції в теорії публічного управління стала поштовхом до подальшої трансформації систем державного управління в світі.

У результаті відходу від класичного стилю державного управління та створення на засадах менеджеризму демократичної системи, яка орієнтована на задоволення суспільних потреб громадян в умовах ринкової економіки, держава змушена була шукати можливості взаємовигідного партнерства між громадським та приватним сектором. Такі можливості знаходилися, як правило в політичній площині, тому домінантною моделлю публічного управління сучасності стали політичні мережі. Публічне управління та адміністрування на засадах політичних мереж отримало назву "неоменеджеризм".

Теорія неоменеджеризму зародилася в 50—60-ті роки ХХ ст. і на перших порах набула практичного застосування в публічному управлінні США та Великобританії. Один із ідеологів неоменеджеризму, британський професор політичної науки, Родерік Родес (Roderick Arthur William Rhodes), визначає поняття "політичні ме-

Таблиця 1. Види політичних мереж

Вид політичної мережі	Характеристика політичної мережі
Політична спільнота	Політична мережа (policy communities (англ.)), яка характеризується стабільними політичними відносинами, обмеженою кількістю членів, комунікацією та взаємодією, заснованою на колективній відповідальності за надані послуги. Ця спільнота часто є ізольованою від інших мереж
Професійні мережі	Політична мережа, яка визначається перевагою однієї групи індивідумів над іншою. Ці мережі переслідують інтереси певної групи та засновані на високому ступені вертикальної комунікації та взаємодії. Виокремлюють оперативні (робочі) мережі, стратегічні та персональні мережі
Міжуправлінські мережі	Мережа комунікації та взаємодії органів (представників) місцевого самоврядування між собою та органами центральної влади
Мережі виробників	Такі мережі відрізняються з-поміж інших значним впливом на економічні інтереси в політиці. У цій мережі гнучка форма членства, поширена активність щодо лобювання своїх бізнес інтересів
Проблемні мережі	Мережі, які визначаються великою кількістю учасників з низьким рівнем комунікації та взаємодії. Проблемними такі мережі є в сенсі низького ступеня активності групи, вони є більше інформативними
Інші	Мережі, які з'являються на вимогу суспільства в контексті соціальних, економічних, екологічних, політичних викликів та змін

Джерело: сформовано авторами на основі [4; 7; 8].

режі" як набори формальних та неформальних інституційних зв'язків між урядовими та іншими суб'єктами, структурованими навколо спільних інтересів у розробці та здійсненні державної політики [7, с. 34].

Характеристики політичних мереж, які відрізняють їх від інших форм діяльності у сфері публічного управління та публічного адміністрування є такі:

1) мережі являють собою структуру управління публічними справами, які пов'язують державу і громадянське суспільство;

2) політична мережа створюється для розробки взаємовигідних угод у процесі обміну наявними ресурсами;

3) у політичних мережах присутній загальний кооперативний інтерес (приватно-публічне партнерство), що відрізняє систему від ринку, де кожен учасник переслідує тільки власні бізнес-інтереси;

4) відсутні ієрархії в адміністрації, тобто всі учасники рівні з точки зору формування єдиного і спільного рішення (горизонтальні зв'язки та диверсифікація);

5) у політичних мережах діє особлива культура консенсусу;

6) політична мережа — договірна структура, яка складається з набору взаємопов'язаних, взаємодіючих елементів, функціонуючих на основі погодження правил (комунікацій).

Види політичних мереж наведені в таблиці 1.

Зростання інтересу соціологів до мережевих політичних зв'язків спостерігається з початку 1990-х років. Деякі автори вважають твердження про відокремленість мережевої форми політичних зв'язків занадто далеким від практики (Ф. Фукуяма), інші ж висловлюють думку, що академічні дискусії мають менше значення, ніж той факт, що стратеги бізнесу розробляють і використовують нову мережеву форму (М. Кастельс) [10, с. 64].

Сучасна дослідниця політичних мереж, професор політичних наук Інституту політичних наук Берлінського університету Таня Бьорцель (Tanja Borzel) вважає, що мережі слід розділяти за типом, а саме як такі, в основі яких лежить посередницький інтерес та мережі як специфічну форму управління [9, с. 136]. Таким чином, політичні мережі можуть з одного боку представляти посередницькі інтереси, що тягнуть за собою різні форми інституціалізованих взаємовідносин між державою, бізнесом та громадянським суспільством, а з іншого боку існування мереж, які відображають певний статус (соціальний, бізнесовий) або владу певних інтересів у певній галузі, може впливати на результати політики.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕНЬ

У результаті дослідження розкрито основні засади розвитку та практичного використання сучасних теорій публічного управління. Встановлено, що поява концепцій менеджизму та неоменеджеризму викликана трансформацією складних соціально-економічних систем другої половини XX ст. Стрімкий розвиток ринкових відносин в умовах прискореної глобалізації та інтеграції сприяв впровадженню ринково орієнтованих моделей в систему державного управління, що зробило її більш динамічною та гнучкою на відміну від попередньої, класичної. Концепція неоменеджеризму, окрім вище зазначеного, відображає також взаємодію громадянського суспільства і держави через політичні структури. Попри те, що концепції менеджизму та неоменеджеризму підпадають під критику в контексті її недостатньої соціальної спрямованості, вони мають суттєві переваги щодо можливостей практичного використання альтернативних ринкових та ієрархічних моделей публічного управління, які відповідають принципам децентралізації та демократії. Подальший розвиток теорій

публічного управління полягає у площині використання сучасних технологій. В цьому сенсі, цікавою перспективою подальших досліджень є такі концепції публічного управління як електронне урядування та електронна демократія.

Література:

1. Тейлор Ф. Принципи научного менеджмента. Пер. с англ. А.И. Зак. М.: Контроллинг, 1991. 104 с.
2. Klikaue, T. 2015. "What is Managerialism?" Critical Sociology. 41. (7—8): 1103—1119.
3. Sue Shepherd (2018) Managerialism: an ideal type, Studies in Higher Education [Online], 43:9, 1668—1678, available at: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/03075079.2017.1281239>
4. Pollitt, C. (1995). Justification by works or by faith? Evaluating the New Public Management, Evaluation. P. 133—154. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/135638909500100202?journalCode=evia> (дата звернення 06.01.2021 р.).
5. Петроє О. Еволюція моделі державного управління: від класичних бюрократій до врядування майбутнього / О. Петроє // Збірник наукових праць НАДУ. — 2019. — Вип. 2. — С. 92—106.
6. Поліщук В.С. Новий публічний менеджмент як посткласична парадигма державного управління: автореф. дис. канд. екон. наук Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня канд. наук: 25.00.01 / Віктор Степанович Поліщук; [наук. керівник Д.В. Неліпа]; Інститут законодавства Верховної Ради України. — Київ, 2017. — 22 с.
7. Rhodes R.A.W. (1997) Understanding governance: policy networks, governance, reflexivity and accountability (Public Policy & AMP; Management), Philadelphia, US. Open University, 252 pp.
8. Вінникова Н.А. Вплив політичних мереж на прийняття політико-управлінських рішень / Н.А. Вінникова // Стратегічні пріоритети. — 2013. — № 1 (26), С. 38—42.
9. Tanja A. Borzel, Karen Heard-Laureote (2009). Networks in EU Multi-level Governance: Concepts and Contributions (Jnl Publ. Pol., 29, 2, 135—152, Cambridge University Press. Printed in the United Kingdom.
10. Малишенко Л.О. Громадсько-політичні мережі як нові принципи відносин у сучасних суспільствах / Л.О. Малишенко, В.Є. Голка // Політичне життя — 2018. — № 2, С. 61—67.

References:

1. Teylor, F. (1991), Principy nauchnogo menedzhmenta [Principles of Scientific Management], Kontrolling Publ., Moscow, Russia.
2. Klikaue, T. (2015), "What is Managerialism?", Critical Sociology, [Online], vol. 41, available at: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0896920513501351> (Accessed 12 Jan 2021).
3. Shepherd, S. (2018), "Managerialism: an ideal type", Studies in Higher Education, [Online], vol. 43:9, pp. 1668—1678, available at: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/03075079.2017.1281239> (Accessed 15 Jan 2021).
4. Pollitt, C. (1995), "Justification by works or by faith? Evaluating the New Public Management", Evaluation, pp. 133—154, [Online], available at: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/135638909500100202?journalCode=evia>

[sagepub.com/doi/abs/10.1177/135638909500100202?journalCode=evia](https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/135638909500100202?journalCode=evia) (Accessed 06. Jan 2021).

5. Petroye, O. (2019), "The evolution of the model of public administration: from classical bureaucracies to the governance of the future", Zbirnyk naukovykh prats' NADU, vol. 2, pp. 92—106.

6. Polischuk, V.S. (2017), "New public management as a postclassical paradigm of public administration", Ph.D. Thesis, Public Administration, Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

7. Rhodes, R.A.W. (1997), Understanding governance: policy networks, governance, reflexivity and accountability, Public Policy & AMP; Management, Philadelphia, US.

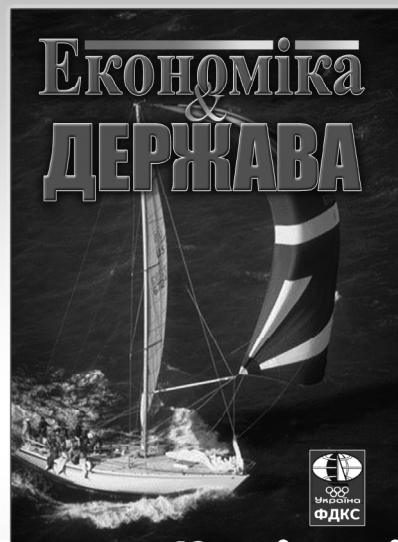
8. Vinnykova, N. A. (2013), "The influence of political networks on political and managerial decisions", Stratehichni priorytety, vol. 1 (26), pp. 38—42

9. Borzel, T. A. and Heard-Laureote, K. (2009), "Networks in EU Multi-level Governance: Concepts and Contributions", Jnl Publ., vol. 29, no. 2, pp. 135—152, Cambridge University Press, UK.

10. Malyshenko, L.O. and Golka, V.Ye. (2018), "Public-political networks as new principles of relations in modern societies", Politychne zhyttya, vol. 2, pp. 61—67.

Стаття надійшла до редакції 08.02.2021 р.

Науково-практичний журнал «ЕКОНОМІКА ТА ДЕРЖАВА»

Передплатний індекс: 01751

Виходить 12 разів на рік

**наукове фахове видання України
З ПИТАНЬ ЕКОНОМІКИ
(Категорія «Б»)**

Наказ Міністерства освіти і науки України від 28.12.2019 №1643

Спеціальності — **051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.**

www.economy.in.ua

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

А. П. Горбата,
аспірант кафедри публічного управління та менеджменту
інноваційної діяльності ННІ неперервної освіти і туризму,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
ORCID ID: 0000-0003-4487-6357

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.4.109

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ПРИНЦИПІВ МІЖНАРОДНОЇ ХАРТІЇ ВІДКРИТИХ ДАНИХ В УКРАЇНІ

L. Gorbata,
Postgraduate student of the Department of public management and innovation management,
UI of continuing education and tourism, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

CURRENT ISSUES OF IMPLEMENTATION OF THE PRINCIPLES OF THE INTERNATIONAL OPEN DATA CHARTER IN UKRAINE

У статті досліджено Міжнародну хартію відкритих даних, що спрямована на забезпечення співпраці з прийняття та реалізації спільних принципів, стандартів і кращих практик оприлюднення та використання відкритих даних у більшості країн світу. Проаналізовано нормативно-правову базу, що створює підґрунтя для доступу до публічної інформації у формі відкритих даних в Україні. Охарактеризовано принципи оприлюднення наборів відкритих даних та розкрито їх змістовне навантаження. Конкретизовано набори відкритих даних для кожного розпорядника публічної інформації і порядок щорічної оцінки стану оприлюднення та оновлення відкритих даних розпорядниками інформації на Єдиному державному веб-порталі відкритих даних. Акцентовано увагу на дотриманні права інтелектуальної власності на інформацію та інструментах забезпечення цього права під час оприлюднення публічної інформації. Розглянуто діяльність дванадцяти міських рад в Україні, які у 2017–2020 роках приєдналися до Міжнародної хартії відкритих даних, взявши на себе зобов'язання з розкриття важливих для своїх громад даних, зокрема, про надходження та використання коштів місцевого бюджету, фінансову звітність, відомості про заплановані ремонтні роботи, перелік об'єктів комунальної власності. Проаналізовано кількісні показники наборів даних цих дванадцяти міських рад, які оприлюднені на Єдиному державному веб-порталі відкритих даних та зроблено висновок про те, що ці органи влади демонструють не лише високі показники розвитку політики відкритих даних, а й очолюють рейтинги прозорих міст. Акцентовано увагу на невідповідності кількісних показників оприлюднених наборів даних на Єдиному державному веб-порталі відкритих даних і власних Порталах відкритих даних органів публічної влади, що пов'язано з великою кількістю інформації на Порталах органів публічної влади, яка не відповідає вимогам до якості публічної інформації, що може бути оприлюдненою на Єдиному державному веб-порталі відкритих даних. Розкрито проблему, яка потребує негайного законодавчого врегулювання щодо безконтрольного збільшення кількості та дублювання сайтів і вимог до публікацій.

З'ясовано, що політика відкритих даних, яка складається з системи цілей, заходів та інструментів, спрямованих на стале використання відкритих даних управліннями, підприємствами та громадянськістю реалізується через електронні сервіси, додатки тощо. Запропоновано рекомендації щодо впровадження принципів Міжнародної хартії відкритих даних у діяльність органів публічної влади в Україні.

The article examines the International Open Data Charter, which aims to ensure cooperation in the adoption and implementation of common principles, standards and best practices for the disclosure and use of open data in most countries. The legal framework that creates the basis for access to public information in the form of open data in Ukraine is analyzed. The principles of publication of open data sets are described and their content load is revealed. The sets of open data for each public information manager and the procedure for annual assessment of the state of publication and updating of open data by information managers on the Unified State Web Portal of Open Data have been specified. Emphasis is placed on the observance of intellectual property rights to information and tools to ensure this right during the disclosure of public information. The activity of twelve city councils in Ukraine, which joined the International Open Data Charter in 2017–2020, undertook to disclose important data for their communities, in particular, on the receipt and use of local budget funds, financial statements, information on planned repair works, list of objects of communal property. The quantitative indicators of the data sets of these twelve city councils, which were published on the Unified State Web Portal of Open Data, were analyzed and it was concluded that these authorities show not only high indicators of open data policy development, but also top the rankings of transparent cities. Emphasis is placed on the inconsistency of quantitative indicators of published datasets on the Unified State Web Portal of Open Data and own Public Data Portals of public authorities, which is due to the large amount of information on the Portals of public authorities that does not meet the requirements for quality of public information. may be published on the Unified State Web Portal of Open Data. An issue has been identified that requires immediate legislative regulation regarding the uncontrolled increase in the number and duplication of sites and publication requirements.

It was found that the open data policy, which consists of a system of goals, measures and tools aimed at the sustainable use of open data by managers, entrepreneurs and the public is implemented through electronic services, applications, etc. Recommendations for the implementation of the principles of the International Open Data Charter in the activities of public authorities in Ukraine are offered.

Ключові слова: публічне управління, відкриті дані, інформаційна відкритість, принципи відкритих даних, Міжнародна хартія відкритих даних, органи публічної влади.

Key words: public administration, open data, information openness, principles of open data, International Charter of Open Data, public authorities.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Україна успішно розвиває політику відкритих даних щодо діяльності органів публічної влади, їх посадових осіб, відкритості і прозорості прийняття управлінських рішень, залучення представників громадськості та бізнесу. Міжнародні організації відзначають високий рівень зрілості в цьому напрямі. За підсумками рейтингу Open Data Maturity Report 2020, який опубліковано 16 грудня 2020 року на Європейському порталі даних (EDP) щодо рівня розвитку сфери відкритих даних, Україна посіла 17 місце та увійшла до переліку країн, що швидко розвиваються (Fast-trackers), набравши 2180 балів із 2600 можливих. Оцінювалася державна політика, функціонал національного порталу відкритих даних, якість наборів та вплив відкритих даних. За всіма показниками Україна продемонструвала вищі результати, ніж середні у Європі. Навіть за показниками державної політики Україна набрала 554 бали, або 85%, що відповідає країнам ЄС, де середній показник — 85% [22].

Відповідно до критеріїв рейтингу аналітики дослідили відповідність законодавства міжнародним стандартам, державну стратегію щодо розвитку сфери відкритих даних на національному та місцевих рівнях, а також — які ініціативи впроваджуються для розвитку навичок державних службовців, що працюють із даними, та спільноти щодо використання цих даних. Високо оцінено функціонал Єдиного державного вебпорталу відкритих даних (<https://data.gov.ua>), сталість його розвитку, частоту оновлення даних на порталі, а також рівень його використання. За 2020 р. аудиторія порталу зросла у півтора рази і налічує понад 1 млн користувачів. За показниками впливу відкритих даних у різних сферах, а саме: економічній, державного управління, соціальній, екологічній (550 балів, або 85%) балів Україні додали проекти на основі даних, зокрема переможці національного конкурсу Open Data Challenge, що активно розвивають рішення; а також проведенні якісні досліджень щодо впливу відкритих даних, зокрема у

будівельній сфері, будівництва та ремонту доріг, охорони здоров'я, які проводяться Міністерством цифрової трансформації та міжнародним проєктом USAID/UK aid "Прозорість та підзвітність у державному управлінні та послугах/TAPAS" [1]. Проте, незважаючи на суттєві успіхи у сфері запровадження відкритих даних, є різні суб'єктивні та об'єктивні причини, що утруднюють процеси їх запровадження, саме на аналіз та узагальнення цих причин спрямоване це дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематику відкритості даних розглядали Е. Афонін, Ю. Габермас, І. Грищенко, Н. Гудима, Д. Гунін, В. Мельниченко, Є. Тихомирова, А. Серенко та ін. Інноваційні сервіси відкритих даних для забезпечення ефективного функціонування е-Уряду у своїх працях висвітлювали П. Клімушин і Д. Спасібов. Відкриті дані як інструменти інформаційного забезпечення прозорості публічної влади досліджували М. Дурман, І. Тохтарова. Тема дослідження відкритості є актуальною і серед зарубіжних науковців. Зокрема, дослідник Тім Бернерс-Лі репрезентував п'ятирічкову схему розгортання для відкритих даних. Візуалізацію відкритих даних розвинув Е. Саммерс, курс відкритих даних для програмістів розробив К. Гаттерідж, а К. Форсберг запропонував підсвічування відкритих даних.

Науковці акцентували увагу на різних аспектах забезпечення відкритості органів влади, проте наукових напрацювань щодо реалізації принципів Міжнародної хартії відкритих даних немає. Праця безпосередньо пов'язана з науковими дослідженнями кафедри публічного управління та менеджменту інноваційної діяльності Національного університету біоресурсів і природокористування України, які здійснюються в межах науково-дослідної теми "Теоретичні засади і механізми реалізації інноваційних процесів у публічному управлінні" (ДР № 118U100146).

МЕТА І ЗАВДАННЯ СТАТТІ

Мета статті — проаналізувати принципи Міжнародної хартії відкритих даних та сформулювати рекомендації щодо їх впровадження у діяльність органів публічної влади в Україні.

Виходячи з мети, у роботі поставлено такі завдання:

- виокремити й узагальнити основні напрями діяльності органів публічної влади з реалізації принципів Міжнародної хартії відкритих даних;

- окреслити основні шляхи та визначити проблемні аспекти щодо впровадження принципів Міжнародної хартії відкритих даних у діяльність органів публічної влади в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У світі спостерігається значна глобальна трансформація, якій сприяють технології та цифрові медіа, а також дані та інформація. Ця трансформація має величезний потенціал для сприяння більш ефективним, прозорим, підзвітним, та дієвим урядам, громадянським суспільствам та організаціям приватного сектору. Відкриті дані є центром цього глобального зрушення. Як зазначає І. Грищенко в статті "Програма діяльності Кабінету

Міністрів України в аспекті консолідації та розвитку української нації" — "це концепція державотворення, вихідна позиція національного інтересу та національної безпеки" [4, с. 34], оскільки побудова більш справедливого та процвітаючого суспільства можлива за умови прозорості та підзвітності урядів, а також їх регулярної та змістовної взаємодії з громадянами. Водночас триває глобальна революція даних. В її результаті розвивається співпраця навколо ключових соціальних проблем, забезпечується ефективність громадського контролю за діяльністю уряду. Виникає краща можливість для дієвих, ефективних державних програм [10].

Міжнародна хартія відкритих даних (далі — Хартія) — це міжнародна ініціатива, що сприяє співпраці, прийняттю та реалізації спільних принципів, стандартів і найкращих практик оприлюднення та використання відкритих даних у всьому світі. У 2016 р. Україна приєдналася до Хартії і, відповідно, урядом було розроблено та схвалено план дій з реалізації її принципів, стандартів та кращих практик відкритих даних [5].

Низка нормативно-правових актів, попередньо напрацьованих урядом, створили необхідне правове підґрунтя. У Законі України "Про внесення змін до деяких законів України щодо доступу до публічної інформації у формі відкритих даних" від 25 грудня 2015 р. № 922-VIII визначено поняття публічної інформації у формі відкритих даних. Це публічна інформація у форматі, що дозволяє: автоматизоване оброблення електронними засобами; вільний та безоплатний доступ до неї; безперешкодне її подальше використання [19]. Серед важливих підзаконних актів, що регулюють питання відкритих даних — Постанова Кабінету Міністрів України № 835 від 21 жовтня 2015 р. "Про затвердження Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних" [18] та Постанова Кабінету Міністрів України від 20 грудня 2017 р. № 1100 "Про внесення змін до Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних", яка вносить значні зміни до врегулювання сфери відкритих даних, а саме додано основні принципи оприлюднення наборів даних у формі відкритих даних: відкритість за замовчуванням; оперативність і чіткість; доступність і використання; порівнянність та інтероперабельність; покращене урядування і залучення громадян; інклюзивний розвиток та інновації [6; 8; 20; 21], які задекларовано у Хартії.

Принцип "відкритість за замовчуванням" передбачає відкритість публічної інформації, за винятком випадків визначених законодавством. Розпорядники інформації, відкриваючи нові набори даних, мають забезпечити захист персональних даних, іншої інформації з обмеженим доступом.

Принцип "оперативність та чіткість" полягає в актуальності відкритих даних. Важливо оперативно оновлювати первинні вечерпні дані, одразу після змін.

Принцип "доступність і використання" відкритих даних має декілька аспектів: по-перше, оприлюднення даних у машиночитаних форматах дає можливість для їх автоматизованого збору та обробки; по-друге, користувачі мають легко знаходити необхідну інформацію; по-третє, дані мають бути безкоштовними та мати відкриті ліцензії.

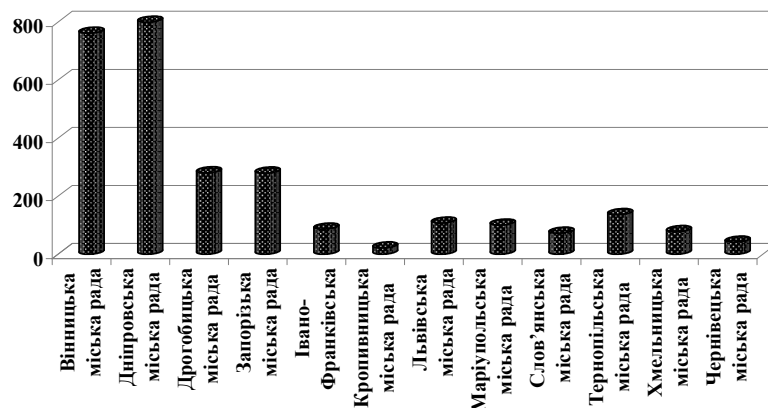

Рис. 1. Кількісні показники наборів даних, які оприлюднено на Єдиному державному веб-порталі відкритих даних станом на 10.02.2021

Джерело: побудовано автором на основі даних [7].

Принцип "порівнюваності та інтероперабельності" (можливість поєднання з іншими даними) передбачає можливість комбінувати та поєднувати різні види даних, значно підвищує їх цінність.

Прозорість та підзвітність забезпечує принцип "покращення урядування і залучення громадян". Упровадження електронних сервісів спрощує процедуру участі громадян у прийнятті управлінських рішень, сприяє розвитку демократичного суспільства.

Для покращення інклюзивного економічного розвитку надає можливості принцип "інклюзивний розвиток та інновації". Наприклад, на основі відкритих даних представники бізнесу мають можливість створювати нові ІТ-продукти (сервіси, мобільні додатки).

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 17 квітня 2019 р. № 409 "Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо відкритих даних" у Переліку наборів даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних конкретизовано набори даних для кожного розпорядника інформації на усіх рівнях управління; визначено порядок щорічної оцінки стану оприлюднення та оновлення відкритих даних розпорядниками інформації на Єдиному державному веб-порталі відкритих даних [18].

Для вільного і безоплатного доступу користувачів до інформації законодавство надає всі можливості. Але щодо права інтелектуальної власності на інформацію, якою володіють розпорядники, існує застереження: обов'язкове посилання на джерело отримання інформації (у тому числі гіперпосилання на веб-сторінку відкритих даних розпорядника інформації).

Належні процедури діловодства дають низку гарантій, зокрема на достовірність і надійність інформації, на її легке і швидке отримання, збереження протягом визначеного часу. Також належне діловодство дає можливість безпечного та правильного розпорядження інформацією, гарантує надійний захист, якщо вона приватна або конфіденційна [3; 21].

У 2017—2020 рр. 12 органів публічної влади з України приєдналися до Міжнародної хартії відкритих даних. А саме — Вінницька міська рада, Дніпровська міська рада, Дрогобицька міська рада, Запорізька міська рада, Івано-Франківська міська рада, Кропивницька міська рада, Львівська міська рада, Маріупольська міська рада, Слов'янська міська рада, Тернопільська міська рада,

Хмельницька міська рада, Чернівецька міська рада [10]. Ці органи публічної влади взяли на себе зобов'язання щодо розкриття важливих даних для своїх громад, наприклад — про розподіл коштів місцевого бюджету, фінансову звітність, відомості про заплановані ремонтні роботи, перелік об'єктів комунальної власності.

Розвиток політики відкритих даних на місцевому та регіональному рівнях сприяє підвищенню рівня прозорості та відкритості діяльності органів публічної влади; спрощує доступ громадян до необхідної інформації чи послуг; стимулює розвиток інновацій в малому та середньому бізнесі за рахунок створення нових проєктів і сервісів на основі відкритих даних; сприяє створенню робочих місць через генерування та використання інтелектуального потенціалу.

Приєднавшись до Хартії, органи публічної влади беруть на себе зобов'язання:

- напрацювати нормативну базу (положення про відкриті дані, посадові інструкції, порядки, ведення та оприлюднення реєстрів);
- створити структурний підрозділ або закріпити посадову особу у сфері управління даними;
- підвищити кваліфікацію посадових осіб з оприлюднення та використання даних;
- провести аудит відкритих даних, сформувати реєстр відкритих даних органу публічної влади;
- модернізувати інформаційні системи для експорту даних у відкритих машиночитаних форматах;
- налагодити комунікацію між структурними підрозділами органу публічної влади;
- впровадити електронні сервіси;
- провести консультації з представниками бізнесу та громадськістю щодо відкриття наборів даних, підвищення їх якості;
- впровадити місцевий портал відкритих даних;
- просувати та популяризувати відкриті дані шляхом проведення хакатонів, конкурсів відкритих даних та інших заходів.

Органи публічної влади, які приєдналися до Хартії, демонструють не тільки високі показники розвитку політики відкритих даних, а й очолюють рейтинги прозорих міст, розпорядників інформації, що оприлюднили найбільшу кількість наборів даних на Єдиному державному веб-порталі відкритих даних. Найбільше наборів даних оприлюднено Дніпровською міською радою (799 на-

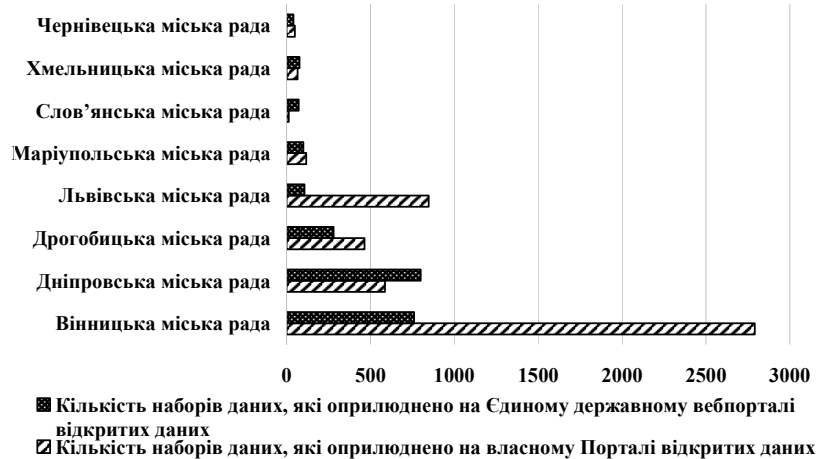

Рис. 2. Співвідношення кількісних показників щодо оприлюднених наборів даних на Єдиному державному веб-порталі відкритих даних і власних Порталах відкритих даних органів публічної влади

Джерело: побудовано автором на основі даних [7; 2; 11—17].

борів даних), Вінницькою міською радою (761 набір даних), Дрогобицькою міською радою (280 наборів даних) та Запорізькою міською радою (279 наборів даних). Найменша кількість наборів даних оприлюднено Кропивницькою міською радою (21 набір даних) та Чернівецькою міською радою (41 набір даних) (рис. 1).

8 з 12 органів публічної влади створили власні портали відкритих даних, а саме: Вінницька міська рада, де оприлюднено 2790 наборів даних [11]; Дніпровська міська рада, 587 наборів даних [12]; Дрогобицька міська рада, 464 набори даних [13]; Львівська міська рада, 848 наборів даних [2]; Маріупольська міська рада, 117 наборів даних [14]; Слов'янська міська рада, 14 наборів даних [15]; Хмельницька міська рада, 65 наборів даних [16]; Чернівецька міська рада, 49 наборів даних [17].

Співвідношення кількісних показників оприлюднених наборів даних на Єдиному державному веб-порталі відкритих даних і власних Порталах відкритих даних органів публічної влади (рис. 2) показує, що на власних порталах органи публічної влади оприлюднюють значно більше наборів даних, ніж на Єдиному державному веб-порталі відкритих даних. На нашу думку, це пов'язано з великою кількістю "брудних" даних, які створюють окремі структурні підрозділи та комунальні підприємства органів публічної влади. Їх якість є низькою, тому такі набори даних не можуть бути оприлюднені на Єдиному державному веб-порталі відкритих даних.

Слов'янська, Хмельницька та Чернівецька міські ради тільки починають розвивати політику відкритих даних, тому їх кількість є ще низькою порівняно з Вінницькою, Львівською та Дрогобицькою міськими радами.

Політика відкритих даних (система цілей, заходів та інструментів) спрямована на стале використання відкритих даних управліннями, підприємствами та громадянським суспільством. На основі відкритих даних органи публічної влади реалізують електронні сервіси, додатки. Наприклад, у Маріупольській міській раді працює п'ять таких інструментів:

— "Маріупольський транспорт" — це веб-сервіс для пошуку маршрутів громадського транспорту, перегля-

ду їх графіків руху та інформації про місцезнаходження у режимі реального часу;

— офіційний геопортал Маріупольської міської ради впроваджено з метою забезпечення доступу громадян до геопросторової та іншої інформації, розпорядниками якої є виконавчі органи Маріупольської міської ради, підвищення рівня оперативності та ефективності прийняття управлінських рішень виконавчими органами міської ради, оцифрування внутрішніх процесів та автоматизації процесу ведення реєстрів, оприлюднення, оновлення та забезпечення доступу до публічної інформації у формі відкритих даних;

— "Медицина Маріуполя в цифрах" — це інтерактивний дашборд про роботу системи охорони здоров'я, проєкт про роботу та фінансування комунальних закладів охорони здоров'я, надходження та використання благодійної допомоги медичними установами. Сервіс допоможе громадянам обрати сімейного лікаря, дасть рекомендації щодо діагностики стану здоров'я;

— "Медичний портал Маріуполя (MedKontrol)" — проєкт, що дає змогу зробити сферу охорони здоров'я відкритою й доступною для мешканців міста, допомогти пацієнтам з вибором сімейного або профільного лікаря, надати довідкову інформацію про обстеження, аналізи та ліки. Важливою функцією порталу є підвищення рівня медичної грамотності громадян та їх обізнаності щодо профілактики захворювань;

— "CityBot Назар" — швидкий та зручний канал отримання своєчасної інформації про поточні ремонти та строки усунення аварій.

Сервіс "CityBot Назар" використовують 7 органів публічної влади, а саме: Маріупольська, Бердянська, Запорізька, Дрогобицька, Тернопільська, Луцька, Славутицька міські ради [9].

Але впровадження принципів Міжнародної хартії відкритих даних в Україні має низку перешкод, а саме: консерватизм у діяльності органів публічної влади; нестача цифрової компетентності публічних службовців та громадян, що спостерігається у малих населених пунктах; несвоєчасність розміщення наборів даних на порталах; недостатнє покриття широкопasmовим Інтерне-

том, причиною цього часто є проблеми з фінансуванням; необхідність удосконалення інформаційних систем та механізмів управління у сфері відкритих даних.

Серйозною проблемою є безперервне збільшення кількості та дублювання сайтів, де публікуються відкриті дані: кожна установа формує свої правила публікації та організовує власні сервіси публікацій. Таким чином, сервіси стають автентичними і несумісним між собою. Це суттєво ускладнює розробку сервісів на основі цих технічно різних наборів та призводить до збільшення вартості розробки продуктів на основі відкритих даних. У результаті впровадження концепту відкритих даних втрачає свою актуальність та зрештою й ефективність.

ВИСНОВКИ

Отже, відкритими можна вважати дані, які відповідають певним якісним критеріям, що зробить їх використання або аналіз доступними. Під час роботи з відкритими даними розпорядники мають усвідомлювати важливість розміщення відкритих даних, зважати на кількість і якість наборів відкритих даних, знати основні принципи відкритих даних та спиратися на стандарти їх оприлюднення.

Проблемними аспектами застосування принципів Міжнародної хартії відкритих даних у діяльності органів публічної влади є недосконалість контролю та моніторингу оприлюднення відкритих даних. А також та обставина, що за неоприлюднення чи неналежне оприлюднення відкритих даних розпорядники не несуть відповідальності.

Виходячи з проведеного аналізу впровадження принципів Хартії відкритих даних в Україні, можна запропонувати темами подальших наукових досліджень нормативно-правове забезпечення аудиту відкритих даних, закріплення відповідальності за неоприлюднення органами публічної влади відкритих даних, з'ясування їх впливу на окремі сфери управлінської діяльності.

Література:

1. Веб-ресурс проєкту USAID/UK aid "Прозорість та підзвітність у державному управлінні та послугах". URL: <https://tapas.org.ua/all-uk> (дата звернення: 14.02.2021).
2. Відкриті дані Львова. URL: <https://opendata.city-adm.lviv.ua> (дата звернення: 14.02.2021).
3. Грищенко І.М., Горбата Л.П. Пріоритетні напрями і шляхи забезпечення інформаційної відкритості в органах публічної влади. Public and municipal administration: theory, methodology, practice: Collective monograph. Riga: Izdevnieciba "Baltija Publishing", 2020. 318 p. С. 20—39.
4. Грищенко І. Програма діяльності Кабінету Міністрів України в аспекті консолідації та розвитку української нації. Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України. 2020. Вип. 1. С. 33—40. DOI 10.36.030/2664-3618-2020-1-33-40. URL: <http://zbirnyk-nadu.academy.gov.ua/article/view/208994/209142> (дата звернення: 14.02.2021).
5. Деякі питання приєднання до Міжнародної хартії відкритих даних: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 вересня 2016 р. № 686-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/686-2016-%D1%80#Text> (дата звернення: 14.02.2021).

zakon.rada.gov.ua/laws/show/686-2016-%D1%80#Text (дата звернення: 14.02.2021).

6. Дурман М.О. Відкриті дані як інструмент інформаційного забезпечення прозорості публічної влади. Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. Херсон, 2017. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Ttpdu_2017_1_15.pdf (дата звернення: 14.02.2021).

7. Єдиний державний веб-портал відкритих даних. URL: <http://data.gov.ua> (дата звернення: 14.02.2021).

8. Національний інститут стратегічних досліджень. Основні принципи використання та доступу до публічної інформації у формі відкритих даних: зарубіжний досвід для України: аналіт. зап. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/2297/> (дата звернення: 14.02.2021).

9. Сайт "CityBot Назар. Міський бот". URL: <https://citybot.pro> (дата звернення: 14.02.2021).

10. Офіційний веб-сайт Міжнародної хартії відкритих даних. URL: <https://opendatacharter.net/government-adopters> (дата звернення: 14.02.2021).

11. Портал відкритих даних Вінниці. URL: <https://opendata.gov.ua> (дата звернення: 14.02.2021).

12. Портал відкритих даних Дніпровської міської ради. URL: <https://opendata.dniprorada.gov.ua> (дата звернення: 14.02.2021).

13. Портал відкритих даних Дрогобицької міської ради. URL: <https://opendata.drohobych-rada.gov.ua> (дата звернення: 14.02.2021).

14. Портал відкритих даних Маріупольської міської ради. URL: <https://data.mariupolrada.gov.ua> (дата звернення: 14.02.2021).

15. Портал відкритих даних Слов'янської міської ради. URL: <https://opendata.slavrada.gov.ua> (дата звернення: 14.02.2021).

16. Портал відкритих даних Хмельницької міської ради. URL: <https://mycity.khm.gov.ua/OpenData> (дата звернення: 14.02.2021).

17. Портал відкритих даних Чернівців. URL: <https://data.city.cv.ua> (дата звернення: 14.02.2021).

18. Про затвердження Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2015 р. № 835. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/835-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 14.02.2021).

19. Про внесення змін до деяких законів України щодо доступу до публічної інформації у формі відкритих даних: Закон України від 25 груд. 2015 р. № 922-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/319-19> (дата звернення: 14.02.2021).

20. Про внесення змін до Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних: Постанова Кабінету Міністрів України від 20 груд. 2017 р. № 1100. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1100-2017-n> (дата звернення: 14.02.2021).

21. Mykola O. Semenishyn, Iryna M. Hryshchenko, Kateryna A. Alekseeva, Volodymyr V. Oliynyk, Hanna S. Buha. Research of features of professional self-actualization of civil servants through the determinants of information security. Revista San Gregorio. Num. 42 (2020). Special Edition-2020. P. 41—53. URL: <http://>

revista.sangregorio.edu.ec/index.php/REVISTA-SANGREGORIO/rt/metadata/1537/5 (дата звернення: 14.02.2021).

22. Open Data in Europe 2020. European Data portal. URL: <https://www.europeandataportal.eu/en/dashboard/2020> (дата звернення: 14.02.2021).

References:

1. USAID (2021), "Transparency and Accountability in Public Administration and Services", available at: <https://tapas.org.ua/all-uk> (Accessed 14 Feb 2021).

2. Lviv open data portal (2021), available at: <https://opendata.city-adm.lviv.ua> (Accessed 14 Feb 2021).

3. Hryshchenko, I.M. and Horbata, L.P. (2020), "Priority areas and ways to ensure information openness in public authorities", Public and municipal administration: theory, methodology, practice: Collective monograph., Izdevnieciba "Baltija Publishing", Riga, Latvia, pp. 20—39.

4. Hryshchenko, I. P (2020), "Program of activities of the Cabinet of Ministers of Ukraine in the aspect of consolidation and development of the ukrainian", Zbirnyk naukovykh prats' Natsional'noi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezidentovi Ukrainy, vol. 1, pp. 33—40, available at: <http://zbirnyk-nadu.academy.gov.ua/article/view/208994/209142> (Accessed 14 Feb 2021). DOI 10.36.030/2664-3618-2020-1-33-40.

5. Cabinet of Ministers of Ukraine (2016), Resolution "Some issues of accession to the International Open Data Charter", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/686-2016-%D1%80#Text> (Accessed 14 Feb 2021).

6. Durman, M.O. (2017), "Open data as a tool for information transparency of public authorities", Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia i mistsevoho samovriaduvannia, vol. 1, available at: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Ttpdu_2017_1_15.pdf (Accessed 14 Feb 2021).

7. State open data web portal (2021), available at: <http://data.gov.ua> (Accessed 14 Feb 2021).

8. NISS (2016), "Basic principles of use and access to public information in the form of open data: foreign experience for Ukraine", available at: <http://www.niss.gov.ua/articles/2297/> (Accessed 14 Feb 2021).

9. CityBot Nazar (2021), available at: <https://citybot.pro> (Accessed 14 Feb 2021).

10. Open Data Charter (2021), "Government adopters", available at: <https://opendatacharter.net/government-adopters> (Accessed 14 Feb 2021).

11. Vinnytsia open data portal (2021), available at: <https://opendata.gov.ua> (Accessed 14 Feb 2021).

12. Open Data Portal of the Dnipro City Council (2021), available at: <https://opendata.dniprorada.gov.ua> (Accessed 14 Feb 2021).

13. Drohobych City Council Open Data Portal (2021), available at: <https://opendata.drohobych-rada.gov.ua> (Accessed 14 Feb 2021).

14. Mariupol City Council Open Data Portal (2021), available at: <https://data.mariupolrada.gov.ua> (Accessed 14 Feb 2021).

15. Open data portal of the Slov'yans'k City Council (2021), available at: <https://opendata.slavrada.gov.ua> (Accessed 14 Feb 2021).

16. Khmelnytsky City Council open data portal (2021), available at: <https://mycity.khm.gov.ua/OpenData> (Accessed 14 Feb 2021).

17. Chernivtsi open data portal (2021), available at: <https://data.city.cv.ua> (Accessed 14 Feb 2021).

18. Cabinet of Ministers of Ukraine (2015), Resolution "On approval of the Regulations on data sets to be published in the form of open data", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/835-2015-%D0%-BF#Text> (Accessed 14 Feb 2021).

19. Verkhovna Rada of Ukraine (2015), The Law of Ukraine "On amendments to some laws of Ukraine on access to public information in the form of open data", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/go/319-19> (Accessed 14 Feb 2021).

20. Cabinet of Ministers of Ukraine (2017), Resolution "On Amendments to the Regulations on Data Sets to be Disclosed in the Form of Open Data", available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1100-2017-p> (Accessed 14 Feb 2021).

21. Semenyshyn, M. O. Hryshchenko, I. M. Alekseieva, K. A. Oliinyk, V. V. and Buha, H. S. (2020), "Research of features of professional self-actualization of civil servants through the determinants of information security", Revista San Gregorio, vol. 42, Special Edition-2020, pp. 41—53, available at: <http://revista.sangregorio.edu.ec/index.php/REVISTASANGREGORIO/rt/metadata/1537/5> (Accessed 14 Feb 2021).

22. European Data portal (2020), "Open Data in Europe 2020", available at: <https://www.europeandataportal.eu/en/dashboard/2020> (Accessed 14 Feb 2021).
Стаття надійшла до редакції 14.02.2021 р.

www.dy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net
тел.: (044) 223-26-28, (044) 458-10-73

Т. М. Козак,
аспірант кафедри економічної політики та врядування,
Національна академія державного управління при Президентові України
ORCID ID: 0000-0001-5602-2688

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.4.116

НАПРЯМИ ІНТЕГРАЦІЇ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ТА СВІТОВОЇ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ

Т. Kozak,
Postgraduate student of the Department of Economic Policy and Governance Department,
National Academy for Public Administration under the President of Ukraine

INTEGRATION DIRECTIONS OF UKRAINE'S PENSION SYSTEM INTO EUROPEAN AND WORLD PENSION SYSTEM

У статті визначено основні напрями інтеграції системи пенсійного забезпечення України до європейської та світової пенсійної системи. Вивчено досвід таких країн, як Австралія, Велика Британія, Швеція, Німеччина, США та ін. Досліджено проблеми формування пенсійних систем в умовах економічної кризи. На прикладі різних систем сформовано основні функції управління страховими внесками громадян обов'язкового державного страхування. Виявлено, що провідні держави в накопичувальній частині пенсійної системи лише встановлюють нормативно-правові основи функціонування, а не є безпосереднім суб'єктом системи накопичувального пенсійного страхування. Доведено, що існування державних інституцій з функціями адміністрування у накопичувальних системах пенсійного забезпечення є умовою успішного розвитку таких систем у провідних країнах світу. Обґрунтовано необхідність створення сучасних системи інформаційно-технічного забезпечення та впровадження сучасних технологій у пенсійну систему України.

Pension system reform in Ukraine is an urgent problem. In order to implement such a reform, it is necessary to generalize the functioning basics of the pension systems of those countries in which they proved to be the most stable in the face of external factors. It was considered the experience of such countries as Australia, Great Britain, Sweden, Germany, the USA, etc. The article identifies the main directions of integration of the Ukrainian pension system into the European and world pension systems. It was researched the problems of pension systems formation in the conditions of economic crisis. In the research were formed the main functions of state insurance managing pension systems in different countries. It was found that the leading countries only establish the legal framework for the functioning in the accumulative part of the pension system, and are not a direct subject of the accumulative pension insurance system. The existence of state institutions with administrative functions in the accumulative pension systems is a condition for the successful development of such systems in the leading countries of the world. In Ukraine we should build a pension system that would be integrated, could cooperate on the same basis with the pension systems of the advanced countries of the world. The integration of Ukraine's pension system into the European and world pension system can take place in certain areas, namely: compliance of its construction with successful pension systems of the world; information and technical support; compliance with the areas of investment of insurance savings; the possibility of integration into the world economic space by investing in leading companies in the world; development of the fifth level of pension system. For each direction it is necessary to implement a set of measures such as provide the existence of a state institution for the administration of deposits; lack of accumulation fund as a centralized accumulator of funds; implantation of an automatic recording system; compliance of the directions of investment of

insurance accumulative funds with the best world practices, the opportunity to invest deposits of private accumulative funds in the world's leading companies. It is also necessary to provide the possibility of pension investments in land and real estate in the legislation.

Ключові слова: система пенсійного забезпечення, світові пенсійні системи, інтеграція системи пенсійного забезпечення, управління активами, накопичувальний пенсійний фонд, п'ятий рівень пенсійного забезпечення.

Key words: pension system, global pension systems, integration of the pension system, asset management, accumulative pension fund, fifth level of pension system.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Реформування системи пенсійного забезпечення в Україні стало нагальною проблемою. Дії урядів держави на різних етапах існування кризи у цій системі не були такими, що послабили кризу, а тим більше не ліквідували її. Зміни, які відбувалися у цій сфері швидше мали характер ситуаційних реакцій ніж системної реформи. Зрозуміло, що для здійснення такої реформи необхідного забезпечення тих країн, у яких вони виявилися найстійкішими в умовах зовнішніх викликів. До того ж в Україні слід будувати таку систему пенсійного забезпечення, яка б вбудовувалася, могла співпрацювати на одних засадах з пенсійними системами передових країн світу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання розвитку систем пенсійного забезпечення у світі, впливу демографічних та економічних чинників на цей процес знайшли відображення у працях таких вітчизняних та зарубіжних дослідників: Біла С.О., Вишневецька О.А., Головань В.В., Горбунова О. А., Девіс М., Дороніна О.А., Зеленко Н.М., Мазуренко В.І., МакТаггарт Г., Мірошніченко І.С., Петрушка О.В., Ріппа М.Б., Салькова Т.В., Ткаченко Н.В., Чернявська О.В. та ін. Однак питання напрямів інтеграції пенсійної системи України до світового і європейського простору залишається поза увагою дослідників.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є визначення та обґрунтування основних напрямів інтеграції системи пенсійного забезпечення України до європейської та світової пенсійної системи.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Для визначення основних напрямів інтеграції системи пенсійного забезпечення України до європейської та світової пенсійної системи найперше доцільно розглянути структури систем пенсійного забезпечення провідних країн світу, у яких ці системи виявилися найбільш стійкими в умовах існування економічних криз. Щодо побудови структури функціонування системи пенсійного забезпечення передусім постає питання створення чи відсутності накопичувального фонду для акумуляції внесків на другому обов'язковому накопичувальному рівні, існування якого передбачається в Україні зареєстрованим законопроектом № 2683 [1]. Вирішення іншого, не менш важливого питання — функціонування інституції з первинного управління внесками (казначейство)

на другому рівні пенсійного забезпечення — також виходить саме із досвіду таких країн.

Виходячи з досвіду Швеції, слід зазначити, що в цій країні є така державна інституція, як Адміністрація з питань преміальних пенсій — Premiepensionsmyndigheten (PPM)), яка "проводить усі операції від імені учасників, веде оперативний облік за індивідуальними рахунками, обслуговує клієнтів і щодня контролює розмір коштів у системі". Крім того, вона "також виконує функції фінансової клірингової палати" [2], тобто здійснюють функції зі "зв'язки та поточного оновлення інформації, підготовки бухгалтерських та облікових документів, необхідних для виконання угод щодо цінних паперів, визначення взаємних зобов'язань, що передбачає взаємозалік, забезпечення та гарантування розрахунків за угодами щодо цінних паперів" [3]. Таким чином, на цю інституцію покладено значний обсяг функцій щодо управління страховими внесками громадян обов'язкового державного страхування. Слід зазначити також, що система пенсійного забезпечення є децентралізованою, більш того "усі сторони діяльності швейцарської системи (крім загального нагляду у сфері державної політики) приватизовано: і збирання внесків, і ведення рахунків, і управління активами, і виплату пенсій. Аналогічна система сформувалась і в Данії" [2].

У Чилі також є державний супровід накопичувального рівня пенсійного забезпечення у вигляді адміністраторів пенсійних фондів — "Administradoras de Fondos de Pensiones (AFPs), виключним видом діяльності яких є управління приватними пенсійними фондами та адміністрування відповідних послуг і виплат, передбачених законом". "АПФ збирають соціальні внески, вносять їх на індивідуальний пенсійний рахунок і інвестують активи для здійснення пенсійних виплат у майбутньому". Досвід цієї країни вказує, що "приватні пенсійні системи, в яких передбачено децентралізоване адміністрування індивідуальних пенсійних рахунків, мають значно вищий рівень витрат, ніж моделі на основі централізованого адміністрування. Там, де завдання з управління пенсійними рахунками здійснюються централізовано, а конкуренцію між адміністраторами пенсійних фондів обмежено, витрати зазвичай не перевищують 0,5% пенсійних активів" [2, с. 21].

У США у системі Ощадного пенсійного плану для службовців федерального уряду (TSP) "федеральний уряд відповідає за виконання всіх функцій, крім управління активами та виплати ануїтетів" [2, с. 24]. Зрозуміло, що цей пенсійний план не відображає усю пенсійну систему США, оскільки стосується федеральних службовців, але це вказує на основі побудови такої системи, тобто існування державних інституцій щодо адміні-

стрування вкладів, більше того дана система передбачає лише те, що "службовці мають можливість обирати філософію інвестування, але не того, хто управлятиме активами фонду, а отже, можливості вибору є прямо протилежними тим, що передбачені чилійською моделлю" [2, с. 24]. Також державно-управлінська складова закладена і в системі пенсійного забезпечення Німеччини, це вказується і у дослідженнях даної системи Н. Ткаченко: "адміністрування державного пенсійного страхування здійснює Федеральний пенсійний офіс" [4, с. 36]. Крім того у Німеччині "22 земельні управління забезпечують обов'язкову пенсійну складову частину" [5]. Таким чином, існування державних інституцій з функціями адміністрування у накопичувальних системах пенсійного забезпечення провідних країн світу є умовою успішного розвитку таких систем, а їх наявність в Українській пенсійній системі стане відповідністю побудови структури системи пенсійного забезпечення загальносвітовим практикам.

Щодо створення накопичувального фонду на кшталт фонду солідарного рівня пенсійного забезпечення в Україні, то в жодній з наведених країн така практика відсутня. Типова західна держава в накопичувальній частині пенсійної системи лише встановлює нормативно-правові основи функціонування системи у і слідкує за їх виконанням, а не є безпосереднім суб'єктом системи накопичувального пенсійного страхування. Проте у більшості постсоціалістичних країн, де влада брала була безпосередньо задіяна в системі накопичення страхових коштів, це призвело до негативних наслідків у період фінансової кризи, обтяженою негативними демографічними явищами.

Іншою складовою у інтеграції України в світові пенсійні системи є впровадження новітніх технологій, створення сучасних системи інформаційно-технічного забезпечення пенсійної системи, що дозволить зменшити адміністративні функції державних органів управління в процесі реєстрації громадян і обліку страхових пенсійних внесків. Це стосується можливості введення в нашої державі так званого автоматичного пенсійного запису. Впровадження системи автозапису можливе одночасно з введенням накопичувального рівня пенсійного забезпечення, але можливе і пізніше. Сутність такої технології полягає в тому "що всі працюючі в момент запровадження автозапису автоматично стають учасниками накопичувальної пенсійної системи другого рівня. На їхні індивідуальні пенсійні рахунки роботодавець і (у більшості випадків) держава в обов'язковому порядку кладуть перший встановлений законом пенсійний внесок. Зазвичай він невеликий (1—2% валової зарплати для роботодавця і незначний бонус від держави)" [6]. Зрозуміло, що для третього накопичувального рівня передбачена можливість виходу з такої системи, але відмінність у її запровадженні полягає в тому, що в країнах, ще вона введена практично немає різниці між другим обов'язковим і третім добровільним накопичувальним рівнем пенсійного забезпечення, оскільки втручання держави у функціонування цих рівнів передбачено лише в частині існування самої системи автозапису та законодавчої вимоги до громадян щодо обов'язковості пенсійного страхування.

Вперше система автоматичного пенсійного запису була введена в "Австралії 1992 року, потім у Новій Зеландії, Ізраїлі (відповідне законодавство тут було ухвалене у 2007-му), Великій Британії (запровадила автозапис у 2012-му). Система автозапису для державних службовців досить давно працює в США. Із 1 січня 2019-го вона діє в Грузії, Литві, з 2018-го в Данії, з 2020-го стартує в Ірландії" [6; 2, с. 24]. У Великобританії, як зазначає В. Мельничук, "із моменту запровадження автоматичного зарахування частка працівників, які активно беруть участь у пенсійних накопичувальних програмах, збільшилася з 55% у 2012-му до 84% у 2017-му" [6]. Зрозуміло, що пенсійне страхування другого і третього рівня відрізняються суб'єктом страхування. На другому рівні страховий внесок сплачує роботодавець (або і роботодавець і працівник у встановлених законодавством пропорціях), а на третьому рівні — лише працівник. У Великобританії при введенні системи "327 000 роботодавців відкрили рахунок у NEST" [7]. Долучення працівника до уже існуючої системи автозапису зменшує його адміністративні витрати порівняно з іншими формами страхування, спрощує систему контролю за вкладами, оскільки це один рахунок, просування коштів по якому контролює не лише робітник, а і роботодавець, і органи влади. Крім того введення такої системи нівелює саме поняття створення єдиного накопичувального фонду. Як зазначає О. Линдюк, "системи пенсійного забезпечення багатьох країн являють собою багаторівневі структури із змішаним фінансуванням, які органічно поєднують у собі елементи накопичувального, перерозподільного та державного (бюджетного) фінансування пенсійних виплат" [8]. Крім того, система персоніфікованих рахунків не прив'язана до державної установи, яка акумулює кошти, що значною мірою гарантує недопущення їх націоналізації.

Впровадження системи автозапису, як зазначалося зменшує адміністративні витрати від двох до понад десяти раз. Порівнюючи операційні витрати приватних пенсійних систем окремих країн-членів Організації економічного співробітництва та розвитку за 2016 рік у відсотках від пенсійних активів в управлінні, можна стверджувати, що система автозапису дає значну економію. "Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) сьогодні об'єднує 30 країн-членів і надає урядам цих країн рекомендації по вивченню, розробці та покращанню соціально-економічної політики. Вони включають в себе позитивний досвід, намагаються знайти шляхи вирішення спільних проблем, скоординувати внутрішню та міжнародну політику" [9], зокрема і в побудові та функціонуванні пенсійних систем. Так, у Великій Британії, Нідерландах і Німеччині операційні витрати приватних пенсійних систем складають 0,1%; у Ісландії, Данії, Чилі — 0,2%; у США, Португалії, Італії, Норвегії та Бельгії — 0,3%; у Австрії Канаді — 0,4%, в інших багатьох тих, які ввели цю систему максимум складає, як, наприклад в Ізраїлі — 0,5%. У тих країнах де не була введена така система операційні витрати складають у Латвії — 1,5%, у Чехії — 1,3%, у Іспанії — 1,1%, в Естонії — 1,0%. Для порівняння в Україні операційні витрати недержавних пенсійних фондів у середньому склали "4,93%, а окремі фонди мали його понад сім відсотків" [2, с. 31]. Тому введення

сучасних технологій у систему пенсійного забезпечення України у вигляді системи автозапису дасть значний економічний ефект у довгостроковій перспективі.

"При плануванні пенсійної реформи не можна забувати про її стратегічне значення. Персоналізація пенсій, формування накопичувальних рахунків перетворює громадян на стратегічних інвесторів української економіки. Такий інвестор буде більшим за будь-який іноземний фонд чи міжнародну корпорацію" [10]. Так, В. Зеленко ще у 2014 році було зроблено розрахунки з прогнозом на 2013—2038 рр., якщо ввести обов'язкове пенсійне страхування у найближчий рік, то відповідно до таких прогнозів, "сукупна сума внесків в обов'язкову накопичувальну систему становитиме 1787,54 млрд грн, а накопичених коштів, при умові 8 % інвестиційного доходу — становитиме 5219,61 млрд грн — зросте(у 2,9 рази. Тобто, в економічну систему буде спрямовано у вигляді інвестиційних ресурсів майже втричі більше коштів, ніж вилучиться в населення у вигляді сплачених внесків" [Зеленко Н.]. Зрозуміло, що довготривалість прогнозу зумовлена самою специфікою функціонування накопичувальних фондів, на що вказують Х. Гаврилюк та Т. Кіптенко: "Чим довше працює НПФ, тим краще. Прибутковість варто оцінювати у тривалій перспективі, бо для пенсійного накопичення два-три роки — час не показовий" [11].

Це підтверджується даними про стан пенсійних активів провідних країн світу. Саме такі дані приводить В. Мельничук: "Найбільші активи накопичувальної ПС мають США — 22,5 трлн дол., Великобританія — 2,9 трлн дол., Австралія — 1,6 трлн дол., Канада — 1,6 трлн дол., Нідерланди — 1,3 трлн дол., Швейцарія — 0,6 трлн дол., Фінляндія — 199 млрд дол. ПС України акумулювала лише 85 млн дол. на 40 млн громадян" [12]. Тенденції економічного примноження інвестиційного капіталу у тому числі і за рахунок пенсійних страхових внесків громадян відомі економістам як прогресивне збільшення капіталу держав. У своїх пошуках аргументації доцільності найшвидшого введення пенсійного страхування в Україні В. Мельничук приводить такі дані: "загалом пенсійні активи світової накопичувальної пенсійної системи (другого і третього рівнів) за останні десять років зросли майже вдвічі і на початку 2017 року становили 36,5 трлн дол. Це величезне приватне та суспільне багатство громадян — майбутніх пенсіонерів у країнах, які провели пенсійні реформи" [12, с. 9]. Існують і інші дані уже станом на кінець 2018 року, які вказують, що сума накопичувальних активів у світі складає 40,2 трлн дол., провідних країн світу США — 24,7 трлн дол., Японія — 3,12,9 трлн дол., Великобританія — 2,9 трлн дол. (залишилося незмінним, можна припустити вплив політичної ситуації в державі у зв'язку зі зміною уряду на економічний розвиток країни), Нідерланди — 1,5 трлн дол., Швейцарія — 0,9 трлн дол., Україна — 106 млн дол. [13]. Так загалом і світі зростання активів за неповних два роки склало 10,13%, а в Україні — 19,81%, що підтверджує нехай не в реальному вираженні (без врахування інфляції, ціни життя) спроможність управління активами (хоч і в незначній кількості) накопичувальними пенсійними фондами. Все ж щоб відбулися процеси примноження інвестованих коштів, компаніям з їх управління необхідно використовувати світовий досвід

щодо розміщення активів. Розміщення пенсійних активів приватних пенсійних фондів у світі найбільш широко відбувається у: державні облигації; корпоративні та муніципальні облигації; акції та сертифікати приватних інвестиційних фондів; нерухомість; грошові кошти та їх еквіваленти [2; 13].

Прогнози щодо швидкого зростання інвестиційного капіталу в Україні за рахунок пенсійних активів можуть бути виправданими лише за рахунок розвитку фінансового ринку і головне такої його складової, як ринку цінних паперів. Х. Гаврилюк та Т. Кіптенко вказують, що "на Заході, де розвинений ринок цінних паперів, НПФ переважно вкладають в акції, які можуть бути більш дохідними, ніж банківські депозити. Фонд повинен бути таким, аби вкладники могли контролювати його діяльність, ставити питання та отримувати відповіді, а також у будь-який момент перевести свої накопичення до іншого фонду. Обираючи НПФ, варто зважати на його попередню діяльність, прибутковість, диверсифікацію інвестицій" [11]. Тобто для того щоб реформа пенсійної системи відбулася необхідно, щоб діяв фінансовий ринок. Цей погляд своїми дослідженнями підтверджує В. Тулуб'як, звертаючи увагу, що пенсійні фонди багатьох країн, що мають стійкі пенсійні системи інвестують свої активи в акції: "пенсійні фонди США (приблизно 60% інвестується в акції) або чилійські високо-ризикові інвестиційні портфелі (80% активів в акціях)" [14]. Підхід до розподілу відсотків у кожній системі може значно різнитися, особливо для країн пострадянського і постсоціалістичного простору і країн з сильною системою пенсійного (і загалом соціального) забезпечення, проте набір напрямів такого розподілу майже не відрізняється.

Тому обґрунтовуючи напрями здійснення вкладів пенсійних активів слід виходити зі світового досвіду як позитивного, так і негативного. Так, Румунія, яка так і не змогла якісно провести пенсійну реформу значно більше ніж половину активів направила в державні облигації на відміну від позитивної реформи в Польщі, де зовсім був відсутній цей напрям для вкладів. Близька до такого ж наслідку і ситуація у Болгарії (44,8% державних акцій) та Казахстані (43,5%) на відміну від Естонії (0%). Проте інвестиційна політика Естонії та Польщі значно різняться, перша вкладає в зарубіжні компанії 75,7% активів, а Польща лише 7,4%, що дало можливість цій країні розвинути свій фондовий ринок. "Тому найкращі українські аграрні компанії розміщують свої акції не на Українській біржі, де нема грошей, насамперед пенсійних, а на Варшавській біржі, де є ресурси пенсійних фондів — найбільших інвесторів в українські акції" [12]. Зрозуміло, що пострадянські країни, будуючи свої пенсійні системи за світовими кращими практиками і зважаючи на економічну нестабільність своїх держав намагаються зберегти пенсійні активи за рахунок вкладів у провідні світові компанії. Цей досвід є цілком прийнятним для України на першому етапі впровадження накопичувального рівня пенсійного забезпечення задля формування довіри до компаній з управління пенсійними активами і реформи загалом.

Тому виходячи зі світового досвіду управління активами і напрямами їх вкладень, можна стверджувати що правильна диверсифікація вкладів здатна або зміцнити

Таблиця 1. Пропозиції з інтеграції України у систему пенсійного забезпечення провідних держав світу

Напрямок інтеграції	Шляхи реалізації напрямку
Відповідність структури побудови системи	Існування державної інституції з адміністрування вкладів. Відсутність державної інституції з управління активами на накопичувальних рівнях пенсійного забезпечення. Відсутність накопичувального фонду як централізованого акумулятора коштів
Інформаційно-технічне забезпечення пенсійної системи	Введення системи автоматичного запису на другому рівні пенсійного забезпечення. Усунення розбіжностей в управлінні другим і третім рівнем пенсійного забезпечення
Управління активами	Відповідність напрямів інвестування страхових накопичувальних коштів передовим світовим практикам. Створення можливості пенсійних інвестицій у земельні ділянки та нерухомість. Розвиток фінансового ринку України. Зміна інвестиційного клімату в Україні, приведення його до світових стандартів у частині гарантій інвестування
Інтеграція у світовий інвестиційний простір	Можливість інвестування вкладів недержавних накопичувальних фондів у провідні компанії світу
Створення четвертого (п'ятого) рівня пенсійного забезпечення.	Створення правового поля для інвестування у заклади медичного обслуговування, об'єкти відпочинку, оздоровлення з гарантуванням пільг обслуговування у пенсійному віці

систему, перевести її на більш високий рівень розвитку, згідно з теорією кризового управління, або навіть привести до її руйнації. Успішність системи залежить від здатності її в тривалому часі зберігати і примножувати вклади.

Окремо слід зупинитися на використанні світового досвіду щодо можливості впровадження в Україні четвертого (п'ятого) рівня пенсійного забезпечення, який може носити різні форми. Цей рівень за своєю природою є некапітальним, не фінансовим. Він забезпечується наданням тих чи інших соціальних послуг пенсіонерам. Зокрема, в Україні, як і в інших багатьох країнах світу, є пільговий проїзд для цієї категорії населення. Це фактично державні чи муніципальні програми з різними умовами без вартісного вимірювання послуги. Проте проїзд у несоціальному (дороговартісному) транспорті може бути "застрахований" участю добровільних вкладів у перспективі отримання такої послуги на пільгових умовах. Крім того, до такого виду пенсійного забезпечення можна віднести і медичне страхування у довгостроковій перспективі (пільги після виходу на пенсію). Тобто це може бути інвестування у заклади медичного обслуговування, об'єкти оздоровлення та відпочинку, з гарантуванням пільг обслуговування у пенсійному віці. На наш погляд, це можуть бути також послуги будинків пристарілих, отримання додаткових послуг для одиноких людей похилого віку тощо.

Так, виходячи з досвіду передових країн, у яких формально не задекларовано наявність четвертого (п'ятого) рівня пенсійного забезпечення, можна запозичити окремі форми його прояву. Зокрема, у Німеччині, хоча згідно з законодавством є лише три рівні пенсійного забезпечення, другий і третій рівні мають різні форми задля забезпечення гідної старості громадянам держави. Як приклад, "у великих німецьких компаніях, таких, наприклад, як Mercedes, Airbus чи Siemens,

співробітник може розраховувати на додаткову корпоративну пенсію" [5]. Крім того у Німеччині діють "сервісні центри, завдання яких — надання всебічної допомоги громадянам, починаючи від консультацій з пенсійного страхування до медичного обстеження" [5].

Таким чином, враховуючи досвід країн світу щодо функціонування пенсійних систем, інтеграція системи пенсійного забезпечення України до європейської та світової пенсійної системи може відбуватися у декількох напрямках. Кожен з цих напрямів має ті чи інші шляхи вирішення питань щодо здійснення процесів інтеграції, впровадження європейських соціальних стандартів тощо (табл. 1).

Інтеграція у загальносвітові процеси не дасть підстав скотитися назад до радянської системи призначення пенсій. Крім того, включення українських інвестиційних компаній у міжнародні економічні відносини, входження України у міжнародний фінансовий ринок дасть змогу для реального впровадження стандартів виробництва.

Також це стимулюватиме до дотримання міжнародних правил побудови і ведення фінансового ринку, що сприятиме розвитку української економіки. Така система буде незалежною від демографічних криз.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Інтеграція системи пенсійного забезпечення України до європейської та світової пенсійної системи може відбуватися за певними напрямками, а саме: відповідність її побудови успішним пенсійним системам країн світу; інформаційно-технічного забезпечення; відповідність напрямів інвестування страхових накопичувальних коштів; можливість інтеграції у світовий економічний простір через інвестування вкладів у провідні компанії світу; розвиток п'ятого рівня пенсійного забезпечення. Для кожного напрямку необхідно здійснити комплекс заходів таких як забезпечити існування державної інституції з адміністрування вкладів; відсутність накопичувального фонду як централізованого акумулятора коштів; введення системи автоматичного запису; відповідність напрямів інвестування страхових накопичувальних коштів передовим світовим практикам, у законодавстві закласти можливість пенсійних інвестицій у земельні ділянки та нерухомість; можливість інвестування вкладів недержавних накопичувальних фондів у провідні компанії світу тощо. Напрямом подальших наукових пошуків у цій сфері може бути аналіз побудови та інструментарію системи контролю за рухом страхових пенсійних внесків.

Література:

1. Проект Закону про загальнообов'язкове накопичувальне пенсійне забезпечення № 2683 від 27.12.2019. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc_4_1?pf3511=67794 (дата звернення: 03.01.2021).

2. Обов'язкові накопичувальні пенсійні системи (2-й рівень). Міжнародний досвід: уроки для України. Проект USAID "Трансформація фінансового сектору", 2018. URL: <http://www.fst-ua.info/ua/obov-iazkovi-nakopychuvalni-pensiyni-systemy-2-y-riven-mizhnarodnyy-dosvid-uroky-dlia-ukrainy/> (дата звернення: 08.01.2021).

3. Суть біржового клірингу і розрахунків. Vipreshebnik. 2019. URL: <http://ukr.vipreshebnik.ru/birzhovadiyalnist/2609-sut-birzhovogo-kliringu-i-rozrakhunkiv.html> (дата звернення: 12.01.2021).

4. Ткаченко Н.В. Вектори побудови пенсійних систем у країнах Європейського Союзу. Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. 2014. № 40. С. 32—42.

5. Пенсійна система Німеччини. Українська Асоціація Інвестиційного Бізнесу. 2019. URL: <https://www.uaib.com.ua/files/articles/203/49/Germany.pdf> (дата звернення 19.09.2019).

6. Мельничук В. Час пенсійної реформи. Український тиждень. 2019. URL: <https://tyzhden.ua/Economics/233428> (дата звернення: 10.09.2019).

7. NEST in numbers. NEST. 2017. URL: https://www.nestpensions.org.uk/schemeweb/NestWeb/includes/public/docs/NEST-in-numbers_April_2017.PDF.pdf (дата звернення: 18.01.2019).

8. Линдюк О.А. Шляхи удосконалення механізмів державного регулювання фінансового забезпечення пенсійної системи України. Національна академія державного управління при Президенті України. 2013. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej14/txts/Lyndiuk.pdf> (дата звернення: 07.02.2020).

9. Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. 2019. URL: <http://www.ukrexport.gov.ua/ukr/info/links/eu/2135.html> (дата звернення 02.11.2019).

10. Козак Т.М. Завдання нової Ради — справжня пенсійна реформа. Економічна правда. 2019. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2019/07/30/649579/> (дата звернення: 02.08.2019).

11. Гаврилюк Х., Кіпченко Т. Сьогоднішнім днем. Чому молоді українці залишаються без пенсії. Економічна правда. 2018. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2018/01/25/633198/> (дата звернення: 16.03.2018).

12. Мельничук В. Пенсійна реформа: спроба № 4. Економічна правда. 2017. URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/publications/2017/07/11/626962/> (дата звернення: 16.12.2020).

13. Pension Markets in Focus. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), 2019. URL: <https://www.oecd.org/pensions/private-pensions/pensionmarketsinfocus.htm> (дата звернення: 20.01.2021).

14. Толуб'як В.С. Світова фінансова криза: виклики та висновки для пенсійних фондів. Вісник Національної академії державного управління. 2013. № 2. С. 133—140. URL: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2010-4-19.pdf> (дата звернення: 20.12.2020).

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (2019), Draft Law "On Compulsory Cumulative Retirement Pension", available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67794 (Accessed 03 January 2020).

2. USAID Financial Sector Transformation Project (2018), "Mandatory Cumulative Retirement Systems (Tier 2). International experience: lessons for Ukraine", available at: <http://www.fst-ua.info/ua/obov-iazkovi-nakopychuvalni-pensiyni-systemy-2-y-riven-mizhnarodnyy-dosvid-uroky-dlia-ukrainy/> (Accessed 08 January 2021).

3. Vipreshebnik (2019), "The essence of exchange clearing and settlement", available at: <http://ukr.vipreshebnik.ru/birzhovadiyalnist/2609-sut-birzhovogo-kliringu-i-rozrakhunkiv.html> (Accessed 12 January 2021).

4. Tkachenko, N.V. (2014), "Vectors for building pension systems in EU countries", Problems and prospects of development of the banking system of Ukraine, vol. 40, pp. 32—42.

5. Ukrainian Investment Business Association (2019), "The German pension system", available at: <https://www.uaib.com.ua/files/articles/203/49/Germany.pdf> (Accessed 19 September 2019).

6. Tyzhden Magazine (2019), "The time of pension reform", available at: <https://tyzhden.ua/Economics/233428> (Accessed 10 September 2019).

7. Nest (2017), "NEST in numbers", available at: https://www.nestpensions.org.uk/schemeweb/NestWeb/includes/public/docs/NEST-in-numbers_April_2017.PDF.pdf (Accessed 18 January 2019).

8. National Academy of Public Administration under the President of Ukraine (2013), "Ways to improve the mechanisms of state regulation of financial support of the pension system of Ukraine", available at: <http://academy.gov.ua/ej/ej14/txts/Lyndiuk.pdf> (Accessed 07 February 2020).

9. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2019), "Organization for Economic Co-operation and Development (OECD). Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine", available at: <http://www.ukrexport.gov.ua/ukr/info/links/eu/2135.html> (Accessed 02 November 2019).

10. Economic truth (2019), "The task of the new Council is real pension reform", available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2019/07/30/649579/> (Accessed 03 January 2020).

11. Economic truth (2017), "Why young Ukrainians will be left without a pension", available at: <https://www.epravda.com.ua/publications/2018/01/25/633198/> (Accessed 16 March 2018).

12. Economic truth (2017), "Pension reform: attempt № 4", available at: <https://www.epravda.com.ua/rus/publications/2017/07/11/626962/> (Accessed 16 December 2020).

13. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) (2019), "Pension Markets in Focus. 2019", available at: <https://www.oecd.org/pensions/private-pensions/pensionmarketsinfocus.htm> (Accessed 20 January 2021).

14. Tolub'yak, V. S. (2013), "The global financial crisis: challenges and conclusions for pension funds", Bulletin of the National Academy of Public Administration, vol. 2, pp. 133—140. available at: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2010-4-19.pdf> (Accessed 20 December 2020).

Стаття надійшла до редакції 20.02.2021 р.

РЕЦЕНЗІЯ

на монографію "Механізм формування інтелектуального капіталу дипломатичної служби як складова державного управління: теорія і практика"

(автор: Р. В. Палагусинець, к. е. н., заступник керівника відділу
Управління забезпечення міжпарламентських зв'язків
Апарату Верховної Ради України)*

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.4.122

REVIEW OF THE BOOK: "MECHANISM OF FORMATION OF THE INTELLECTUAL CAPITAL OF THE DIPLOMATIC SERVICE IN THE PUBLIC ADMINISTRATION"
(author: R. Palagushynets, Ph.D. in Economics)

Монографічна праця Р. В. Палагусинця присвячена сучасній актуальній проблемі — дослідженню багатофункціональних проблем формування інтелектуального капіталу дипломатичної служби, кадрової політики та механізмів добору персоналу до дипломатичної служби.

У монографії досліджується широке коло питань, що стосуються впливу державного управління на кадрову політику дипломатичної служби, інтелектуалізація праці співробітників дипломатичної служби та основні проблеми у формуванні людського та інтелектуального капіталу системи дипломатичної служби.

Автором запропоновано власне бачення шляхів підвищення ефективності управління людським капіталом дипломатичної служби з метою формування інтелектуального капіталу, що знайшло своє практичне відображення в прийнятому норматив-правовому акті.

У монографії досліджено розвиток поняття "інтелектуальний капітал", визначено поняття "інтелектуальний капітал системи дипломатичної служби", концептуальні засади механізму формування інтелектуального капіталу дипломатичної служби в державному управлінні. Запропоновано нові підходи до формування інтелектуальної еліти дипломатичної служби, організаційного та інституційного забезпечення механізму формування інтелектуального капіталу дипломатичної служби на національному рівні.

Монографія складається з передмови, п'яти розділів, висновків та списку використаних джерел. У першому розділі "Теоретико-методологічні засади поняття дипломатичної служби та інтелектуального капіталу дипломатичної служби" автор розглядає питання визначення категорій "дипломатична служба", "інтелектуальний капітал", "інтелектуалізація", "державне управління", "інтелектуальний рівень дипломатів" та інших, що складають понятійно-категоріальний апарат дисциплін "Кадрова політика дипломатичної служби", "Історія дипломатії", "Основи економічної теорії", "Теорія державного управління" тощо.

Другий розділ "Аналіз кадрового потенціалу дипломатичної служби та основні аспекти механізму формування інтелектуального капіталу дипломатичної служби" присвячено дослідженням основних аспектів механізму формування інтелектуального капіталу дипломатичної служби. На підставі досліджень автор пропонує власний механізм для систематичної оцінки, а саме: моніторинг інтелектуального капіталу дипломатичної служби. Також досліджено стан кадрового

потенціалу дипломатичної служби за економічної безпеки України за період 2017—2020 рр. за звітними та статистичними даними кадрової політики дипломатичної служби, автор зазначає також, що охопити більший період не вдалось за відсутності статистичних даних.

У третьому розділі "Кадрова політика в системі дипломатичних служб та управління розвитком людського капіталу в системі дипломатичних служб" досліджено механізми управління розвитком людського капіталу дипломатичної служби та механізм добору кадрів для роботи в дипломатичних службах. Виокремлено чинники, що негативно впливають з боку державного управління на формування інтелектуального капіталу дипломатичної служби.

У четвертому розділі "Інтелектуалізація праці, зарубіжний досвід добору кадрів для дипломатичної служби" проаналізовано досвід розвинених країн у кадровій політиці та доборі кадрів до дипломатичних служб загалом та з урахуванням пандемії, а також можливість його імплементації у вітчизняну практику.

У п'ятому розділі "Шляхи підвищення ефективності управління людським капіталом, пріоритети розвитку інтелектуального капіталу і формування інтелектуальної еліти дипломатичної служби", який є заключним, автор описує власне бачення основних напрямів кадрової політики дипломатичної служби України та теоретичну модель механізму формування інтелектуального капіталу дипломатичної служби в державному управлінні.

Кожен розділ монографії завершують логічні висновки, які відображають результати виконаного дослідження.

Рецензована монографія, безперечно, заслуговує високої оцінки і займе достойне місце серед досліджень у галузі теорії розвитку системи дипломатичної служби та державного управління. Її результати можуть бути використані під час викладання курсів "кадрова політика та державна служба", "теорія національної безпеки", "державне управління в системі дипломатичної служби", а також у теоретичних дослідженнях з проблем кадрової політики дипломатичної служби, управління людським потенціалом державного управління.

Рецензент вважає, що монографія Р.В. Палагусинця за своїм науковим рівнем, обсягом та оформленням повністю відповідає вимогам МОН України і рекомендується до друку як сучасна наукова праця в галузі державного управління, публічного управління та врядування.

Рецензент:

М. В. Сіциньська, д. держ. упр., головний науковий співробітник відділу з координації наукових заходів, міжнародного співробітництва та грантової діяльності Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова.

* Палагусинець Р. В. "Механізм формування інтелектуального капіталу дипломатичної служби як складова державного управління: теорія і практика : монографія. Кам'янець-Подільський : Видавець ТОВ "Друкарня "Рута", 2020. 432 с.